Victor Ion Popa

Velerim
şi
Veler Doamne

•

Floare de oţel

Coperta de *I. Ipser*

VICTOR ION POPA

VELERIM ŞI VELER DOAMNE

Roman

•

FLOARE DE OŢEL

Roman de război

1961

EDITURA PENTRU LITERATURA

PREFAȚĂ

Prin 1925, după ce preluase conducerea „Teatrului Popular" Victor Ion Popa putea fi deseori văzut, la orele două sau trei noaptea, cu bidineaua în mînă, zugrăvind în foaierul acestui teatru decorurile ale căror schițe le elaborase el însuși, pentru o piesă pe care el însuși o tradusese și pe care tot el o punea în scenă.

Acest fapt nu constituie doar un detaliu biografic ; el relevă, am putea spune, latura dominantă a bogatei și complexei personalități dezvăluite de autorul lui *Velerim și Veler Doamne*, latură care, dacă ar fi să ne exprimăm într-un chip lapidar, se caracterizează printr-o rară, inepuizabilă pasiune pentru artă, pentru frumos, ce ajunge pînă la abnegație și dăruire totală.

Pe de altă parte, același detaliu biografic pune în lumină, o dată cu pasiunea înflăcărată pentru artă, și însușirile multiple cu care personalitatea sa era înzestrată. Cu o energie și o putere de muncă remarcabile, Victor Ion Popa s-a manifestat în cele mai diverse domenii de activitate artistică. A fost romancier, dramaturg și poet, pictor, sculptor și caricaturist, regizor și animator de teatru, cronicar teatral și plastic, profesor la Conservator și inițiator al unor importante acțiuni culturale. Semnificativă pentru multilaterala personalitate a lui Victor Ion Popa este următoarea notație cuprinsă într-o evocare scrisă de Mircea Ștefănescu puțin timp după moartea scriitorului :

„Locuia, fiind director, într-un mare și vechi bloc al teatrului, în care erau găzduiți aproape toți actorii. Lîngă cele două camere ocupate de el, se aflau atelierul teatrului și magazia de decoruri. Noptile, Victor Ion Popa și le petrecea în acest atelier. Trimitea lucrătorii la culcare, iar el... ce credeți că făcea? Făcea pe tîmplarul, pe dulgherul, pe tapițerul... Era, în același timp, croitor și zugrav. Era de toate. Știa să întindă și tapete. Numai cizme pentru costume nu mi-aduc aminte să-l fi văzut cusînd."

Dar, oare, această excepțională pasiune pentru artă era la Victor Ion Popa de natură abstractă? Se consumau oare în gol toate aceste energii, risipite cu dărnicie, se cheltuiau ele oare fără vreun țel precis, spre simpla satisfacere a orgoliului propriu al artistului?

Cine urmărește întreaga operă și activitate a lui Victor Ion Popa își dă seama că autorul lui *Velerim și Veler Doamne* n-a considerat niciodată arta și activitatea artistică drept scop în sine. Dimpotrivă, fiind artist prin natura sa, prin întreaga sa personalitate, el înțelegea că eforturile imaginației sînt un joc steril atîta vreme cît roadele unor asemenea eforturi nu se cristalizează într-un mesaj menit să îmbogățească lumea interioară a oamenilor cărora le este adresată opera, atîta vreme cît nu oferă acestor oameni temeinice cunoștințe despre viață și nu-i înalță și-i întărește moralicește.

Unul din mobilurile fundamentale ale activității sale l-a constituit ideea că arta trebuie să se adreseze unor mase cît mai largi de oameni, căci altfel propria ei existență devine lipsită de sens. *„Arta nu este un lux, nu mai aparține celor puțini – ci e dreptul tuturor – o școală de suflete formate – o hrană necesară ca aerul și lumina"* [1], scria el într-un articol consacrat mișcării teatrale din Apusul Europei; iar într-un interviu acordat lui Mircea Ștefănescu spunea: *„Teatrul trebuie să fie poate nu o tribună, dar în orice caz un loc din care să se poată învăța ceva. Să fie dominat de o credință și să stea la baza unei credințe. Altfel se înjosește, își murdărește numele."* [2]

Raportate la întreaga sa operă și activitate, cele două profesii de credință citate de noi mai sus ne ajută să surprindem mai bine

---

1 Victor Ion Popa, *Mișcarea teatrală în Apus*, *Vremea* (vom nota, de aci încolo: *Vr.*), anul III, nr. 151, 4 decembrie 1930.

2 Mircea Ștefănescu, *Victor Ion Popa* („O pagină de regie"), *Vr.*, anul I, nr. 9, 19 aprilie 1928.

semnificațiile intime ale creației sale, principala linie directoare a acesteia.

De la început, chiar, se poate afirma că aceste profesii de credință îl situează pe Victor Ion Popa în acea categorie de scriitori care, în perioada dintre cele două războaie mondiale, au continuat tradiția realistă a literaturii noastre clasice, făurind opere în care s-au reflectat atît realitățile sociale ale țării noastre, cît și năzuințele sociale ale maselor, opoziția lor hotărîtă față de clasele stăpînitoare.

Fiu de învățător, Victor Ion Popa s-a născut la Bîrlad, în ziua de 11 august 1895. Copilăria, însă, și-a petrecut-o în satul Călmățui, a cărui amintire va constitui, în decursul evoluției sale scriitoricești, îmboldul a numeroase creații.

Despre această copilărie nu se cunosc prea multe amănunte. În orice caz, judecînd după una din mărturiile scriitorului, ea trebuie să se fi petrecut într-o deplină libertate:

„Eram sub anii de școală, așa încît timpul îmi era cu totul și cu totul liber. Mi-l împlineam, deci, după bunul meu plac, iar acest bun plac mă ducea în fiecare zi în șatra țiganilor, așezați la o bună depărtare de casa noastră..." [1]

Așadar, viitorului scriitor nu i s-a insuflat un sentiment al „distanței sociale", ce l-ar fi despărțit pe el, ca fiu de învățător, de oamenii de rînd din sat. Dimpotrivă, tocmai printre acești oameni, printre țărani clăcași, argați și țigani șătrari își petrece el copilăria. De la acești oameni trebuie să fi învățat o mulțime de snoave, povești și ghicitori, din care se va hrăni mai tîrziu, în perioada de maturitate, talentul artistului. Căci în această perioadă de fragedă copilărie se cristalizează primele impresii, care se vor prelungi ca un ecou în întreaga sa operă.

O dată cu trăirea primelor experiențe de viață, care concură la formarea unui puternic sentiment de dragoste pentru oamenii simpli și năpăstuiți (sentiment ce va constitui una din principalele coordonate ale operei sale), apar și primele semne ale înclinațiilor sale artistice. În curtea școlii din Călmățui el improvizează o scenă și montează un spectacol cu colegii săi de clasă.

---

[1] Victor Ion Popa, *Imoralitate*, *Vr.*, 13 noiembrie 1934.

După terminarea școlii primare este trimis de tatăl său să-și continue studiile la Liceul Internat din Iași. Părinții ar fi dorit ca el să devină inginer, dar vocațiile sale artistice sînt prea precise și prea puternice pentru ca familia să nu fie dezamăgită în planurile făurite cu privire la viitorul lui. Ceea ce îl pasionează din primele clase de liceu este să deseneze, să construiască mici avioane, să scrie versuri.

În cursul superior al liceului începe să publice caricaturi, traduceri și versuri în *Revista noastră*, sub pseudonimul *Gh. A. Hamza*. Paralel, urmează timp de un an de zile cursul de artă actorului ținut la Conservator de poetul Mihai Codreanu, după care începe să joace mici roluri pe scena Teatrului Național din Iași. Din aceeași perioadă datează și prima sa piesă *Viitoarea*, o dramă în patru acte, pe care scriitorul o considera doar ca lucrare de început, calificînd-o drept „copilăric".

Ca și alți scriitori din generația lui, Victor Ion Popa este silit să treacă prin aspra experiență a primului război mondial, la care participă luptînd tot timpul în linia întîi a frontului. Roadele acestei experiențe se vor cristaliza în romanul *Floare de otel*. În timp ce se afla încă sub arme, scrie la Cluj, în 1919, o nouă piesă, *Flori și fluturi*, jucată ulterior de o echipă de artiști amatori din Birlad. După terminarea războiului, se mută la București, unde este angajat ca redactor și desenator la *Revista copiilor și tineretului*. Tot în București termină o nouă piesă de teatru, *Ciuta*, primită în aprilie 1921 de Teatrul Național, la conducerea căruia se afla atunci Victor Eftimiu. Între timp colaborează cu articole, caricaturi și cronici plastice la nenumărate publicații.

Angajat ca director de scenă al „Teatrului Popular" din București, izbutește să imprime spectacolelor date pe această scenă, datorită muncii sale pline de abnegație și fanteziei sale regizorale remarcabile, o înaltă ținută artistică; iar spectacolele regizate de el, cîțiva ani mai tîrziu, la „Teatrul Ventura", îl plasează în primele rînduri ale creatorilor scenei din țara noastră.

Mărturisindu-și admirația față de talentul regizoral al lui Victor Ion Popa, marele tragedian german Paul Wegener spunea, referindu-se la spectacolul acestuia cu piesa *Azilul de noapte* de Maxim Gorki:

„Dumnealui e pe linia marilor regizori europeni... dacă ar da un singur spectacol cu Azilul de noapte *la Berlin, tînărul acesta ar ajunge celebru în trei ceasuri."*

Între timp, Victor Ion Popa își continuă activitatea scriitoricească. Rînd pe rînd, scrie piesele : *Vinerea patimilor* și *Acord familiar*, *Căluș* (1926), *Mușcata din fereastră* (1928), *Tache, Ianke și Cadîr* (1933), precum și romanele *Velerim și Veler Doamne* (1933), *Sfîrlează cu Fofează* (1936), *Maistorașul Aurel, ucenicul lui Dumnezeu* (1939) și volumele de nuvele *Gbicește-mi în cafea*, *Bătaia*, *Povestiri cu prunci și cu moșnegi*.

Dar activitatea lui Victor Ion Popa nu s-a mărginit la teatru, plastică și literatură. S-a ocupat deopotrivă cu organizarea unor mari expoziții. Lui i se datorește, de asemenea, organizarea Muzeului Satului din București.

Preocupat să găsească mijloacele cele mai adecvate pentru răspîndirea artei în rîndurile celor mai largi mase, Victor Ion Popa este totodată inițiatorul primelor tentative de înjghebare a unei mișcări artistice amatoare, de masă, ca și al făuririi unui teatru pentru muncitori.

Pe această linie se aflau și proiectele sale cu privire la crearea unui teatru studențesc, proiecte pe care, din păcate, nu și le-a mai putut pune în practică. A murit la 30 martie 1946.

Am văzut că dragostea pentru cei umili și năpăstuiți este profundă la Victor Ion Popa, fiind legată de cele mai timpurii experiențe de viață. Tocmai această dragoste îl determină să judece în chip critic rînduielile sociale ale vremii sale.

Atitudinea critică și protestatară pe care Victor Ion Popa o adoptă față de realitățile sociale ale timpului său se conjugă, în concepția sa, cu un adînc sentiment de patriotism, sentiment care se întrevede din preocuparea sa mereu vie, susținută de un tenace efort, de a făuri o artă cu puternice rădăcini în specificul nostru național. Acest specific este urmărit cu insistență în toate domeniile în care talentul său multilateral s-a manifestat.

Pînă și în regia teatrală, crede Victor Ion Popa, se pot găsi forme de expresie specific românești.

Într-o convorbire cu Mircea Ștefănescu din 1928 el declară :

„– Asta trebuie să găsim : o linie de interpretare a noastră. Aportul străin e mult prea mare la noi. Problema asta m-a muncit

înotdeauna. Am avut de mult aceste preocupări de școală plastică românească în Sburătorul... *Și în regie trebuie să existe această notă românească.*" [1]

Evident, cultivarea specificului național îl îndeamnă să respingă principiile estetice ale modernismului și să sublinieze cu tărie că negarea realismului de către moderniști este dăunătoare artei, favorizînd impostura artistică. În acest sens iată ce scrie el într-o cronică plastică :

„Din pricina școalelor moderne în pictură, cel mai abil pomolog sau silvicultor n-ar putea garanta de esența arborilor mai mult decît 1%. Și poate nici atît.

Copaci cărora să li se recunoască esența nu mai fac astăzi decît desenatorii pentru cărțile de școală primară, fiindcă pe copii nu-i poți amăgi așa de ușor cum, de pildă, ai amăgi pe oarecari cronicari artistici. E drept însă că micuții școlari, nepricepuți în artă, pretind asemănarea, adică desăvîrșita corectitudine în desen cum am traduce noi.

Dar arta modernă, printre alte multe inovațiuni ce a adus, s-a gîndit să rezolve și chestia copacilor, chestie împovărătoare pentru peisagist, dacă ar fi fost obligat să deseneze bine și copaci.

De aceea pictura modernă a admis un singur copac, tip reprezentativ al tuturor copacilor. Foarte rar – pentru cine știe ce grave considerente tehnice – i se mai modifică forma ori culoarea, dîndu-i-se astfel o vagă asemănare cu o anume esență. Dar atunci nasc grave controverse și nu se poate pune capăt discuțiilor, pînă ce nu se pune totul pe seama unei greșeli." [2]

Dar Victor Ion Popa nu era înarmat cu o concepție științifică asupra vieții sociale. Aversiunea sa față de rînduielile bazate pe exploatarea muncitorilor și țăranilor de către burghezie și moșierime avea mai mult un caracter sentimental. În această aversiune se făcea mai puțin simțită conștiința lucidă a contradicțiilor vieții sociale din vremea sa și a perspectivelor care în mod necesar stăteau în fața societății, cît mai ales revolta artistului ce se vedea silit *„să-și plece grumazul în fața săbiei bănești"*.

---

[1] Mircea Ștefănescu, *Medalioane vorbitoare, Victor Ion Popa* („O pagină de regie"), *Vr.*, anul I, nr. 9, 19 aprilie 1928.

[2] Victor Ion Popa, „Cronica artistică", *Expoziția Cristoloveanu*, *Hiena*, anul II, nr. 18, 17 octombrie 1920, p. 11.

El nu-şi dădea seama că eliberarea, chiar a artistului, de sub dominaţia „sacului cu bani" al burghezului, putea veni numai prin înlocuirea pe cale revoluţionară a societăţii capitaliste, cu o nouă orînduire socială, superioară, orînduirea socialistă ; că în această schimbare revoluţionară rolul hotărîtor revine luptei de clasă a proletariatului. Într-o oarecare măsură, el este prizonierul mentalităţii şi modului de a reacţiona social ale categoriei sale de obîrşie – mica burghezie rurală – categorie pe care, uneori, ca în *Muşcata din fereastră*, de pildă, este ispitit s-o idealizeze. Dar mica burghezie, prin însăşi poziţia ei socială, este determinată să manifeste o atitudine oscilantă şi contradictorie în raport cu celelalte clase ale societăţii şi în general cu procesul dezvoltării sociale.

Ea pe de o parte doreşte schimbarea stărilor de lucruri existente în capitalism, iar pe de altă parte se teme de această schimbare. Oricît ar părea de paradoxal, mica burghezie tinde să se sprijine pe justificări morale ce au ca fundament forţa tradiţiei. Ea are neapărată nevoie să creadă într-o anumită imobilitate a împrejurărilor în care-şi desfăşoară existenţa. Adică exact ceea ce spune Conu Grigore din *Muşcata din fereastră* : *„Totuna, Sofică, şi atunci ca şi azi. Numai nouă ni se pare, Sofică. Nu se schimbă nimic pe lume. Toate se întorc şi se întorc, iaca aşa ca într-un cerc..."* replică ce constituie chiar motivul conducător al piesei.

Cine studiază opera lui Victor Ion Popa nu poate să facă abstracţie de aceste contradicţii. Prin acest mod specific de a reacţiona al categorici sale de obîrşie, ca şi prin influenţele ideologice pe care le-a suferit în cursul evoluţiei sale se pot explica limitele care se pun în calea viziunii realiste a operei sale.

Asupra orientării ideologico-estetice a lui Victor Ion Popa o pecete puternică a lăsat-o atmosfera literară din capitala Moldovei, în mijlocul căreia şi-a petrecut tinereţea. *„Ca orice licean din laşul adolescenţei mele* – mărturiseşte el la un moment dat – *am crescut sub porunca scriitoricească a* Vieţii româneşti."

Crescut, după cum însuşi recunoaşte, la şcoala *Vieţii româneşti*, Victor Ion Popa căuta în specificul naţional un fel de contrapondere faţă de efectele pustiitoare, sub raport moral, pe care le aducea cu sine capitalismul în viaţa socială românească. De aceea, el tinde să opună realităţilor aspre pe care le înfăţişează contradicţiile orînduirii burgheze, iluziile sale patriarhaliste, mic-burgheze.

Din această opoziție derivă problematica ce străbate de la un capăt pînă la celălalt creația sa literară, atît dramele cît și proza sau poeziile sale. Considerată în ansamblul ei, această problematică își găsește, la prima vedere, expresia în conflictul aproape general al operelor scriitorului, conflict ce decurge din rezistența încăpățînată pe care o opun unele medii sociale bazate pe relații patriarhale presiunii exercitate asupra lor de către forțele capitalismului, ce tind să dizolve cercul închis al acestor relații în circuitul larg al acelei orînduiri sociale care, după expresia lui Marx și Engels, *„a înecat fiorul sfînt al extazului pios, al entuziasmului cavaleresc, al sentimentalismului micului burghez în apa înghețată a calculului egoist"* [1].

Deși Victor Ion Popa continuă încă să se lase cucerit de „sentimentalismul micului burghez", totuși, nu se poate opri să constate că, din punctul de vedere al dezvoltării sociale, acesta nu oferă nici o perspectivă, constituind o mentalitate depășită. Este de altfel semnificativă sub raportul tendinței sale de a învinge iluziile patriarhaliste chipul în care, în *Maistorașul Aurel*, scriitorul pune în lumină dragostea țăranilor pentru tehnică, pentru progres. Această tendință de a depăși iluziile patriarhaliste este confirmată chiar de o mărturie explicită a scriitorului:

„Deși sînt născut în veacul trecut – spune el – *de unde fără îndoială că am adus cu mine – din fericire, numai pentru mine – un anumit romantism... totuși n-am putut să rămîn străin de respirația veacului cel nou."* [2]

Realismul celor mai izbutite opere ale sale, în ciuda limitelor de concepție la care ne-am referit, își are așadar izvorul în două împrejurări. Prima este aversiunea de ordin afectiv cu care scriitorul privește rînduielile sociale din Romînia burghezo-moșierească, și care-l determină să pună în lumină cu luciditate și ascuțime critică monstruozitatea, inumanitatea caracteristică acestora. A doua rezidă într-o atitudine inversă: simpatia și chiar compătimirea ce-o nutrește pentru micul burghez, melancolic și sentimental, ca și regretele pe care le încearcă văzînd cum modul patriarhal de viață al

[1] K. Marx — F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, ed. a V-a, Editura de stat pentru literatură politică, 1954, p. 36.

[2] V. I. Popa, *Între intelectualitate și sport*. Răspuns la o anchetă, *Vr.*, 1 ianuarie 1932.

acestuia este strivit de „călciiul de fier" al capitalismului nu-l împiedică, totuşi, să privească în faţă realitatea socială a vremii lui şi să-şi dea seama de *iremediabila* prăbuşire istorică, atît a modului de viaţă, cît şi a mentalităţii patriarhale.

Spiritul său de observaţie socială nu pătrunde însă dincolo de această limită. El nu vede că valorile morale – a căror inevitabilă dispariţie o dată cu prăbuşirea modului patriarhal de viaţă o regretă – nu sînt totuşi pierdute pentru societate ; nu vede că aceste valori sînt ridicate chiar pe o treaptă mai înaltă, prin lupta revoluţionară a clasei muncitoare, cea mai înaintată clasă din cîte a cunoscut istoria. Lipsa unei astfel de perspective clare a dezvoltării sociale are drept urmare ivirea pe alocuri, la Victor Ion Popa, a unei note de deceptionism, uneori mai evidentă, ca în piesa *Ciuta*, alteori mai vagă, mascată fiind, ca în *Muşcata din fereastră*, de pildă, de umorul duios şi îngăduitor cu care dramaturgul îndulceşte asperităţile vieţii zugrăvite.

Cele două împrejurări de care am pomenit nu acţionează, însă, ca factori cu greutate egală în procesul de creaţie al scriitorului. În funcţie de tonalitatea operei, de intensitatea criticii sociale ce-o dezvăluie una sau alta dintre scrieri, capătă greutate mai mare, fie aversiunea faţă de lumea banului şi rînduielile social-politice din vremea sa, fie compătimirea faţă de existenţele patriarhale mic-burgheze, strivite de această lume. De aceea, nici valoarea realistă a tablourilor de viaţă socială înfăţişate de scriitor nu este pretutindeni aceeaşi. Realismul este mai accentuat în piesele *Ciuta* şi *Tache, Ianke şi Cadîr*, în romanul *Velerim şi Veler Doamne* sau în unele dintre nuvele. Aceste opere sînt caracteristice pentru expresia acidulată a criticii sociale, pe care scriitorul o îndreaptă cu vehemenţă împotriva rînduielilor ce tind să încătuşeze orice năzuinţă umană către libertate, adevăr, bine şi frumos.

În alte scrieri, însă, ca spre exemplu *Muşcata din fereastră*, autorul tinde să opună spiritului venal al capitalismului existenţele strivite, slabe ale micii burghezii. Punînd aceste existenţe într-o lumină favorabilă, conferindu-le un fel de aureolă etică, scriitorul înlocuieşte, în conturarea generală a tabloului social zugrăvit, expresia acidulată cu una edulcorată.

Deosebirea dintre cele două categorii de opere apare mai evidentă dacă facem o comparaţie între *Ciuta* şi *Muşcata din fereastră*.

Atît în *Ciuta*, cît și în *Mușcata din fereastră*, conflictul dramatic se naște din opreliștile de ordin social ce se pun în calea fericirii a doi tineri îndrăgostiți. Dar pe cînd în *Ciuta* aceste opreliști se concretizează în forța nemiloasă, inumană, distrugătoare a societății capitaliste, în *Mușcata din fereastră* ele au un caracter diametral opus, constînd în spiritul conservator al micii burghezii.

În *Ciuta*, primul plan al dramei îl ocupă figura de capitalist a lui Costea Moceanu.

Această figură, concentrînd în complexitatea structurii ei psihice tot ce poate fi mai hidos din punct de vedere moral – de la lipsa de scrupule pînă la cea mai demonică tenacitate cu putință, în atingerea scopurilor egoiste și meschine – dă piesei *Ciuta* valoarea de viguros tablou realist-critic al vieții sociale rominești, iar expresiei artistice acuitatea polemică. De aceea nu poate fi nimic uimitor în faptul că personajele „curate sufletește", ca doctorul Micu sau Octav Șoimu, personaje ilustrînd mentalitatea patriarhală și pe care autorul înclină să le opună lui Moceanu, nu mai posedă, în modul în care sînt înfățișate, aceeași vigoare a desenului, aceeași precizie și consistență caracterologică. În raport cu Moceanu ele reprezintă deja un anacronism, iar Victor Ion Popa este deplin conștient de acest fapt și, de aceea, nu găsește nici el culorile potrivite pentru a face ca aceste personaje să fie într-adevăr pozitive. Singurul lucru pe care și-l poate îngădui este doar să plîngă pe mormîntul lor.

Asemenea imprecizii, care duc la edulcorarea tabloului de viață socială zugrăvit de scriitor, apar și mai evidente în clipa în care un personaj din familia spirituală a doctorului Micu, anume conu Grigore, din piesa *Mușcata din fereastră*, ocupă locul central în acțiunea piesei.

Obiectiv, conu Grigore se împotrivește fericirii Olguței, fiica sa, tot așa cum Ana Anta din *Ciuta* se împotrivește fericirii nepoatei sale Carmen. Și, din acest punct de vedere, firește, el ar trebui condamnat. Subiectiv, însă, simpatiile autorului sînt de partea lui conu Grigore tocmai datorită motivelor intime care-l determină pe acesta să se pună de-a curmezișul căsătoriei dintre Olguța și Radu Cociaș. Conu Grigore socotește că fiica sa trebuie să se mărite tot cu un învățător, ca și dînsul, întrucît, potrivit mentalității sale, omul trebuie să fie satisfăcut cu condiția sa socială și să nu aspire a intra într-o categorie ce se află deasupra lui. Pe conu Grigore, Radu Cociaș îl înspăimîntă, căci simte instinctiv că din partea unui asemenea

ginere, energic, ambiţios şi întreprinzător, care, pe de altă parte, mai este şi moştenitorul unei mari averi, nu poate veni decît disoluţia. Umorul duios cu care priveşte frămîntările personajului său este, pentru autor însuşi, o soluţie salvatoare, care-l ajută să escamoteze propriile sale contradicţii.

Trebuie, însă, să observăm că limitele mai sus expuse ale concepţiilor lui Victor Ion Popa nu anulează, după cum de altfel am şi văzut, orientarea realist-critică a creaţiei sale, în general.

Această orientare este cu osebire vizibilă în romanele *Velerim şi Veler Doamne* şi *Floare de oţel*, publicate în volumul de faţă.

Credincios concepţiilor sale privind valorificarea specificului naţional în literatură, Victor Ion Popa a conceput *Velerim şi Veler Doamne* în stilul eposului popular. Deşi ceea ce el ne istoriseşte în cuprinsul romanului său se petrece cu oameni din vremea tinereţii sale, deşi cursul acţiunii nu rareori lasă impresia că este întemeiat pe o intrigă poliţistă – formulă literară, orice s-ar spune, prin excelenţă modernă – totuşi unele elemente de fantastic şi caracterul oarecum straniu, uneori, al întîmplărilor povestite, conferă cadrului în care ele se desfăşoară o notă arhaică. Se urmăreşte în mod evident – nu numai prin stilul povestirii, dar chiar prin modul de caracterizare a eroilor, folosirea, într-o temă, prin natura ei modernă, a unor mijloace aparţinînd romanului popular sau baladei populare. De aci decurge factura oarecum romantică a întregului roman. De inspiraţie romantică este chiar tehnica întregului mod de caracterizare de către scriitor atît a eroilor, cît şi a situaţiilor, tehnică ce se sprijină pe contraste puternice de umbră şi lumină.

Ideea de bază a romanului este, totuşi, mai puţin tributară romantismului cît mai ales literaturii populare. Această idee sugerează triumful inevitabil al adevărului şi dreptăţii, oricîte piedici s-ar pune în calea lor de către forţele răului.

Romantismul lui Victor Ion Popa derivă doar din însuşirea mijloacelor ce i le pune la îndemînă literatura populară ; el nu are drept ţintă ilustrarea unei ciocniri între bine şi rău, concepută în chip abstract, dincolo de orice determinare socială, ci numai redarea conţinutului într-o modalitate artistică accesibilă maselor. Pentru autorul lui *Velerim şi Veler Doamne*, folclorul este de natură să asigure *„căile care îmbină în mod armonios ideea de artă şi ideea*

de masă și dau drumul operelor îndestul de ridicate ca nivel artistic, dar construite simplu – fără artificii obositoare – fără abuzuri de intelectualitate îmbicsită și mai ales fără speculareа vinovată a urîțeniei morale în om" [1].

De aceea, romantismul său nu numai că nu exclude reflectarea realistă a împrejurărilor vieții sociale, ci, dimpotrivă, contribuie chiar la reliefarea și mai puternică a trăsăturilor psihice, specifice diferitelor grupuri și categorii sociale antagoniste, ce se înfruntă înăuntrul societății românești de la începutul acestui veac.

Arătam mai înainte că *Velerim și Veler Doamne* face parte din acele opere ale scriitorului în care accentul cade pe oglindirea realistă, chiar dură, lipsită de menajamente și, într-o măsură, eliberată de iluzii, a dramatismului acut al vieții sociale din vremea sa.

Romanul *Velerim și Veler Doamne* pune față în față două lumi : lumea celor năpăstuiți și lumea celor ce năpăstuiesc. Pentru a conferi un relief și mai puternic antagonismului profund dintre cele două lumi, pentru a-și defini propria sa atitudine în raport cu acest antagonism, scriitorul procedează la o diferențiere a modalității stilistice în cursul povestirii sale.

Cînd povestirea cuprinde în sfera sa lumea celor care împilează, tonalitatea este ironică și chiar sarcastică. Cînd, însă, dimpotrivă, sfera povestirii se extinde asupra celor năpăstuiți, tonalitatea este duioasă și molcomă, ușor melopeică, cu unele accente de indignare și păstrînd în ritmul ei lent farmecul tradițional cu care ne-a obișnuit proza moldovenească de la Creangă și pînă la Sadoveanu. Din această deosebire de tonalitate apare, așadar, atitudinea diferită a scriitorului față de cele două lumi. Simpatia sa evidentă se află de partea celor năpăstuiți ; cei ce năpăstuiesc nu se bucură în ochii lui decît de dispreț amestecat cu dezgust și chiar, într-o oarecare măsură, cu ură. Dar o asemenea deosebire de atitudine este dictată la Victor Ion Popa de motive sentimentale și nu de înțelegerea lucidă a condițiilor vieții sociale. El este într-un anume fel sclavul unei prejudecăți, socotind că suferința are darul să înnobileze caracterul uman, să-l purifice și să-l apropie de sinceritate și adevăr.

Cei năpăstuiți sînt pentru el naturi autentice, în timp ce la ceilalți trăsătura dominantă este prefăcătoria dublată de egoism și meschinărie.

---

[1] Victor Ion Popa, *Mișcarea teatrală în Apus*, *Vr.*, anul III, nr. 151, 4 decembrie 1930.

Cele două lumi au concepții diametral opuse asupra majorității problemelor pe care le pune existența lor socială. Între ele nu se poate stabili un limbaj comun ; ele reprezintă două modalități de a privi viața total opuse. Însăși uciderea în miez de noapte a negustorului Hrisant – fapt care declanșează acțiunea romanului – este privită într-un chip diferit de reprezentanții celor două lumi. Pentru conu Leon, sau pentru judecătorul Elefterescu ea este indubitabil o crimă. Pentru moș Petrache, însă, dimpotrivă, ea este un act de justiție. Petrache socotește că Hrisant merita într-adevăr să moară.

– *„...Acela a fost mare ticălos la viața lui și multe a făcut pe nedrept... Oameni a sărăcit o puzderie și bojma a rămnit la îmbucătura altuia, măcar că era om avut, cu negustorie mare și mănoasă.*

– *Cine ?*

– *Hrisant – mortul... l-am fost argat în tinerețea mea – numai că eu am avut minte și am fugit la timp. Odată, pusesem chiar mâna pe topor, bre Manlache – că-mi era baba tinără și umbla grecul cu ochii pe dinsa – parcă nu-și mai avea el muiere de-o samă. Da bietul Ștefan, păcătosul de frate-meu, a rămas, și acolo i-a crăpat pământul. Tot într-o împrejurare cu femeia...“*

Deși într-un mod mai mult intuitiv, dictat de propria sa experiență de viață, Petrache își dă totuși seama de caracterul de clasă al justiției în societatea în mijlocul căreia trăiește. Își dă seama, cu alte cuvinte, că „dreptatea“ pe care o fac „boierii“ la tribunal nu este dreptatea cea adevărată, ci *numai un fel* de „dreptate“, dată în folosul lor. Vedem, așadar, că în legătură cu acest fapt autorul pune în evidență deosebirea de mentalitate determinată de condițiile existenței lor, între exploatați și exploatatori, deosebire de mentalitate ilustrată de două concepții opuse asupra justiției.

Această deosebire de mentalitate ilustrată de trăsăturile caracterologice ale eroilor din cele două lumi se suprapune peste tehnica autorului, însușită din literatura populară, tehnică ce tinde să delimiteze în mod precis forțele binelui de forțele răului prin crearea unor tipuri univoce sub raport etic. Exploatații sînt buni, exploatatorii sînt răi. Dar tocmai pentru că această diferențiere se suprapune peste o caracterologie care ține în mod sigur și realist seama de condițiile *sociale* ale eroilor înfățișați, conflictul nu apare ca o ciocnire abstractă între bine și rău, ci ca un conflict social real. O pildă în această

privință ne-o oferă Ion. La prima vedere, s-ar părea că Ion este conceput doar în spiritul literaturii populare, ca un „geniu al răului". Prin faptul că este și el argat, ca și Manlache, s-ar putea crede că Ion infirmă considerația noastră expusă mai sus. Dar autorul, respectînd datele fundamentale ale realității sociale pe care o descrie, nu uită să menționeze că, de fapt, Ion este țăran înstărit, chiabur, și că aspirația sa principală, sensul existenței sale derivă din setea nepotolită de îmbogățire. Ion n-o iubește pe Rusanda, ci dorește să se însoare cu ea numai pentru avere. În existența sa banul joacă același rol determinant ca și în existența lui conu Leon, stăpînul său. Demonismul său, brutalitatea, întunecimea chipului său moral sînt, astfel, explicate de scriitor prin factori de natură socială.

Am arătat că, în concepția lui Victor Ion Popa, cei năpăstuiți, adică cei care din punct de vedere social aparțin exploataților, sînt naturi autentice. Aceasta înseamnă că ceea ce este omenesc în ei nu-i supus pervertirii ce provine din urmărirea în viață a unor scopuri inumane, tinzînd la satisfacerea unor interese meschine, ascunse cu grijă după paravanul vorbelor frumoase. Între gîndurile, vorbele și actele lor nu este nici o contradicție.

În acest sens, moș Petrache ne oferă o admirabilă pildă de noblețe morală. Inteligența sa naturală, bunul său simț, umorul și seninătatea pe care le relevă portretul său moral sînt de natură, în concepția lui Victor Ion Popa, să constituie însușiri generale ale poporului. Moș Petrache este ridicat de scriitor, sub acest aspect, pînă la valoarea unui simbol. Și simbolul pe care el îl reprezintă dobîndește o semnificație cu atît mai puternică, cu cît este destinat să pună în lumină, prin contrast, vidul spiritual al celor care asupresc poporul și-l țin în ignoranță. Moș Petrache are simțul solidarității umane într-un grad atît de înalt, încît nu pregetă să se sacrifice pe sine numai pentru a realiza un act de dreptate. Bineînțeles, de dreptate, așa cum o înțelege el, și nu așa cum era ea hotărîtă de tribunalele boierilor.

În opoziție cu umanitatea profundă a lui moș Petrache, apare mai pregnantă neomenia lui conu Leon sau a judecătorului Elefterescu. Nici în profilul lui conu Leon, și nici în acela al judecătorului Elefterescu nu întîlnim o cruzime primară, așa cum este ea dezvăluită de figura lui Ion. Această cruzime primară apare drept caracteristică doar pentru uneltele boierilor, de pildă, pentru plutonierul de jandarmi.

Inumanitatea judecătorului și a arendașului moșiei ne este sugerată

mai ales prin frivolitatea acestor doi eroi. După interogatoriul luat lui moș Petrache, judecătorul Elefterescu, satisfăcut de felul în care a izbutit să „soluționeze" problema crimei, deși în forul său interior nu era convins nici pe jumătate de justețea concluziilor sale, se duce la varieteu.

Disprețul frivol față de om apare evident și în gestul prin care conu Leon îi poruncește lui Manlache să care o enormă greutate în fața invitaților, prezentîndu-l astfel pe argat ca pe o curiozitate de circ. Întregul eșafodaj logic pe care judecătorul și profesorul îl construiesc, siguri pe inteligența lor, pentru a afla pe ucigaș, apare ca un corolar al frivolității și caracterului lor inuman, dezvăluind o gîndire obtuză, limitată la un cerc îngust de probleme ce țin de apărarea intereselor lor de clasă.

Viziunea realistă a cărții lui Victor Ion Popa apare și mai evidentă de îndată ce depistăm însăși ideea ei artistică.

Conturînd psihologia unui fost ocnaș, Manlache Pleșa, Victor Ion Popa a urmărit firește să elucideze artistic întregul complex de procese sociale și sufletești legate de stigmatul ce apăsa în timpul regimului burghezo-moșierese asupra unui om, după ieșirea din închisoare, chiar dacă fusese nevinovat. Dar care este pricina și, mai ales, în ce constă natura acestui stigmat? Victor Ion Popa nu lasă nici o umbră de îndoială asupra faptului că stigmatul ce apasă asupra lui Manlache Pleșa – și care totdeodată generează în conștiința lui un fel de sentiment al inferiorității – este de natură socială și are pricini sociale bine determinate. În cursul desfășurării trepidante a cărții se conturează, în lumea celor care asupresc, un fenomen de psihologie socială, cu remarcabilă abilitate artistică pus în lumină de scriitor, un fel de psihoză colectivă, pricinuită de convingerea unanimă că Manlache este vinovat, deși nu există nici un fel de probe care să ateste cu precizie culpabilitatea eroului.

În această psihoză intră fără îndoială, ca o componentă esențială a ei, teama pe care cei bogați o resimt, deoarece este cunoscută excepționala forță fizică a fostului ocnaș. O astfel de teamă, însă, nu este explicată prin aceea că în mijlocul societății a apărut un individ cu porniri antisociale care pune în primejdie securitatea colectivă, așadar nu este apreciată ca o reacție a sentimentului de conservare socială. Într-un chip indistinct cititorul dobîndește sentimentul că o asemenea teamă izvorăște mai degrabă din *instinctul de conservare de*

clasă a celor bogați. În ochii acestora, Manlache reprezintă poporul, care are întotdeauna cel puțin un motiv de a se răfui cu cei ce-l năpăstuiesc. Așa se explică și anxietatea lui conu Leon, arendașul moșiei, anxietate care atinge uneori pragul demenței. Dovada afirmației noastre o constituie împrejurarea că în lumea celor năpăstuiți, eroul este privit într-un chip exact opus ; în conștiința acestora, figura lui Manlache Pleșa capătă contururile unui personaj de legendă, a unui haiduc, sortit să aducă dreptate pe pământ. Dar nu numai stigmatul, ci și calitatea de fost ocnaș a lui Manlache Pleșa este atribuită unei pricini de ordin social. La un moment dat, autorul notează că în incidentul pe care eroul îl avusese pe vremuri, cînd și-a ucis rivalul din gelozie, el era de fapt în legitimă apărare și deci ar fi trebuit achitat. Neavînd însă bani să-și tocmească un avocat care să-i demonstreze nevinovăția în fața instanței, el a trebuit să suporte condamnarea. Așadar, Manlache Pleșa este o victimă a justiției burgheze, și dacă moș Petrache dintr-un spirit de solidaritate îl ascunde și chiar se sacrifică pe sine, predîndu-se autorităților în locul lui, aceasta se întîmplă deoarece își dă seama că omul pe care-l îndrăgise ca pe propriul său copil este de fapt un nedreptățit.

Goana halucinantă peste cîmpuri a lui Manlache Pleșa – în descrierea căreia autorul vădește prețioasele sale însușiri de povestitor, îndeosebi datorită capacității sale de filtrare a faptelor reale printr-o anumită optică poetică, destinată să dea o notă de vrajă și vis – este menită să ne pună în lumină fuga de rînduielile oamenilor care-l stigmatizează, neîncrederea sa în jandarmi și judecători. Pleșa știe din propria sa experiență că reprezentanții aparatului de stat burghezo-moșieresc, în fața cărora va trebui să dea socoteală, îi sînt dușmani și nu vor voi să-l înțeleagă.

Modul inuman, barbar, birocratic în care Elefterescu îl anchetează pe moș Petrache (mod de anchetă care arată că scopul judecătorului nu este aflarea adevărului, ci obținerea unei cît mai largi publicități, destinată să-i asigure o transferare în capitală) îndreptățește pe deplin temerile fostului ocnaș.

Vedem, așadar, că din lectura romanului *Velerim și Veler Doamne* principala concluzie pe care o putem trage este aceea că între asupritori și asupriți, între cei ce năpăstuiesc și cei năpăstuiți nu există nici un fel de punte de înțelegere, că cele două lumi se află într-un antagonism de neîmpăcat.

Dar ce consecințe trage Victor Ion Popa din constatarea acestei stări de fapt? Am văzut pricinile care limitează concepția sa asupra fenomenelor vieții sociale și nu vom mai insista asupra lor.

Aceste pricini determină într-o oarecare măsură neputința sa de a-și imagina într-un chip verosimil, în concordanță cu logica vieții sociale, consecințele în viitor ale antagonismului pe care-l constată.

Urmarea unei astfel de neputințe se traduce prin cursul oarecum factice pe care-l conferă evoluției unor eroi și în special a lui Manlache Pleșa. Logic ar fi fost ca Manlache Pleșa să devină un revoltat social, cel puțin în aceeași măsură în care nemulțumirea și revolta au pus stăpînire pe moș Petrache. Dar scriitorul nu conferă un asemenea curs psihologiei eroului său. Încredințat fiind că poartă cu sine stigmatul unei osînde divine, Manlache nu ajunge conștient de pricinile reale, sociale ale relelor pe care le are de îndurat. El este o minte tulbure, încețoșată de spaime și ignoranță. În psihologia lui, scriitorul a urmărit să ne dezvăluie contrastul dintre trupul său de uriaș și sufletul său candid, de o puritate infantilă. În ciuda forței sale fizice colosale, Manlache este un timid. Desigur, prin acest contrast autorul a vrut să sublinieze și mai puternic caracterul social al stigmatului. Fără să-l cunoască măcar, judecătorul, cu frivolitatea-i caracteristică, îl și socotește adevăratul criminal numai pe baza semnalmentelor descrise în dosar.

„Pentru un magistrat ca el, cazul Manlache era simplu și la fel cu toate cazurile de criminali recidiviști. Aceasta, cu atît mai mult, cu cît descripția fizică a lui Manlache semăna în chip desăvîrșit cu unul din tipurile descrise de Lombroso în cartea lui nemuritoare."

Psihologia pe care scriitorul i-o conferă lui Manlache are drept țintă tocmai să dezmintă aceste prejudecăți ale judecătorului, făurite pe baza lecturii unei lucrări lipsite de un fundament științific, să ne demonstreze că nici un om nu este criminal prin naștere și că împrejurările sociale sînt cauza esențială a criminalității.

Dar totdeodată scriitorul este înclinat să vadă în fondul primitiv al eroului său — fond primitiv privit cu înțelegere și simpatie — un gir de sănătate morală. O asemenea sănătate morală, Victor Ion Popa, dimpotrivă, n-o poate constata la cei ce-l năpăstuiesc pe Manlache, deși mintea acestora este evident mai clară decît a fostului ocnaș.

În această tendință de a valorifica etic primitivismul eroului său, se întrevăd iluziile patriarhaliste, care, cum subliniam înainte, au limitat nu o dată cîmpul observației sociale a scriitorului. Limita pe care o așază în calea percepției sale artistice concepția sa patriarhalistă asupra vieții sociale îl împiedică să soluționeze și destinul eroului său. Ultima parte a romanului, în care ni se descrie plecarea pe front a lui Manlache, pentru a-și afla acolo izbăvirea, și apoi moartea lui într-o împrejurare cu totul în afara logicii intime a întîmplărilor zugrăvite pînă atunci, nu mai aduce nimic în plus la cele spuse mai înainte cu privire la psihologia eroului său. Apare limpede că scriitorul n-a fost prea lămurit asupra sensului pe care trebuie să-l dobîndească Manlache în cuprinsul romanului său. Dar acest final factice nu ne poate împiedica să apreciem totuși romanul la justa lui valoare, să-l considerăm ca pe una din operele izbutite ale literaturii noastre în perioada dintre cele două războaie mondiale.

Deși subintitulat „roman de război", *Floare de otel* constituie mai curînd o însemnare cu caracter autobiografic ; un subtitlu mai potrivit ar fi fost „jurnal de front". Dar tocmai din această pricină el prezintă un deosebit interes sub raportul concepției pe care o pune în lumină opera lui Victor Ion Popa, întrucît ne dezvăluie frămîntările cele mai intime ale scriitorului într-un moment crucial pentru propria sa evoluție ca și a întregii sale generații, momentul primului război imperialist, mondial. Asemenea lui Camil Petrescu, Victor Ion Popa trăiește, în contact cu realitățile aspre ale frontului, un proces de maturizare sufletească și ideologică.

Tînărul cu iluzii romantice, cu avînturi patriotice, crezînd la început în justețea războiului și chiar, mai mult, în rolul lui purificator din punct de vedere moral, încearcă rînd pe rînd toate dezamăgirile legate de un masacru absurd, de o uriașă crimă legalizată, de o hărțuială fără sens, în care oameni ce nu au nimic unii împotriva celorlalți se ucid reciproc, fără să se cunoască între ei și fără să știe în numele căror interese o fac.

Este drept, Victor Ion Popa mai păstrează încă pînă la sfîrșit iluzia că războiul la care participă ar fi de interes național. De aceea critica pe care o îndreaptă împotriva groaznicului flagel ce a secerat

milioane de vieți omenești nu atinge virulența întîlnită în evocările de pe front ale lui Camil Petrescu. De un umanitarism mai mult sentimental, fără să pătrundă cauzele adînci ale monstruosului fenomen la care participă, autorul romanului *Floare de oțel* este impresionat îndeosebi de ororarea întîmplărilor pe care le trăiește ; dar nu se revoltă, ci le acceptă ca pe o tristă fatalitate.

Totuși, ridicînd încet cortina de pe realitățile frontului, punîndu-ne în fața unor întîmplări ce izbesc în primul rînd prin marea lor autenticitate, ajungem să deslușim cîte ceva și din substratul social al acestui război, chiar dacă poziția scriitorului față de ceea ce este silit să trăiască pe front nu este prea clar exprimată.

Notațiile sale sobre, uneori colorate de un umor amar, alteori mărturisind o întunecată deznădejde, pun în lumină imensa tristețe a unei întregi generații de oameni care nu pot înțelege de ce sînt siliți să-și dea viața într-o împrejurare care-i depășește cu totul și ale cărei pricini nu le pricep.

Cea mai importantă concluzie ce se degajă din însemnările lui Victor Ion Popa este repulsia maselor față de războiul imperialist. Soldații manifestă apatie, moralul lor este foarte scăzut. Cuvîntul „patrie", în numele căreia, chipurile, luptă, nu are pentru acești oameni din prima linie nici un înțeles, este o abstracție.

Cînd „Vax", ordonanța, este întrebat de ofițerul lui pentru cine luptă, răspunde mecanic : *„pentru... patrie"*. De îndată, însă, ce este scuturat nițel pentru a i se afla adevăratele sentimente, devine sincer și spune :

„– Adică dumneavoastră vreți ca să spun tot... drept... Eu credeam că întrebați așa – unde-i aici domnii ofițeri și franțuzul... da, tot pentru dumneavoastră luptăm... Cum s-ar zice, vorba cu patria e așa... că așa ne învață de răcut..." Cum pot dobîndi soldații, majoritatea țărani clăcași, exploatați nemilos de moșieri, sentimentul patriotismului, de vreme ce tocmai cei care-i trimit la luptă și-i comandă „în numele patriei" caută să-și pună cît mai bine pielea la adăpost ?

Colonelul vine în prima linie numai după ce i se comunică în mod precis că pe front e liniște. Cînd eroul romanului ia inițiativa să construiască niște adăposturi pentru a cruța viața soldaților, același colonel i-o interzice cu strășnicie. În schimb, cu aceeași strășnicie îi

ordonă să construiască un asemenea adăpost cînd el însuşi se simte în primejdie. Nici cînd pe front soseşte ordinul de a se întocmi liste în vederea unei proiectate reforme agrare, soldaţii nu manifestă entuziasm. Ei nu cred în promisiunile boierilor. Moş Toader, cel mai sărac dintre ei, nici nu vrea să dea datele cerute de ofiţerul însărcinat cu întocmirea listelor :

„A făcut un gest domol, de nepăsare :

– Parcă altfel... Ba nu, zău, dom' elev, nu-i şagă... Crezi matale în povestea asta ? Iaca, eu nu cred. Să mă tai şi nu cred ! Că regele o fi zis... se poate... Dar ce te faci cu sfinţii ? Că eu mi-s păţit cu daraveri de aistea – uită-te la părul meu alb. Eu alta cred că a zis statu – şi ce să zic, a chibzuit bine el, în socoteala lui : «Mă, aiştea is oameni amăriţi şi-şi lasă osul pe cele coclauri. Ia să le făgăduiesc eu ceva, să aibă inimă să ducă la ham. Că o minciună frumoasă face cît o mie de bogăţii, dacă-i la rostul ei.»"

Singurul care se arată zelos în oferirea datelor cerute este un crîşmar bogat, Ion Mărgărint, care nu vrea să piardă ocazia de a-şi rotunji averea. După chipul şi asemănarea celor mai avuţi decît el, crîşmarul nu vrea să scape prilejul de a face cu acest război o bună afacere.

Deşi într-un mod palid, romanul lui Victor Ion Popa arată procesul de clarificare a maselor pe care războiul îl prilejuieşte. Astfel, prezenţa şi „activitatea" pe front a instructorului francez dezvăluie caracterul iluzoriu al pretinsei independenţe a ţării, trîmbiţată atît de zgomotos de protipendadă, şi stîrneşte în rîndul soldaţilor un resentiment pe deplin justificat :

„Niciodată Gîlcă al meu nu-l iubise pe francez. În altă cale decît a lui Florea Dimitriu şi ostaşul meu socotea prezenţa lui Chamard de prisos şi jignitoare :

– Adicăte să vă înveţe el pe 'mneavoastră ?... Mare minune şi asta...

Argumentările mele erau de prisos. Gîlcă avea argumentul bătăritor :

– Păi, dacă-i aşa de învăţat, de ce 'mneavoastră ştiţi limba lui şi el n-o ştie pe-a noastră ?"

Iar cînd îl bănuieşte pe ofiţerul francez de spionaj, atitudinea lui Gilcă devine categorică :

„– Moartea istuia, de la mine se trage..."

Sentimentul ce-l dobîndesc masele de soldaţi că războiul nu le aparţine, că nu se poartă în numele intereselor lor apare deosebit de pregnant în episodul în care ni se descrie bucuria nestăvilită ce-i cuprinde pe ostaşii ambelor tabere în timpul armistiţiului încheiat temporar pentru îngroparea morţilor.

Asistăm la un adevărat moment de fraternizare. Cei doi ofiţeri de legătură îşi vorbesc civilizat şi chiar amabil şi caută să prelungească cît mai mult convorbirea. Soldaţii însărcinaţi cu săpatul gropilor nu se grăbesc de loc. Există un fel de întrecere între ostaşii celor două tabere de a se arăta cît mai veseli, mai plini de viaţă. Glumesc, rid ; ba chiar există tentativa de a porni un briuleţ, acolo, pe loc, în Ţara nimănui. Seninătatea acestui episod contrastează în chip hotărît cu atmosfera mohorîtă în care se desfăşoară acţiunea în restul cărţii.

Procesul de clarificare a maselor mai este ilustrat de nădejdile ce încolţesc în conştiinţa eroului că sfîrşitul războiului va aduce cu sine o epocă de mari transformări sociale, ceea ce trebuie pus în legătură, firesc, şi cu colaborarea lui Victor Ion Popa, în 1918, la ziarul socialist *Omul liber*, condus de N. D. Cocea.

„Bizuindu-ne unul pe altul – căci trebuie să ne bizuim – n-avem vreme să ne mai vedem cusururile. Iată izbînda unui nou creştinism. În el nu mai are nimeni sensul îngust al meseriei lui – ce meserie ar mai fi de căutat acum ? – ci sensul lui larg de om ridicat «deasupra burţii pline», cum spune Satin din Azilul de noapte. *Căci tăria şi înălţimea omului de aici încep.*

Şi peste ani mulţi, încolo, prietenia asta va răscoli temeliile noastre mai adînc decît orice altă răsturnare. Ne vom realiza atunci în dezălmăşie, cum ne-am pregătit şi acum să ne realizăm în parte. Marea faptă a războiului asta va fi. Şi înseamnă mai mult decît locurile cucerite şi decît vrăjmăşiile satisfăcute."

Evident, după cum se vede din rîndurile de mai sus, Victor Ion Popa este departe de a înţelege sensul dezvoltării sociale şi necesitatea obiectivă a transformărilor revoluţionare pe care momentul

istoric respectiv le impuneau. Ca și în *Velerim și Veler Doamne*, atitudinea sa față de problemele sociale este colorată de un vag umanitarism, lipsită de o înțelegere precisă și științifică a condițiilor și perspectivelor sub semnul cărora se dezvoltă societatea românească în vremea sa.

Dar în ansamblul operei sale ceea ce apare dominant și caracteristic nu este acest vag umanitarism, ci imaginea veridică – străbătută de o profundă dragoste pentru oamenii simpli și năpăstuiți – a unei orînduiri sociale nedrepte, condamnată de istorie.

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

NOTA EDITURII

Ediția de față reproduce textul romanelor : Velerim și Veler Doamne, *editura „Cugetarea", 1945, și* Floare de oțel, *roman de război, editura „Vremea", 1930.*

La transcrierea textului s-au păstrat particularitățile de limbă ale scriitorului, aplicîndu-se normele ortografice în vigoare.

De asemenea, în romanul Velerim și Veler Doamne *s-au corectat, prin consultarea edițiilor anterioare, unele greșeli constatate în ediția 1945 : la pag. 28, rd. 32 de sus, s-a scris* grei, *în loc de* greoi, *din ediția 1945 ; la pag. 54, rd. 13,* în gitul, *în loc de* pe gitul ; *la pag. 69, rd. 32-33,* focul de acolo, *în loc de* focul acolo ; *la pag. 120, rd. 35,* ou mai facă, *în loc de* nu facă ; *la pag. 160, rd. 18,* aiasta, *în loc de* asta ; *la pag. 188, rd. 15,* Panait, *în loc de* Neculai ; *la pag. 191, rd. 23,* iezite, *în loc de* iezuite ; *la pag. 205, rd. 16,* țintiți, *în loc de* țintuiți ; *la pag. 233, rd. 25, s-a adăugat rîndul :* nouă. Era în minunea reîmpreunării lor o fericire, *care lipsește din ediția de bază ; la pag. 242, rd. 17,* accea, *în loc de* asta ; *la pag. 242, rd. 18,* asta *în loc de* aceea *din ediția 1945 etc.*

Notele de subsol aparțin redacției.

Velerim şi Veler Doamne

Roman
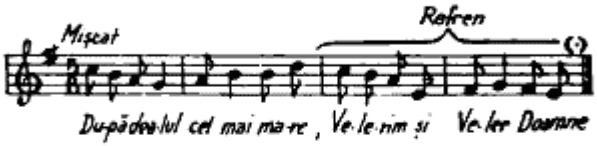
Conu Leon, arendașul moșiei, căuta de multă vreme un străjăr de noapte pentru conac. Încercase multe rînduri de oameni, în cei doi ani de cînd luase în mînă trebile pămîntului, dar parcă era un făcut : dădea numai peste rumîni lăsători, trîndavi și fricoși. Cîtă vreme fusese burlac, arendașul se mai lăsa în paza celui-de-sus, dar acum, de cînd se căpătuise și dumnealui, de adusese nevastă tînără tocmai de la Bujor, trebuia să asculte mai ales de inima temătoare a dumneaei, fată deprinsă cu argați vrednici și cu paznici neadormiți. De aceea, mai nemulțumit ca totdeauna de străjăr, a dat șfoară în țară că are grabnică trebuință de un om în plină putere, țintaș dibaci, neînfricat la timp de noapte și, mai cu seamă, cinstit.

Florea, vechilul, a bătut multe săptămini drumurile spre Cudalbi și spre Minjina, dibăcind un creștin pe măsura dată de stăpîn, numai că i-a fost degeaba colindatul. Veneau, nu-i vorbă, fel de fel de flăcăi și de bărbați de prin partea aceea, dar conu Leon, cît le arunca o privire, pricepea îndată cu cine are de-a face și se lăsa păgubaș. La urma urmei, poate că nu pricepea nimic – fiindcă mulți oameni au plecat scîrbiți de nedreptate, știindu-se vrednici și plini de rîvnă – însă n-avea dumnealui încredere în ce vedea înaintea ochilor, ceea ce tot un fel de pricepere este.

Dar, cu fiecare suflet înturnat din pragul casei, coana Tasica se făcea mai neliniştită. Avea şi de ce. Ponosul pe care îl zvîrlea pe străjărul curţii, căutarea unui om în loc ajunsese de pomina satelor. Nu era ţăran, pînă dincolo de Pechea, ori pînă în malul Bîrladului, să nu ştie că ograda lui conu Leon nu-i păzită cum trebuie şi că nevasta dumisale sare din somn la fiecare lătrat de ciine şi la fiece ciriială de găini. Asta le dădea unora chef de joacă şi de glumă. Ba, uneori, gluma se întindea dincolo de cît e îndurarea omului, aşa încît bietul Gavrilă Bouroş, paznicul, ajunsese să nu mai înţeleagă nimic din cîte se petreceau pe lîngă zăplazurile conacului.

La drept vorbind, nici nu era mare lucru de înţeles. Flăcăii ştiau una şi bună. Gavrilă Bouroş e străjă proastă şi fricoasă. Va să zică se sperie ca o muiere. Buuun! Apoi dacă-i aşa, atunci merită să ajungă de risul oamenilor, ca bărbat nevrednic ce este. Şi fiindcă nimeni n-are milă, ori îngăduinţă, faţă de omul fricos, îi puneau la cale tot felul de şotii şi tot felul de blăstămăţii, numai ca să-l sperie şi să-i facă zile fripte.

Aşa, de pildă, se înhăitau cîte doi-trei, în chip de bandă şi nu se dădeau bătuţi pînă nu-l lăsau pe Gavrilă legat fedeleş. Ba, o dată, din bătaie de joc, i-au furat cartuşele din puşcă, i-au zvîrlit căciula pe hambar şi l-au dus pe prispa lui conu Leon, ca să-l găsească dumnealui dimineaţa, cînd o ieşi în ceardac, să-şi ia dulceaţa de vişini.

Cum toate întîmplările astea nu se dovedeau pricinuite de niscaiva găinari, fiindcă nu s-a aflat nici o lipsă în angăriile curţii, arendaşul a înţeles că-i glumă pe spinarea paznicului şi nu s-a supărat decît pe jumătate.

Numai că, omul e om, nărăvaş şi slab la prilej de ispită. Ceea ce, dîndu-i o mare temere, Gavrilă şi-a făcut datorinţa lui de l-a rugat pe stăpîn să-i facă socoteala, ori să-i schimbe slujba, fiindcă, pe de o parte, îi era leahamite cu atita sperietură de pomană, iar pe de

altă parte, nu vroia să plătească din biata lui simbrie găinile mîncate de alții. Dar conu Leon și-a bătut joc :

– Lasă, Gavrilă, că poate te-or tămădui de frică !... Și zicînd așa, i-a întors spatele și l-a lăsat pe scări cu gura căscată, ca un nătărău ce era.

Gavrilă, dacă a văzut că nu-i chip să iasă din încurcătură cu obrazul curat, s-a juruit să facă faptă crîncenă și să tragă de-a binelea cu pușca, de i s-o întîmpla să mai găbjească vreun hoțoman de flăcău prin curte.

Zis și făcut.

Adică, făcut numai pe jumătate, fiindcă nu l-a lăsat inima să tragă în plin, cum s-ar fi cuvenit. Și iată o pildă. Cînd a zis :

– Mă mehenghiule, cată-ți de treabă, că eu te pușc... flăcăul, pufnind de rîs, i-a răspuns :

– Cu ciomagul, nea Gavrilă ?

– Ba cu pușca te-oi pușca... că aiasta nu-i ciomag, derbedeule ! Aiasta-i pușcă cu două țăvii...

– Și mă pușți cu amîndouă deodată, nea Gavrilă ?

– D-apoi nu-ți vie a zburda, că și una ți-o hi de ajuns !

Dar flăcăul – care-o fi fost el – avea chef de prujă :

– Și cum ai să faci, nea Gavrilă, să mă pușți ?

– Apăi, i-oi ridica ușurel cucurigu și apăs colea pe limbă !

– Aoleu, nea Gavrilă, vezi-ți de treabă, că ia foc !...

– Păi, să știi tu că așa-i !

– ...Ihi ! Ia foc și-ai să te sperii cum nu se mai poate, nea Gavrilă !

Paznicul s-a supărat foarte tare de asemenea vorbă fără obraz. A stat el tăcut o minută, de-a cîntărit toate întorsăturile în mintea lui domoală, apoi a luat o hotărîre strașnică :

– Mă blăstămatule, tu mă omori cu zile !... Du-te de aici, că altminte chiar te pușc și are să rămîie alde mă-ta fără tine !

Dar flăcăul nu se clintea din loc.

– Mă, n-auzi ?

În întunerec, Gavrilă îi vedea umbra lipită de cireș și se gîndea cu mare amărăciune și mare scîrbă că toată bunătatea lui nu-i de nici o haznă.

S-a proptit atunci zdravăn pe picioare și a pus pușca la umăr. Avea de gînd să tragă un foc în văzduh numai ca să sperie flăcăul și să dea o pildă. În clipa aceea, însă, l-a apucat o bătaie de inimă, de parcă l-ar fi văzut mort. A trebuit să lase pușca jos și a răzbufnit plin de năduf :

– Mă păgînule, mă ! Nu mă viri în ocnă, mă !... Auzitu-m-ai ?

Dar băietanul a chihotit :

– Îhî !...

– Apăi, cară-te fuguța, că te pușc !

– Teaaa !... Nu mă pușți, că ți-i frică !

– Frică mie ? și abia a putut să răspundă, așa de tare i se zbătea dihania din coșul pieptului.

– Îhî !

– Păi, nici vorbă că mi-i frică, blăstămatule ! Că eu n-am suflet să pușc oamenii... Dar dacă nu-ți viri mintea-n cap, apăi, ce-i de făcut ?

– Va-s'că ți-i frică să tragi ! Sic !

Neobrăzarea asta l-a plesnit peste ochi, ca o palmă.

– Apăi, acu te-ai dus, băiețele ! Și cît ai clipi, Gavrilă a pus condacul la umăr, a ochit undeva spre vîrful cireșului, cam pe unde-i coada Carului-mare, și a tras.

Bubuitura a sunat lung, lung de tot, peste golul vînăt al văii. Chiotul ei bărbătesc s-a prefirat apoi pe dealuri și s-a topit încetinel în uncopirea nopții. Dar în liniștea care s-a întins iarăși la loc, ca o undă clătinată, inima străjărului a înghețat. Nu-i venea să creadă. Umbra de lîngă cireș s-a desprins molatecă și s-a prăvălit alături.

– M-ai omorît, nea Gavrilă... Atît a mai gemut.

Pușca bătrînului a căzut jos. El s-a legănat pe picioare, o dată, de două ori, a strîns pleoapele și le-a deschis, încercînd să mai vadă ceva, dar ochii împăianjeniți nu mai lămureau nimic. În urechi, bufnetul pușții se pre-

lungea, întărindu-se laolaltă cu vorbele celui ucis... Fruntea i s-a broboni de sudoare rece, iar în creier s-a învolburat o apă turbure, cînd fierbinte, cînd înghețată, care huia greu, ca într-o bulboană neagră... A simțit că se surpă genunchii sub el, a întins o mînă în gol, să se sprijinească de ceva, apoi a venit ghem la pămînt, fără suflare.

•

Cînd s-a deșteptat, era întins pe spate, jos, pe țărnă tare, undeva, într-un loc închis. A dat să se miște și n-a putut. Niște zgomote ciudate îi piouiau pe lîngă ureche. O găină a cotcodăcit scurt, iar cocoșul i-a răspuns voinicește și lung.

Gavrilă a făcut o sforțare să se ridice și n-a putut. Dar ochiul, deprins cu întunerecul, i-a lămurit repede toată grozăvenia.

Era legat cobză și adus în coteneața păsărilor.

Va să zică blăstămatul își bătuse joc de el...

Nici vorbă că avea dreptate oricine să rîdă de păţania lui Gavrilă Bouroş. Iar conu Leon ar fi rîs mai mult ca toţi argaţii din curte, dacă, socotindu-se bine orătăniile, nu s-ar fi aflat că, de astă dată, flăcăii cei glumeţi luaseră cu dinşii vreo cîteva găini şi un clapon de toată frumuseţea.

De aceea, în loc să mai facă haz şi să-i mai întoarcă spatele, arendaşul l-a suduit crunt pe Gavrilă, ba i-a mai fulgerat cîteva perechi de palme căzăceşti şi l-a trimis pe loc la Dobrin, vizitiul, să puie numaidecît şaua pe cal.

Conul Leon se hotărîse, în sfîrşit, să-l lase în plata domnului pe Bouroş şi să ia alt paznic. Dar deocamdată s-a dus în galop la Grivița, să puie jandarmii pe urma găinarilor, care se întrecuseră cu gluma.

La post nu era nimeni. Şeful fusese chemat în grabă mare la cîrşma lui Jugănaru, unde se aciuase un haidaman de beţiv, care spărgea sticlăria de pe tejghea.

Conu Leon s-a repezit într-acolo. Cînd a descălecat, în perdeaua din faţa casei a văzut o minune mare. Uşa crişmei a sărit din ţîţîni şi şeful de post a venit de două ori de-a berbeleacul, pînă pe podeţ, zvîrlit întocmai ca o pietricică dintr-o praştie.

– Ce-i asta? a întrebat uimit arendaşul pe cei cîţiva oameni care pîndeau înfricaţi zarva din dugheană.

– Unu... Dar mai departe nu s-a auzit, fiindcă jandarmul se ridicase mototolit, cu ochii sîngeroşi şi a început să strige : Îl împuşc... Ca pe-un ciine îl împuşc... Unde-i căpraru ? Să se ducă cineva goană la post să cheme căpraru !

Şi totodată, în uşa crişmei s-a arătat o matahală cît trei cruci de voinic laolaltă. Abia încăpea între uşori şi a trebuit să plece capul, ca să nu se izbească de prag. A întrebat liniştit :

– Şi ce vrei să-ţi facă don' căprar a' tău ?

Şeful, scuturîndu-şi hainele albe, croite pe trupul ţanţoş, gîfîia :

– Vorbim noi numaidecît !...

– Vorbim, mă ţică ?...

– Am să te împuşc !... Auzi tu, mă beţivule ?

Celălalt a rîs îngăduitor :

– Împuşcă !

– Rîzi, fiindcă mi-ai luat carabina... dar stai tu...

– Şi dacă ai avea carabină, m-ai împuşca ?

– Ai să vezi tu atunci...

Matahala a zîmbit şi i-a întins carabina pe care o avea în mînă.

– Na, mă, şi împuşcă-mă dracului odată !... Mare cum sînt, nici nu mai ai nevoie să ochieşti... Hai, trage odată !

Dar jandarmul, după ce a luat arma, n-a mai ştiut ce să facă cu ea. Uriaşul şedea acolo, înfipt în pămînt, ca un mal, aşteptînd. Apoi a pufnit pe nări, dînd scîrbit din cap :

– Teee lauzi ca o muiere !...

Biciuit, şeful şi-a controlat atunci carabina, a ţăcănit culata şi a vîrît un cartuş în ţeavă. Uriaşul l-a înfruntat, cu bătaie de joc :

– Ahaa ! Nu era pregătită... Bun ! Acu, dă-i drumul !

Dar şeful i-a tăiat vorba, scurt :

– La secţie, marş !

Îndoit, omul a stat puţintel cu ochii în ochii jandarmului, apoi a răspuns fără grabă :

– Aici poți să mă lungești cu glonțul... Dar nici un milion de gloanțe nu-s în stare să mă ducă la secție !

– Dacă nu pornești, trag !

– Asta spun și eu ! Trage, că nu pornesc !

Dar conu Leon nu avea tăria să vadă moarte de om. L-au trecut fiori și s-a apropiat repede de șef, dîndu-i carabina la o parte.

– Ce s-a întîmplat ?

– Se îmbată și face scandal, coane !

Uriașul i-a rupt vorba :

– Bine, mă jăndarule... ce fel de lege ai tu, de spui minciuni și nu-ți crapă obrazul de rușine ?... Păi, eu îs chip de om băut ?

Jandarmul, șiețit, i-a întors :

– Atunci de ce-ai făcut scandal ?

– Păi, de ce nu mi-a dat să beau ?

Crîșmarul, mic, uscat și spînatec, a ieșit în prag, clipind din ochii cît boldul și trăgîndu-și supărat firele rare de musteață. S-a amestecat în vorbă :

– Fără bani nu dau, că eu nu te știu cine ești !

– Păi bine, mă, mațe-fripte, cine ți-a cerut fără bani ?

– De ce n-ai plătit ?

– Pe ce să plătesc ? Pe ce n-am băut ?

– La mine așa-i obiceiul ! Dacă nu cunosc omul, cer plata înainte, că eu îs pățit. Vine cîte o pramatie din toată lumea, ca tine, își bea mințile și pe urmă... prinde orbu, scoate-i ochii ! Încai tu nici n-ai vrut să arăți dacă ai pitaci !

– Nu ți-am spus că am ?

– De ce n-ai arătat ?

– Pen'că nu poci eu să văd că omu se îndoiește de cinstea mea...

– Apoi daaa ! Am mai văzut eu cinste de aiasta, care sparge sticlăria de pe tejghea și n-are de unde plăti !

Uriașul a răspuns domol :

– Cît face ?

– Cincizeci de lei, pe puțin ! s-a pițigăiat negustorul, obidit.

Voinicul a scos o toşcă de bani, i-a numărat două hîrtii de cîte douăzeci şi două ruble.

– Uite-i !

Jugănaru a întins mîna, dar uriaşul a ferit banii şi i-a ţinut în ochii lui :

– Ţi-i dau ! Ba mai capeţi un leu pe deasupra, da să aduci aici o oca, să cinstesc cu jăndaru, ca să-şi facă şi el coraş !...

Şeful, ponosit şi crunt, a mormăit printre dinţi :

– D-apoi că n-am mai găsit pe lume altul să cinstească cu mine...

Ca o umbră de ceaţă s-a lăsat pe ochii celuilalt. Glasul i s-a muiat de tot :

– Mă jăndare, frate ! Nu te supăra pe un ortac de-alde mine. Că eu îs om tare amărît, bre ! Şi dacă beu, apoi nu beu să mă îmbăt... Caut să-mi fac un coraş, ca sufletul cel cu năduf... Dar alminte nu-s om rău, vere, măcar că mă arată mutra aşa... Zău, coane, spune-i şi 'mneata să ciocnească un pahar cu mine...

Leon a dat din umeri.

– Dacă nu vrea...

– De ce să nu vrea ? Am şi eu, aşa, un chef, să nu mai fie nimeni supărat pe mine... Nici nu se cade la o zi ca asta... Că eu mă întorc acasă, bre jăndare... mă-ntorc la casa mea şi la fiimeia mea... după zece ani de zile... Pricepi tu aiasta ?

Ca un fior a trecut prin toată gloata de oameni adunată în faţa crîşmei. Ochi întrebători s-au ţesut de la unul la altul şi au rămas fără răspuns, ca şi cînd voinicia trupului acestuia n-ar fi avut dreptul să-ngăduiască o suferinţă. Furat şi el în boarea de milă care-i primenise pe toţi, Leon s-a apropiat :

– Unde anume te întorci ?

– La Mînjina, coane : la mine acasă !

Arendaşul cunoştea satul întreg şi a făcut ochii mărunţi.

– Dar cum te cheamă pe dumneata ?

Rar, omul a răspuns :

– Manlache Pleşa !...

N-a mai suflat nimeni. Ca o groază neagră s-a întins peste toți. Va să zică ăsta era vestitul Manlache Pleșa? Cine nu-l știa și cine nu l-a pomenit? Doar conul Leon și cu jandarmul auziseră mai puțin de dinsul, veniți de curînd, cum erau.

– Și unde ai fost zece ani? a întrebat arendașul.

– La ocnă...

– ...

Apoi încet, aproape duios în glasul lui, a urmat:

– ...mi-am pus mintea cu un păcătos și i-am crăpat capul cu un fleac de săcure...

A oftat ușor, iar într-un tîrziu a șoptit, ca pentru dinsul:

– ...dacă nu și-o văzut de treabă, cine i-i de vină?...

Acum, conul Leon începuse să-și aducă aminte. Auzise cîndva de ocnașul acesta și înțelesese că omorul făptuit de el era un mare punct de întrebare. Într-adevăr, erau atîtea potriviri în stare să dovedească o legitimă apărare, încît numai nenorocul l-a dus spre salinele ocnei.

Acest nenoroc venise sub chipul unui tinerel, care era numit apărător din oficiu, deoarece Manlache n-avea nici bani, nici pricepere, nici dorința să-și tocmească un avocat cumsecade:

„Urgia lui Dumnezeu n-o tămăduiește gura oamenilor", acesta i-a fost gîndul, tot timpul procesului. Căci, în cugetul lui Manlache, toată întîmplarea grozavă n-a fost decît o pedeapsă binemeritată, pentru niște păcate pe care nu și le știa, ori nu voia să le știe. Și astfel, uriașul acesta cu pumnii de fier s-a dus la ocnă blînd ca un copil, fără să cîrcnească împotriva urgiei ori a greului de muncă de acolo, cum nu cîrcnise împotriva vrerii lui Dumnezeu.

Ceea ce știa numai el singur era de ajuns să îndreptățească și nefericirea, și osînda. Avusese toată viața porniri sîngeroase. Îl împiedica de la înfăptuire doar frica altora în fața pumnului și furiei lui. De aceea cînd ucisul a scos cuțitul din teacă, Manlache a gemut ca o fiară bucuroasă. În sfîrșit avea protivnic, așa cum îi dorise inima. Îl avea și nu l-a scăpat. A trăsnit o singură dată cu

săcurea și l-a făcut zdreanță roșie, cursă la pământ, fără nici o părere de rău.

Dar nu s-a știut niciodată că lovitura a fost trasă cu colțul muchii, iar nu cu ascuțișul, cum a spus ușuratecul raport legist, cum nu s-a știut nici că ucisul fusese, înainte vreme, ibovnicul nevestei lui Manlache.

Cel dintîi lucru poate că nici Pleșa nu-l știa. Pe al doilea, însă, îl știa așa de bine, încît a îndurat mai degrabă zece ani de ocnă, decît să-l mărturisească în fața juraților. Mai mult încă, și-a apărat nevasta pînă în ultima clipă, cînd mărturiile cîtorva din sat începuseră să azvîrle o lumină nouă în preajma procesului sîngeros.

Cînd a ajuns în Mînjina, scăpăta de înserare. Satul nu se schimbase de fel. Casele, pitite sub căciula de țihliș, clipeau în ochii gălbii de geamuri și fumegau în tihnă. Manlache Pleșa a găsit ușor huidița aceea, după care oftase zece ani încheiați în bezna ocnei. A urcat pe ea, cu pasul greoi și rar, de parcă ducea în spate o povară de dincolo de lume și s-a oprit în colțul gardului, cu sfiiciune de om nedorit.

Casa i s-a părut mai mică, dar i s-a părut mai bogată. S-a bucurat o clipă. Mai apoi s-a pomenit răsuflînd greu și n-a știut singur pentru ce. Se simțea străin, fără să înțeleagă pricina, și inima îi da ghes să pornească înapoi. Dar s-a scuturat de greul din el și a împins poarta. Haitele s-au repezit să-l sfîșie. Le-a dojenit blînd și trist :

– Stați, mă căței tatii... că nu-s nici așa de rău și nici așa de străin...

Iscodită de bătaia ciinilor, o femeie mică, bătrînioară și slabă, s-a ridicat de lîngă cotlon, unde sufla sub gătejele din foc. A izgonit javrele și a așteptat. Manlache n-a cunoscut-o mai mult de aproape, decît o cunoscuse de departe. Ba dimpotrivă. Dar știa că e nevasta lui și nu s-a întrebat nici dacă e mai bătrînă, nici dacă e mai urîtă ori mai slabă. Femeia, în schimb, nu l-a cunoscut.

– M-ai uitat...

Ea a stat o clipă nedumerită, pe urmă, speriată, a dus mîna la gură, șoptind :

– Iraaa... N-ăi hi Manlache ?...

Dar ocnașul n-a răspuns. S-a așezat pe prispă, obosit :

– M-o liberat...

Apoi, într-un tîrziu, văzînd-o că stă acolo, mută și de piatră, cu ochii mari și îngroziți la el, i-a spus încet și liniștit, ca omul de cînd lumea la casa lui :

– Vezi-ți de mîncare...

Dar femeia nu se mișca... Manlache, înjunghiat de vorbe turburi, a răsucit în creier o întrebare de demult rămasă. A vrut să spuie un cuvînt și n-a putut. Apoi a scos țoșca de bani și i-a întins-o :

– Niște bani...

Anica n-a luat banii, ci a strîns din umeri, îngăimînd amețită :

– Păi... acum...

Manlache a înțeles.

S-a sculat încet, i-a pus banii în mînă, șoptind :

– Ține-i tu... ai casă...

Și a pornit spre poartă, fără să mai deie bună ziua. În uliță, a văzut un om pricăjit și mititel ducînd doi cai de căpăstru. S-a oprit, uitîndu-se după dînsul, și l-a zărit dînd poarta la o parte.

Dar omul, cînd s-a întors să închidă poarta în urma cailor, a băgat de seamă că străinul cel voinic caută după dînsul. A trecut capul peste gard :

– Ce vrei 'mneata ?

Manlache a dat din umeri și a întrebat într-o doară :

– Nu știi unde-i casa lui Manlache Pleșa ?

– Aici a fost !

Și din glasul lui, Manlache și-a dat seama, întîia oară în viață, că numele morților sună altfel decît numele celor vii.

Domnul şef de post, cu toată rîvna lui, n-a putut să găsească nici găinarii, nici găinile lui conu Leon. În schimb, a găsit penele păsărilor la o margine de porumbişte, mai la deal de săivane. Crăcana de alături şi arsura urmei de vatră dovedeau cu prisosinţă soarta angăriilor de la conac. Soarta celor luate în trecut şi soarta celor neluate încă. Deoarece, în noaptea următoare, iar au lipsit cîteva păsări, cu toată străşnicia de pază a lui Pintilie bouarul, locţiitor provizor de strajă.

Pentru care lucru, dimineaţa a fost hărmălaie mare în curte şi multe palme a împărţit furia arendaşului, ca să potolească lacrimile şi mai multe ale cucoanei dumisale. Numai că, nici lacrimile, nici palmele nu puteau să puie la loc păsările furate, după cum nici nu puteau să facă o pază mai bună.

Ciudos peste măsură, conu Leon luase o hotărîre neobişnuită. Îşi pusese în cap să facă singur de strajă cîteva nopţi, pînă s-o îndura vechilul să născocească un om vrednic pentru o slujbă aşa de grea. Şi încruntat nevoie mare – căci era crincen la gîndul lui şi ar fi tras cu puşca fără milă – arendaşul bătea scîndurile ceardacului cu nişte călcîie mai zgomotoase ca oricînd.

În asemenea împrejurări, e lesne de înţeles că mare bucurie nu avea să-l aştepte pe Manlache Pleşa, care urca, greoi şi pe îndelete, cărăruia de la poarta cea mare a conacului.

Conu Leon nu i-a dat nici timp să răsufle :

– Ce vrei dumneata ?

Dar Manlache n-avea nici ochi, nici minte limpede să vadă că arendașul e supărat. De aceea n-a înțeles că venirea lui nu-i făcea nici un fel de plăcere boierului și i-a răspuns, de-a dreptul, ca un om care se dă cu mîinile legate :

– Am auzit, din oameni, că umblați după o strajă...

Leon strînse repede dintr-un ochi :

– Ei și ?

– M-aș tocmi eu, dacă...

Arendașul a înțeremenit văzînd atîta obrăznicie. Că numai obrăznicie putea să se cheme îndrăzneala unui ocnaș care cere să fie tocmit strajă de noapte. Dar ar fi fost bun de legat dacă ar fi primit în ogradă un om primejdios ca ăsta, știindu-l bine cine este și de unde vine.

Conu Leon măsura făptura uriașă a lui Manlache, pieptul lui cît doi saci de grîu puși alături, mîinile grele, mari, negre și noduroase, ca niște rădăcini ciuntite de copaci – și mai ales capul acela pătrat, pămîntiu, cu ochi fioroși licărind în fundul cearcănelor de sub sprîncene groase – și îl apuca groaza. Iar cînd s-a mai gîndit ce-ar putea să spuie Tasica de asemenea strajă... și-a luat inima în dinți și i-a răspuns lui Manlache fără înconjur :

– Vezi dumneata... eu am tocmit un om cinstit și vrednic... așa că...

Dar coana Tasica, venind din livadă, a trecut pe lîngă. Manlache și-a dat să urce scările. Uimită de namila asta de rumîn, a rămas pe loc, măsurîndu-l de sus pînă jos, apoi a pufnit în rîs :

– Doamne Dumnezeule ! Dar cîte femei te-au făcut pe dumneata, de ai crescut atîta ?...

Zburdălnicia ei a spulberat pe loc toată negura dintre dînșii.

În inima lui Manlache s-a furișat o diră de soare și i-a răspuns cu zîmbet liniștit :

– Eu chitesc că tot una singură... dar am auzit c-ar fi fost o vreme de belşug pe timpul cela... şi a plouat multişor !...

Tasica a rîs.

– Şi ce vrea dumnealui ? l-a întrebat pe conu Leon. Cînd a aflat, a bătut din palme :

– Ei, bravo ! Aşa paznic înţeleg şi eu. Tocmeşte-l cu ochii închişi...

Speriat, Leon a luat-o deoparte şi i-a şoptit :

– A făcut zece ani ocnă...

– Săracul !... Şi de ce ?

– A omorît un om !

La asemenea vorbă gîndurile coanei Tasica s-au clătinat ca sub volbură de furtună. Nu-i venea să creadă :

– Dumneata ai fost la ocnă ?

– Da, coană !

Femeia l-a privit cu ochi deschişi, apoi a strîmbat gura, aproape oftînd :

– Păcat !

Şi n-a mai zis nimeni nimic, pentru că nu mai era nevoie.

Manlache, care nu se aştepta la atacul acesta, a încreţit puţintel pleoapele, ca sub o lovitură. Femeiuşca asta, mică numai cît o palmă de-a lui, izbutise să-l umilească şoptind o singură vorbă. N-a avut răspuns şi-a înghinat :

– Adevărat, cucoană, păcat, cum aţi zis ! Şi de bună seamă, îi păcat mai mare decît credeam eu... dacă nu-i destul că l-am plătit cu zece ani de ocnă...

Răsucită pe loc de răspunsul şi de tonul umilit, Tasica a îngăimat :

– ...Înţeleg bine... dar oricum !... Nouă ne trebuie un om care să ne prezinte încredere... Pe dumneata nu te ştim... Şi... ceea ce s-a întîmplat... pricepi...

Acum însă Manlache a simţit îmblînzirea glasului şi a cutezat în toată voia să-i răspundă. Vorbea cuminte, dar vorbea judecat şi hotărît :

– Păi, cucoană, dacă aș fi gardian la 'mneavoastră și ar sări un hoț, nu trebuie să trag ?... Și dacă-l omor, se cheamă că-s ucigaș ?

– Bine, bine, asta-i altceva, s-a amestecat Leon.

Manlache a oftat.

– Apăi, boierule, dacă aș sta eu să-ți spun dumitale... Nu-i nimeni bucuros să omoare, credeți la spusa mea... Că la mine, ori tai un pui, ori un om, tot așa-i de greu... Dar așa a fost întîmplarea.

Tonul lui avea ceva straniu de adînc. Uriașul acesta, fioros prin înfățișarea lui și mai fioros încă prin fărădelegea lui, avea îndulciri de glas și tonuri înmuiate, care izvorau, parcă, dintr-un om străin de el însuși.

Leon și Tasica s-au privit, cerîndu-și unul altuia o încurajare. Le-a dat-o Manlache singur :

– Văd eu că stați în cumpănă... Apăi mă duc, cucoane. Și dacă îți avea nevoie de mine, răpeziți pe careva la Grivița ; eu acolo o reazim. Are să mă țină crîșmarul – măcar că i-am spart sticlăria de pe tejghea. Da acu, i-a trecut supărarea și ne-am împrietenit...

Pe seară, vechilul aducea pe Manlache, tocmit paznic mai ales după stăruința coanei Tasica.

Cînd i-a întins conu Leon pușca trebuitoare slujbei lui, Manlache a dat din cap :

– Nu-i nevoie, coane. Numai dă 'mneata zvoană că m-ai tocmit pe mine, și altă pușcă nu mai trebuie...

Oricît de frumos ar fi fost răspunsul în sine, conu Leon l-a gustat mai puțin decît a gustat plăcerea să știe că în mîna lui Manlache nu se află o armă primejdioasă.

Și ce e drept e drept. Tocmirea ocnașului a stîrnit o vîlvă nemaipomenită. Dar vîlva a rămas numai dincolo de gardurile conacului. Între ele s-a întins o liniște neturburată... Cum a spus așa de adevărat moș Gavrilă Bouroș :

– Eh, așa, dom'le !... Acu pot să mă hodinesc și eu în liniște cu bună pace !...

Conu Leon nu putea să doarmă. Se vinzolea în pat, neliniștit, ca într-o mare cumpănă, și-i era necaz văzînd somnul de copil plăpînd al Tăsicăi lui.

Ai fi zis că nu doarme de teamă, dacă n-ai fi știut că arendașul nu era nici fricos și nici nu s-ar fi dat înapoi să ochească bine, cu oricare din cele trei puști ghintuite care atîrnau în peretele din partea săndiliei dumisale. Dar turburarea lui conu Leon venea numai din neîncredere. El nu se putea obișnui cu gîndul că, tot lungul nopților, îi bate în fereastră pasul greu al unui ucigaș. Căci dacă ai fi dejghiocat lucrurile după cum e șartul lor, ai fi înțeles că în arendaș icoana lui Manlache Pleșa ducea în spate un mort – întocmai ca în tablourile ieftine de prin iarmaroace, unde se arată cum vedenia mortului se ține mereu de făptura celui care i-a luat viața. Și oricît de tare om ai fi, năluca unui mort te înspăimîntă, fiindcă pe-aceea n-o poți alunga cu pumnii, nici n-o poți nărui cu puștile ghintuite, ca pe un bot de carne omenească. Pentru acest cuvînt, conu Leon nu-și găsea liniștea întreagă și somnul bun decît tîrziu, la izvorîtul zilei, cînd auzea scîrțiind roata ciuturii de la fîntînă și limpezea, clipocind în teică, apa zdrumicată pe mîna și pe fața lui Manlache. Știa atunci că paznicul se spală, că înviază ograda toată în treburile ei mărunte de fiecare zi și că stafiile trebuie să fugă în cotloanele lor de umbră și de durere.

După aceea, se lăsa moale, frînt de ochi deschişi, în dulcea căldură a saltelei de lînă şi adormea trudit şi oftînd, ca un prunc bătut fără vină.

Drept este că vreo cîteva zile după tocmirea lui Pleşa, nici Tasica nu-şi aflase hodină. De multe ori o înjunghiase gîndul să spuie că-i pare rău de stăruinţa cu care a înfrînt pornirea lui Leon şi l-a hotărît să tocmească pe Manlache. Dar dăinuia într-însa un bob mărunt de încăpăţînare şi nu-şi îngăduia să arate pe faţă temerile şi slăbiciunile ei. La urma urmei, învăţase şi dumneaei să mînuiască puşca, să tragă la ţintă cu revolverul şi să umble bărbăteşte pe şaua cailor iuţi. Şi-apoi ce putea să primejduiască viaţa lor, cînd Manlache n-avea în mînă nici o creangă de cireş?

Săcurea? A, da! Ar fi fost o primejdie. Numai că Tasica ştia să adune, cu o nesimţită şi dulce viclenie, toate topoarele şi toate săcurile din conac, ca să le încuie, în fiecare seară, în cămara de sub scara podului, unde nu le dibăcise nimeni. De altfel, n-ar fi avut nevoie nici măcar de asemenea grijă. Manlache a simţit de la început cui datoreşte tocmirea în slujba de paznic şi nu s-a ferit să-şi răsplătească stăpîna, cu tot ce putea să-i deie un om ca el unei femei ca dînsa.

Peste inima lui de uriaş oropsit de Dumnezeu, mînuţa ei lunecase a aromire bună şi mîngîietoare. Purces din hăul de rele şi de păcătoşenie de unde scăpase, lovit, îngenuncheat pentru totdeauna, cum i se părea că este, Tasica îi fluturase totuşi înainte, ca o aripă de porumbel, în semn de iertare şi de împăcare cu viaţa. Iar Manlache ştia să fie recunoscător şi credincios fără măsură faţă de fărîmiţa aceea de carne albă şi de voie bună, care nu atîrna, toată la un loc, cît ar fi atîrnat numai labele lui uriaşe, bătătorite pe tîrnăcopul salinelor din Tîrgul Ocnei.

Din pricina asta gheaţa se rupse repede.

Chiar a doua noapte după venirea lui Manlache, cam pe la a doua cîntare a cocoşilor, ciinii au început să latre

îndîrjiți. Alergau dintr-o parte în alta a curții, săreau peste gărduleţul ogrăzii în livadă, se întorceau spre săivane şi se dădeau, toți odată, de parcă i-ar fi stîrnit o mare primejdie.

În conul Leon inima s-a strîns uşurel. A ridicat urechea dreaptă de pe pernă, ca să audă mai bine, şi a ascultat. În plesnetul scurt al unui dulap, care a pocnit uscat şi sec, i s-a părut că desprinde ceva mai mult decît era. Aştepta zgomotul unui pas, ori al unei clanțe. Totuşi zgomotul întîrzia să vie şi în încordarea ascuțită, rourată de sudoare rece, inima îi clănțănea surd şi tare, ca un pumn izbit pe dinăuntrul pieptului. De teamă să nu-şi sperie nevasta, s-a dat din pat, încet, numai pe jumătate, ca să-şi ia puşca din cui.

Dar în clipa aceea, coana Tasica i-a înfipt groaznic mîna în braț :

– Ce-i ?

Era spăimîntată şi gîfîia. El s-a speriat mai tare şi a făcut :

– Sssst !... Apoi a luat puşca şi cu degetul pe cucoaşe, gata să le nădice, aştepta. Cîinii au mai trecut o dată, învălmăşindu-se pe sub fereastră şi s-au depărtat către imaş.

Dar în liniştea de după ei, nu s-a mai dejghiocat nimic. Doar greieraşul casei, care-şi picura nesomnul dintr-un colț de grindă.

– Ai auzit ceva ? a întrebat mai apoi, în şoaptă, coana Tasica.

Lui Leon i-a fost ruşine să mărturisească... A mințit :

– Parcă... Decît, Tasica fusese trează. Minciuna, ori năzărirea lui Leon i-a închis gura în stinghereală şi neplăcere. A mai stat o clipă, ciulind urechile la hăuleala depărtată a cîinilor şi, cum nu se mai lămurea nimic nicăieri, a lovit drept, ca săgeata, prin bănuiala ei şi bănuiala lui, înşirîndu-le pe-o singură ață :

– Manlache unde-o fi ?

Bărbatul a strîns ochii la numele plin de umbre rele, care i se rostogolise două nopți și două zile în cap, ca un cuțit cu multe tăișuri și a dat din umeri :

– Nu știu !

Dar în ghemulețul de carne trandafirie a femeii s-a răsucit o pornire de glumă răutăcioasă. Avea poftă să pedepsească și să dea o învățătură bărbatului fricos. Cel puțin, adîncul ei nelămurit și femeiesc într-acolo o împingea, oricît temei ar fi avut să se teamă și ea singură de ocnașul care-i păzea.

A deschis fereastra brusc și brusc s-a răsfrînt în afară, căutînd o umbră presupusă. Cochetă, fără să-și dea seama, își astupase umerii micuți în mîinile cu degete rășchirate, ca o țesătură rară, acoperindu-și deschiderea sînilor cu brațele protivnic petrecute.

Numai că și în dreapta și în stînga, peretele casei licărea curat și vinețiu în noaptea proaspătă, care luneca pe geam și pe trupul cald.

În curte nu se mișca nimic de la locul lui. Doar cîinii se luptau înainte cu ceva nevăzut și dușmănos.

– Manlache ! Glasul i-a sunat încet, ca o rugăminte plăpîndă.

„Dar dacă n-o fi vrînd să răspundă ?" s-a întrebat, cu inima strînsă, Leon.

În aceeași clipă, însă, ca și cînd lui i-ar fi răspuns, un glas venit de foarte departe a răzbătut limpede și liniștit :

– Cine mă cheamă ?

– Eu ! Cucoana ! l-a lămurit Tasica, cu inima tare și a tras din întunerec capotul să se acopere cu el. Apoi a șoptit cu trufie ușoară, dar prea puțin ascunsă :

– Trebuie să fie la pîrleazul imașului și totuși a auzit... Bună ureche are !

Într-un tîrziu, din bezna nucilor, s-a desprins o nămetanie nelumească. Părea de cinci ori mai mare ca Manlache cel de toată ziua. Văzîndu-l, Tasica și-a simțit răcoare în piele – dar nu putea să spuie că nu i-a plăcut. S-a făcut de două ori mai mică, ghemuită acolo, pe pervazul ferestrei, ca un punctișor alb, și a așteptat.

Deodată, paznicul a stat pe loc. Ciinii porniseră iar, mai nebuni ca înainte.

– De ce bat așa ciinii, Manlache ?

– La niște bezmeteci, coană, i-a răspuns paznicul, fără grabă. Se pomenesc tot cu săracu Gavrilă...

Liniștea din Manlache a trecut ca o apă caldă în trupușorul înfiorat, care se agățase de fereastră. Și fiindcă Tasicăi i-a fost rușine să spuie adevărul, a mințit dulce și ea :

– Ne-au stricat somnul...

Dar ocnașul, traducînd rustic, în limba lui, întîmplarea asta, care-l supăra, a liniștit-o domol :

– Să nu vă fie frică... Pînă s-or deprinde și ei cu mine... Că mie nu-mi face trebuință haita să latre la lună. Să aibă colți buni ca să ție mușteriul... Dacă dă cu gura, îl alungă ori îl vestește, așa că nu-i mare scofală. Vine al'dată... Da de-l văd eu, nu mai vine cît îi hăul, că îl vede cel-de-sus...

Era măreț și era înfiorător. Coana Tasica se uita la el de parcă n-ar fi fost niciodată conu Leon în spatele ei. De altfel, punîndu-și pușca în cui, arendașul și-a lăsat nevasta să vorbească singură cu Manlache, pentru că s-a simțit de la început de prisos și-a fost amărît-amărît ca de o mare nedreptate.

Ciinii, stîrniți din nou de cine știe ce arătare, se apropiau iarăși în goană, unii peste alții. Au dat să treacă furtună, lătrînd nebunește.

Supărată la ureche în atîta potop de larmă, Tasica a dat din cap :

– Iar ?

Atunci, s-a întîmplat un lucru care a plesnit noaptea în două, ca pe-un geam de sticlă. Manlache s-a proptit în picioarele lui grele și dintr-un piept ce nu-și găsise niciodată toată întrebuințarea, a întîmpinat haita tunînd :

– Ei, ho !

Coana Tasica a auzit geamurile zbîrnîind, și atîta tot. Ciinii au încremenit pe loc, de parcă le-ar fi tăiat goana

un cuțit și au tăcut pînă la unul. Apoi s-au împrăștiat, furișîndu-se umiliți și mici, cu biata lor coadă războinică, sumeasă de nevoie, între vine.

Manlache s-a uitat după ei pînă s-au topit în văgăuni de negură și a încheiat, ca o făgăduială :

– Apăi... nu merge așa, frățînilor !

Coana Tasica a stat multă vreme cu ochii în tavan. Deodată și-a tras plapoma pînă la gît. Acolo sus, pe negura de var, se deslușise, mare și ca din altă lume, umbra neagră a unui trup uriaș.

Într-un tîrziu, cînd privirea începuse să i se încețoșeze și îi încropise sîngele în lăsarea dulce a somnului, cîinii s-au stîrnit iar, vijelioși, în bătaie.

Fără să vrea, ca într-un îndemn care răsfrîngea ecouri încuibate într-însa, a șoptit în minte :

„Ei, ho !... Apoi nu merge așa, frățînilor..."

Și n-a mai înțeles nimic. Strigase ea ? Strigase el, departe, și îl auzise ? Ori strigaseră amîndoi deodată ?

Dar în liniștea adusă de potolirea lătratului, coana Tasica l-a auzit limpede pe Manlache, mustrînd cîinii cu înțelepciune :

– Bine, mă odrasle a lu' Gavrilă... Mult o să sculați omu din somnu lui ?... Ecce !... Apăi... iaca aiasta nu merge, frățînilor ! Că omu robotește ziulica toată, și nu-i haită ca voi, să sforăie unde-l prinde somnu !... Înțelesu-m-ați ?...

Mai departe, coana Tasica n-a mai auzit. N-a mai auzit, cum n-a mai auzit nici cîinii în noaptea aceea, și cum nu i-a mai auzit niciodată.

Dar întîmplările astea au trecut pe lîngă conu Leon fără să lase nici o urmă. El nu era femeie cu gînd ușuratec, să-l miște și să-i moaie inima un fleac de nimic, atîta vreme cît ședea alături înțelegerea lui de om în toată firea, care-i spunea limpede primejdia și greul. Nu era numai teama de negura pe care o bănuia în mintea și în inima lui Manlache. Aceea avea oarecare leac, iar

conu Leon nu numai că-şi ungea puştile cele vechi, cu regularitate de ceasornic, dar îşi mai cumpărase şi una automată, comandată de-a dreptul de la Zissman din Bucureşti, care, şi el, o adusese înadins pentru arendaş de la fabrica „Browning", din Liège-ul Belgiei.

Dovedise pe urmă lui Manlache – şi-i dovedea mereu – şi că-i ţintaş ca nimeni altul, de trimeteşte uşor rîndunica în zbor. Dibăcia lucrului îl minunase mult pe paznic şi l-ar fi minunat şi mai mult încă, dacă agerimea ochiului şi netremurarea mîinii s-ar fi arătat pe-o scîndură moartă şi nu pe-o biată păsărică fără prihană.

Iar dacă ar fi ştiut unde ţinteşte cu adevărat conu Leon, ucigînd atîtea suflete fără vină, pîndarul ar fi singerat în inima lui. Căci Manlache, din tot prăpădul celor zece ani de ocnă, nu se alesese decît cu o vorbă. Dar vorba aceea, pe care o spunea de zece ori pe zi un ocnaş bătrîn, osîndit pe viaţă şi ajuns pe jumătate nebun, i se înfipsese uriaşului în creier ca o pecete de foc. De bună seamă, ea nu lămurea numai viaţa păcătoasă a moşneagului, ci multe alte vieţi şi pe-a lui Manlache totodată.

– Dumnezeu m-a osîndit, fîrtate, nu omul făcut de Dumnezeu. M-a osîndit să mor, ori să las alte suflete să moară din pricina mea – va să zică tot omor făcut de mine. Şi n-am putut să ţin la nimic pe lume, fără să nu omor suflare neîntinată...

În zguduitoarea tragedie a ocnaşului nebun, care socotea omor nu numai tăierea unei găini, ci şi scurtarea unui copac, Manlache îşi văzuse lămurită însăşi soarta lui. Lămurită şi scrisă de la capăt. I se părea acum că toţi morţii pe care i-a sămănat lîngă viaţă sînt împlinirea unei osînde neştiute de el pînă în ziua cînd a ridicat săcurea cu mîna lui, să despice o ţeastă de om, ca pe un butuc de lemn.

Şi, înspăimîntat de iluminarea nebună a moşneagului înlănţuit în cătuşe, vedea întinzîndu-se şi peste toate zilele lui amarnica prorocire singeroasă. Îl îngrozea şi a dat în lături, cutremurat pînă în măduvă.

Atunci s-a năpustit în credință ca un scos din minți și s-a agățat de pulpana lui Dumnezeu. Omul acesta uriaș, care nu se temea de nimeni și de nimic, se temea de veninul osîndei din el însuși.

De aceea, într-o zi, s-a dus la duhovnicul ocnelor și s-a mărturisit cu amară scrîșnire de dinți. Bătrînul, cu barbă colilie și ochi de oțel rece, l-a tras în fața icoanei cu preacurata. Acolo l-a trîntit în genunchi pe lespedea înghețată și, într-un amestec surd de blesteme înspăimîntătoare și de slavă lui Dumnezeu, l-a ferecat în juruirea cea mare. Manlache, scuturat ca de frigul gheenei, a înțeles că mîna lui nu mai trebuie să poarte, în veci de veci, unealtă de omor. Jurămîntul a fost neîndurat, ca para de foc a unei afurisenii din Scriptură :

„Ca fierul, încremenite să-mi rămîie degetele ; ca uscăciunea lemnului, carnea de pe ele... Ochiul care o pîndi văz de omor să înghețe ca sticla și ca sticla pe ger, în cioburi să se sfarme..."

Ghemuit pe lespezi, sub patrafir, nu mai era uriașul pietros și cu vinele bătute în clocot de sînge. Ia, acolo, o biată zdreanță cutremurată de afurisenia aceea de iad, care hăuia în bolțile bisericii goale, asemeni unor clopote de dincolo de lume, aducînd în ele osînda și profeția văzduhului fără capăt.

Blestemul acesta își prelungise pînă azi tăria în urechea lui Manlache... Și avea să și-o prelungească multă vreme încă.

Dar bătrînul duhovnic, în nemila jurămîntului său, n-a știut că, închizînd o cale, deschide alta alături. De aceea, frica de unealtă ucigătoare avea să bîntuie, ca frigurile, întreaga viață a bietului spovedit. Îi păștea zilele și fiece mișcare, amintindu-i fără preget de osînda lui.

Și nici nu se putea altfel. Ce lucru n-ar fi ajuns ucigător în mîna de piatră a lui Manlache, cînd însăși mîna putea să fie mai ucigătoare decît o armă de omor ?

Dar toate întrebările și gîndurile astea erau în el răvășite și pufoase. Aburi de îndoială și de turbur răsăreau uneori în unghere de inimă, însă treceau repede,

într-o potolire pe care o ajutase deocamdată orînduirea vieții. Și orînduirea asta se arăta prielnică. Rupsese orice legătură cu lumea de toate zilele, de cînd îl adusese întîmplarea să fie paznic de noapte. Și așa, singur treaz, în hăul nopților, doar cu răsufletul ciinilor lîngă dînsul, Manlache binecuvînta pe Dumnezeu că i-a scos în cale cucoana asta mică și albă, care s-a îndurat de el.

Iar în mintea lui simplă și adînc credincioasă, o vedea, ca pe pozele calendarelor de iarmaroace, asemeni porumbelului alb care pogoară de sus în semn de înțelegere și iertare...

Numai că Leon nu înțelegea nimic din toate astea. Pentru el, de la început, teama a fost limpede. Pricepea că Manlache, oricît n-ar fi o primejdie pentru viața celorlalți, este în orice caz o primejdie definitivă și permanentă pentru autoritatea de stăpîn. O dată tocmit în slujbă, nu mai putea să-l dea nimeni afară. Cel puțin conu Leon se înspăimînta gîndindu-se la clipa cînd ar fi nevoit să-l scoată din curte – lucru prea obișnuit cu slugile și argații unui conac.

Fiecare zi nu făcea decît să crească rădăcini noi lui Manlache, în ograda asta, unde nu-l dorea decît stăpîna lui. Și astfel, în clipa cînd Leon a înțeles că singura cale prin care poate fi condus paznicul e numai coana Tasica, s-a așezat între cei doi soți o piclă grea, în care cine ar fi vrut să deslușească ar fi găsit mult din ceea ce oamenii numesc gelozie. Arendașul nu și-ar fi mărturisit-o nici lui însuși – așa de rușinos lucru i se părea – dar micile încolțiri dintre cei doi soți pomeneau prea des despre existența lui Manlache, pentru ca dedesubtul lor să nu se simtă mijind, foarte neascunsă, marea dorință a bărbatului să vadă venind o întîmplare ticăloasă, care nu numai să-l depărteze pe paznic de curte, dar totodată să-l ruineze de pe soclul neobișnuit unde îl suise duioșia ciudată a coanei Tasica.

Spre fericirea tuturor, femeia n-a înțeles cum stau lucrurile. Era prea curată și prea senină în cugetul ei,

ca să descoasă în pornirea neprietenoasă a lui Leon altceva decît o grijă firească de stăpîn cu răspundere. De aceea nu s-a mirat de loc, în nici una din întîmplările multe care aveau să mai vie, văzînd că bărbatul ei sucește lucrurile totdeauna în așa chip, încît lăsa pe Manlache descoperit spre o nouă vină.

Iată, de pildă, întîmplarea cu găinile.

Manlache auzise, de prin argați, de cele petrecute la curte cînd era paznic moș Gavrilă Bouroș. Ba, înțelesese foarte bine că angăriile fuseseră mîncate, după rînduiala unei mese bine gătite, pe un răzor de popușoi. Înțelesese și nu-i păsa.

Dar într-o zi, a auzit-o pe coana Tasica plîngîndu-se de lipsa găinilor ei, care erau de rasă deosebită, așa cum se cuvenea, de altfel, unei gospodării model. Și înfățișarea lucrurilor s-a schimbat. Atunci Manlache și-a lăsat ceasurile lui de somn și, cerîndu-și îngăduința cuvenită de la stăpînă, a plecat încotrova și nu s-a mai întors pînă la ceasul slujbei, o dată cu seara.

Peste cîteva zile, dimineața, Manlache a așteptat-o pe coana Tasica la ieșirea din casă și a poftit-o în livadă. Acolo, ciuguleau din iarba rourată vreo zece găini mofate, grase și frumoase, cum nu avusese conacul niciodată.

– Ce-i cu astea ?

– Le-a adus mușteriul în schimb.

Cucoana nu avea cum să priceapă minunea, dar lucrurile se petrecuseră mai simplu decît s-ar fi părut. În ziua cînd își ceruse voie, Manlache se dusese la Călmățui, în Grivița, și în Cudalbi.

Faima lui de om care omorîse, cei zece ani de ocnă și pumnii aceia grei ca barosul lui Cioplea, potcovarul, îi dădeau o autoritate care trăgea oamenii la o parte din cale și ridica singură căciulile din cap. Manlache știa, înțelegea și voia să-și folosească păcatele.

De fiecare dată cînd întîlnea un flăcăiandru, îl oprea :

– Mă țîcă, să spui celora care au furat găinile de la curtea lui conu Leon să aducă altele în loc. Eu le dau

răgaz și aștept pînă duminică. Dacă aduc găinile, închid ochii – că isprava a fost făcută înainte de tocmeala cu mine – dar altminteri, luni îi leg fedeleș și-i pun să cloccască ouă pe cuib. Că le-am dat de urmă, înțelegi tu ? Și nu-i iert !

. . . . . .

...Peste două zile, umbre furișate hoțește sub garduri au zvîrlit în curte găinile frumoase din livadă.

Coana Tasica, nebucurîndu-se decît de folosul ei, era în nouri de fericire și încîntare. Dar conu Leon, mai hapsînit ca oricînd, a pus punctul pe i :

– Asemenea găini de rasă nu pot să fie decît furate. Iar mîine-poimîine, te pomenești că află păgubașul și ne facem de rîsul lumii...

De aceea arendașul a înhămat numaidecît caii la bihuncă și s-a dus de-a dreptul la Iveşti, să spuie lui Sion, subprefectul, toată pățania și să-i ceară limpezirea. Pasămite limpezirea o vedea în chip de jandarmi ridicîndu-l pe străjar.

Dar ancheta făcută în toată plasa și prin comunile de jur împrejur n-a dat nici un fel de roade. Toate găinile erau la locurile lor. Doar într-un tîrziu, madam Clara, nevasta lui Ferenț, caretașul din Lieşti, a spus că a vîndut, pe bani buni, zece găini de rasă la niște flăcăi pe care nu-i cunoaște.

Numai că administratorul a uitat să spuie Tasicăi descoperirea asta și în ceardacul conacului chestia găinilor s-a încheiat astfel :

– Nu s-a găsit *deocamdată* de unde au fost furate... dar... La care coana Tasica a pus punct cu aceste vorbe fără minte :

– Dar puțin îmi pasă, de vreme ce am găini la loc, și bravo lui Manlache pentru ce-a făcut !...

Un grăunte de om, cu năsucul mucos și pălăria pleoștită peste laţele bălăi din cap, ducea vaca la păscut pe drumul mare, îndemnînd-o cu o jordie lungă cît toate zilele. Cînta, cît îl ţinea gura, colinda uitată în gîtișorul lui, de la Crăciunul trecut :

„După dealul cela mare,
Velerim și Veler Doamne...
Răsărit-a mîndrul soare,
Velerim și Veler Doamne...
Dară soare nu era,
Velerim și Veler Doamne...
Ci lăcaș de mînăstire,
Velerim și Veler Doamne...
Cu pereți de alămiie,
Velerim și Veler Doamne...
Și cu poarta de tămiie...
Velerim și Veler Doamne..."

Manlache a stat pe loc. Îi vedea numai picioruşele goale și cenușii printre picioarele vacii, iar cum se zbăteau în colbul albicios, o dată cu legănarea ugerului, păreau niște sfîrcuri mai lungi, unse cu baligă, de teama vițelului. În clipa aceea, fața aspră și întunecată a fostului ocnaș s-a luminat într-un zîmbet bun și trist.

Vaca s-a dat la o parte dinaintea malului care-i răsărise în drum, pe cînd copilul, pomenit ochi în ochi cu

uriașul acesta, a încremenit cu gîtul răsucit, privind, pe sub poala pălăriei blegi, gura întinsă în zîmbet și ochii care clipeau ciudat lîngă sprîncenele negre și grele. Mai încolo, vaca, rămasă stăpînă pe voința ei, s-a oprit să smulgă o gură de ovăz de pe hatul drumului.

– Cîntă înainte, măi moșule !

Dar potca a dat din cap :

– Mț !

– Nu mai știi ?

– Ba...

– Apăi... ?

– Iac-așă !...

– Și dacă ți-oi da un gologan să cumperi roșcove, cînți ?

Copilul a vrut să-i dovedească acum că nu-i așa de mic să se lese păcălit și-a făcut, în ris :

– Hă-hă !

Manlache a tras din briu batista în care-și ținea înnodați cîțiva gologani și a scos unul. Copilul a rămas cu ochii la rotița lucitoare.

– Iaca banul. Dar cînți ?

– Îhî.

– Brava ! Ia stai tu colea jos și zi !...

Și Manlache, așezat pe malul șanțului, a luat țîncul între genunchi și nu și-a mai clintit ochii de la gura lui :

„...După dealul cela mare,
Velerim și Veler Doamne..."

Ce ginduri șiruiau în mintea paznicului, nici el singur nu știa. Icoane frînte, fără legătură, se abăteau o clipă din noapte și iar plecau...

„...Răsărit-a mîndrul soare,
Velerim și Veler Doamne..."

Se vedea copil, colindînd așa, într-o noapte de ajun...

„...Dară soare nu era,
Velerim și Veler Doamne...

Ci lăcaș de mînăstire,
Velerim și Veler Doamne..."

O vedea pe maică-sa, femeie tînără, voinică, cu gura numai rîs...

„...Cu pereți de alămiie,
Velerim și Veler Doamne..."

Și o vedea moartă, fulgerată de-o boală care nu iertase pe nimeni...

„...Și cu poarta de tămiie,
Velerim și Veler Doamne..."

Apoi se vedea singur, crescînd în vecini, ca o bălărie... Tatăl lui beat... Pe urmă, flăcău... oștirea aspră... însurat... și dorul nebun să aibă un copil dintr-o femeie stearpă...

„Velerim și Veler Doamne..."

Copilul cînta înainte, uitîndu-se la gologan. Îl stringea și-l răsucea între degetele lui, care descoperiseră toate noroaiele din lume în dimineața asta uscată și plină de soare.

Iar Manlache se uita înainte, nemișcat, la gurița aceea fragedă, care pîlpîia și tremura în cîntec și în viață nouă.

– Gata !

Manlache a tresărit.

– Gata ?

Și i-a părut rău.

– Dar a cui ești tu, mă țicușor ?

– A lu' nea Petrică !

– ?

– Nea Petrică a Văduvei...

– Aha ! Brava ! Dar tu ce-ai face dacă m-aș duce la tat'to și i-aș zice : „Ia, mă Petrică, vinde-mi mie pe Nicușor..."

– Mie-mi zîci Vasîli...

– Așaaa ? Vasili ?... Bun !... Ei, ce ai zice Vasili ? Ai vrea ?

Copilul s-a uitat stingherit la bănuț și a dat greu din cap.

– Păi de ce să nu vrei, mă, că eu am parale și-am să-ți cumpăr ciubotele și roșcove... și te dau la școală...

– Mț... și a încercat să se desfacă din mîna lui Manlache...

– De ce nu vrei, măi Vasili ?

– Nu vreau... Apoi deodată, simțind mîinile mari ale paznicului că i se încleștează pe braț, a început să se zbată. Dă-mi drumul...

– Ei, nu-ți dau drumul !...

Copilului i-a prins gurița tremur.

– Dă drumul ! Și, speriat, i-au ieșit lacrimi în ochi.

Manlache i-a dat drumul, iar plodul a luat-o la goană.

De departe, gîfîind de groază și de fugă, i-a strigat răzbunător, ștergîndu-și năsucul pe poala minecii :

– Păi ? Cum nu ?... Parcă eu nu știu că 'mneata ești nea Manlache, care a fost la sare ?... Apoi a pierit ca o șopîrlă în popușoaie, lăsîndu-și vaca de izbeliște, în ovăzul proaspăt al hatului.

Manlache a rămas o clipă nemișcat, cu ochii după el. Apoi, a răsuflat adînc și a intrat pe jitărie.

Acasă la Țigău era pustiu. De bună seamă că oamenii erau ieșiți la prașilă cu toată casa – așa cum e obiceiul. De aceea ocnașul își pierduse nădejdea să mai poată vorbi cu cineva. Intrase în ogradă și căuta. Nimeni. Doar tîrziu, după ce-a dat cîțiva dupaci în ușă, a auzit un glas și un cheunat de cîine.

Îmbujorată de alergătură, fata lui Țigău a deschis poarta livezii, ferind cățeaua să nu-i scape pe lîngă fustă.

– Ziua bună, Rusando !

– Mulțămim 'tale, nea Manlache ! Pe tata îl cauți ?

– Pe el, mă fato. Decît pot să-ți spui și ție care vînt m-aduce.

Fata l-a poftit pe prispă, după ce-a șters colbul cu o zdreanță pe care a luat-o dintr-un cui.

– Ia hodinește, nea Manlache!

Dar Rusanda era turburată. Era voinică cît un munte și ea, de nu-și găsise flăcău pe samă zece sate împrejur. Și cu toate astea, apropierea lui Manlache îi streoura în inimă un tremur neschimbat și neplăcut. Mai ales acum, cînd erau singuri în ograda asta pustie, se simțea fără apărare și fără vlagă. Ochii omului stăruiau pe trupul ei, înrăind vrăjmășia pe care fata și-o simțea în carne. S-a așezat mai departe, după un pop al prispei, și a așteptat.

Dar Manlache era cu gîndul dus departe. Poate că și-l lăsase acolo, pe drum, în rariștea aceea de popușoi, pe unde se mistuise Vasili, plodul lui Petrică a Văduvei. Și, poate, mai departe încă, pe la căsuța din Cudalbi, dacă nu cumva trecuse și dincolo de gura Ocnei, ori de ziua judecății, ca să ajungă la puținele zile neotrăvite, cînd îi era și lui drag un suflet omenesc...

Căci Rusanda aducea, în tinerețea și sănătatea ei, o mireasmă de demult și de mult acoperită cu duhoarea grea de sare și de afunduri negre de pămînt.

Ai fi zis că Manlache se întorcea acum pentru o clipă, să ia viața de unde-i pierduse firul... S-o ia? Asta-i numai o vorbă. Căci altminteri știa el bine că nu se poate. Nu s-a mințit niciodată în privința asta și anii trecuți, de-atunci pînă azi, nu i-a socotit ca pe un gol în rîndul zilelor. El a trecut prin ei și i-a trăit. Iar tortura lor uscată a veștejit în inima lui ceva ce știe bine că nu mai înflorește.

Dar în clipa asta și-a adus aminte și găsește că osînda lui are pe dedesubtul ei și alte osîndiri. Copilul de pe drum, fata voinică din fața lui... și cîte altele încă?... Tot ce-a venit să spuie, și tot ce-a spus Rusandei s-a fost răsplămădit în amarul gîndurilor astea. Fata l-a ascultat, înfricată la început, apoi uimită, prinsă, sfărîmată, umilită.

– Am auzit că v-o fătat căţeaua... Şi o ştiu că-i de soi... V-aş ruga să-mi daţi şi mie un cățel, cînd or face ochi...

– Păi, la curte nu-s ciini destui ?...

– Sînt... Dar is ciinii curţii... Iaca, azi-dimineaţă, şedeam pe prispă şi mă uitam la ei... Buni, ce să zic ?... Dar vezi tu, fato, is ciinii curţii... Aceia păzesc curtea. Se împrăştie ei în legea lor, care colo, care colo, că-s deştepţi. Şi aşa-s ciinii, nu dorm la un loc. Îşi împart locul de pază. Aşa-i orînduiala lor ciinească... Dar eu ? Eu, iaca, staaau singur şi n-am cu cine schimba o vorbă, fato. Şi ce să spun ? Am nevoie... Că tare mă mai năbuşă urîtu uneori. Şi degeaba-i omu în putere, dacă s-agaţă urîtu de gîtu lui !...

Ce-o fi avut în glas de s-a îndoit trupul Rusandei ? Şi ce era dincolo de glas, de s-a pomenit fata cu ochii umeziţi ? În cîteva clipe, făcuse drumul lung, de la groază la milă, şi era buimăcită.

– Spune-i tu lui tată-to asta şi roagă-l !...

Dar Rusanda a înţeles să ia altfel lucrurile :

– Ce mai ?... Nu ţi-o da tata, îţi dau eu, dacă-i pe aceea. Că doar n-o să-i vîndă pe gologani – bată-i pustia – măcar că or fi ei de soi... Că altminteri – drept îi că-s din copauca lui conu Iancu Gheorghiadi...

– Ştiu, Rusando... Da dacă o vrea plată, chiar plată dau...

– Vai de mine, nea Manolache... păi, suflete de oameni sîntem, ce Dumnezeu ?...

De mult nu se mai vedea spinarea lată a paznicului de conac, înghiţită în sălciile ripii. Dar Rusanda tot acolo şedea, răzămată cu coatele de poartă şi uitîndu-se în lungul drumului. Apoi, hotărîtă, s-a dus la culcuşul căţelei şi i-a cîntărit puii pe rînd, într-o mare alegere şi o mare întrebare.

Iar cînd s-a întors Ţigău de la praşă, fata era aşa de dusă pe gînduri, că n-a mai ţinut minte să-i spuie ce-a

vrut Manlache Pleşa. Nici măcar nu i-a spus că a venit. A doua zi s-a luat cu treaba, iar a treia zi a uitat de tot.

Tocmai hăt, a patra zi, şi-a adus aminte, deodată, după ce plecaseră toţi din casă, tocmai în valea Gerului.

Atunci Rusanda s-a dus din nou la culcuşul căţelei, i-a drămuit iarăşi puii şi după ce i-a pus la loc, în mare cumpănă, a strîns bine broboada cea mai frumoasă pe cap şi a pornit-o pe şoseaua Griviţei.

Cu obrazul în bătaia soarelui şi cu ochii duşi, îngîna încetişor :

„...După dealul cela mare,
Velerim şi Veler Doamne...
Răsărit-a mîndrul soare,
Velerim şi Veler Doamne..."

S-a oprit din cîntec şi a aşteptat-o.

– Ce vînt te-aduce, Rusandă ?

– Păi, nea Manlache, am venit să-ţi spui de căţel.

– Nu vrea tată-tău să-l dea ?

– De ce să nu vrea ? Dar am uitat să te întreb ce vrei 'mneata : căţel ori căţea ? Că avem trei căţei şi o căţea, aşa că îţi dăm ce vrei.

Manlache s-a uitat în ochii ei, dorind să desprindă şi altceva de-acolo. Ştia el de mult că-s albaştri ca cicoarea, dar nu-i văzuse niciodată aşa de drepţi şi de limpezi ca azi. Nu-i vorbă că, întîia oară, s-a putut uita mai mult în ei. Îl priveau acum fără sfială, cu o lucire schimbată şi prietenoasă, aşa cum erau ochii coanei Tasica. Şi lui Manlache i-a părut foarte ciudat lucru ca nişte ochi albaştri să samene aşa de mult la privire cu doi ochi negri, cum erau cei ai stăpînei.

Dar deodată, cu neaşteptarea unui fulger, a ţîşnit în el o lumină. A venit încredinţarea, a venit o apă vie... Şi omul ăsta, de nimic înfricat, a fost zguduit de frica tainei care se săvîrşise în el. El, care vorbea totdeauna puţin, n-a mai putut să vorbească de loc. Dar nu s-a mai întrebat nimic şi nu s-a mai îndoit de nimic.

A lăsat-o să plece, şi-a rezemat capul greu de peretele coşcovit, şi, privind-o printre genele bătute de soare, cum se duce devale şi piere sub clinul plopilor, îngîna cu altfel de lacrimă şi altfel de glas :

„...După dealul cela mare,
Velerim şi Veler Doamne...
Răsărit-a mîndrul soare,
Velerim şi Veler Doamne..."

. . . . . .

Peste două zile Rusanda urca dealul la Manlache, cu poala grea. Pe iarbă, în faţa lui, a lăsat uşurel cei patru căţei.

– Eu ţi i-am adus pe toţi, nea Manlache, să-l alegi pe care vrei...

Încet, paznicul a ridicat ochii la ea şi-a întrebat-o rar :

– Aşa a zis tată-tău ?...

Fata a clipit şi a răspuns dulce, ca un cîntec la care vorbele îs de prisos :

– Îhî...

– Apoi, dacă-i aşa, să-i spui că-i mulţămesc şi i-oi fi îndatorat. Dar alege tu, să văd ce alegi...

Rusandei îi bătea inima. Se uita la un căţel şi se uita la Manlache, aşteptînd să-i prindă o privire care s-o ajute. A pus apoi mîna pe unul, după cum i s-a părut, şi i l-a întins :

– Aista-i ?

Manlache, înduioşat, i-a răspuns :

– Acela-i !... Şi, mîngîind cu o labă uriaşă ghemul roşcat care ţiuia pe genunchii lui, se uita la fata aşezată pe iarbă. Rusanda a închis ochii, zîmbind uşor, uşor de tot, nevăzut. Se simţea ea mîngîiată.

Pe urmă paznicul a intrat o clipă în odăiţa lui şi, cînd s-a întors, i-a întins, stingherit, un lucruşor cenuşiu şi înflorat :

– Ţine... o călămară de sare... făcută de mine... acolo... la ocnă... Pentru... tată-tău.

După aceea, într-un tîrziu, a întrebat-o :

– Cum să-l botez ?

Dar Rusanda a dat din umeri. Simțea așa de puternic pe obraz urma privirii lui, că n-a avut curajul să i se mai uite în ochi. A smuls un firicel de iarbă și a început să-l rupă în dinți...

Manlache, cu ochii pe ea, a spus :

– Ce-ai zice dacă l-aș boteza... Firicel ?...

– Îhî...

– Frumos nume – nu-i așa ?...

– Frumos, nea Manlache...

Dar nici el, nici ea nu și-au dat seama cum de-a venit numele acesta în mijlocul lor...

Și-așa, Firicel și-a făcut intrarea pe lume și în inima lui Manlache Pleșa, lunecînd pe un fir de iarbă sărutat de-o fată mare...

Peste toate amărurile și nemila trecută se întinsese ca o uitare și o mîngîiere. Firicel creștea și nu creștea singur. Cine-ar fi stat vreodată să asculte în fund de noapte cîsla lui Manlache cu Firicel al lui ar fi înțeles bine de ce, în ceasurile răcoroase, paznicul își scoate surtucul de pe el și învelește trupușorul fraged al cățelului ca pe un copil de mult dorit.

Uneori era așa de vesel, că pînă și conu Leon își mai uita din vechiul lui parapon. Cît privește pe coana Tasica, e lesne să și-o închipuie oricine cîte năzbîtii nu punea la cale cu ajutorul lui Manlache, cînd îl vedea însorit și jucăuș, ca un urs nesfîrșit de simpatic și hazliu.

De altfel, nevasta arendașului știa uneori să-i creeze paznicului și adausuri de simbrie, ciocănind greu zgîrcenia înnăscută a lui conu Leon...

– Manlache, dacă tragi căruța cea pînă-n deal, boierul îți dă o rublă !...

Și rubla trebuia să fie dată, oricîtă acreală chiftea în inima lui Leon.

Ba odată, cînd dumnealor, la o masă cu musafiri, rideau din pridvor, văzînd pe moș Gavrilă Bouroș cum se canonește să ducă în rate un săculeț de grîu, chiar conu Leon a vrut să se fălească îndeosebi cu uriașul dumisale. L-a sculat din somn :

– Manlache, uite, boierii nu cred că aduci un sac de grîu de la poartă pînă aici, fără hodină și într-o mînă !

Manlache s-a uitat în ochii coanei Tasica și a răsuflat adînc. Avea în sfîrșit un prilej să o mai răsplătească o dată în felul lui. Și s-a întors pînă în vîrful dealului, cu patru saci de grîu odată, doi sub brațe și doi pe umeri...

Iar cele patru ruble le-a încasat numaidecît coana Tasica, să le puie la un loc cu simbria pe care Manlache și-o aduna la stăpînă – numai la stăpînă – ca o nouă dovadă de recunoștință și de inimă credincioasă pentru minușița care-i deschisese poarta către viața lui cea nouă...

Dar apele vieților rareori sînt netede. Și mai rar încă, pot să fie netede apele care-și brăzdează făgașul în locuri necunoscute. Iar dacă Bistrița se învolburează și spumegă tot lungul ei, de ce-ar fi să rămîie liniștită viața unui om, care a pornit pe-o albie blăstămată?

Manlache avea ursita lui și osînda lui. Liniștea de-o clipă era amăgitoare, ca soarele de iarnă. Dintr-o întîmplare din toată lumea, a fost să se prăvale peste dînsul tot potopul urgiei de apă care geme. Și-așa, zvîrlit din nou în bezna lui, Manlache zadarnic s-a înfipt cu picioarele în pămînt și a așteptat trecerea șuvoiului turbure și rău. A pierdut stăpînirea și s-a prăbușit în el însuși, ca într-un sorb de apă, care l-a supt pînă la fund.

Întîmplarea cam așa a fost.

În liniștea și buna întocmire a lucrurilor, a trăsnit într-o bună zi vestea că s-a găsit pe hîrtopul Herătăului un om îmbrăcat bine, cu capul sfărîmat de muchea unui topor. Portofelul răvășit, care dovedea jaful, arăta și numele mortului: Hrisant Logotidis, mare angrosist de grîne din Galați.

Cînd a aflat amănuntele astea, conu Leon a tresărit și s-a uitat la coana Tasica. A fost o simplă bănuială, pe nimic întemeiată, dar pe care a întărit-o însăși fața albă a femeii.

– Ar fi teribil...

Înainte de a fi prins argaţii de veste, boierul a şi început a iscodi slugărimea, să afle ce făcuse Manlache de cu seară pînă dimineaţa.

Cel dintîi, şi acela a fost moş Gavrilă Bouroş, ştia că nu l-a văzut de loc pe străjăr toată noaptea, măcar că ieşise de cîteva ori prin curte. De martor l-a adus şi pe Ion, ajutorul de vizitiu, care dădea de înţeles că zărise paznicul ieşind din conac, peste pîrleazul imaşului, şi bănuia că s-a întors tocmai la crăpatul zorilor.

Ion acesta purta simbetele lui Manlache din pricina Rusandei. I-o ceruse de nevastă lui Ţigău şi, fiindcă stricase vorba de pomană, pîndea şi căile fetei, şi căile paznicului. Pasămite voia s-o prindă pe Rusanda venind noaptea la Manlache, în timpul cînd făcea de strajă.

Mirosind cam ce bănuiesc stăpînii, Ion a alergat în sat şi i-a trîntit fetei în obraz toată grozăvia. Rusanda s-a făcut ca ceara şi s-a clătinat. Ştia bine că azi-noapte îi venise Manlache în fundul livezii, ştia bine că venise pe drumul Herătăului. Ar fi zis că-i numai o potrivire, dacă n-ar fi ştiut că Manlache îi spusese că are bani puşi deoparte şi că o să aibă şi mai mulţi.

Înnebunită, n-a mai ţinut seamă de nimic. A fugit la conac, a intrat ca fulgerul în odăiţa lui Manlache, care dormea. L-a trezit şi i-a spus tot, nădăjduind să-l vadă că sare şi ţipă împotriva unei învinuiri nedrepte. Dar Manlache, buimac de somn şi de vestea bănuielii, a strîns dinţii, a încruntat sprîncenele şi a oftat să-şi rupă pieptul. Apoi şi-a făcut cruce, şi-a luat bonda şi, strecurîndu-se prin livadă, a sărit pîrleazul imaşului.

Mai tîrziu, văcarul curţii i-a spus judecătorului că l-a văzut alergînd spre popuşoaiele Corodenilor, şi s-a mistuit în ele...

Judecătorul şi-a oprit cercetările pe loc. Dacă pînă şi coana Tasica era încredinţată că Manlache fusese ucigaşul, cum n-ar fi fost încredinţată toată lumea cealaltă? Fuga lui era mărturisirea cea de pe urmă şi cea

mai temeinică. De altfel, Tasica știa și aceea ce nu știau alții ; știa tot ce-i spusese, bocindu-se ca la mort, biata Rusanda lui Țigău. Dar ce nevoie mai era să spuie și judecătorului asta, de vreme ce magistratul instructor era încredințat de mai înainte ?

Era acolo o deosebire de ceasuri – după spusele Rusandei – dar putea biata fată să jure că era tocmai ora trei cînd a plecat Manlache și nu ora patru ? Iar Ion putea să știe dacă era trei jumătate cînd a sărit Manlache pîrleazul înapoi și nu cumva patru și un sfert ?...

Căci doctorul stabilise limpede, cu judecătorul împreună, că ceasul omorului a fost în preajma lui patru, ceea ce arăta de altminteri chiar ceasornicul spart al celui ucis...

Zilele acelea au fost zile de turburare mare, dar oamenii au răsuflat ușurați. În sfîrșit, n-aveau să se mai teamă de orice vorbă de la curte și puteau și ei să răspundă obraznic unui logofăt ; ba chiar lui conu Leon. Căci acum nu mai venea în cale Manlache Pleșa, cu ochii lui de ocnaș, să întrebe încet :

– Ai zis ceva ? Nu ?... Apăi, nici să zici... că pe urmă nu mai zici o vorbă cît îi veacul...

Dar cu toate supărările astea, cel mai mulțumit era conu Leon. Era mulțumit și răzbunat. Răzbunat mai ales pe coana Tasica...

În răsuflarea aceasta a două sate, doar Firicel se căina încetișor prin colțuri de-a lungul nopților. El și cineva care se legase de el... Dar pe cînd Firicel s-a dezlegat o dată de toate, pornind-o prin porumbiște, pe căi neștiute, Rusanda rămînea lipită aci, de casă și livada aceea, unde-și purtase, atîtea luni de zile, un gînd blajin și bun.

Manlache nu-şi dăduse seama ce face cînd a fugit de la conac. A simţit că se prăbuşeşte lumea peste el şi n-a mai judecat nimic. S-a înfundat în popuşoaie şi a alergat în desişul lor, cum aleargă vitele turbate de-o spaimă care nu mai trece. Pănuşi de hlujani îl plesneau peste ochi, frunzele tăioase îi scrijălau mîinile şi se izbea de ştiuleţii grei, fără să simtă şi fără să bage de seamă. Un singur lucru vedea limpede :

„Trebuie să fug de nedreptate..."

Ci, iată un lucru ciudat. Se gîndise la putinţa să fie învinuit, chiar din clipa cînd a auzit ţipătul negustorului ucis. Căci nenorocul făcuse să-l audă şi nu s-a putut face că nu-l aude. Mintea îl îndemnase să fugă înapoi, dar nu l-a lăsat inima, şi a luat-o în goană pe drumuşorul unde auzise strigătul, fără să se gîndească numaidecît la omor. Putea să fie şi o răsturnare de trăsură, în făgaşele astea grunjoase şi adînci. Dar foşnetul lung de popuşoaie i-a limpezit atacul. Era prea tîrziu însă. Înfierbîntarea goanei nu i-a mai dat răgaz să simtă primejdia şi a îndesit paşii. Cînd a ajuns lîngă trăsură, bătrînul horcăia.

Zadarnic l-a întrebat. N-a putut să-i răspundă decît nişte cuvinte neînţelese, din care n-a lămurit mai nimic. Doar cîteva vorbe bolmojite în clăbuci de sînge şi în încleştarea morţii :

„Negustor... banii... omorît... cap..."

Săcurea era alături. A pus mîna pe ea şi n-a văzut urmă de sînge...

„Au dat cu muchea..." a gîndit el şi i-a stat inima în loc. Săcurea a căzut din mînă, în vreme ce bătrînul s-a frînt în două, în ultima sforţare să se mai ridice.

Peste cîmp nu se mai auzea nimic. Doar un foşnet de frunze, departe...

Prins în roata lui de întrebări silnice, Manlache a tresărit. Un car îşi scîrţîia roţile pe şosea şi i-a luminat primejdia. Atunci l-a prins groază fără de veste şi s-a dezmeticit. Înţelegea bine ce se va întîmpla de l-or găsi aici, în preajma mortului, şi n-a mai avut nici o picătură de curaj. A făcut un salt alături, apoi, tăind de-a dreptul popuşoaiele, a luat drumul imaşului, să ajungă cît mai repede acasă.

Cînd l-a trezit Rusanda, a priceput că osînda îi calcă pe urmă şi nu i-a dat vreme să-l ajungă. A cercat să fugă de ea, atîta tot, şi fără să vrea, fără să ştie, şi-a deschis alta, mai grea şi mai dureroasă, poate.

Cum stă acum, ghemuit pe pămînt, gîfîind de alergătură şi de nebunia întîmplărilor, începe să limpezească în negură drumul ce i-a rămas de făcut.

Pe făptaşii adevăraţi n-are cum să-i găsească. Trebuie să stea ascuns pînă i-or afla judecătorii ! Dar ceea ce i se pare uşor la gîndul cel dintîi îl ameţeşte o clipă după asta... Pînă i-or afla judecătorii ?... Dar cît ?... Ani de zile trec uneori pînă să se afle adevăratul faptaş... Şi dacă nu se află ?...

Îl cutremură frigul peste trupul tot. Faţa i-i leoarcă, trupul i-i leoarcă... Iar în inima lui pioară plîns fără sfîrşit. Îşi vîră faţa în palmele murdare şi înfrînt, sleit în îndurarea lui, dă în bocet, hohotind ca o femeie...

Dar deodată se opreşte. Un miros tare de păcură i se înfige în creier. Se uită în toate părţile şi nu înţelege. O pată neagră pe nas o întrevede fără să vrea. Se şterge cu mîneca de la cămaşă. Păcură !

De unde păcură? Repede se uită în palmă. O vină neagră în palma stîngă. Păcură. De unde?

Şi într-o clipă e trecut de fiori. Şi-a adus aminte. Păcura e de pe coada săcurii. Cu stînga a luat-o. Asta ţine minte foarte bine...

Dar de ce era păcură proaspătă pe coada săcurii?... De la trăsurică? Nu crede, fiindcă trăsurile au unsoarea lor... Sau poate... poate de la un car...

În aceeaşi clipă a sărit în sus şi a luat-o goana spre cel dintîi canton de lîngă Herătău.

Gheorghe cantonierul mînca.

– Mă Gheorghe, tu erai dimineaţă pe-aici?

– Da... Dar de ce întrebi? De omor?...

– Nu, de altceva. Au trecut multe căruţe cînd se crăpa de ziuă?

– Nu... vreo două... ori trei...

– Încotro?...

– Păi, la Iveşti; că înapoi n-a trecut nici una...

Într-un ceas, Manlache era la celălalt canton.

– Dragomire, cîte căruţe au trecut azi de noapte pe-aici?

– Trei, nea Manlache. Stăi că ţi le şi spui. Întîi nişte găzari. Pe urmă Costache Vîrtolaş din Mînjina, şi – aista – cum îi zice, doamne?... Cumnatu lu' Panait Lungu...

– Berbecaru?

– Aşa!

– Şi unde se duceau?

– Păi, găzarii mi-au spus că se duc la Iveşti. Pe ceilalţi nu i-am întrebat. Dar chitesc că tot acolo s-or duce, că n-au cum s-o ia pe arături...

Alergînd spre celălalt canton, Manlache îşi făcuse o socoteală uşoară. De găzari nu putea să fie vorba, căci erau oameni străini şi n-aveau de unde cunoaşte nici drumurile, nici dacă ucisul avea ori n-avea bani la el. Rămîneau Vîrtolaş şi Berbecaru.

Lîngă cantonul al treilea, cel de la Nisipuri, moş Petrache dregea şoseaua.

– Mă moș Petrache, văzut-ai pe Virtolaș cu căruța?
– Îhî, dar de mult. S-a dus la Ivești.
– Știu... Dar pe Berbecaru?
– Și pe el... și-au adăpat, amindoi, caii la mine.
– I-ai văzut bine?
– Păi, cum cioarele să nu-i văd, că am vorbit cu ei și nici n-o mai trecut altă căruță pe-aici.
Manlache a făcut ochii mari.
– Niște găzari n-au trecut?
– Mț.
– Nu se poate!
– Păi, dacă-ți spui eu. Nici nu se crăpa de ziuă cînd am ieșit la șușea...
Deodată, apele lui Manlache se schimbaseră. Găzarii au spus că se duc la Ivești și-au pornit-o în altă parte... De ce?
– Ce drum de căruță se face pe-aici, moș Petrache?
– Păi, e unu care o apucă hăisa, pe valea lui Colac – dar e unu și-n partea cealaltă... numai că îs drumuri răle – nu sufără greutate...
Manlache a luat-o la întîmplare și-a colindat ziua toată pînă a dat de-un om. Acela însă nu văzuse nimic. În cartea protivnică n-a găsit pe nimeni să-i dea o lămurire. Într-o doară, a luat-o spre Barcea, ca să ajungă la șoseaua Galaților și să pindească. Dar în inima lui nu mai avea nici o nădejde.

Cele trei zile cît a stat ascuns în tufărișurile de la podul Birladului, n-a văzut să treacă nici o căruță de găzar. Nădăjduise că vor fi fost munteni, din partea Moineștilor, cum sînt toți găzarii, și că s-or îndrepta într-acolo, dar nădejdea i-a fost de prisos. Atunci a lăsat capul în piept și a pornit-o de-a curmezișul lanurilor, fără să-și mai chibzuiască vreun drum. Iar pasul fără voie îl întorcea înapoi, cu de la sine putere, cum foamea întoarce spre staulul ei, vita flămînzită.

Nemîncat și nedormit de atîta amar de zile, cu barba crescută pe obrazul pămîntiu, ajunsese acum o arătare

de vis bolnav. Îi era lui singur spaimă de cum simțea că arată, cînd se oprea o clipă pe marginea de suhat, să răsufle de mers și să șteargă, cu dosul încheieturii de la mînă, sudoarea prăfuită pe obraz. Începuse acum să-i fie frică de oameni. Îi ocolea pe departe și era bucuros cînd se putea dosi sub un țihliș, ori în perii de strujani.

Cît timp a durat orbecăiala asta de multe zile și multe nopți, n-a ținut socoteală și nici că putea să mai ție. Se făcuse în el un pustiu, în care nu găseai nici întrebări, nici supărare, ci pășea înainte, fără preget, ca o mașină uitată în mers.

Într-o noapte n-a mai putut. S-a poticnit într-o palmă de răzor și nu s-a mai ridicat de acolo. N-a mai putut, ori n-a mai vrut, Dumnezeu știe. Dar pe iarba răcorită de tirziul nopții, s-a simțit bine, ca în vremea cea de demult.

Ședea acolo, cu fața în sus, cu ochii înfundați în cer și nu se gîndea la nimic. O mîngîiere bună, ca o sfîrșeală, îi luneca încet, încet de tot, prin brațe, prin piept, prin picioare. Curînd nu și-a mai simțit trupul de loc, ca și cînd, din tot maldărul lui de carne, de sînge și de oase, n-ar mai fi rămas decît doi ochi, care tot mai erau îngăduiți să privească sus, sus de tot, unde flutură luminițele lui Dumnezeu.

În clipa aceea, bietul uriaș s-a simțit iertat de toate păcatele din el și de toată urgia de peste el. S-a simțit ușor ca un fum de iarnă și se ridica pe apa nopții incetinel, de parcă era numai fulg și numai aripă lină. Pleoapele au început să lunece tremurat. Drept în creștet, o stea a tras o vrîstă albă pe răbojul cerului și s-a topit...

„A murit un om... i-a spus mintea rar, ca o făptură sleită: Așa spunea mama cînd eram copil." Și lîngă icoana fumurie, care s-a dăinăit molatecă în ochi, s-a văzut pe el singur, mic și cu ochii speriați... Pe el? Poate... Dar ce lucru ciudat... Ce bine seamănă cu plo-

dul care i-a cîntat colinda pe marginea şanţului de la Jitărie... Cum îi tremura guriţa fragedă...

„...După dealul cela mare,
Velerim şi Veler Doamne...
Răsărit-a..."

Închide ochii şi degeaba încearcă să mai ridice pleoapele. S-au lipit. Răsuflarea i s-a făcut adîncă şi rară, ca la un om adormit. Dar în minte a mai rămas o licărire, care măsoară tihna somnului din carne şi aude înainte :

„...Cu-pe-re-ţi-de-a-lă-mi-ie...
Ve-le-rim-şi-Ve-ler-Doam-ne..."

Căci în clipa asta, tot huietul larg şi înăbuşit al nopţii mari, secara de alături, tremurată de vîntuleţ, cîntă înainte în urechea lui – ca într-o pislă :

„Şi... cu... poar... ta... de... tă... mi... ie...
Ve... le... rim... şi... Ve..."

– Toadere !

– Eh !

– Ia ţine boii, o ţîră.

– Da ci-i ?

Cel care era sus, în carul încărcat cu otavă, se ridicase în picioare şi-şi făcuse umbră ochilor, cu palma.

– Bre Toadere, acolo nu-i lucru curat. Un om întins pi hat...

– O hi o boală di vită, Gherase... Ci să cati omu pi coclaurile aistea ?...

– Bre Toadere, acela-i om, bre. Şi treabă curată nu-i... Ia tu răsteul şi furca şi hai într-acolo...

Cu toată codeala lui Toader, flăcăii au lăsat carul în drum şi au luat-o cu fereală pe lungul hatului. Cînd au ridicat dîmbuleţul care le stătea în cale, au văzut limpede trupul omului...

– Ioti, bre, că aşă-i !...

– O hi mort, vere !

– Ti pomineşti !...

– Acu ci facem ?

– Păi vorba-i, mort o hi ?

Gherase a stat o clipă pe gînduri :

– Şi dacă o hi mort, ci facem ?

– Păi ci să facem ? Chemăm jăndarii...

Dar Gherase s-a luminat deodată :

– Bre Toadere, n-o hi şi aista tăiet de Manlache Pleşa ?...

Toader s-a scărpinat sub poala dindărăt a pălăriei, lunecînd-o pînă în vîrful nasului, şi a dat din cap :

– O hi !...

Flăcăii au mai făcut cîţiva paşi, apoi s-au oprit, uitîndu-se unul la altul :

– Di mişcat nu mişcă, dar nici sînge nu văd.

– O hi sub el...

– O hi...

După alţi cîţiva paşi, Toader i-a făcut semn lui Gherase să stea pe loc.

– Eu aşa chitesc că-i bini : să-l chiuim. Di i-o hi să si trezească, ghine, di nu, ştim ci-i de făcut.

Şi fiindcă Gherase a dat din cap, încredinţat de buna judecată a celuilalt, Toader şi-a dat drumul cu glas stingherit :

– Breee !... Mă ! N-auzi ?... Pfiuu !

Omul nu se mişca.

– Ia zburătuieşte-l cu un grunz di pămînt !

Toader a luat un bulgăre şi a zvîrlit pe alături. Apoi altul, întovărăşit de fluierături. Dar cînd se găteau să zvîrle amîndoi deodată, omul a mişcat o mînă şi a lăsat-o să cadă moale pe pămînt.

Cu mai mult curaj într-un fel, dar mai înfricat în altul, Toader i-a strigat :

– Bre omule, di colo... Auzi, ori n-auzi ?

Cel care dormea a mormăit :

– Ce-i ?

– Ci stai pi-aici ?

Manlache le-a răspuns de jos, întorcînd numai faţa la ei :

– Şi dacă stau, ce păgubeşti tu ?

– Păi, eu nu păgubesc, da păgubeşte badea Mazilu, că-i păpuşoiul dumisale. Şi nu si cadi să dărimi 'mneata păpuşoiul cît omul, ca să-ţi hodineşti beţiia...

– Ce-ai spus tu, mă ţică ?

– Nu ti mai fă a n-auzi, că treaz n-ai colinda 'mneata popuşoaiele oamenilor...

Manlache, calm, i-a răspuns :

– Ia du-te dracului și lasă-mă-n pace !

Apoi s-a întors cu ceafa la dînsul. La asemenea faptă, flăcăul s-a supărat de tot :

– Apoi, știi una ?... Eu îs nepotul lui badea Mazilu și ți poftesc să ți cotorosești de-aici, că pi urmă ți-i în cird cu mini ! Auzitu-m-ai tu, mă bețivule ?... Hai, ie-ți tălpășița !

Și foarte cutezător în fierbințeala asta, Toader a dat să se apropie.

Atunci Manlache s-a ridicat încetișor în capul oaselor. Toader a început să ferească înapoi. Apoi, ocnașul s-a ridicat în picioare, și flăcăul a amorțit. Nu-și credea ochilor. Omul ăsta nu se mai isprăvea, ridicîndu-se.

Iar cînd Manlache a zis :

– Ia mai spune o dată... și-a făcut un pas spre el, Toader, îngrozit de matahala aceasta fioroasă, a strigat fără să vrea :

– Manlache Pleșa ! Și a luat-o la goană, cu Gherase o dată, lăsînd în plata domnului și furcă, și răsteu, și carul cu fin de pe drum.

Numai că asemenea întîmplare nu putea să-l bucure pe Manlache în nici un fel. Îi stricase pînă și cele cîteva ceasuri liniștite cu care îl binecuvîntase cel-de-sus de-o săptămînă încoace, iar fără urmare nu putea să rămîie. Flăcăii aveau să spuie unde l-au văzut, iar jandarmii puteau să-i calce pe urmă. Judecînd lucrurile astfel, Manlache și-a dat seama că trebuie să plece cu adevărat spre locuri mai ferite. Deocamdată, însă, nu știa nici unde se găsește. De jur împrejurul lui, tarlale fără sfîrșit, cu toate grînele pe ele. Undeva, departe de tot, cam spre miazănoapte, vedea o abureală de copaci, jucînd în apa moartă a verii. A nădăjduit că e o pădure și a luat-o într-acolo, mai greoi și mai ostenit decît își închipuise el.

Către seară, urcase un clin pieptiș din dreapta și se oprise să răsufle, într-o margine de mătură, cînd i-au pîlpîit în ureche tropote de cai și huruit de roate. Pitit

cu grabă în desișul măturii, a văzut cum trec, în goană mare, trei căruțe pline de jandarmi. A pîndit cu ochi de fiară îndopărtarea lor și s-a îngrozit. Va să zică îi adulmecaseră pașii și porniseră acum pe urmele lui. Asta îi dovedea, în primul rînd, că ucigașul cel adevărat tot nu se găsise, și capul i-a căzut moale pe mînă, frînt din junghietura gîtului, ca tăiat de-o săcure mai nemiloasă decît toate urgiile vieții lui.

Pînă s-a înnoptat de-a binelea, n-a mai îndrăznit să se miște din culcuș. Huruitul căruții se auzea cînd mai tare, cînd mai depărtat, mărturisindu-i că jandarmii bat toate drumulețele dintre lanuri, așteptînd să-l încolțească.

Șters vederii de tăul nopții, a pornit-o, cu multă fereală, spre miazănoapte, unde zărise pădurea. Dar jandarmii, care încercuiseră bine locul cu posturi fixe și patrule pe cai, făceau o graniță de gloanțe, pe unde nu mai era chip de trecut. Norocul lui Manlache – căci avusese și el norocul lui – era auzul bun și ochiul, care intra în beznă, ca ochiul cucuvelei. De patru, ori cinci ori, ajunsese lîngă linia jandarmilor și tot de atîtea ori izbutise să se tragă înapoi spre inima lanurilor, fără să fie auzit. Tîrîndu-se prin dudăuri, cu o ușurință și o agerime de șopîrlă, pe care n-ai fi bănuit-o trupului său greoi, abia ieșea din bătaia unei carabine și intra în alta.

Cînd a bănuit că se apropie de ziuă, l-a trecut înghețul prin vine. Înțelegea acum limpede că, a doua zi, n-ar mai fi putut să scape.

Dar el voia să scape. Trebuia să scape!

Încredințarea nevinovăției îi dădea o încăpățînare de nebun. Nu primea în mintea lui nici măcar gîndul să fie arestat o zi. El știa că-și merită libertatea și hotărîse să se lupte pentru ea cu toate gloanțele jandarmilor.

Ajuns într-un fel de vîlcea tăiată de o potecă, a stat o clipă în loc, ascuțindu-și urechea. Vîntul subțire îi aducea șoapte frînte, nelămurite. Pe undeva, pe aproape, trebuie să fi fost un post fix. Curînd, șoaptele nu s-au

mai auzit. Manlache s-a înălțat încet, peste creasta lanului de secară unde era. N-a văzut nimic. S-a ridicat atunci în picioare și a făcut cîțiva pași. Dar, deodată, o fulgerătură de pușcă a trăsnit lîngă dînsul și un glas îngrozit a urlat:

„Stai!"

Manlache, împietrit o clipă de neașteptarea lucrurilor, a vîrit capul în piept și s-a năpustit într-acolo. Carabina a bubuit încă o dată, la doi pași de el, în ochii lui și l-a orbit. Mîinile uriașe, înnebunite, au cules din beznă o țeavă fierbinte, pe care pielea palmelor a sfîrîit. Dar Manlache nu mai simțea nimic. A aruncat carabina în mijlocul lanului și a pus mîna în gîtul jandarmului. Ostașul se zbuciuma în groaza morții, pe cînd urechea lui Manlache desprindea departe tropăituri de pași în goană...

Veneau ceilalți în ajutor.

Jandarmul din mîna lui s-a muiat deodată. Pleșa și-a descleștat degetele încetișor și i-a ascultat suflarea. Nu voia moarte de om. Dar ostașul, scăpat din strînsoare, a horcăit o încercare de strigăt nou. Atunci Manlache i-a pus palma grea pe gură, l-a strîns la piept, și-a desfăcut fulgerător brîul și a legat jandarmul, ca pe un butuc, petrecîndu-i cîrpa pe gură, pe mîini și pe picioare. Apoi a luat-o la goană spre apus, zdupăind prin ogoare, ca o namilă de jivină încolțită.

Jandarmii erau rămași departe. Din pîlcul de copaci unde ajunsese, le auzea glasurile și alarma. Îi călcau pe urmă. Atunci Manlache a schimbat direcția și a apucat-o spre miazănoapte, unde îl aștepta afundul pădurii.

Un firișor galben a tremurat bolnav printre frunze. În fereastra luminată, Manlache l-a văzut pe Gheorghe cantonierul adunîndu-și uneltele de lucru pentru șoseaua lui și a răsuflat. În sfîrșit, putea să afle noutăți de la conac și mai ales de mersul cercetărilor. Știa bine fugarul că Gheorghe e un om tare viclean și putea să-l vîndă ușor, dar dorința îi era mai mare decît primejdia.

Și apoi, de aici încolo putea să se ascundă cum vrea, căci știa multe locuri tăinuite în lunca Bîrladului și a Siretului, pe unde n-a călcat, de cînd e lumea, picior de om.

– Gheorghe ! a șoptit Manlache.

Cantonierul s-a oprit, speriat.

– Cine strigă ?

– Sssst ! Vorbește încet ; sînt eu, Manlache. Ia fă-te încoace.

Tremurînd, Gheorghe s-a dat în marginea șoselei. Manlache era întins în lan și dăduse la o parte, cu mîna, firele de ovăz din față.

– Ce s-a mai întîmplat pe aici, Gheorghe ?

– N'ic... a răspuns în șoaptă cantonierul, dar fugarul l-a simțit bine că mințea. Ar fi pus mîna în foc că, după trecerea lui pe aici, cu o săptămînă înainte, Gheorghe a împins jandarmii pe urmele cele bune – cum se și întîmplase de altfel. Dar acum, nu la asta îi erau gîndurile lui Manlache.

– Jăndarii sînt pe șosea ?

Celălalt a răspuns grăbit :

– Nu, nea Manlache !

Ocnașul a bănuit minciuna :

– Ascultă, Gheorghe. Tu mă știi bine ! Cînd am făcut păcatul, n-am zis că nu l-am făcut...

– Știu, nea Manlache.

– Apoi, află, că acuma nici o vină n-am. Auzi tu ?

– Auz, nea...

– Și are să fie mare prăpăd, dacă nu s-or limpezi treburile la vreme, că eu, să știu că mor împușcat, dar prins degeaba nu mă las – pricepi tu ?

– Pricep, nea...

– ...așa că, spune drept ! Altminteri te bate cel-de-sus, dacă-ți faci păcatul...

– Păi, drept spun, nea Manlache !

– Și zici că nu-s jăndari ?

Gheorghe a stat în cumpănă și n-a mai zis nimic.

– Sînt ?

– Păi, nea Manlache, să spun drept... este unul la mine în canton. Dar se hodinește, că a patrulat pînă mai acu un ceas.

Încet, fugarul s-a ridicat în picioare. În mîna cantonierului legăturica de mîncare îi făcea cu ochiul și Manlache și-a adus aminte că n-a mai mîncat de un veac.

– Dă-mi mie ce-ai acolo și ți-oi plăti...

Gheorghe i-a întins legătura de departe, grăbit, cu teamă. Ocnașul a dat să scoată bani.

– Las', nea Manlache... păi, se poate?

Dar Pleșa a zvîcnit scurt din cap:

– Nu, Gheorghe, eu știu de la tata o vorbă: să nu rămîi dator nici o gură de apă... Și i-a vîrît un leu în palmă. Apoi a dat să plece, dar s-a oprit. Întors spre umbra lui Gheorghe, care aproape nu se mai vedea din marginea șanțului, i-a spus în șoaptă:

– Să nu mă vinzi, Gheorghe.

Chinuit, cantonierul a răspuns încet:

– Nea Manlache...

Pasul fugarului nu se mai auzea și Gheorghe nu-și dăduse bine seama cînd a plecat și pe unde a plecat. Își închipuia că se duce spre Liești, de-a dreptul peste țarină, iar în mintea lui îl vedea departe dintr-o dată, așa cum vezi omul care-ți piere din ochi. Nici nu putea să nu se sperie cînd a auzit lîngă el:

– Așa, Gheorghe...

Acum l-a zărit. Era sus pe taluz, răzămat de trunchiul salcîmului și părea că se uită spre canton. Se vedea bine că nu vrea să plece, iar cantonierul a înțeles că Manlache are multe temeri și multe de întrebat. Ca să-l stîrnească, s-a apropiat un pas de dînsul și i-a zis:

– Nea Manlache, poate vrei să mai știi ce-a fost prin sat...

Celălalt a tăcut. Întrebările lui nu se puteau mărturisi nici unui om de încredere, darmite unui viclean ca Gheorghe.

A răspuns înfundat:

– Nu ! Iar în mintea lui a săgetat o îndoială nouă :

„Vidcanul aista trebuie să aibă ceva în gînd, de vrea să mă ţie pe loc cu poveşti. Şi fără voie i s-au depănat pe dinaintea ochilor zeci de întîmplări, aflate în serile de cîslă de la saline, cînd asculta istorisirile altora despre capcanele ce li se întindeau din toate părţile, ca să fie prinşi mai uşor. Căci Manlache se oprise acolo, pe malul şanţului, tocmai cu vrerea să întrebe cîte ceva din sat. Şi poate altele nu l-ar fi ispitit să afle, dar îi şedea ghimpe de foc în creier, gîndindu-se că fuga lui putea să deie de crezut pînă şi coanei Tasica, ba chiar şi Rusandei, că el e ucigaşul lui Hrisant. Iar la gîndul acesta, intra în rărunchii lui o scîrbă fără margini, în care i se topea toată vlaga şi toată dorinţa să iasă la lumină, nepătat, cum se ştia.

A întrebat doar atît :

– Ia spune, Gheorghe, mai este cineva prin sat care să creadă că n-am ucis eu ?

Dar răspuns n-a auzit. Lui Gheorghe i s-a strîns inima, a plecat capul şi i-a fost frică să mai spuie o vorbă.

Curînd, a auzit un pas greu, departe, scîrţîind pe pietrişul şoselei. Iar în locul unde fusese Manlache, sus pe mal, licărea o pată albă. Cantonierul a urcat să vadă ce-i.

Era legăturica de mîncare...

Înţelesese bine Manlache că şoseaua nu-i patrulată numai de jandarmul care adormise în cantonul lui Gheorghe. Dar în nepăsarea ce îl năpădise acum, îi era totuna dacă l-or mai prinde ori ba. Mergea într-o doară şi nu ştia singur unde mergea.

Era sleit. Sleit de nesomn, de nemîncare şi de harţa asta pe viaţă şi pe moarte, în care trăia.

Lupta cu jandarmii, venită după o săptămînă de chin, de alergătură şi de nădejdi zădărnicite, nu izbutise să-l năruiască pe cît îl năruise întîlnirea cu Gheorghe, beteagul acesta acru şi hainit, care nu se uita niciodată în ochii

omului, ci tot pe de lături și în gol, de parcă i-ar fi teamă și rușine de cîte se pot citi în inima inimii lui.

De altminteri, lui Manlache nu i-a fost drag niciodată slăbănogul acesta șchiop, cu mutra spinatecă, trei fire roșcate de mustăți pe marginea gurii subțiri și creț și cu ochii albi în genele roșii de nesomn ori boală. Nu i-a fost drag pentru că avea vorbă unsuroasă și zîmbet prefăcut pe buze. Nu i-a fost drag fiindcă știa că pîrăște picherului oamenii cari nu ies la prestație și nu-i pasă nici de boala, nici de nevoile megieșilor. În sfîrșit, nu-i era drag pentru că, rău și păcătos, urît și șchiop cum era, îl urgisise Dumnezeu cu o casă de copii betegi și gălbejiți, cînd atîția oameni voinici cît muntele și cu punga plină n-aveau parte nici de nădejdea unei odrasle.

De aceea întîlnirile cu Gheorghe cantonierul îi erau totdeauna neplăcute lui Manlache. Atunci cum nu i-ar fi fost neplăcută întîlnirea de acum, cînd fusese menit să fie tocmai el cel dintîi om care să-i iasă în cale și să-i spuie o vorbă?

Simțea limpede ce trebuie să se fi petrecut în urmă. Îl vedea pe Gheorghe pornit în goană la canton să deștepte jandarmul și să i-l aștearnă pe urme. Și cum Manlache înțelegea bine că șoseaua mai are ascunzișuri bune pentru pușțile jandarmilor, se aștepta din clipă în clipă să audă duduindu-i, în spate și înainte, cizme ostășești și cartușiere pline.

Ci acum nu-i mai păsa de nimic. Călca în bobote peste pietrișul proaspăt pus și se poticnea în movilele de margine, fără să se teamă că face larmă și stîrnește noaptea din așezările și cotloanele ei.

Într-adevăr, n-a trecut mult și din spate i-a venit huruit de roți ușoare și trapăt grăbit de cai. A înțeles că acolo sînt jandarmi porniți să-i agațe urma. Pricepea că i-i ușor să facă o săritură peste șanț și să intre în ogoarele înalte cît omul, dar n-a făcut nimic. Părea blăstămat să orbăcăiască așa, în mijlocul șoselei, drept pe unde bate copita telegarului și scrîșnește roata căruții, ca nu

cumva să rămîie nevăzut. Osîndă și asta – și voia să și-o aibă.

Trăsura se apropia. După scînteile ce săreau din potcoavele cailor, Manlache a înțeles că nu-l mai desparte nici o aruncătură de băț de cei care îl fugăreau.

Nu-i umbla în minte decît un simțămînt de silă și de rușine, că se umilise degeaba în fața lui Gheorghe :

– Să nu mă vinzi, Gheorghe...

Și în clipa aceea i-a părut bine că a făcut scăpată jos, la rădăcina copacului, legătura cu mîncare de la cantonier.

Dar trăsura a trecut mai departe. Drept în spatele lui, caii speriați săriră în lături și s-au năpustit în noapte, zdruncinînd greu amorțirea celor de pe leagăn :

– Ești surd, chiorule ? l-a blagoslovit unul, în treacăt.

Manlache nu l-a auzit. I s-a părut că iese dintr-un vis urît în care trăise, cu iuțeala gîndului, tot prăpădul unei osînde nemeritate.

S-a lăsat apoi jos, ostenit dintr-o dată, a pus capul în mîini și a rămas acolo, ascultînd cum se topește huruitul trăsurii, departe, în noapte.

Moș Petrache îmbuca liniștit din hârtanul de mămăligă rece, întinsă în trei fire de brînză roșie și iute. Ședea turcește pe movila de pietriș, cu ochii la ștergarul lui, și n-a văzut pe Manlache cînd s-a dat jos de pe malul șanțului.

– Noroc, moș Petrache !

Bătrînul a ridicat capul și a rămas cu ochii la el. Mîna, în care făcuse mămăliga giugea, a stat o clipă nemișcată, apoi s-a lăsat singură în jos.

– Iraa... Man-la...

– Eu, moș Petrache... i-a răspuns încet ocnașul și s-a așezat lîngă el.

Cantonierul nu mai sufla. Se uita neschimbat la dînsul, cercînd parcă să citească o lumină limpede, în făptura asta așa de întunecată și cu atîta blestem pe ea. În ochii bătrînului sclipea o căutătură ciudată.

– Nu mai pot, moș Petrache ! a scrîșnit, rar, fugarul.

Cantonierul n-a răspuns, n-a clipit. Într-un tîrziu, a șoptit blînd :

– Ia și dumică o țîră... că ț-o hi foame...

Manlache a întors capul și s-a uitat la el. Apoi a strîns ochii :

– Bodaproste, moș Petrache !

Se luminase binișor. Prin fereastra de-o palmă a cantonierului, venea de afară o tremurare albastră și curată.

Moș Petrache se ridica din cînd în cînd de pe bedreagul [1] lui, uitîndu-se în lungul șoselei, în vreme ce fugarul minca încet, aproape în silă, cu ochii goi, duși undeva, într-un pustiu, unde nu se mai opreau de nimic.

– Pîndești pe careva ?

– Eu ? Nu ! a răspuns bătrînul încurcat. Numai că n-aș vrea să... Și n-a mai spus. Dar Manlache l-a liniștit :

– Dacă Dumnezeu hotărăște, moș Petrache, omu degeaba se-mpotrivește...

– Apăi că aiasta chiar așa-i !... Și a adăugat : Da, oricum, se cheamă că te-am adus la mine în bordei și nu-i de cuviință să dea careva de tine aicea...

– Păi, eu plec, moș Petrache, n-ai grijă...

– D-apăi nu-i pentru mine, măi băiete... Că eu am găsit un om flămînd pe drum și l-am ospătat după datorința cea creștinească. Da la tine mă gîndesc...

Manlache a ridicat din umeri și a oftat.

– Iaca nu-i așa. Că tu n-ăi fi știind – da jăndarii bat toată ziulica șușaua, doar or pune laba pe tine !

– Dă. Dacă așa-i osînda mea, moș Petrache, întîmple-se și asta.

– Păi, dacă așa-i osînda, de ce nu te duci să te dai pe mîna lor ?

Manlache s-a uitat țintă în ochii cantonierului :

– Și pentru ce, moș Petrache ?

Bătrînul a răspuns blajin :

– Iaca vorbă... Pentru ce te caută !...

Răzvrătit, dar cu plîns tăinuit în glas, Manlache i-a întors :

– Pe nedrept mă caută, moș Petrache.

Cantonierul a închis ochii pe jumătate și a rămas cu ei pe geam. Într-un tîrziu a început a vorbi, cu un glas îndepărtat și trist :

– Apăi, multe sînt pe nedrept, dacă le cauți bine... Acela a fost mare ticălos la viața lui și multe a făcut pe nedrept... Oameni a sărăcit o puzderie și hojma a rîmnit

---

[1] *Bedreag* – butuc.

la îmbucătura altuia, măcar că era om avut, cu negustorie mare și mănoasă.

– Cine ?

– Hrisant – mortul... I-am fost argat în tinerețea mea – numai că eu am avut minte și am fugit la timp. Odată, pusesem chiar mîna pe topor, bre Manlache – că-mi era baba tînără și umbla grecul cu ochii pe dînsa – parcă nu-și mai avea el muiere de-o samă. Da bietul Ștefan, păcătosul de frate-meu, a rămas, și acolo i-a crăpat pămîntul. Tot într-o împrejurare cu femeia...

– ...

– ...El s-o spînzurat, că n-o avut mînă vre'nică de topor... Așa că, bre Manlache, dacă ai făcut o dreptate pe lume, apoi aceea acu ai făcut-o...

Manlache s-a înfiorat.

– Moș Petrache – dar nu l-am ucis eu...

Bătrînul nu s-a întors să-l privească. A urmat, ca și cînd n-ar fi auzit :

– ...că bani nu i-ai luat... S-o găsit banii în poclitu trăsurii... Era șiret grecul – nu-i ținea în portofel...

– Dar nu l-am omorît eu, bre moș Petrache...

Cantonierul s-a uitat la el și a zis încetișor :

– Eeee... apoi atunci... acela care l-o omorît...

– D-apăi 'mneata nu înțălegi odată, că nu l-am omorît eu ?

Moș Petrache a ridicat sprîncenele groase și a rămas așa multă vreme, amuțit.

– Apăi atunci, bre Manlache, dacă-i așa, asta e-o năpastă cum n-am mai pomenit alta...

Ocnașul a vrut să-i povestească întîmplarea. Bătrînul l-a oprit :

– Eu nu-s în drept să giudec care cum s-a petrecut. Mie, dacă-mi spui că așa e, apăi nu pociu să nu te cred. Că pe mine n-ai de ce să mă legi la ochi. Nici dreptatea nu ți-o pociu da, nici osîndire de la mine n-ai. Și ascunzătoare de jăndari ți-oi hi, ori că l-ai omorît, ori că nu l-ai omorît... Și-n ascunzătoare și tain ți-oi găti și apă ți-oi

aduce, ca la omul cel trimis de Dumnezeu la mila mea de om sărac și bătrîn...

De cît au bătut poterile de jandarmi locurile acelea, chiar prepeliţelor de pe lanuri li s-a făcut lehamite. Și-au luat drumul una cîte una, care spre dealul Gerului, care peste lunca Siretului, spre ţarnele Strehaiei, ca să-și crească puii în buna tihnă a verii fără vînători și a vieţii lor cea fără ucigași, fără jandarmi și fără judecători.

Numai de Manlache Pleșa nu dădea nimeni. Cîte un spăimit spunea poveşti născocite în spărietura lui și mai punea pe cele drumuri plutonul sfărîmat de oboseală al locotenentului Ciobanu. Căci comandantul cu cizme de lac, cravașă galbenă și guler virît în gît se încăpăţînase să pună mîna pe premiul de zece mii de lei – pe care-l făgăduise văduva mortului – și nu vroia să știe nici de nesomnul, nici de neodihna jandarmilor lui.

Dar fugăritul degeaba aștepta minunea să vadă găsindu-se adevăratul pricinaș. Moș Petrache îi domolea iuţelile uneori și îl făcea să-și culce liniștit capul în olaia de fin din pod, momindu-i inima cu vorbe bătrînești și bune, ca toate poveștile care se spun copiilor, iarna, la gura sobei. În inima ocnașului încolţea însă cîte un mugur de sălbătăcie la fiecare zăngănit de carabină jandarmerească. Se simţea îmboldit să sară înaintea lor și să urle :

– Ce aveţi cu mine, că n-am omorît eu ! De ce mă căutaţi pe mine și nu-l căutaţi pe col adevărat ?...

Numai că moș Petrache îl ţiștuia încet-încetișor, ca pe un cățel care latră de pomană :

– Mă Manlache, băiete, tu nu vezi că așa-i vrerea lui Dumnezeu ? Tu nu pricepi c-așa-i scrisul treburilor, să scotocească toate satele și toate lanurile, și să nu dea de tine ? Că tu ai fost îndreptat de cel-de-sus la casa aiasta de om bătrîn, care-i trimite unde o înţărcat Scaraoţchi copchiii, da nu-i trimite la tine în pod. Că ei vin și întreabă : „Văzutu-l-ai, moșule, pe unul Manlache Pleșa, care a omorît și l-o jăfuit pe Hrisant ?"

Iar eu le zic : „Văzut, moșule, dar mai demult, cînd nu era, cum zici, cel care o omorît și jăfuit pe Hrisant".

Şi el trebuie să mă creadă, că-s om bătrîn şi nu prinde minciună pe gura mea. Dar nici minciună nu-i vorba pe care le-am spus-o, că aşa-i încredinţarea mea şi cel-de-sus mi-o ştie.

Cu toată strădania cantonierului, într-o zi, Manlache n-a mai putut să rabde :

– Moş Petrache, du-te la Călmăţui şi dă de Rusanda lui Ţigău.

– Aşa, Manlache. Şi ce ţi-i dorul de la ea ?

– Să-i spui că nu-s de vină ; că trebuie să se adeverească odată tot lucrul cu rostul lui şi atunci m-oi întoarce şi om mai vorbi.

Moş Petrache a stat, s-a chibzuit şi a răspuns :

– ...Şi dacă eu ţi-oi zice că aiasta nu-i chiteală tocmai bună, tu ce-ai să faci ?

– Am să mă duc eu – că nu mai pot, moş Petrache. Şi dacă s-o întîmpla să mă prindă jăndarii şi să înfund ocna pe năpastă, apoi am trebuinţă să ştiu că o rămas pe lumea asta măcar un suflet care nu m-o osîndit... Alminte, chiar ajung la moarte de om şi-i păcat să fac nedreptate, cînd de nedreptate îs blăstămat...

A doua zi, din zori, moş Petrache şi-a pus două cepe în desagă şi a pornit la drum.

Cu citeva zile înainte fusese vînzoleală mare în Călmățui. Procurorul primise mereu tot felul de scrisori anonime, scrise și mai bine, și mai rău, în care se arăta că Manlache Pleșa nu-i vinovat și că ucigașul lui Hrisant trebuiește căutat prin alte părți.

La început, domnul Elefterescu – fercheșul judecător din Tecuci, căruia procurorul îi dăduse răvașele, ca unul ce instruia afacerea toată – a bănuit că scrisorile sînt ticluite chiar de Manlache Pleșa, de prin locurile pe unde o fi fost el ascuns, ca să deruteze cumva cercetările sau convingerile anchetatorilor. Dar prietenul dumisale, domnul Virgil Predescu, profesor la gimnaziu și om cu porniri scriitoricești, interesat de legenda lui Manlache, de care auzise multă vreme vorbindu-se, i-a cerut să-i dea voie, într-o zi, să vadă dosarul crimei. Pe domnia-sa îl interesase repetirea sistemului de ucis, adică stăruința lui Manlache în uciderea cu muchea săcurii și nu cu ascuțișul ei – cum era firesc. Asta îi sugerase lui Virgil Predescu o dramă, pe care voia s-o intituleze: *Muchea de secure* sau *Muchea securii* – forma definitivă nu era încă dată.

Judecătorul i-a întins dosarul, zîmbind pe sub mustață de ingenuitatea prietenului său. Pentru un magistrat ca el, cazul Manlache era simplu și la fel cu toate cazurile de criminali recidiviști. Aceasta, cu atît mai mult, cu cît descripția fizică a lui Manlache semăna în chip desăvîrșit cu unul din tipurile descrise de Lombroso în cartea lui

nemuritoare. Spiritului real al magistratului avea deci motiv întemeiat să i se pară comică încercarea lui Predescu, care ţinea morţiş să scoată un personaj literar dintr-un ucigaş banal şi etichetat.

Dar Predescu a dat în dosar şi de scrisorile anonime. Cum era un om foarte priceput în grafologie, l-a întrebat pe judecător :

– Ce-i cu scrisoarea asta de femeie ?

Judecătorul [1] a rîs :

– Ce femeie, *chéri* [2] ? Asta cu siguranţă că e scrisă de el ! Voia să încurce justiţia... şi atîta tot.

Atunci profesorul s-a înfirjit şi, servindu-se de citate din grafologii celebri – ceea ce era foarte convingător – i-a dovedit lui Elefterescu nu numai că scrisul era al unei femei, dar că femeia aceea nu era o femeie de rînd, ci îşi prefăcuse scrisul înadins, ca să nu-i fie recunoscut.

– Ia seama, magistre, să nu faci una din acele groaznice greşeli judiciare care osîndesc pe veşnicie judecătorul şi dau slavă osînditului... a încheiat Virgil Predescu, bătîndu-l pe umeri. Eu sînt fericit că mi s-a deschis perspectiva asta, fiindcă, din punct de vedere literar, e o lovitură neaşteptată. Dar tu, bagă de seamă să nu cazi singur victimă, făcînd o victimă nevinovată. Omul tău, după dosar, îmi aminteşte prea mult pe Valjean al lui Victor Hugo. Iar eu ţin prea mult la tine, ca să mă împac cu gîndul că ai putea să ajungi un... Javert – ori cum naiba îi zice judecătorului de-acolo.

Pietricica asta zvîrlită în balta judecătorului, bietul domn Elefterescu nu putea s-o scoată, cu toată frageda şi avîntata înţelepciune a dumisale. Era el tînăr şi plin de grabă, dar cînd a stat de s-a gîndit mai bine, s-a înspăimîntat. Căci la urma urmei, în afară de dispariţie, n-avea nici o dovadă materială de vina paznicului. Ba, la un moment dat, i-a venit să rîdă. Ce-ar fi să afle că cel care legase jandarmul nu fusese Manlache – pentru că faptul

---

[1] În ediţia 1945 : procurorul (greşeală de tipar).

[2] Dragă (fr.).

nu era dovedit decît prin supoziții care se întemeiau pe forța ocnașului.

Zgîndărit amarnic de conștiință, judecătorul [1] s-a hotărît să reia firul cercetărilor, cu totul pe altă cale. I-a împărtășit planurile lui Predescu și l-a rugat să-l întovărășească la Călmățui.

Ancheta suplimentară n-a dovedit însă nimic. N-a dovedit nici măcar pe autoarea scrisorilor, care dădea arătări limpezi despre anume oameni cu apucături rele, ca și despre alții, care cheltuiau cam mult pe beție, la crîșma lui Brătulescu. Căci ucigașul nu putea să fie decît din Călmățui – ziceau scrisorile – întrucît numai acolo se știa de venirea lui Hrisant și de faptul că avea bani la el, pentru tocmit grînele.

Totuși ancheta n-a izbutit să lămurească în nici un chip felul în care ar fi putut să afle Manlache rosturile grecului, ca să-l pîndească în toiul nopții tocmai pe valea Herătăului. Căci Brătulescu, crîșmarul de la care plecase Hrisant, era singurul om căruia îi spusese negustorul că se duce la Lieși. Și totuși de valea Herătăului nici nu fusese vorba. Chiar Brătulescu mărturisește că nu-și închipuia ca Hrisant să ia alt drum decît cel obișnuit, adică pe șoseaua Ivești lor.

În fundul inimii lui, judecătorul nădăjduia să găsească un complice printre cei care rămăseseră în sat și cheltuiau prea mult. De l-ar fi dibuit, se lămurea îndată și de unde a putut să afle Manlache măcar faptul că Hrisant avea bani. Cît privește drumul, Elefteresc credea că nu i-a fost greu ucigașului să se atîrne de spatele trăsurii, chiar de la gardul lui Brătulescu, și să dea lovitura cînd a ajuns la un loc sigur, cum a fost cel de pe fundătura Herătăului.

Avînd făurită în minte asemenea închegare de fapte, așa de firească, de simplă și de logică, magistratul nădăjduia să facă așa fel, încît realitatea să-i întărească bănuielile. De aceea, plecînd, a pus sub strictă supraveghere tot

[1] Vezi nota 1, pag. 66.

satul Călmățui, delegind cu asta doi agenți iscusiți, chemați prin telegramă cifrată de la Tecuci. Aceștia s-au ivit în aceeași zi la han, la Brătulescu, dindu-se drept negustori de covoare, ceea ce le îngăduia să umble din casă în casă și să răvășească nu numai gospodăriile oamenilor, dar și amintirile lor.

Venirea lui moș Petrache la Călmățui era lucru rar. Sătenii țineau mult la bătrînul acela hazos și cuminte, care le dregea o parte din șoseaua către Iveşti, de peste douăzeci și cinci de ani. El le făcuse în curtea cantonului fîntînă cu apă bună, le croise o treucă mare și curată pentru adăpatul vitelor și tot el avea grijă de sleitul fîntînei, ca și de o mînă de fîn, la nevoie. Totuși, în zarva în care căzuse, bătrînul a înțeles numaidecît că un om străin nu-i binevenit și a căutat să-și scurteze mînerea lui aici, cît s-o putea mai mult. S-a dus să ceară adăpost lui Brătulescu, dar circiumarul avea muşterii la odaie și l-a îndreptat la un gospodar din cătun. Pornit spre miezul satului, moș Petrache a fost întîmpinat de o cladără de oameni care-și închipuiau că pot să afle veşti mai noi. Asta, unde se știa că Manlache colindase multă vreme ogoarele de prin partea cantoanelor. Pasămite își închipuia fiecare că nu se putea să nu nimerească ocnașul tocmai la moș Petrache, la care ținea cum ține un copil la tătîne-său.

Negustorii de covoare, amestecați și ei în lume, ascultau cele cite s-au spus și au clipit din ochi, unul la altul, în semn de înțelegere. Bătrînul acesta, care nu voia să spună nimic, avea un chip ciudat să răspundă în glumă și să ocolească întrebările. Dar, mai însemnat decît toate era faptul că moș Petrache venise aici fără o treabă anume, lucru pe care l-au aflat ușor cei doi agenți de siguranță, deprinși de meseria lor să taie orice fir de păr în patru și să găsească lumină și cărări, acolo unde omul de rînd nu vede nimic.

Acum, e adevărat că ei vedeau în fiecare om și în fiecare mișcare ceva care dă de bănuit. Dar în privința

lui moș Petrache nu s-au înșelat și orice pas al bătrînului nu făcea decît să întărească bănuiala mijită la început.

În primul rînd, au aflat că moș Petrache fusese argat la Hrisant. Pe urmă, cînd l-au stîrnit oamenii, bătrînul nu s-a ferit să spuie, aceea ce-i spusese și lui Manlache, despre ticăloșia negustorului și osînda pe care o merita. Atunci agenții au înțeles că omul acesta trebuie urmărit pas cu pas, mai mult decît tot Călmățuiul la un loc, din care pricină, în aceeași seară, au și scris asupra lui un raport mare, ca să-l aibă judecătorul chiar a doua zi.

Lui moș Petrache începuse să nu-i placă aceea ce se petrecea în sat. Și nu-i plăcea mai cu seamă fiindcă picase el aci într-o vreme așa de turbure. Nu credea că-i urmărit, dar îi era tare frică să nu se bage de seamă, ba că ocolește înadins poarta lui Țigău, ba că întreabă într-un anume fel de Rusanda lui.

Avea de altfel și pricină pentru asemenea fapte, fiindcă ograda lui Țigău părea pustie. Cînd a mai aflat că Rusanda bolește de o săptămînă și că degeaba îi descîntă babele tînjeala cu cărbuni aprinși în apă neîncepută, ori îi dau să bea fierturi de buruieni, culese cînd pe lună, cînd la răsărit de soare, moșneagul a priceput că are să fie mai greu de vorbit cu fata, decît i se părea.

A așteptat atunci să vie seara și a călcat în ogradă, cu gînd să rămîie mai mult. Dar măcar că n-a putut să spuie nimic din ceea ce îl aducea, inima lui bătrînă s-a cutremurat. Fata aceea voinică și frumoasă era galbenă și suptă, ca o trestie uscată. Cînd l-a văzut și-a lipit pe dînsul ochii mari, umpluți de lacrimi, și n-a mai zis nimic. Iar bătrînul înțelegea că acolo arde un chin și o întrebare, pricepea că vorba lui trebuia să stingă focul de acolo, că avea tărie să-l stingă, și s-a întristat de moarte, văzînd că nu rămîne o clipă cu fata, să-i spuie el, cu limpeziciunea lui pîrguită, care cum stau lucrurile și care cum sînt pricinile.

I-a vorbit doar în chipuri ascunse şi a mîngîiat-o :
– Bre fată... Nu te lăsa îndoită de gînduri. Acelea-s ca fumul şi ride dracul de cine şi le face, iar Dumnezeu se întristează că omul îi goneşte tăria sa şi crede veninul nevrednicului.

Viaţa asta-i bună, fată, crede-mă pe mine, care-s chinuit de atîta liotă de ani. Numai că, e bună dacă nu te laşi doborîtă de răul ei. Iacă eu, chiar şi cinele turbat îl îmblînzesc dacă îi spui cu credinţă şi cu dulceaţă că e bun şi cuminte. D-apoi cum nu s-ar îmbuna omul ori zilele, dacă li-i zice că degeaba se înoruntează ; că aiasta-i meteahnă trecătoare.

Că vezi tu, fata moşului, zilele omului, ca ceasurile somnului sînt. Dacă ţi-i inima curată, apoi senine sînt şi hodină îţi dau. Iară dacă eşti chinuit, apoi chinuite îţi sînt ceasurile somnului şi turburate ca apa care vine primăvara.

Dar, cît de chinuite ori cît de turburate or hi, de visezi primejdie mare, apoi te zdruncini odată, ţipi şi te dezmeticeşti. Şi tare mai eşti bucuros că te-ai trezit şi vezi că primejdia n-a fost decît primejdie închipuită...

Iaca, tocmai aşa îi şi cu zilele omului. Cînd vine primejdia, apoi omul să ţipe şi să se trezească... De-aceea, ţipă, fată, şi trezeşte-te ! Pricepi tu la spusa mea ?...

Rusanda nu pricepea mare lucru. Şedea acolo în pat, se uita la gura bătrînului şi-i asculta vorbele ca pe un descîntec. Îi susura un fel de linişte ciudată în inimă, un fel de mîngîiere şi atîta tot. Dar mîngîierea asta era tocmai ce aşteptase fata. Ei îi era bolnavă inima, nu trupul.

Şi în seara aceea, cu ochii ţintă pe bagdadie, i s-a părut că doarme mai bine ca oricînd.

În schimb, moş Petrache a avut o noapte turburată. Cînd ieşise din poarta lui Ţigău, două umbre s-au pitit cu grabă în fundătura dintre sălcii.

A doua zi, dimineaţa de tot, cantonierul s-a întors la Ţigău. Rusanda i-a zîmbit cu o nesfîrşită înduioşare. Se vedea bine că îl aştepta.

Nu l-a așteptat degeaba. Cei ai casei plecaseră pe țarnă și bătrînul a putut să-i spuie tot ce era trimis să-i spuie. Fata l-a ascultat fără să clipească, privind țintă în ochii lui :

– Acu, am rămas numai noi și poci să-ți spui. Aiasta îi urgie nedreaptă pe sufletul lui. Tu să nu crezi nici la vorbe, nici la răul care-o mai veni – dacă nu s-o îndura cel-de-sus să facă altfel. Și dacă eu mă jur în fața icoanei că nu-i de vină, apoi tu să crezi la părul meu cel alb. Jurămînt n-oi face – că eu nu mai am timp de căire și iertare. Iar de-oi păcătui cu bunătatea și credința, păcătuiește și tu ca mine.

Și ușurează-ți inima. Și încrede-te în cel-de-sus. Și ai răbdare.

Iaca așa m-o trimes să-ți spui, și asta ți-o spui.

Fata era nemișcată. Ochii ei țintă în ochii bătrînului. Apoi buza de jos a început să tremure, s-a zbătut de cîteva ori, ochii au căpătat păienjeniș greu, iar cînd din colțul lor a licărit o luminiță pe lacrimile adunate, Rusanda s-a răsucit deodată cu fața la perete și a podidit-o hohotul de plîns.

Moș Petrache n-a mai spus nimic. Doar tîrziu, a întins o mînă de-a mîngîiat încet umărul care se zbătea. Atît. Apoi și-a luat căciula, a zvîrlit dăsaga pe umăr și a pornit-o senin, spre casa lui.

În dreptul sălciilor s-a întîlnit cu cei doi negustori de covoare. Le-a dat bineț prietenește și le-a spus :

– După cîte am înțeles eu, 'mneavoastră umblați după covoare. Să vă deie cel-de-sus noroc la negustorie. Daaaa... eu așa chitesc – dacă vreți să ascultați de sfatu unui moșneag – cu rost ar hi să le luați gata făcute... Ce umblați 'mneavoastră să le țeseți acu ?... Aiasta-i urzeală făcută în pripă ; se rupe degrabă.

Și mîndru că făcuse două isprăvi deodată și-a îndreptat desaga și i-a lăsat în bună pace să-l privească ponciș din urmă, după cum era sufletul și rostul lor.

Moș Petrache era prea bătrîn și prea cuminte ca să nu-și dea seama că încontreala cu negustorii din Călmățui era o poznă care putea să aibă ascunzișuri tăioase. Cu toate astea, era vesel nevoie mare și plin de bună voie. Mergea ușor pe marginea șoselei, legănîndu-și desaga, și-și lăsase căciula toomai pe ceafă, ca-n rarele dumisale ceasuri de chef strașnic, cînd speria, o săptămînă în șir, cele șapte sate pe care le colinda – cîte unul pe zi – după regula înscrisă bine în catastiful metehnelor lui.

Mai în scurt, i se trezise iar, în coșul pieptului, dihania aceea jucăușă, care îl scăpase de multe năcazuri, dar îi făcuse și mult amar, multe pocinoage, în lunga viață trudită a dumisale.

Văzîndu-l așa de bucuros și cu ochii așa de plini de rîs, ai fi crezut că vine de la cine știe ce ispravă și se duce zorit, ca un copil, să-și povestească, neastîmpărat, năzbîtia plină de haz.

Dar cînd a intrat în vîlcica Herătăului, veselia a început să i se topească. Șoseaua era plină de tot felul de căruțe, care și trăsuri. Ba nu i-a fost de mică mirare să vadă acolo și un automobil. Asta însemna că, pe locul unde se petrecuse omorul, se mai făcea vreo cercetare de vreun fel, cum se mai făcuseră atîtea altele, de care auzise prin oameni.

Atunci moș Petrache a fost îmboldit de un diavol mititel, care-și scosese cornițe fragede în inima dumisale bătrînă și, cotind din șosea, a apucat-o pe drumușorul din stînga, unde se iteau, printre spicuri de popușoaie, multe și felurite capete de oameni.

În mijloc, cîțiva tîrgoveți cu straie nemțești cereau tot felul de lămuriri plutonierului de jandarmi, care era însărcinat să ție post fix pe locul unde se săvîrșise omorul. Pe urmă, dumnealor desfăceau un fel de cutiuțe negre și le întindeau ca pe niște harmonici mititele, învîrteau niște șuruburi care sclipeau grozav în lumina soarelui și ocheau, ba pe jandarm, ba pe oameni. Se auzea un plesnit ușor în cutie, și dumnealor ziceau mulțumitori :

– Gata !

Cu mare caznă, moș Petrache s-a limpezit, numai cînd ocheala a ajuns și prin partea dumisale. Atunci, fără teamă, i-a spus boierului tinerel, care se uita prin fundul cutiei :

– Și pe mine mă-mpușți, conașule ?

Dar boierul i-a răspuns rizînd :

– Nu te-mpușc, moșule ! Te potografez !

La asemenea vorbă neauzită, moș Petrache s-a uimit cum nu se mai poate.

– Iote-teee !... Și adică ce-i potografala aiasta ?

Jandarmul, care-l cunoștea se vede, l-a dumirit :

– Îți scoate poza, moș Petrache.

Dar bătrînul a făcut ochii subțirei și i-a întors-o :

– Păi, atunci, să vedem... om cădea la toomeală, o'ba ?

Boierul a întrebat :

– Cum adică, toomeală, moșule ?

– Păi... coastă mult ?

– Asta e degeaba, moș Petrache ! a răspuns jandarmul. Că-i pentru gazetele de la București și de la Galați !

Dar cantonierul n-a înțeles bine ce-i cu gazetele și s-a făcut că nu aude. A înțeles numai că treaba asta „nu coastă" nimic și atunci a fost prins de-o temere neașteptată :

– D-apoi că aiasta n-are să hie poză bună – că mi-i barba mare. Da 'mneata să mă scoți ras, să se bucure și baba...

Peste treburile încruntate, peste liniștea tristă și cu poveste de moarte a locului, s-a abătut îndată bună voia și risul. Domnii cu straie nemțești au luat fel de fel de fotografii și-au pus fel de fel de întrebări – la cine apucau – despre Hrisant, negustorul, și despre Manlache.

Dar cînd i-a venit rîndul lui moș Petrache, bătrînul a dat din umeri și a arătat cu degetul cutiuța neagră :

– Apoi, eu așa chitesc, conașule... că dacă erai matale cu harmonicelul aista, cînd s-o petrecut pozna, tare ghine ar hi fost...

Tînărul care întrebase l-a bătut pe moș Petrache pe umăr și i-a spus altuia cîteva vorbe păsărești. Celălalt s-a arătat că pricepe, fiindcă a răspuns românește :

– Da ! da !

Apoi l-a întrebat pe moș Petrache cum îl cheamă, de cîți ani e, ce meserie învîrtește și în ce fel l-a cunoscut pe Manlache Pleșa.

Încetul cu încetul oamenii s-au dat înapoi și au amuțit. Începea să se vadă că, în mintea lor, moș Petrache trecea drept prepus de dresuri tăinuite și grozave, lucru care nu și-l închipuise nimeni pînă atunci. Numai cantonierul le răspundea de-a bățul, făcîndu-i să rîdă mereu :

– Păi, eu, coane, se vede c-am avut sămînță de om mare... Dar m-o uitat cel-de-sus pe șușea și-am rămas cantoner... adicăte cel mai mare om de pe șușea... ...Iar cu privință la anii mei, iaca, drept să spun că nu prea știu. Pîn' la vro cinzăci am tot numărat eu... Da cînd am văzut că se trece cu șaga, i-am lăsat în plata domnului. I-am spus babei : „Ia mai numără-i tu, că mi s-o urît..." Și cum spui, eu nu i-am mai numărat, iar baba mea, care-i cam năucă, i-o încurcat. Așa că nu se mai știe... Dar acum, fiindcă văd că vreți să aflați, de s-o întîmpla să mai viu o dată pe lume, am să-i număr numa eu, să nu se mai încurce. Ba, iaca, de vi-i de folos, i-oi număra pe lumea cealaltă, întocmai cum trebuie...

Tîrgoveții rideau și scriau într-una. Cu privință la Manlache, bătrînul n-a spus mare lucru :

– Păi, cum să nu-l cunosc, bată-l noroacele de copchil. Că eu lucram la șușca și-l vedeam de la briu în sus, peste deal, la conacu lu' conu Leon – așa-i de crescut – ierta-i-ar păcatele cel-de-sus.

Da pe Hrisant, vrerea lui Dumnezeu l-o omorît, nu vrerea omului. Că nu l-o împins omu să umble pe coclau de aista la toi de noapte – ca un hoțoman. I-o zis Dumnezeu la urechea lui cea păcătoasă : „Du-te pe-acolo, că aiasta e poruncirea mea : Nu îmbla pe șușea, unde omul îi ferit. Îmblă pe la dos, cum ai îmblat toate zilele tale..."

Și iaca așa o îmblat...

La asemenea vorbe, oamenii au început să căinezе amarnic soarta bătrînului. Li se vedea, asta în ochi și în felul cum încercau unii să-i facă semne de tăcere. Pasămite toți credeau că domnii aceștia sînt trimiși de tribunal să mai iscodească lumea, iar nu cum spuneau dumnealor, că ar fi gazetari de la București, veniți înadins să scrie în jurnalele lor.

De altfel, în mintea lui moș Petrache, gîndul acesta încolțise demult, chiar de la început, cînd i-a văzut scriind tot ce auzeau.

Dar acum îi era totuna. Dihania jucăușă din inima lui îi dădea ghes necontenit și-i era nespus de plăcut să știe că intră în amețeala asta dulce de primejdie închipuită.

La drept vorbind, după întîlnirea cu Rusanda, căpătase atîta încredere în nevinovăția lui Manlache, încît i se părea o nerozie pînă și gîndul că ar mai putea trece o zi fără ca adevărații făptași să fie prinși.

Îndoielile de pînă acum trecuseră ca fumul. Și trecuseră fiindcă s-a văzut urmărit și el de către cei doi negustori prefăcuți din sat ; iar el se știa curat ca lacrima sfintei Fecioare. Astfel, nedreptatea pe care o su-

ferea și el azi l-a făcut să simtă, vie, nedreptatea de care se plîngea Manlache, și s-a răzvrătit.

Tot rîsul de pe gura lui moș Petrache, toată înfruntarea asta plină de luare în rîs nu era decît o formă blajină și dulce a răzbunării lui.

Boierii se găteau de plecare. Au mulțumit jandarmului și, spre uimirea tuturor, au bătut palma voinicește cu moș Petrache.

Ba unul i-a spus :

– Să citești gazetele de la București, moș Petrache, că ai să-ți vezi poza și numele pe-acolo...

– Păi, eu și cu vodă ! a răspuns în glumă bătrînul, care nu credea de loc în povestea asta mincinoasă, cum nu credea nici în cealaltă, cu covoarele. De aceea, socotind că zvîrle o săgeată la locul ei, a trîntit tare și vesel : Numai să nu fie urzeală putredă, boierule...

Sfîrșitul nu s-a mai auzit. Poate că nici n-a mai spus nimic. De undeva, dintr-un lan pornise o chelălăială învrăjbită de ciini și toate urechile s-au ciulit într-acolo.

– Iraaa... bre Codine, să știi că-i Brezoi al nostru, a zis un om străin, care – după straiele-i murdare – părea să fie găzar.

Cel pe care-l strigase Codin s-a și repezit în lanul de popușoi, strigîndu-și ciinele și zburătăcind cu bolovani.

Curînd, la o bună porție de loc, a țîșnit din arătură, în limpezișul drumului, o javră roșcată și slabă de i se vedeau coastele.

– Iar jigodia asta ! a scrîșnit jandarmul. Și făcîndu-se că ia o mînă de pămînt, a zvîrlit spre ciine : S-a oploșit pe lîngă postul nostru de vreo cîteva zile și urlă de ne înnebunește... Stă pe aci, se vede, unde simte mîncare...

Dar unul din oameni a fluierat scurt :

– Fiuuu !... Don' șăf... Aista-i Firicel al lui nea Manlache Pleșa !...

Toată ceata a tresărit, cu ochi doi boieri în cap. Gheață de moarte a intrat în ei, fiindcă fiecare a simțit lîngă el însăși făptura lui Manlache Pleșa. De altfel,

cei mai mulți și-au închipuit că jigodia asta n-ar sta pe aici, dacă nu i-ar fi și stăpînul pe undeva, pe aproape. Jandarmul și-a pipăit nervos cartușierele pline și patul carabinei, în vreme ce unul din cei doi tineri scotea zorit aparatul din buzunar :

– Chemați-l, vă rog, mai aproape, ca să-l putem fotografia...

Firicel, îmbiat de glasul înduioșat al cîtorva, a dat din coadă neîncrezător, apoi a făcut cîțiva pași și s-a oprit.

Fluieratul prefăcut prietenos nu-l mai atrăgea. S-a așezat jos, privind mulțimea și legănîndu-și sfîrcul de coadă copoiesc, fără prea mare tragere de inimă. Parcă ar fi spus ca și stăpînu-său :

„Nu mă dau prins nici mort..."

De bine, de rău, Firicel a fost fotografiat. În vremea asta, lumea s-a răcit de tot. Primejdia, pe care o vestise ivirea cîinelui a făcut oamenii să se gîndească mai pripiți la trebi și i-a împrăștiat.

Curînd, boierii s-au suit și ei în automobilul lor și au pornit-o duduind în goană mare spre Iveşti, pe cînd între lanurile înalte de popușoi, n-au mai rămas, să le înfrunte primejdia, decît jandarmii cu mîna pe carabinele încărcate și jigăritul de Firicel, care le privea cu ochi deștepți mișcările iuțite, ochii pînditori și tresăririle de iepuri speriați.

Umbra uriașă a lui Manlache Pleșa umpluse valea Herătăului cu duh negru de moarte...

Moș Petrache a scuipat scîrbit. A scuipat și cea din urmă picătură a fricii din el. De bună seamă, din toată liota de oameni care era adunată acolo, nimănui nu-i stătuse inima în loc cum îi stătuse bătrînului cînd s-a năpustit în cărare umbra covrigată a lui Firicel. Cantonierului îi era groază să nu cumva să-l miroasă cățelul lui Manlache și să se ție după dînsul. Atunci s-ar fi dezlănțuit tot prăpădul de la un cap la altul, căci s-ar fi descoperit ascunzătoarea fugarului din canton și – negreșit – Manlache ar fi fost prins pe loc, fără nici

o strădanie. Prins, ori mai degrabă împușcat, fiindcă mai ales acum, nici chiar moș Petrache nu l-ar mai fi sfătuit să se lase doborît de nedreptate.

Acum, primejdia trecuse. Bătrînul se desprinsese dintre oameni pe nebăgate în seamă și se mistuise într-o porumbiște. De acolo, uitîndu-se tot mereu în urmă, a ocolit pe hatul dintre niște mohoare lieștene și a dat în șosea, tocmai spre fîntîna Ianculuí, lîngă cantonul al doilea, al lui Dragomir. Dar și de-acolo înainte, tot n-a vrut să se lase pe șosea, ci a luat poteca de pe malul șanțului, pe lîngă salcîmi, pentru ca, la un caz, să poată face la stînga în grîne și să-și piardă urma de cățel.

Mergea grăbit și înfricat. Îi curgea în vine un fel de foc ciudat, care îl mîna cu zorul spre tainița lui Manlache, să-i spuie atîtea vești pline de cumpene. Și toate erau vești care nu îngăduiau păsuire.

Dar oricît de voinic ar fi fost încă Moș Petrache, graba asta i-a îngreuiat repede picioarele. Ar fi oprit bucuros o căruță de pe drum, dacă i-ar mai fi venit în urmă vreuna. Dar, ca un făcut, din tot roiul de care și căruțe întîlnite la podul Herătăului, nu se vedea nici una pe șosea. Porniseră toate de partea cealaltă, ori poate trecuseră în grabă, înainte.

Doar tîrziu de tot, cînd nu mai avea decît vreo doi kilometri pînă acasă, i-au huruit în urechi roți scrîșnind în trap purtat pe goană mare. Era un zgomot neobișnuit pentru o căruță și moș Petrache s-a întors să vadă. De departe îi păruse car cu coviltir, dar acum, aproape, i s-a lămurit o căruță de gazar, cum trec mereu în drumurile astea, spre satele întinse pe valea Gerului.

În fuga cailor, a deosebit pe omul care strigase vorba cu ciinele, iar în urma căruții, a văzut alergînd, cu limba scoasă, un dulău ciobănesc, cu pete albe și negre. Dar moș Petrache degeaba le-a făcut semn. Fără îndoială că nici semnul n-a fost prea de văzut, nici oa-

menii n-aveau vreme să vadă. Căruța a trecut, sfiriind, prin prundișul pus proaspăt și s-a întins la drum.

„Nemernici oameni ! a gîndit bătrînul înciudat. Gonesc bieții cai, cu căruța încărcată..."

Dar ascultînd hurducăiala butoiului, s-a întors :

„Poate c-or fi mergînd cu deșertul..."

În vremea asta, din dosul poloboculuí s-a arătat un cap de om. Caii, struniți, au țintuit căruța pe loc și moș Petrache, pricepînd că oprirea este pentru el, s-a apropiat repede.

– Făcut-ai semn, unchiașule ? a întrebat un găzar.

– Făcut – da credeam că n-ai văzut.

– Nici n-am văzut eu – a văzut Codin – era lîngă mine. Vrei să te ducem la canton ?...

– Apoi da... că nu-i departe.

Cît a mai ținut drumul, moș Petrache s-a gîndit la altele. Oamenii l-au întrebat multe lucruri, iar cantonierul le-a răspuns îngăimat, cu vorbe rupte și cu ochii duși. Nici n-a ținut minte ce le-a răspuns. Se vedea doar că fuseseră și ei la Herătău și că erau oameni străini, necunoscători de stările și de faptele petrecute.

Cînd s-a dat jos la canton, baba, care robotea în curte, i-a strigat :

– Cumpără niște gaz, Petrache.

Dar Petrache n-a putut să cumpere gaz. Oamenii i-au spus că vînduseră tot butoiul și de aceea zoreau spre Moinești : să încarce altul repede, să se întoarcă înaintea altora.

Cînd a aflat Manlache toate întîmplările, și-a aprins o țigară groasă și a rămas pe gînduri. Într-un tîrziu, s-a sculat de pe laița pe care ședea și i-a spus unchiașului scurt :

– Cînd o cădea seara, eu mă duc s-o văd pe Rusanda și să dau de Firicel.

Bătrînul și-a simțit inima grea, a vrut să-i împotrivească o chibzuință, dar s-a răzgîndit. Simțise el bine că pe fugar nu-l întoarce nimic din calea lui, cînd spune

ceva în felul cum îi spusese acum. A aşteptat să vie seara, cu mare nelinişte în suflet şi i-a pîndit plecarea, pînă nu l-a mai văzut de loc, topit în porumbiştea înaltă şi deasă care mărginea Nisipurile. Atunci s-a lăsat pe prispa de lut galben a casei, şi s-a simţit aşa de obosit, de parcă strînsese într-o singură zi toată truda împrăştiată în bietele lui zile chinuite şi amare.

Bătrînelul acesta, care jinduise toată viaţa după un fecior, îşi agăţase inima de Manlache, ca de un copil beteag. Şi iată, după ce-şi primejduise tot ce putea să-şi primejduiască, vrînd să-l apere şi să-l ocrotească, l-a văzut plecîndu-i din scutul casei în seara asta, asemeni puiului care se duce spre rosturile lui tăinuite, crîncene şi ucigătoare.

Căci în sufletul lui moş Petrache, plecarea ocnaşului era semn rău. Era plecare în noapte şi era pentru totdeauna... Dacă l-ai fi văzut pe bătrîn, cum stă cu capul plecat şi ochii în jos, ai fi înţeles că privirea lui urmăreşte pe Manlache cum se afundă tot mai adînc, tot mai departe, dar nu în noaptea care cădea peste ogoarele din ţarină, ci la picioare, aici, sub pămînt, spre inima lui rece şi neagră.

Era, el, ochiul lui Manlache, deprins cu întunerecul ocnei şi al nopţii, dar parcă bezna de acum îl zăpăcise şi pe dînsul. Tăiase ogoarele de-a curmezişul, ca să-şi scurteze calea, şi se pomenise ajuns pe locuri unde-şi pierduse rostul. Tîrziu de tot, a dat de un drum care i s-a părut şoseaua Vladimireştilor. Atunci s-a întors din cale şi a mînat voinicește. Dar greşeala greşeală aduce. A dat peste stîna de oi a lui Gheorghiade, cu perdeaua ei de trestie, înfiptă în buza văii Gerului.

Cîinii l-au hămăit zdravăn şi ciobanul de pază i-a venit în cale cu ghioaga gata de bătaie, ca la lup :

– Ăleeei !... 'mneata, nea Manlache ?... Şi bietul om a înţepenit cu gura căscată, văzînd, pe meleagul turmei lui, uciagaşul hăituit de toate poterile jandarmilor din trei ţinuturi.

– Vrei ceva de-ale gurii, nea Manlache ?...

Ocnașul nu s-a împotrivit. A intrat în stina povirnită și a luat desaga pe care i-a burdușit-o ciobanul. Apoi a plecat în noapte, pe imaș, cam în linia Pechei, pînă nu s-a mai văzut. N-a vrut să-i știe ciobanul căile.

După o postată de cale, a ocolit stina pe departe și a luat drumul înapoi, spre Călmățui, pe niște cărări de pe moșia lui conu Leon, pe care le bătuse și el de atîtea amaruri de ori.

De pe movila din dîmbul ponorît peste sat, a văzut toate casele luminate. Inima a prins să-i bată de-o grijă pe care nu și-o lămurea. Era nefiresc, la asemenea toi de noapte, să mai găsească un strop de lumină în sat – necum să vadă aprins peste tot. Neîndoielnic lucru, se petrecea o treabă ciudată și – de bună seamă – nestrăină de întîmplările zilei din urmă. Manlache ar fi avut de ce să-i fie teamă, dacă i-ar fi fost teamă vreodată pentru sufletul lui și pentru viața lui. Dar acum, mai mult ca oricînd, nu mai avea vreme să se gîndească la dînsul. Se gîndea la Rusanda.

Și iată, de aici, din vîrful movilei, vedea bine colo, peste vale, cele trei geamulețe luminate la odaia mare, unde dormea fata. Ba, nu se înșela de loc bănuind că și în odaia mică a lui Țigău trebuia să fie aprinsă o luminărică, mai gălbenă și mai sfioasă ca aceasta.

Într-o clipă, i-a pîlpîit înaintea ochilor numai sînge și numai moarte. Acum dăduse frîu slobod închipuirii înfierbîntate, care, în toată goana lui din astă-noapte, era lipită numai de boala Rusandei.

Fără să-și mai deie seama de primejdie, a sărit zăplazul la Mitrea ologul și a bătut în geamul luminat. Din casă n-a răspuns nimeni. Pe fereastră a văzut patul desfăcut, ca pe urma unui om sărit din somn. Ușa era încuiată cu lacătul. La Sonia în ogradă era de asemenea pustiu. Nici cîinii nu l-au lătrat.

Dintr-o săritură, a trecut drumul la răchițile din ripă și a pornit, de-a lungul pîriului, spre casa lui Țigău. Șoșoitul din făgădaie i-a îmbiat setea buzelor arse. A sorbit trei

pumni de apă de şi-a potolit uscăciunea de iască a gurii şi a dat să se apropie de gard. Un bocet chinuit i-a încleştat fălcile şi l-a ţintuit în loc.

Ca o destrămare de moarte i-a frînt vlaga întreagă. A înţeles.

Adică, a crezut că a înţeles.

Din umbra corobăilor [1] a văzut cete de oameni împrăştiindu-se pe şosea. Glasurile lor amestecate vorbeau înfundat şi chinuit. Manlache ar fi vrut să le sară înainte, dar nu mai putea. Era sleit. A rămas acolo, înfipt cu picioarele în lutul moale şi a aşteptat să-i pornească inima la drum, ca de obicei. Apoi deodată, de parcă toată nebunia lumii ar fi scăpărat în el, s-a agăţat de straşina mărăcinată a gardului şi s-a zvîrlit dincolo, prăbuşindu-se în mijlocul ogrăzii, ca un mal de pămînt scăpătat din legături.

Ograda, plină de lume, a ţipat ca o singură gură :

– Manlache !...

Fugarul s-a repezit la prispă, a zburat uşa cu umărul şi s-a oprit în mijlocul odăii mari.

Patul desfăcut... perna era înşăuată de urma capului... Rusanda nicăieri...

Ca fulgerul, Manlache a trecut dincolo. Rusanda nicăieri... Atunci s-a năpustit înapoi, între uşori, iscodind cu ochi sîngeroşi de fiară negura muşuroiului de lume din ograda încremenită. Rusanda nicăieri... Clănţănind ca în durdura frigurilor a şuierat :

– Unde-i ?...

Nu i-a răspuns nimeni. Doar scîncetul bătrînei s-a prelungit ca un vaiet de sfîşiere şi de moarte.

– Unde-i ?... Şi fiindcă n-a auzit răspuns a urlat : N-auziţi odată ? Unde-i Rusanda ?

O vedea cu ţeasta sfărîmată în fund de fîntînă, o vedea bălăbănindu-se ca un leagăn de iad, agăţată într-o grindă, ori în frunzişul unui copac... o vedea peste tot moartă...

Bătrîna s-a căinat încetişor :

– ...Ce năpastă ne-ai adus, Manlache !...

---

[1] *Corobaie* – trunchi de copac găunos.

El n-a vrut să înțeleagă, n-a vrut să audă. Ori n-a putut. A scrișnit :

– Un-de-i ?

– Au ridicat-o jăndarii, a plîns inima tînguită.

Genunchii lui Pleșa s-au frînt ca sub ascuțiș de topor. S-a răzămat de-un stîlp și-a rămas acolo, răsuflînd încet, adînc, întors la viață... Apoi a zîmbit ca într-o mare fericire.

Rusanda înviase...

În zvon repede de vorbe, Manlache a aflat cum se petrecuseră toată lucrurile.

După plecarea lui moș Petrache, Rusanda a zvîrlit plapoma de pe dînsa și s-a sculat veselă și cîntînd. Satul întîi își făcea cruce ca la o minune mare și ca la o taină și mai mare. Dar tocmai de aceea rostul venirii lui moș Petrache a început să fie scormonit cu fel de fel de prepuseri. Pînă la urmă, legîndu-se căpețel cu căpețel, s-a durat o poveste, ca toate poveștile, care avea căderea să lămurească toată nelămurirea lumii. Căci așa e lumea : vrea să-i fie limpezite toate tainele din cale. Iar cînd nu-i luminezi nimic, își ia singură bățul și felinarul, de bîjbîie în întunerec, pînă nimerește un drum pe care poate să apuce.

Astfel jandarmii, care au venit la miezul nopții cu ordinul de arestare și-au ridicat-o pe Rusanda din pat, n-au făcut alta decît să dea dreptate bănuielii ce-și mijea mugurul în mintea satului. Acum era limpede, pentru cine vrea și cine nu vrea, că fata lui Țigău fusese tovarășă la omor, ca ibovnică dovedită a lui Manlache. Și negreșit, se lămurea totodată pentru ce cuvînt nu voia Rusanda să se mărite cu Ion, argatul de la conac.

. . . . . .

– Încotro au apucat ? a întrebat într-un tîrziu Manlache. Dar întrebarea era copilărească. De vreme ce trebuiau s-o ție la Tecuci, nu aveau alt drum decît șoseaua Iveștilor ; iar căruța pornise în galop – și pornise de două ceasuri, cel puțin. După toate rînduielile, fata nu mai era acum nici în Ivești. Trebuie să fi fost în tren, undeva, pe

la Barcea ori pe la Umbrărești, iar peste un sfert de ceas, avea să fie după gratii tari, bine păzite de puștile gardienilor.

După o vreme, Manlache s-a îndreptat, a făcut cîțiva pași spre poartă, și de acolo a șoptit :

– Iartă-mă...

N-a spus-o nimănui anume. O fi spus-o bătrînei care plîngea, casei, ori unei amintiri. Sau poate că a spus-o lui Dumnezeu.

Dar vorba a sunat în gol.

În poartă, ocnașul a dat piept în piept cu șeful de post din Grivița.

– Ce-i mă, jăndarule ? a rîs el încet și moale. Ai venit să mă iei și pe mine ?

Celălalt, stingherit, a descleiat, abia suflînd :

– Trebuie, nea Manlache. Iartă-mă... dar trebuie... Altfel mă nenorocesc pe toată viața...

Manlache l-a privit blînd, cu ochi plini de milă. O milă care se întindea parcă pe tot frămîntul acesta de săptămîni de zile și peste sătulețul acesta uitat de Dumnezeu în văgăuna Călmățuiului. I-a răspuns blajin :

– Bine, mă jăndare. Ia-mă...

...Și au plecat amîndoi alături, ca doi buni prieteni, pe drumul care se înfunda în noapte și în durere.

În dreptul hanului, jandarmul s-a oprit :

– Stăm aici, nea Manlache, pînă înham o căruță din sat...

– N-am astîmpăr... hai înainte... ne-o ajunge pe șușea...

Jandarmul și-a făcut oftatul neauzit și n-a mai zis nimic. S-a luat ca un ciine de haram după umbra de nălucă rea, care-i astupa Carul-mare.

În urma lor, departe, sătucul Călmățuiului a prins să-și închidă ochii galbeni, unul cîte unul, făgăduindu-și să doarmă de-acum înainte somn tihnit, pînă la plinire.

Pînă la valea Herătăului, cei doi tovarăși au mers tăcuți. Manlache înțelesese că nu-și mai poate îngădui să

rămîie slobod şi să aştepe ziua dreptăţii, cită vreme Rusanda – mai nevinovată ca el – şedea închisă.

Jandarmul plutea ca într-un vis cu ape negre şi ape de soare, nemaiînţelegînd nimic şi nemaînădăjduind nimic. Manlache i se predase aşa de uşor încît întîmplarea i se păruse neadevărată. În fiecare clipă se aştepta să-l vadă că-i pune mîna în gît şi să-l fărîme ca pe-o ginganie, cum era să facă, odinioară, în crîşma lui Jugănaru din Grivita, dar, pe de altă parte, se învăţase să creadă în cinstea ocnaşului acestuia şi nu-şi îngăduia să-i bănuiască pornirea prietenoasă cu care i se lăsase pe mînă, fără cricnire, ca un om lehămetit şi frînt de oboseala inimii...

Dar la podul Herătăului, Manlache s-a oprit :

– Mă jăndare, am auzit că Firicel al meu rătăceşte pe aci. Ia du-te tu de roagă pe jăndarii de acolo să ţi-l deie, şi adu-l încoace să-l mai văd o dată. Poate că nu m-o uitat de tot...

Glasul îi era aşa de trist şi de moale încît şeful n-a mai pregetat. L-a lăsat pe Manlache răzămat de capra podului şi a pogorît spre postul fix.

În vremea asta, în inima lui Manlache a crescut un vînt otrăvit. Nu se dusese singur după Firicel, fiindcă îi era frică. Frică de amarul din el, frică de nedreptatea asta minuită de Dumnezeu împotriva lui. Simţea că acolo, pe locul acela, unde dăduse izvorul nefericirii lui, n-ar fi putut să-şi hăţuiască răzvrătirea care îl clocotea ca pe o apă de fier înroşit. Cu adevărat îi era teamă de osînda din el...

Dar iată, că şi aici, rezemat de capra asta putrezită a podului, începe să-şi piardă cumpăna stăpînirii. Se răsuceşte inima în el ca un şarpe veninos, care-i dă răceli în spinare şi fierbinţeală în creier. Închide ochii pînă-l dor şi stringe măselele să le audă crăpînd, doar-doar o astupa vijelia de chin ce-i porunceşte fapte înspăimîntătoare. Înţelege limpede că n-are chip să mai aştepte şi n-are chip să găsească vinovaţii. Înţelege că e osîndit de-a binelea... Şi în tremurarea surdă care-l prinde, îl apucă o ispită

grozavă să omoare cu adevărat, să facă o faptă mai ticăloasă încă, nu numai să-şi merite osînda ce e încredinţat acum că are s-o facă, dar ca să-şi răzbune şi el într-un fel chinuirea nedreaptă şi fără mîntuire...

„Ca lemnul uscată să-mi fie carnea degetelor..."

Blestemul duhovnicului sălbatic îi urlă în urechi. Atunci pleacă adînc fruntea în piept, se rupe din loc şi porneşte pe drum înainte, singur.

Nu fuge de jandarm, nu fuge de osînda oamenilor... Biată încercare umilită să fugă de osînda din inima lui, osînda lui Dumnezeu...

Gîfîind, îl ajunge din urmă jandarmul.

– Of ! Ce sperietură mi-ai tras, nea Manlache...

Ocnaşul a dat din umeri :

– Finicel unde e ?...

– Nu mai este pe aici... a plecat...

– Să nu fi tras în el, că fac moarte de om.

Într-un tîrziu, jandarmul începe să povestească :

– Cei de-acolo credeau că rîd de ei, cînd le-am spus că te-am prins...

– Păi nu m-ai prins tu...

Grăbit, jandarmul a răspuns :

– Da, ştiu, dar oricum, aşa se zice... Şi ei nu cred fiindcă e şi chestia cu banii...

Manlache a tresărit :

– Care bani ?

– Păi – ştii – cei zece mii puşi pe capul 'mneatale...

Ocnaşul s-a oprit. Bici de foc i-a fost vorba asta.

– Ahaaa... va-s'că de aiasta te bucurai tu ?... Pentru bani ? Ei, mă frate jăndare, amarnic lucru să omori omu pentru bani ; d-apăi mai amarnic să-l vinzi pentru bani...

Şi deodată, într-o răzvrătire ieşită din afunduri de inimă, care păreau amorţite, a spus răguşit :

– Ei, nu ! Aiasta n-are să se întîmple cu mine. Mai întîi că eu vină n-am, auzi tu ?... Că nu l-am omorît eu... Să vinzi tu pe cine l-o omorît – nu pe cel nevinovat... Că dacă mă vinzi pe mine, eşti hoţ de două ori, auzi

tu ?... Hoț pentru că mă vinzi, și hoț pentru că nu-l vinzi pe cel care trebuie...

Apoi, ca luminat de o nouă îndreptare, i-a spus răspicat :

– Acu, nu mă mai dau prins. Ia-o înapoi...

Jandarmul a văzut primejdia și a înțeles că nu mai poate ocoli. A bîlbîit :

– Nea Manlache... eu... Legea zice că dacă 'mneata nu te dai prins...

– Știu, măi... zice că trebuie să tragi în mine... Da acu te întreb în limba ta cea creștinească : te lasă pe tine inima să tragi în mine, cînd eu mă jur aici, în fața lui Dumnezeu, că nu-s vinovat ? Hai, spune – că acu mă cunoști... Știi că păcatul, cînd l-am făcut, nu m-am ferit să-l spovedesc... Poți să tragi ?...

Jandarmul s-a cutremurat :

– Nu pot, nea Manlache... dar ce să fac ?

Scîrbit, fugarul a dat din umăr și a întors spatele :

– Fă ce știi...

Cu mîna înghețată pe trăgaciul carabinei, jandarmul a rămas pe loc, pînă n-a mai văzut nimic în păcura din cuprinsul nopții. Știa că neputința asta o să aibă urmări spăimîntătoare pentru dînsul, dar n-a avut nici măcar curajul să dea un foc in aer. Nici nu putea să-l aibă.

Manlache nu era om pe care să-l încapă o gratie de temniță, dacă temnița nu avea îngăduirea lui. Și jandarmului îi era tot atîta teamă de nedreptate, cît și lui Pleșa. L-a lăsat să se depărteze pînă nu i-a mai auzit pașii. Apoi, deodată, a luat-o la goană după ocnaș. L-a ajuns :

– Ce mai vrei, mă ?

– Nea Manlache, numai un lucru te rog. Cu oamenii din sat oi face cu cum oi face. Dar 'mneata, dacă se întîmplă să te întrebe, zi că... că... că nici nu te-am văzut...

La cantonul lui Dragomir, o căruță venită dinspre Iveşti își hodinea caii. Cantonierul era sculat și cisluia cu cei din car, răzămat cu coatele de corlată.

Din cite auzea Manlache de departe, erau la mijloc lucruri mari și spăimite.

Nepăsător, mai nepăsător decît oricînd, Manlache n-a ocolit oamenii. A venit de-a dreptul spre dînșii :

– Noroc, mă flăcăi...

– Noroc, nea Man...

– Ce s-a mai întîmplat ?

Un flăcău, mai curajos, a rupt vorba :

– Păi, rău, nea Manlache. O venit tribonalu de la Tecuci și acu-i la Moș Petrache, cu jăndari mulți...

Manlache a rînjit :

– Mă caută pe mine ? Nu-i așa ?

– Păi... așa chitesc...

– ...Bine, mă... iaca, taman acolo mă duc...

– ...și... moș Petrache... Manlache a tresărit :

– Eh ?...

– Păi, cică și pe 'mnealui are să-l ridice...

– Ce ? Ce ? Manlache a văzut jar în ochi ; a sărit în căruță ca înnebunit. Întoarce la canton și mînă, să crape caii...

Cînd a început să mijească lumina cantonului printre salcîmii șoselei, Manlache a oprit și s-a dat jos. A mulțumit flăcăilor, apoi s-a înfundat în popușoaie. Căruțașii

au răsucit oiștea în loc și-au întins biciul pe spinarea cailor. Le era teamă de jandarmi. De altfel, aveau dreptate. Posturile de lîngă canton, nedumerite de căruța care se întorsese din drum, au pus-o în urmărire.

În vremea asta, Manlache se apropia nevăzut. Mijea de ziuă, cu lumină sfioasă și întîrziată de norișori. Nu i-a fost greu fugarului să se tîrîie într-un lan de măturoi și să vadă fața cantonului.

O mașină mare era oprită înaintea podețului. Pe prispa casei ședeau vreo zece-doisprezece jandarmi, fumînd, iar prin ferestruicile casei se vedeau mișcînd umbre omenești și se auzeau glasuri limpezi și poruncitoare.

Cam la o jumătate de ceas, moș Petrache a fost scos afară, între baionete. Un domn, bine îmbrăcat, a poruncit :

– Pune-l între doi oameni de încredere și expediază-l la Tecuci. Restul de jandarmi împarte-l în posturi fixe pe aproape, afară de cinci dintre ei, care vor merge cu mine. În orice caz, înainte de-a pleca eu, trebuie percheziționată casa încă o dată... Sînt convins că ăla e aici... Haidem !...

Era domnul Elefteresou. Dar Manlache nu-l cunoștea și nici nu-l vedea bine. El îl vedea pe moș Petrache între jandarmii care-l îmbrînceau. Îl vedea, stringea pumnii și nu înțelegea ce-l oprește să sară în sus și să se predea, ca să-l scape pe bătrînelul bun și cuminte, care-l ocrotise.

Dar și-a dat seamă repede că nu i-ar fi fost de nici un folos. Moș Petrache era tăinuitor, cum se zice la tribunale, iar tăinuitorii sînt osîndiți aproape la fel cu făptașii. Pe urmă, știa bine Manlache că toată puterea lui n-avea sorți de izbîndă între atîtea puști și atîția vlăjgani.

Încet, s-a tras în mijlocul măturișului și a ieșit spre Nisipuri, departe, în marginea drumului. O apucase într-acolo, ca să scape de urmărire, căci acum era hotărît s-o pornească spre lunca Siretului.

În licărirea slabă a zilei, s-a crezut destul de ocrotit ca să se scoale în picioare și să urmărească de la distanță ce se întîmplă în preajma cantonului.

Deodată, paşi grei au sunat aproape. Pe partea lui, astupată de copacii din marginea şoselei, se apropiau cei doi soldaţi care duceau pe moş Petrache la Tecuci. Manlache s-a dat în dosul unui trunchi gros de plop, cu gîndul să-i lase să treacă mai departe.

Dar cînd au ajuns în dreptul lui şi l-a văzut pe bătrîn călcînd liniştit ca spre casa lui de odihnă, a închis ochii şi n-a mai ştiut ce face. S-a repezit ca o dihanie înfiorătoare. A urlat răguşit din tot plămînul lui uriaş ; cu un pumn cît butucul a teşit la pămînt pe cel dintîi jandarm din cale, de i-a zvîrlit carabina în cealaltă parte a şoselei şi apucînd pe moş Petrache de mînă, l-a tîrît în goană, ca pe-o cîrpă, în tufişurile de salcîmi de dincolo de drum.

Celălalt jandarm a împietrit cu arma în mîinile damblagite. Gura a rămas deschisă de spaimă, ochii holbaţi. Faima fioroasă a lui Manlache, ivirea lui neaşteptată, saltul acela de imensă locomotivă care se prăvăleşte urlînd au îngheţat suflarea nefericitului. Şedea acolo, ridicul şi de plîns, cu puşca în mînă şi-i tremura falca de jos într-un fel de biet rîs, ori biet plîns, care semăna a nebunie...

În vremea asta, Manlache tîra ca fulgerul pe bătrîn spre plantaţia de salcîmi a lui Balş.

Venindu-şi în fire, jandarmul de jos a început să strige :

– Trage !... Trage !... Ajutooor ! !...

Vîlvoca nemaipomenită, stîrnită la canton, a vîrît spaima în jandarmi şi mai ales în judecător. Elefterescu şi-a dat seama de panica jandarmilor, a înţeles că puştile lor nu-i mai sînt de folos şi că singura nădejde este automobilul. A ţîşnit în maşină, strigînd :

– Zece jandarmi, aici ! Şi în viteză maximă a pornit spre Călmăţui.

Ceilalţi oşteni – cei rămaşi – au început să împuşte ca bezmeticii, în dreptul locului de unde porneau ţipetele. Sperietura nu le-a oprit-o decît vaietul groaznic al unuia din cei doi, străpuns în plin piept de un glonţ mai bine nimerit...

În vremea asta – şi auzind ropotul de împuşcături – Manlache a schimbat de cîteva ori drumul, şerpuindu-şi

mersul. A întărit goana. Moș Petrache, uluit, înspăimîntat, frînt de oboseală, fără suflare, s-a împiedicat... Manlache pierduse orice judecată. Îl tîrîia pe jos, ca pe un mort, pînă ce bătrînul a început să se vaite. Atunci, uriașul, din goană, l-a înșfăcat sub braț, ca pe o buccea și nu și-a oprit o clipă alergătura lui de animal primejduit.

Căci nu mai era un om. Era într-adevăr o fiară rănită, care-și ducea, în gheare și urlînd, puiul încolțit de alte fiare...

...Sub seară, podarul de la Călieni a văzut repezindu-se pe bacul umblător o umbră neagră și uriașă, care a tras după ea alta, mică și slăbuță. N-a avut vreme nici să dea o gură după ei și podul, rupt din fringhiile lui, s-a năpustit spre celălalt mal, ca din praștie. Acolo, cei doi călători au sărit de pe pod și au luat-o în sus, pe malul Siretului, ca doi oameni grăbiți să nu-i apuce noaptea afară din casa lor.

În vremea asta, la patruzeci de kilometri în urmă, două companii de jandarmi cercetau fiecare palmă de pămînt dintre Nisipuri și Călmățui, trăgînd focuri de năzăreală și alungind crîsteii din cuiburi.

Cît privește pe domnul Elefterescu, domnia-sa, întors pe alte drumuri la Tecuci, primea felicitări din toate părțile pentru primejdia de moarte din care scăpase.

Moș Petrache a tresărit și a deschis ochii în cerul cu soare sus. Manlache gemuse în somn. După o clipă a gemut din nou, mai slab, mai lung, mai dureros și a încremenit așa, încleștat în încruntarea lui de luptă deznădăjduită. Bătrînul a rămas cu privirea pe dunga dintre sprîncenele celui adormit și a oftat.

S-a uitat la tufișul sub care se adăpostiseră, a mîngîiat cu palma aspră nisipul cald și pufos, apoi a strîns pleoapele bătute de lumina aspră a apei Siretului, care unduia sub pale de soare.

Dincolo, departe, pe malul înalt, se arăta falnic castelul boieresc al lui Iancu Gheorghiadi. Își vărsa fără sfîrșit albul zidurilor în apă, iar Siretul îl ducea devale, topindu-l tot fără sfîrșit...

Moș Petrache a stat mult, privind jocul acesta de pete albe, verzi și cenușii, care se mîncau între ele și solipoceau în ochi și în urechi o dată cu foșnetul apei.

Manlache a gemut din nou. Bătrînul s-a întors la el, i-a pus mîna pe umăr și i-a șuflat stins :

– Manlache... Eeee ! Bre Manlache !

Fugarul a deschis o liniuță de ochi și a mormăit încet :

– Mm ?...

– Trezește-te, măi flăcăul moșului, că visezi drăcovenii și gemi !

Dar Manlache a strîns puțin din umeri și a șoptit, ca un copil care se roagă înduioșător de dulce și de istovit :

– Lasă... vreau să dorm...

Apoi a oftat lung și a alunecat iarăși în pîsla somnului său greu și cețos.

Dar moș Petrache, păturind în palmă nisipul încălzit de soare, s-a oprit deodată cu ochii țintă pe degetele lui. A văzut pete mari de sînge înnegrit și s-a mirat. În palmă altele, pe mîneci altele mai mari încă, iar pe poala pantalonilor, cîteva dungi subțiri, ca ieșite dintr-o șuvoire deasă.

– Eei, drăcie !... De unde o hi sîngele aista ? a zis tare, singur.

Într-adevăr, nicăieri nu se arăta o rană.

Un nou geamăt al lui Manlache i-a întors ochii spre trupul celui adormit. Atunci a văzut și pe mîinile lui Pleșa pete grele de sînge. Ba, la dînsul, intrase pînă și în fundul mînecii drepte.

Intrase ? Ori ieșise ? Moș Petrache a desfăcut încetișor mîneca ocnașului. Sîngele venea mai de sus. Îngrozit, l-a scuturat pe Manlache :

– Bre Manlache, iartă-mă că-ți stric hodina, dar ia vezi tu de n-ai vreo pătăranie după gloanțele cele de ieri...

Cînd a dat să se ridice, fugarul a simțit o durere crîncenă în braț. S-a dezbrăcat cu fereală și a scrîșnit :

– M-a fulgerat un glonț...

Unul prin braț și alte două prin piciorul sting... În fierbințeala fugii nici nu le simțise izbitura. Dar acum, în odihna nisipului cald și a somnului, îl săgetau toate trei cu zvîcnituri dureroase, care răspundeau pînă în fundul creierului.

– Trebuie să le spăl și să le oblojesc ! a zis într-un tîrziu, rupîndu-se din gînduri turburate. Dar abia de-a putut să se mai scoale. Piciorul lovit i se închircise în carne, ca sub clește de circel. S-a dus încet pînă la marginea Siretului, s-a așezat jos și a spălat buza rănilor în apă rece. Moș Petrache, care se depărtase pe cîmp, a adus cîteva foi de pătlagină și l-a legat cu fîșii rupte dintr-o basma :

– Aiasta-i buruiana lui Dumnezeu ! Face carnea să crească, de parcă-i bob udat de mana cerului...

Apoi, vrînd să alunge mohoreala lui Manlache, a prins să glumească :

– Bre... dar amarnică făptură mai eşti şi tu. Te-ai făcut strecurătoare de brînză şi tot nu te-ai dat... Da acu, să vorbim drept. Nu-i rău că ţi-o lăsat un chic de sînge, ca la vita betejită... Asta poate că ţi-o mai muia olecuţă din iuţala ta... Că tare năvîrlios eşti şi tu uneori !... Auzi 'mneata ! Mă duce pe mine, om bătrîn – de parcă-i o căţea cu puiu-n gură – şi mă scoate din ale mele, să mă lepede pe ponoarele Siretului...

– Da ce ? Ţi-ar hi priit mai bine la gherla din Tecuci ?

– Apoi iaca, aiasta n-am de unde şti, că pe-acolo n-am dres eu şuşaua... i-a răspuns rizînd bătrînul.

Numai că Manlache nu mai avea chef de nimic. Junghiurile crîncene şi dese din răni îi aduceau aminte necontenit cît de duşmănoasă era faţa împrejurărilor de acum. Simţea că nu mai poate fugi şi nu mai poate lupta. Dar, în aceeaşi vreme, înţelegea bine că podarul din Călieni are să îndrepte poterile şi dincoace de apa Siretului, iar hărţuiala o să urmeze pînă la capăt, fără de răgaz şi fără de milă. Îi venea să rupă cîrpele care-i stringeau rănile, să sfîşie carnea fulgerată de glonţ şi să deie drumul sîngelui dintr-însul să curgă fără oprire, ca apele Siretului din faţă. I-ar fi fost o uşurare neînchipuită în cătrănirea de acum şi ar fi închis ochii cu faţa la soare, mulţumit că a pus capăt torturilor de atîta amar de zile.

Iar ca să încheie veninul gîndurilor din el, s-a întins pe spate, cu trupul sfărîmat de trudă şi din toată amarnica lui obidă, a scuipat în sus o înjurătură crîncenă :

– Anafura mamei ei de viaţă...

. . . . . .

Dar moş Petrache s-a întors spre el, mai bun şi mai senin ca oricînd. A întins mîna şi l-a mîngîiat :

– Nu, bre Manlache ! Zilele omului să nu le afurişeşti, că nu-i uşor totdeauna să le afli rostul... Omul nu

se arată nedumerit cînd îi calcă mulțămirea în prag. D-apoi de ce să se supere și să arate că nu pricepe cînd vine o năpastă? Nu-i drept – iaca aiasta nu-i drept de loc... Că eu – să-ți spun – stau toată ziua pe șușea și mă uit la copaci. Cînd încolțește primăvara, unde-i vezi cu flori și cu miros strașnic... Frumos... Vara le bate frunza și-s cu umbră... Iar frumos... Dar vine și toamna de-i scarmănă ca vai de ei; și îi pustiește iarna ca pe tîrtanii din miriște... Care va-s'că, acu să blastăme? Nu, flăcăul moșului. Așa-i roata, Manlache... Omul se cade să nu hie dedesubtul copacului, care-i prost și nu înțălege... Omul să cate în mintea lui rînduiala și s-o priceapă.

Iaca eu, în zilele mele, am avut tot felul de cumpene... Dar am avut și vremuri de tihneală creștinească...

Și știi tu cum îmi închipui eu că vine aiasta? Ca la sărvici, bre Manlache. Mă trudesc pe șușea toată ziulica. De mînecoate, dă-i cu grebla, cu tărăbonțul și cu lopata: de car chetrișu și-l păturesc... Trudă grea la un trup bătrîn ca mine. Da la zi-ntîi, hop colea Irimia Picheru, cu țoșca de bani: „Iaca simbria statului, moș Petrache! Be acu și alungă năcazu..." Și beu, frate, și uit... Da eu știu ghine – doar de aiasta îs haram bătrîn – cum zîc – știu ghine că iar se-ntinde o lună de canon pînă la cealaltă zi-ntîi... Nu?

Păi dacă știu, ce să mă oțărăsc degeaba?... Să se minie cel-de-sus pe mine?... Că așa-i roata, Manlache, și gata! Și roata asta n-o schimbă nici supărarea omului și nici bocitul muierii... Se schimbă singură, după cuviința ei...

A tăcut o vreme, s-a uitat la Manlache, care mesteca domol un boț de caș, scos din traista de la stîna Gerului, apoi a zis mai departe:

– Acu, tu zîci că ți-i zdruncinul pe nedrept... O hi – de unde să-ți știu eu hiertura ta?... Dar mie tare nu-mi vine a crede. Așteaptă tu oleacă și-ai să vezi!... Trebuie să vie și la tine picheru cu simbria... C-o hi azi, c-o hi mîni, iaca aici n-am dat eu de rostul cînd se face zi-ntîi... Da zi-ntîi tot se face odată...

Manlache a dat din cap, rar, fără nădejde:

– Cînd mi-or hurui bolovanii în fundul gropii, moș Petrache.

Dar bătrînul n-a răspuns îndată... A dat și el din cap, încetișor și a spus tărăgănat și trist, ca o oftare :

– Măcar și-atunci, bre Manlache... Tot hodină se cheamă...

Tihna de pe valea Siretului a durat puțină vreme. Rănile lui Manlache au început să se înfierbînte și durerile nu mai conteneau.

„Or să se obrintească", a scrîșnit ocnașul, pipăindu-și carnea pufoșită și dospind în strînsura sîngelui. Apoi, urmindu-și un gînd ascuns, a adăugat ca pentru el singur :

– Pare-mi-se că începe...

– Ce anume ?

– Începe ceasul cel de pe urmă... Atît a mai spus și s-a depărtat încet, șchiopătînd, să-și răcorească în apa turbure de la mal carnea înfierbîntată din obrinteală.

În inima lui moș Petrache a pătruns un vîntuleț neplăcut, cum trage uneori de afară prin crăpătura ușii. S-a întristat fără măsură și n-a mai răspuns nimic. Începuse și el să-și piardă nădejdea, văzîndu-l pe Manlache prins de arșiță și încolțit de dureri. Hoinăritul acesta pe coclauri neprietenoase și goale nu putea să dăinuiască mult. Banii pe care îi avea Manlache și cei pe care îi avea și el în chimir trebuiau să se isprăvească odată. Iar o dată cu banii aveau să se isprăvească și merindea cumpărată de unchiaș prin satele îndepărtate, unde se ducea în chip de drumeț întîrziat cu desaga goală. Dar, pe de altă parte, podarul Călienilor n-avea de ce să tăinuiască aceea ce văzuse și păție. Mîine-poimîine, jandarmii vor prinde de veste și vor trece încoace, împinzînd lanurile pînă la Suraia. Numai că de data asta Manlache nu mai avea nici vlaga, nici sănătatea dinainte. Iar cum fugarul se îndîrjea cu fiecare zi mai mult să nu se lase prins, aveau să-l omoare ca pe un cîine veninat de turbăciune.

Încercase de multe ori bătrînul să sfătuiască în mare chibzuință cu Manlache despre treburile acestea încurcate

şi nemiloase. Îi cumpănise lucrurile în fel şi chip, doar-doar l-o face să înţeleagă că toată primejdia este de pomană dacă el nu poate să dea de urma făptaşului adevărat. Însă ocnaşul, încolţit de friguri şi de dureri, se înrăise ca niciodată. Nici voia să audă de sfaturi, nici voia să se despartă de bătrîn :

– Ce-ai să foloseşti dacă ai să te duci la gros ? Eu am văzut la ocnă pe unu care şedea de treizeci de ani – înţelegi 'mneata ? Şi de treizeci de ani aştepta să se afle făptaşul cel adevărat.

– Şi nu s-o aflat ?

– Ba s-o aflat, moş Petrache.

– Apăi ?

– Apăi, aiasta-i lucrul cel mai grozav. Că s-o aflat după ce-o murit...

Rănile de la piciorul lui Manlache păreau că se tămăduiesc. În schimb, cu mîna se petreceau lucruri necurate. Locul pe unde intrase glonțul aproape că nu se mai vedea, iar pe unde ieșise, s-a prins o pojghiță de zgancă negricioasă, ca și cînd ar fi crescut carnea la loc. Cu toate astea, omului îi era din ce în ce mai rău. Durerile din mînă nu mai sleiau și arșița îi dogorea obrajii.

Moș Petrache vedea carnea umflată și înțelegea bine că acolo dospea puroi, cum i se întîmplase și dumisale, mai demult, la un picior, cînd a scăpat odată vîrful briceagului în coapsă. Numai că, pe vremea aceea, bătrînul s-a suit într-o căruță și s-a dus la Ivești, la spital, de s-a arătat doctorului Drăghici, pe cită vreme acum, cu Manlache, ce era de făcut? Începuse să-i fie teamă de zilele fugarului și nu mai știa ce vorbe să spuie ca să-l astîmpere și să-l facă înțelegător.

– Mă Manlache, flăcăule! De ce amărăști tu zilele mele de om bătrîn și nu pricepi la mintea ta că trebuie să te înveghi într-un fel? Tu nu vezi, bre, că te topește arșița și că o copt răutatea în mînă?

Manlache măcina din dinți și se uita cu ochi dușmani:

– Și ce poftești? Să mă dau pe mîna jăndarilor? Du-te de-i cheamă – încai – și pune-mi cruce!

Moș Petrache dădea din cap, cu inima neagră de amăreală:

– Bre băiete! Lasă-mă măcar să mă răped pînă la o spițărie – c-o hi el v-o una pe la Nămoloasa – să ieu niscaiva leacuri. Că așa nu se poate să mai meargă... Tu nu vezi?... Dacă nu să scurge răutatea de-acolo – dacă nu să trage – apăi ce-i de făcut?

Dar Manlache sorîșnea scurt :

– Lasă că trece ca și fără spițăria 'mneatale!

Bătrînul se uita la cer și ofta cu năduf :

–Să dea 'mnezeu să hie cum zici tu!... Da... dacă nu trece?

Atunci Manlache se înfuria și răspundea răgușit, cu fălcile încleștate :

– Atunci are să mă ia dracu și am să crăp aici, ca un cine – iaca asta are să hie! Și tăcea.

Apoi, deodată, se răsucea spre el, cu ochii însingerați și plini de ură :

– Faci mereu plan să-ți iei tălpășița, unchieșule!... Apoi, iaca, aiasta nu merge cu de-alde mine. Pricepi 'mneata?... Ai să stai aici să mă vezi cum crăp!...

Bătrînul nu mai avea răspuns. Închidea ochii să nu se vadă că sclipeau lacrimile în ei și întorcea capul în altă parte. În glasul chinuit al lui Manlache suna atîta sfîșiere, atîta obidă de dobitoc îngenuncheat, încît moș Petrache nu numai că nu se supăra de vorbele lui rele și dușmănoase, dar le auzea ca pe un plîns torturat, cum ar fi geamătul fiarei doborîte de topor.

Bolnavul nu mai avea milă de nimic. Îi încolțise în cap gîndul că bătrînul vrea să fugă și-l ura. Îl ținea aici, lîngă dînsul, ca în dește, din răzbunare. Arșița din el îi trecea peste toate mințile, ca o ceață turbure și fierbinte, prin care nu vedea decît acest lucru chinuitor și nedrept : moș Petrache vrea să-l părăsească.

Învîrtindu-se în preajma aceluiași gînd, adăuga rar, cu pieptul zbuciumat de un scîncet care nu se dădea ieșit la iveală :

– Lasă, unchieșule... ai să te duci... după aceea.... Așteaptă să mor și pleacă... Nici să nu mă îngropi...

Moș Petrache clătina din cap, înfrînt, și șoptea lăcrămat :

– Ghine, bre Manlache ! Iaca stau... Nu te mînia.

Dar în mintea lui n-a înțeles niciodată să-i fie făgăduiala asta altceva decît o minciună, care să îmbune vrăjmășia iscată de boală în capul înfierbîntat al rănitului.

Chiar a doua zi dimineața, cînd s-a crăpat de ziuă, l-a învelit încetișor pe Manlache, i-a păturit de două ori colțul surtucului peste brațul cel beteag, s-a mai uitat la el, cum se uită o mamă chinuită la copilul pîndit de pustie, de parcă i-a sărutat cu ochii toată suferința, apoi a plecat pe furiș către Nămoloasa. Cei din urmă gologani care-i mai rămăseseră, trebuia să-i deie la spițerie, pentru doctorii.

Dimineața se ridica limpede și răcoroasă. Cărăruia spre Siret o bătuse de multe ori și o știa. Ca să nu se înnoroc, s-a gîndit să ia calea pe malul apei, pînă la pod, iar de acolo, să alungească șoseaua care duce la tîrg.

Se luminase bine cînd a ajuns aproape de coliba podarului și s-a bucurat din toată inima că n-a văzut țipenie de om. Se zorea să taie colțul de-a dreptul, ca să intre în șosea, cînd a auzit scîrțiind, pe celălalt mal, scîndurăria podului umblător. A văzut trecînd pe el două căruțe, gătite să vie încoace, iar pe lîngă ele, o puzderie de oameni. La început, în ceața ușoară a apei, n-a băgat de seamă prea bine ce fel de oameni erau. Dar o temere ascunsă i-a înțănțușat inima ușor și i-a ascuțit ochii. Cînd a înțeles ce se petrece, a clipit des și a fluierat încetișor :

– Pfiuu... jăndarii !

Negreșit, venirea ostașilor putea să aibă și alte rosturi decît urmăritul lui Manlache. Cu toate astea, vechea așteptare din inima bătrînului îi dădea ghes să fugă înapoi, la ascunzătoarea din tufișuri, ca să-l vestească și pe bolnav de cele întîmplate. S-a înfrînat însă o clipă și a stat să pîndească.

Podul s-a desfăcut repede din malul Călienilor și a venit încet pe linia otgonului de simă. La malul cestălalt, jandarmii s-au strîns ciucure în ușa bordeiului, ascultînd la vorbele unuia care intrase în mijlocul lor.

Din vîrful dealului, de unde îi urmărea, moș Petrache n-a auzit nimic. A prieeput numai, din felul cum s-au întocmit în cete mititele, că se despart și apucă în feluritе părți : care în susul Siretului, care în jos, care spre Nămoloasa.

„Va să zică împinzesc căile și pe partea aiasta..." a gîndit bătrînul.

Dar jandarmii mergeau tihniți și nu păreau să umble în căutarea lanurilor de aici. Mai degrabă arătau că țin în ochi albia Siretului, să nu cumva să treacă cineva din lunca de dincolo, spre partea astălaltă a apei, către Nămoloasa.

De altfel, despre lucrul acesta s-a încredințat îndată, văzîndu-i că se risipesc și se așează liniștiți, în negrijă, pe nisipul moale și gălbui.

Numai că grija de acolo s-a mutat repede încoace. Adică, a văzut ceata a treia, urcînd pe șosea, tocmai spre partea unde se găsea și el.

Atunci moș Petrache a luat-o goana către tîrg, cu gînd să cîștige vreme cît i-o trebui ca să apuce a cumpăra doctoriile pentru Manlache înainte de venirea jandarmilor. Mergea mărunțel și iute, ferit pe marginea lanurilor și iscodind necontenit grupul oștenilor din urmă.

Le-a luat-o înainte, ușor, cu cîțiva kilometri și curînd nu i-a mai văzut de loc. Abia mai sufla de osteneala goanei, dar era mulțumit și se simțea în stare să fugă ca un om tînăr, văzînd că și-a cîștigat destulă vreme să-și poată face tîrguielile neprimejduit. De altfel, graba asta silită îl mulțumea. Avea să se întoarcă lîngă Manlache mai repede decît crezuse și era fericit în inima lui, nădăjduind să găsească pe bolnav tot adormit, cum îl lăsase. I-ar fi zis :

– Iote doftoriile, mă moșule !... Să nu mai zici că vreau să fug !

Se simțea mîndru și bucuros ca de o ispravă, cum nu făcuse nimeni, de cînd e lumea și pămîntul.

Departe, în rariștea salcimilor prăfuiți, se ițea turla unei biserici. Bătrînul nu știa locurile decît din auzite, așa încît și-a închipuit că acolo n-are ce să fie altceva decît tîrgul Nămoloasei. Ceea ce îl nedumerea de tot era însă înfățișarea de sat sărac, ghemuit în verdeață multă, ruptă ici-colo de coperișuri cenușii, ca la casele țărănești de rînd.

„Ei, poznă !... Te pomenești c-oi hi luat-o oleacă mai hăis..."

Dar, deodată, șoseaua s-a întors în loc, spre stînga. Acolo în fund – și nu tocmai departe – moș Petrache a dat de un tîrg adevărat, pe măsura Iveștilor pe care îi cunoștea.

„Apăi, aista-i tîrg, dom'le..." a mormăit el cu toată încrederea luminării.

...Dar în aceeași clipă, a zărit pe malul șanțului postul fix de jandarmi, care pîndea lungul șoselei.

Bătrînul a încremenit pe loc. Și-a binecuvîntat mintea pe care a avut-o să meargă dosit pe taluz. Negreșit, ostașii n-au putut să-l vadă, pe cînd el, în schimb, a avut răgaz să se tragă încetișor într-o tarla de popușoi, cu gîndul să-i ocolească și să cerce o altă intrare în tîrg.

Truda lui moș Petrache a fost zadarnică. Toate gurile tîrgului erau păzite de jandarmi. O clipă, i-a dat prin gînd să sară un gard, la întîmplare, și să treacă printr-o bătătură. Dar aici nu erau nici ogrăzi largi de sat și nici oameni de teapa lui, cu care să se poată înțelege.

Pentru dînsul, tîrgoveții erau ca niște oameni de altă nație. Pesemne că îl deprinsese cu părerea asta și ovreii cei mulți din Ivești, dar mai ales gîndul că sînt oameni cu altă viață, alte nevoi, alte cîștiguri... În sfîrșit că sînt oameni care cumpără ouă și unt, mănîncă la fiecare masă carne de vită și pîine albă, iar dimineața beau ceai cu zahăr cubic.

Deosebirile astea l-au făcut să priceapă bine de ce nu se înțelege niciodată cu ei și de ce nu poate să le ceară omenie în nici un fel de împrejurare a vieții lui.

De data asta, îi era chiar frică de ei. Nu pentru el, ci pentru Manlache. Într-adevăr, cel puțin acum, nu putea să se primejduiască în nici un chip. Lui, puțin îi păsa dacă l-ar fi prins. De mult se deprinsese cu gîndul că tot aici are să ajungă, pînă s-o blagoslovi Dumnezeu să deie minte la domnii judecători, ca să prindă pe ucigașul cel adevărat.

Dar fiindcă Manlache nu voia să se lase ridicat și, mai ales, fiindcă îl bănuia că vrea să fugă, avea o ambiție nemăsurată să se întoarcă înapoi și – dacă se poate – să se întoarcă cu doftoriile de trebuință.

Se vede însă că ochiul lui Dumnezeu bagă de seamă pe omul cel curat și nepătștuit. Ca să i-o dovedească, i-a scos înainte un puștean de copil, zvîrlugă nevoie mare și cu ochi de veveriță, care se zbenguia pe lîngă un gard.

L-a strigat :

– Măi țică, ia vin' tu încoa olecuță !...

Copilul a venit.

– Mă, moșule, vrei tu să-ți dau eu ție un pitac, să-ți cumperi acadele ?

Înțepat, dracul de copil i-a răspuns în limbă tîrgoveață :

– Sigur că vreau !...

– Ei, bravo !... Da tu te-i osteni să-mi faci un ghine ?

– Fac !...

– Așa, mă țică... Iote ce-i tărășănia... Să te duci tu la spițărie să-mi tîrguiești niște doftorii și să le aduci încoa.

Copilul a strîmbat din nas.

– Păi, doctorii se cumpără de la farmacia lui dom' Cristescu.

Moș Petrache s-a învoit :

– Ghine, bre ! Dacă așa-i obiceiul aici, hie cum zîci... Da pe la noi, de la spițărie se tîrguiește așa marfă... Și cum îți spui, te duci și ceri să-ți deie 'mnealui ce are acolo, ca să tămăduiască o obrinteală... să tragă o coptură...

Copilul nu prea înțelegea. Bătrînul și-a dat seama și s-a străduit să-i lămurească :

– Iaca, eu m-am înțepat aici la chicior și s-o obrintit... S-o făcut coptură... coptură... Așa, galbenă... răutate, bre !...

– Puroi ?

– Așa, bre copchile... așa !...

Și după alt rînd de lămuriri, băiatul a priceput și a plecat, uitîndu-se mimit la pumnul de bani cu care bătrînul îi umpluse mîna.

Moș Petrache a așteptat liniștit cîtăva vreme. Pe urmă, ca din senin, l-a fulgerat o bănuială :

„Ce-ar hi să nu mai vie ?..."

Din clipa aceea, așteptarea i-a fost un chin. Se răsucea pe loc, pîndea, tresărea, se uita prin zăplaz, ascuța urechea, doar-doar va desprinde pasul copilului. Dar băiatul nu mai venea.

Tîrziu de tot, peste cîteva ceasuri, moș Petrache a deosebit glasuri care șopteau în dosul gardului unde se pitise el. A tresărit și s-a uitat printre scînduri. A văzut acolo, cît îi îngăduia crăpătura, picioare, mîini, capete de fuste... Șoaptele au crescut și s-au făcut limpezi :

– Unde-i ? Că nu se vede !

– Aici era, mamaie ! a răspuns glasul copilului.

Răstită, femeia i-a întors :

– O fi fost ! Dar eu nu-l văd !

– O fi plecat ! a scîncit băiatul.

– Unde era să plece, dacă zici că te-a trimis după doctorii ? Te rog să nu-mi mai umbli mie cu minciuni ; să spui de unde ai atîția bani ?... De unde i-ai furat ?

– Nu i-am furat, mamaie, zău ! s-a smiorcăit micuțul.

– Nu taci odată ? Mult ai să mă zăpăcești cu minciuna asta, potlogarule ? Și l-a plesnit. Copilul a început să urle sub palmele care se întețeau nemiloase...

Atunci moș Petrache nu mai putu să rabde atîta răutate și asemenea năpastă nedreaptă, și a bătut în gard :

– Ia lasă plodul, coană, că eu îs cela care i-am dat gologanii !

Ca prin farmec a încetat și plînsul și țipătul. Femeia a smucit portița, a dat cu ochii de bătrîn și a început să-și verse ponosul :

– Dar dumneata ce ai de nu te poți duce la farmacie ? Ești olog ? Ce ? Copilul meu e sluga dumitale ?

– Păi, ce te zbori așa geaba, coană ? Eu l-am rugat frumos, că-s om bătrîn și beteag. Iar dacă el o vrut, ce-s eu de vină ? Că doar n-o făcut cea mare răutate cu aiasta...

Femeia a început atunci că urle în gura mare, de înfuriată ce era :

– Ia să nu-mi faci mie oservații, calicule... Că acuși chem pe soțu-mio !

Ce-o mai fi îndrugat după asta, moș Petrache n-a mai auzit. El a văzut că răsar tot felul de capete peste garduri, a înțeles că lucrurile se încurcă și a început să sară cu ochii speriați în toate părțile. Femeia a băgat de seamă numaidecît și nu i s-a părut lucru curat.

– Acum, de ce tragi cu ochii ? De ce te uiți așa de speriat, dumneata ?... Hai ? De cine ți-e frică, mă rog ?...

Bătrînul – i s-o fi năzărit, ori o fi fost cu adevărat ?... asta n-a știut niciodată – a văzut o capelă de jandarm lunecînd pe lîngă gard.

Atunci, fără să mai stea în cumpănă, s-a răsucit în loc, ca un sfredel, și-a țișnit în popușoaie.

Cei de la gardurile tîrgului au rămas încremeniți și spăimîntați. L-au socotit nebun și i-a apucat teama. Iar pînă seara a clocotit tot tîrgul Nămoloasei de vestea nebunului bătrîn, care dădea tîrcoale la marginea orașului. Cînd a scăpat ziua în amurg, șeful postului de jandarmi a încredințat pe tîrgoveți că sînt bine păziți și îi roagă să nu ducă nici o grijă, nici să se alarmeze de nimicuri.

El nu le-a spus, însă, care e convingerea lui adevărată, fiindcă n-a vrut să-i sperie mai mult decît se cuvenea. Dar peste noapte a îndoit toate posturile și a dat un raport urgent companiei la Focșani, cerînd să-i trimită întăriri, pentru că Manlache Pleșa, spaima jandarmilor din trei ținuturi, se dovedise că adulmecă prin meleagurile

Năm oloasei. Numai astfel își lămurea el venirea bătrînului, care aducea, după toate semnalmentele, cu cantonierul Petrache, gazda tăinuitoare de pe șoseaua Ivești-Călmățui.

Și cu toate că locotenentul Predeleanu a rîs de el și l-a încredințat că Manlache Pleșa a fost văzut la patruzeci de kilometri, tocmai între Mînjina și Pechea, șeful din Năm oloasa și-a lăsat nevasta nurlie să doarmă singurică – deși vecinătatea lui Ghiță Stoiculescu, contabilul federalei, era o veșnică amenințare pentru fidelitățile conjugale din tîrg și în special pentru a plutonierului – iar dumnealui a inspectat toată noaptea posturile din marginea orașului. A doua zi abia, a adormit puțintel și a visat, cu turburare necontenită, tot felul de lucruri ciudate, din care a crezut că alege o prevestire [1] de înaintare și de bani mulți.

De aceea, recitind afișul în care familia lui Hrisant făgăduia premiul de zece mii de lei, plutonierul privea pe sub gene zerurile pintecoase și multe, multe de parcă nu se mai isprăveau, rotunjindu-și domol mustățile amîndouă, ca și cum ar fi scris pe el însuși zerurile ispititoare din anunț...

---

[1] În ediția 1945 : *povestire* (greșeală de tipar).

A fost fericit cînd s-a văzut scăpat. Dar a fost şi mai fericit cînd a dat de Manlache şi a înţeles că bolnavul nu se trezise. Atunci s-a întins lîngă el, departe de primejdii şi de jandarmi, şi a rămas neclintit, cu ochii închişi, nemaigîndindu-se la nimic. Îi sfîrîia carnea de istovire, răsufla gîtuit şi tremurînd. Odihna îl zdruncina mai rău decît goana şi nu mai era în stare să-şi aducă aminte nici de boala rănitului, nici de doctoriile după care hălăduise. De aceea, ameţit cum era, a lăsat să-i cadă pleoapele de somn şi nici prin minte nu i-a dat să se întrebe cît timp a trecut de la plecare pînă la întoarcere şi de ce e somnul lui Manlache aşa de prelung.

Nu-i vorba, de două zile încoace, se deprinsese să-l audă mereu gemînd înfundat şi să-l vadă suflînd repede, ca dintr-un plămîn sfîrşit de fierbinţeală. Iar cum ştia că somnul e doftorie întremătoare din boală grea, s-a bucurat că-şi vede tovarăşul adormit şi depărtat de durere. Atunci a închis ochii de-a binelea – căci i-a închis şi pe dinlăuntru, nu numai pe dinafară – a oftat adînc, adînc de tot, şi în liniştea mare ce i s-a pogorît pe inimă, curată, albă ca o ninsoare călduţă şi pufoasă, s-a lăsat undeva, devale, pe o pîrtie nefăcută, asemeni unei săniuţe de copil... Sălta rotund şi uşor pe cîte un dîmbuleţ, se oprea o clipă, apoi se înfigea repede, într-o lunecare iuţită, vălurindu-se către un afund ceţos şi odihnitor ; un fel de leagăn ciudat, dar bun, care nu te mai întoarce înapoi, ci te duce, te tot duce mai adînc, mai departe... mai departe...

...În mulțumirea acestei destrămări blajine, simțea că zîmbește fără voie și leneș. Apoi deodată, pe nesimțite, a fumuit înaintea ochilor o picîă de abur molcuț și cald, în care s-a prefirat asemeni unei miresme plutitoare... Mintea s-a închis, scăpătată din cheutori. Cîteva pilpîiri de lumină, licărite printr-o pleoapă cu gene dese și atîta tot.

Ațipise într-un somn bolnav de greu, ca o noapte imensă cu toate geamurile cerului închise.

Dar Manlache nu dormea. Nu mai dormea de mult. Se trezise dintr-un somn și lunecase de-a dreptul în altul, plin de vise și de arătări prăpăstioase, ca dintr-o lume cu închipuiri puhave și miros de mortăciune. Arșița din el făcea să-și simtă picîea ca o coajă de fier înroșit. Îl chinuia și îl făcea moleșit, într-un fel de legănat ametitor pe ape de untdelemn aburind în clocot. Era încredințat că vede limpede înaintea ochilor și nu-și simțea pleoapele închise.

Intrase în delir. A șoptit :

– Moș Petrache...

Dar bătrînul dormea dus și nici nu s-a clintit din loc.

Manlache a îngăimat iar :

– Moș Petrache...

Apoi, a pufnit încet, parcă ar fi rîs :

– Ai plecat ?... Foarte bine că ai plecat... N-am nevoie de nimeni... N-ai decît să pleci... Am să plec și eu...

Sărit din somn, cantonierul îl-a ascultat o clipă cu inima strînsă. Își dădea seama că Manlache aiurează și nu era în stare să spuie o vorbă. L-a mîngîiat încet pe fruntea uscată de friguri și abia a putut să încropească două vorbe de alin și plîns :

– N-am plecat, mă flăcăul moșului... Nu mai rupe și tu inima din mine...

Dar Manlache își urmărea stafiile lui înroșite și cețoase.

– N-am nevoie de nimeni... Nici de conu Leon, nici de coana Tasica... Eu mă duc la Firicel... Şi a început să-şi fluiere căţelul : Mă, băietul tatei... ia vină tu încoace... fiuuu...

Bătrînul n-a mai putut să îndure. A muiat o cîrpă în ciobul de stidă unde ţinea apă şi i-a pus-o pe frunte. Apoi l-a zgîlţîit...

– Bre Manlache !... Auzi tu ?... Eu îs, bre, Petrache !...

Rănitul a deschis ochii. O clipă, vedeniile lui groaznice se prăbuşiră în hău.

– Ce-i ?...

– Ce-i cu tine, măi flăcăul moşului ?... a oftat blînd cantonierul. Tare te-o mai vătămat răutatea !...

– Dar ce-i ?

– Măi Manlache, să ne dăm prinşi, băiatule, că te omoară boala...

Dar celălalt i-a închis gura :

– Dă-te singur !...

– Păi adineauri aiurai, Manlache, înţelegi tu ce spun eu ?... Aiasta îi sămn grozav, moşule ! Aiasta îi prăpăd... îi...

Şi vorbele i s-au răcit în inimă.

Manlache privea în sus, cu ochii crunţi şi sticloşi. Parcă blestema cerul.

Într-un tîrziu a întrebat :

– Ce doftorie ar trebui la coptura aiasta ?

Bătrînul a dat din umeri :

– D-apăi de unde să mai ştiu ?... Eu, cînd am avut bubă la coapsă, m-am dus la doftorul Drăghici de la spital...

– Şi cu ce te-o uns ?

– Mai întîi o răsuflat rana cu cuţitul – de-o stors coptura – şi tocma pe urmă o pus o peiniţă cu fel de fel de alifii. Da la tine, ştiu eu ce îr [1] îţi trebuie, dacă nu-i loc să iasă răutatea ?

---

[1] *Îr* – alifie.

Manlache a scrîşnit din dinţi. După cîtăva vreme a întrebat :

– Departe o fi Nămoloasa ?...

– Nu tocma... Da de ce întrebi ?

– Poate că ai nimeri un doftor, să-ţi deie un leac...

Moş Petrache a întors capul în altă parte, cu ochi năclăiţi de lacrimi şi nu i-a răspuns.

– Auzi, moş Petrache ?

– Aud, moşule !

– Apoi dacă auzi, de ce nu zici într-un fel ?...

– Păi, ce să mai zic, Manlache ? Că am vrut... Da degeaba îi vrerea omului dacă îi ţine cel-de-sus calea...

Şi i-a povestit toată întîmplarea cu jandarmii şi copilul de la Nămoloasa.

În vremea asta, Manlache, doborît de fierbinţura bolii, a închis ochii şi s-a prăvălit iarăşi în fumuiagul lui cu ştime de iad. Vorbele bătrînului ajungeau la el, ca de departe, departe de tot, şi numai ici-colo, cîte una îşi mai căpăta înţelesul ei adevărat. I se tălăzuiau dinainte frînturi nelimpezite, răsăreau din cîte un colţ un chip de om, o vită albă care mergea pe drum de parcă plutea... un cot de porumbişte cu spicele unduite de vînt... un ban, un copil. ...Şi toate se răsplămădeau încet, ca fierte laolaltă şi răsturnate în alte rosturi, pe cînd în ureche îi vuia lung de tot o adunătură ciudată de vorbe şi sunete, pe care le mai auzise şi altă dată...

...Uite-l. ...I se văd numai picioruşele cenuşii de sub ugerul vacii...

– Dacă mai cînţi îţi dau un gologan !...

„După dealul cela mare,
Velerim şi... Veler... Doamne..."

– Mie îmi zice Vasili...

„Răsărit-a mîndrul...
...şi Veler Doamne..."

– Dar vrei tu să hii al meu ?...

Cum se mişcă buzele şi ce fraged îi joacă bobocelul gurii...

„...poarta de tămîie,
Velerim... Doamne..."

...Moș Petrache rămăsese cu ochii îngroziți la el... Uriașul, căzut din nou în aiuratul lui, mișca încetinel din deget, bătînd un fel de tact moale, și vorbea, vorbea mereu, încetișor și dulce, cînd cu pornire de cîntec, cînd cu vorbă de glumă :

„...pereți de alămîie...
Velerim..."

– Mie-mi zice Vasili..."

Și Manlache a rămas agățat de vorbele acestea, pe care le șoptea laolaltă, amestecate, chinuite, întoarse, dar tot mai încet, tot mai fără suflet, tot mai fără viață :

– Vrei tu ?... Vasili... mie-mi zici 'asili... Și cu poarta de tămîie... Vasili... Velerim și Veler Doamne... ...sîli... Va-si-li... Ve... le... rim...

Moș Petrache gonea șiroiul de lacrimi, clipind des. Răsufla greu, cu inima înghețată și nu mai avea curaj să facă nici o mișcare. L-a ascultat cum bîiguie în neștirea trudită a neminții lui, pînă ce nu s-a mai auzit nici o vorbă. Buzele uscate au mai pilpîit singure cîtăva vreme, vrînd parcă să spuie vorbe care ieșeau schiloade, destrupate – numai suflet de vorbe – apoi au amorțit și ele, o dată cu cea din urmă licărire de viață din bietul chinuit.

Inima bătrînului s-a oprit pe loc. Urmărea cu ochii boldiți de spaimă zvîcniturile tot mai încete ale pieptului. Răsuflarea rănitului se rărea, vîrfurile degetelor i se învinețiseră și erau reci ca sloiul. Veninul copturii biruise toată vlaga voinicească a trupului acesta uriaș și acum se întindea în voie prin toate colțișoarele lui...

Ca într-un scrîșnet de durere a horcăit scurt, o dată, de două ori. Apoi din ce în ce mai des. Pe colțul gurii s-a prelins un firicel îmbălat de spumă și de sînge, iar

trupul a început să tremure încetinel în înghețarea fioroasă de totdeauna.

Toată carnea lui moș Petrache se încreți de groază și de durere. Sudoarea rece de pe frunte se amesteca în dîrele de lacrămi și picura pe cămașă. Era prăpădit. Se trăsese ghem în colțul culcușului lor și-i hăuia capul ca între două pietre de moară care s-ar fi măcinat în urlet uriaș de oameni fără milă ! Tremura o dată cu cel pornit spre moarte, de parcă ar fi fost un singur trup cu el și i-ar fi fost ursit să piară în aceeași clipă. Îl cutremura o milă înspăimîntătoare. Plîngea ca un copil nevolnic și nu putea nici să o ia la goană, înnebunit, peste arături. nici să-și depărteze ochii de la mîndrețea asta de voinicie și bunătate, care se mistuia aici, în crișnirea morții, ca sub un blăstăm nemeritat.

Deodată, trupul lui Manlache s-a închircit strîns pumn și s-a răsturnat. Apoi s-a întins țeapăn ca un trunchi de copac și n-a mai clintit.

Moșneagul s-a apropiat și l-a pipăit. Mîna rănită era rece numai pînă la cot. Mai sus, pe obrinteală, stăruia încă fierbințeala dinainte.

O dezbinare de nebunie a șuierat ca o furtună peste mintea bătrînului și i-a pustiit toată limpeziciunea. Nu-și mai dădea seama ce face. Se încuibase într-însul, într-o clipă, un gînd care îi urla în urechi porunci neînchipuite.

Rămăsese acolo cu ochii țintiți îmensi pe brațul umflat al bietului Manlache și-i clănțăneau dinții în gură, pradă unei porniri de neajunsă grozăvie.

Apoi, a scos încet, de la brîu, custura lui de briceag, i-a desfăcut limba încet și, fără să se uite, i-a cercat, încet, tăișul în degetul cel mare. Ochii nu i se mai dezlipeau de pe brațul gol și umflat. Nu mai erau ochi de om. Erau priviri de fiară tehuită.

S-a dat încet lîngă Manlache, a pipăit îndelung coptura care colcăia puhavă în carne și a ridicat vîrful cuțitului peste pielea înroșită. Mîna i-a tremurat, încleștată

pe miner, iar pe tot spatele, pînă în creştet, i-a trecut o furnicare de gheaţă, care l-a clătinat.

Dar deodată, ca fulgerul, a crişnit din dinţi şi a înfipt tăiuşul în braţ, pînă în plăsele.

Manlache a horcăit groaznic şi s-a rostogolit de două ori, ca o viţă turbată de înjunghiere. În zvîrcolirea asta cumplită, cuţitul, rămas în rană, a tăiat cum a vrut şi cît a vrut, căscînd o vrană înfiorătoare, de unde ţîşnea, colcăind ca dintr-un butoi de spaimă, sînge înnegrit şi puroi în lostopane [1] galbene şi putrezite...

Cu cea din urmă rămăşiţă de putere a bătrîneţii şi groazei lui, moş Petrache s-a repezit să oprească frămîntarea ucigătoare a rănitului. Voia să-i prindă mîinile şi să-l ţie pe loc. Dar boala nu izbutise să macine toată tăria ocnaşului vînjos. Îi scăpa din mînă şi zvîcnea, răsucindu-se ca pe-o tavă înroşită, rumegîndu-şi surd măselele şi horcăind.

Bătrînul, înnebunit, îl ruga bolborosind :

– Măi Manlache... Măi băiatul moşului... Măăă.... Stai, măă...

În sfîrşit a izbutit să prindă răsteaua. Braţul lui Manlache s-a rupt din cuţit, lungind tăietura cu un lat de palmă. Apoi rănitul a rămas gîfîind, cu fălcile încleştate, galben ca un mort de atîta vărsare de sînge şi cu braţele întinse pe lături, în semnul celei din urmă cruci, pe care şi-o mai putea face el singur.

Bătrînul a pus cuţitul în brîu, a dat să ia o cîrpă ca să stringă rana căscată şi să oprească sîngele, dar n-a mai nimerit. Mîna a scăpătat din încheieturi şi a lunecat pe ţărna uscată, ca un vreasc rupt. Peste ochii lui moş Petrache s-a întins întîi un abur străveziu. Din vedenia de groază din faţa lui, nu i se prelungise, în umbra ameţită în care cădea, decît hîrşîitul înfiorător al cuţitului înfipt în carne... Simţea hîrşîitul acesta înmiit pînă la nebunie, în fiecare deget de trup, în fiecare colţ de creier, şi tot sîngele se oprise în loc, sub fiori ascuţiţi şi reci.

[1] *Lostopan* – bucată.

Lumina s-a strins încetișor într-un punct, ca o stea apoi a clipit de cîteva ori și s-a răsturnat. În bezna care-i cotropise creierul, urla fără milă hîrșîitul unui cuțit uriaș, ce rodea sînge și coptură cu miros greu... A încercat să ducă mîna la frunte, dar n-a mai ajuns. S-a frînt moale ca o zdreanță și s-a prăvălit acolo, cu obrazul în băltoaga de sînge și puroi...

Cînd s-a trezit bătrînul din leșin, l-a găsit pe Manlache nemișcat, ca mai înainte, dar mai alb la față și cu răsuflarea încă mai slabă. Puhoiul de sînge revărsat din el îi făcuse dedesubt o mocirlă, neagră-roșcată, care luase forma trupului, ca un tipar. Moș Petrache a început să se dezmeticească din amețeală și a încercat să oprească sîngele care nu mai contenea. A spălat rana cu apă rece, adusă în grabă, a legat-o strîns cu feși din peticele pe care le spălase la Siret înadins și într-un fel a fost bucuros că Manlache nu s-a mai zbuciumat. Dar în inima lui, moșneagul nu mai avea nici o nădejde. Nesimțirea în care rămăsese rănitul nu făgăduia nimic bun, cu toate că trupul îi era mai răcorit și răsuflarea mai regulată.

A încercat să-l trezească și n-a putut. Manlache nu mai auzea și nu mai deschidea ochii. Urgia vărsării de sînge îi sleise toată puterea în el, iar bătrînul, limpezit din criza lui de nebunie, a început să tremure, gîndindu-se că fapta pe care o săvîrșise din îndemn necugetat putea să fie adevărată pricină a morții fugarului.

Atunci s-a hotărît să facă și cea din urmă încercare. A scos din buzunarul lui Manlache banii care-i mai rămăseseră și a mai încercat încă o dată să-l trezească.

– Manlache, moșule! Auzi tu?... Măi flăcăule, ascultă... Apoi, ca și cînd rănitul ar fi auzit și ar fi înțeles tot, bătrînul a urmat: Eu mă duc să mai cerc o dată la Nămoloasa... Și de nu s-o putea, să nu te temi că întîrzîu. Am s-o iau spre Focșani – că acela-i tîrg mai mare și nu se bagă de seamă omu. M-oi duce la dom' doftor să cer sfatu. Da fără doftorii nu mă întorc, să știu bine că...

Liniștit și învins cum vorbea, bătrînul avea în tonul lui milos, înlăcrimat, ca o mărturisire de nesfîrșită du-

rere. Voia să-și ridice de pe inimă povara pe care i-o pusese fapta crîncenă de mai înainte și-ar fi fost în stare să-și dea toate zilele rămase, numai să știe că nu poartă pe cuget viața unui om. Voise să facă un bine, iar mintea lui simplă, torturată de chinurile lui Manlache, crezuse că nu greșește punînd mîna pe cuțit. Dar fiindcă la urmări n-a avut vreme să se gîndească, voia, măcar acum, să împiedice cu orice preț păcatul să-și întregească rostul lui cumplit.

– ...Și iartă-mă, moșule... dacă o hi... Că eu, iaca, mă vede cel-de-sus, am vrut să îndrept...

Apoi a plecat, încetișor, cu capul în pămînt, după ce i-a acoperit cu bonda lui mîna sîngerată și i-a făcut o cruce mică, dar plină de lacrimi, peste fruntea albă și pustiită de gînduri.

Nu prea știa moș Petrache ce cale are de dibăcit ca să dea de Focșani, dar l-a dus pasul singur înspre o șosea largă, cu plopi mari pe lături, ca șoseaua pe care o îngrijise el douăzeci și cinci de ani în șir.

Căci, de astă dată, se ducea de-a dreptul la Focșani.

N-a mai încercat să intre în Nămoloasa, cum îi făgăduise lui Manlache, fiindcă fața lucrurilor se schimbase. Acum nu mai voia să fie prins pînă nu și-o afla inima împăcată. Îl chinuia, bietul bătrîn, hîrciitul tăișului în carne și mai nu-i venea să creadă că a fost în stare, tocmai el, să vîre un cuțit în trup omenesc. Ieșise dintr-un vis de groază, dar visul își prelungea otrava în fiori reci la fiecare aducere-aminte și îi stăpînea păcătoasa lui făptură bătrînă și slabă, neînvățată cu întîmplări sîngeroase și nedeprinsă cu greuri mari.

Cele cîteva ceasuri din urmă îl îmbătrîniseră deodată cu zeci de ani peste anii lui. Se cîrjoiase și era cu două palme mai mic decît pe ziua de ieri, iar barba crescută îl făcea seamăn unei arătări.

De aceea n-a fost de mirare că tîrgovețul care-și hodinea caii la fîntîna din șosea l-a oprit în drum, să-l întrebe cu mare milă creștinească :

– Încotro te zdruncini, unchieșule ?
– Spre Focșăni, coane !
– Păi, pe jos ?
Moș Petrache a dat din umeri :
– Merge care cum poate...
Atunci omul l-a îmbiat :
– Dacă-i numai atita, apoi aburcă lingă mine, că și eu tot într-acolo mă cirduiesc...
Cînd să urce bătrînul în căruță, tîrgovețul i-a văzut petele de sînge de pe pantaloni, de pe față și de pe mîini.
– Și cu ce te-ai murdărit așa ? Parcă-i sînge...
Bătrînul s-a uitat și a clătinat din cap. A răspuns liniștit :
– O hi... că am tăiet ceva...
Și s-a dus să se spele. Dar privind cum îi curge de pe mînă apa înnegrită și roșcată, avea tot spatele petrecut de ace înghețate și tot creierul stăpînit de hîrșcîitul cuțitului în carne...
Pînă la Focșani și-a venit în fire. A glumit și a stat de taclale, ca în vremea lui cea bună. De bună seamă era vesel că ajunge mai repede la doctoriile pe care avea o nevoie bolnavă să le nădăjduiască tămăduitoare.
Tîrgovețul, om de ispravă, i-a dat toate lămuritile asupra spitalului, cînd a aflat ce l-a îndemnat spre Focșani, dar i-a virît un ghimpe în inimă :
– După-masă, nu cred să fie doftorii pe-acolo... Mi se pare că vezitele sînt numai dimineața... Ș-apoi eu socotesc că tot mai bine era dacă aduceai flăcăul să-i facă opirație... Trebuie să scoată puroiul afară...
Cum se vede, bătrînul n-a avut curaj să-i spuie adevărul.

Aproape de intrarea în tîrg, cam în dreptul unor case mai mari, moș Petrache a zărit pe marginea șanțului niște jandarmi. I s-a făcut inima ghem și zvicnea în coșul pieptului, de-i înăbușea suflarea. Îi venea să închidă ochii, ca să nu mai vadă ce se petrece. Era așa de încredințat

că ostașii sînt pentru dînsul, încît, în clipa cînd a văzut pe unul ieșind în mijlocul șoselei și făcînd semn să oprească, a înțeles că totul este isprăvit. I se tăiase vlaga într-atît de mult, că nu mai avea nici puterea să mintă.

– Ce-i, camarade ? a întrebat tîrgovețul, trăgînd hățurile.

– Ce ai în căruță ?

– Vînt de la Putna Seacă, a rîs omul. Dar de ce întrebi ?

Jandarmul s-a uitat în coșarcă, pe urmă a întors spatele, fără să răspundă. Căruța a pornit mai departe și a prins să huruie sănătos pe prundișul străzii largi.

– Aista-i bulevardul Cuza-vodă – i-a lămurit negustorul – și mai încolo, o cotim la dreapta, să dăm în Strada Mare. Te duc eu pînă la spital !

Prevestirea omului fusese adevărată. Portarul a răspuns răstit țăranului :

– Mîine dimineață, moșneagule ! Acu nu-i nimeni !...

Lui moș Petrache a prins să i se învîrtească lumea în ochi. Pînă a doua zi, bietul Manlache avea vreme să moară fără lumînare. S-a întors spre negustorul care-l aștepta.

– Așa-i, cum ți-am spus eu ?

– Da... mîine dimineață !

Dar omul a stat o clipă și s-a gîndit :

– Ia sui cu mine, moșule, să te duc eu la Oravetz, la farmacie. Îi spui lui tot, și-ți dă ce-ți trebuie, că doar și doctorii tot la el te trimit...

La farmacie l-a dat jos, i-a arătat ușa :

– Uite pe ușa aceea... Apoi a fluturat hățurile pe spinarea telegarilor și s-a dus mai departe în treburile lui.

Moș Petrache s-a uitat prin geamurile mari, dar s-a codit să intre. S-a învîrtit de cîteva ori prin fața farmaciei și a rămas nehotărît și stingherit pe trotuar. Lumea, trăsurile, gălăgia îl amețeau. Cînd a mai trecut o dată prin fața ușii, uitîndu-se la lustrul neprietenesc

al sticlăriei din rafturi, un domn, ieşit în prag, l-a întrebat :

– Ce-i, moşule ? Aştepţi pe cineva dinlăuntru ?

Bătrînul a dat scurt din cap :

– Nu, cucoane ! Şi a trecut mai departe. Apoi s-a oprit şi s-a uitat înapoi. Omul din prag pierise. Atunci moş Petrache s-a întors iarăşi în faţa farmaciei. Boierul era acolo, înlăuntru, şi turna nu ştiu ce prin nişte sticluţe mititele. Cînd l-a zărit pe ţăran în dreptul uşii, a ridicat ochii la el, cu sprîncenele încruntate şi faţa aspră. Cantonierul s-a făcut că nu vede şi i-a întors spatele. Domnul acela cu straie albe a ieşit atunci în prag, zgîndărit peste măsură de manevra ciudată a bătrînului.

Moş Petrache i-a simţit privirea în ceafă. Se făcea că nu bagă de seamă, dar ciulise urechile să-i poată auzi mişcările.

Într-un tîrziu, a răsucit faţa spre el, apoi s-a întors cu totul şi l-a întrebat de departe :

– Mă rog 'mneata, aici se vînd doftorii ?...

Boierul a pufnit în mîs, cu răutate :

– Se vede...

Atunci bătrînul s-a apropiat.

– Păi, aş cumpăra şi eu cîte ceva, dacă nu-i cu supărare.

Farmacistul a scuturat din cap şi i-a spus repezit :

– Poftim încoace şi spune ce vrei...

Dar bătrînul vorbea greu. Boierul acesta cu straie albe şi faţa aspră îl înfrica. Se uita crunt, cu ochi răi şi gura strînsă.

De aceea, cantonierul a îngăimat :

– Păi, coane... aşa, nişte alifie pentru o rană...

– Ce fel de rană ? Şi bătrînul a înţeles că n-are să aibă doctoriile care-i trebuiesc, fiindcă nu poate să spuie ce fel de rană vrea să vindece...

Dar deodată, pe ne-veste, în ochii aspri ai spiţerului a pornit să licărească o părere de luminiţă blajină. Bătrînul din faţa lui avea nişte priviri aşa de speriate în faţa rîndurilor de borcane albe şi de sticle fumurii, încît

farmacistului i s-a făcut milă. Glasul i s-a îndulcit pe loc, iar sprîncenele s-au depărtat bune și prietenoase :

– Ia stai o clipă, moșule, să luăm lucrul pe de rînd. Spune mai întîi, unde e rana ?

– Ia aici, la mînă, coane... a răsuflat greu cantonierul.

– Și-i mare ?

– De-o palmă de mare...

Farmacistul s-a mirat :

– Dar din ce-a ieșit asemenea rană ?

– Eh !... Năpastă, boierule... Și încurajat de vorba blîndă a farmacistului, moș Petrache și-a dat drumul la tot oful inimei lui, ocolind adevărurile numai atîta cît se cuvenea să nu se greșească rostul doftoriilor : Flăcăul meu, boierule – nu-ș' din ce – s-o înțăpat la mînă și pesemne c-o rămas țapa în carne. O dat în obrinteală. Acu obrinteala o făcut coptură – s-o purces arșiță mare și s-o îmflat mîna ca butucul !... Pe urmă n-o mai putut să vorbească ca lumea – aiura săracul !... Apăi i-o venit deodată o nebuneală, o luat un brioeag și – ia așa ! – o tăiet ca într-o vită – să răsufle coptura... Pesemne că i-o luat mintea atîta durere...

– Asta e teribil... a șoptit farmacistul... Să vire singur cuțitul în braț... și s-a cutremurat.

Moș Petrache a văzut în scuturarea farmacistului întocmai fiorul de groază care tremura în inima lui și i-au dat lacrămile. Parcă-și cerea iertare :

– Dar o ieșit toată răutatea... măcar că o curs și mult singe... Și acu te rog, ca pe Dumnezeu, coane, dă-mi 'mneata o alifie să-i treacă... Că eu nu mai am capul pe lumea aiasta, dacă s-o prăpădi așa cruce de voinic, dintr-o greșeală de om înfierbîntat... Rău o hi făcut, dar acu l-o făcut.

Însă farmacistul l-a liniștit :

– N-a făcut rău de loc ; dimpotrivă... Numai să îngrijească bine rana, ca să nu mai facă puroi !

Și domnul cel încruntat i-a dat tot felul de pachețele și de stidle mai mari și mai mici, lămurindu-i care cum trebuie folosit, ca să tămăduiască rana fără primejdie.

– Acu, boierule, cît coastă ? a întrebat cu mare teamă bătrînul, speriat de maldărul doftoriilor din mîna lui.

Dar farmacistul s-a uitat lung la ochii cei bătrîni și umeziți, la fața trasă, la toată biata făptură slabă, răvășită de plîns, de hărțuială, de durere și a ridicat din umăr :

– Ai bani ?

– Am vro zece lei... Aspru, boierul l-a întrebat :

– Și acasă mai ai și alții ?

– Acu nu am. Da oi mai face... a răspuns împăciuitor și grăbit cantonierul.

Farmacistul a ieșit în fața tejghelei, l-a bătut pe umăr și i-a zis :

– Atunci ține-i și pe ăștia... Mie să-mi plătești după ce s-o face bine flăcăul...

Și ca să nu i se vadă nimic în privire, a clipit de cîteva ori nervos și l-a împins pe bătrîn încetișor spre ușă. Apoi, sicîit deodată de ochii uimiți ai casieriței, care vedea întîia oară o lacrimă în geana stăpînului ei, i-a strigat încruntat :

– Cată-ți de socotelile dumitale și nu mai căsca gura la toți clienții !

Moș Petrache vîrîse toate pachețelele și toate sticluțele în sîn și le pipăia mereu, ca pe-o comoară neînchipuită.

Se temea să n-o prăpădească. Mai nu-i venea să creadă că are doctoriile cele bune pentru Manlache. Căci bune voia să-i fie și credea în puterea lor făcătoare de minuni, cum credea în Dumnezeu. De altminteri, avea și nevoie să creadă.

Și-așa, pipăindu-și cu mîna, pe dinafara cămășii, grămăjoara din sîn, o pornise înapoi, spre ieșirea tîrgului, ca să nu-l apuce noaptea pe coclauri străine.

Dar n-a apucat să dea colțul ulițel și s-a oprit cu ochii mari. Nu mai înțelegea nimic și nu-i venea să-și creadă urechilor.

În vînzoleala de tîrg, alergau în toate părțile niște copilandri voioși, răcnind cît îi ținea gura și vînzînd jurnale :

– Idiție speceală cu fuga lui Manlache Pleșa...

La început crezuse că n-a înțeles bine. Curînd însă, numele lui Manlache i-a sunat lămurit în ureche.

Atunci a oprit pe un băiețaș plăviu, care i se părea mai de înțeles, adică mai de țară, ca el, și l-a tras deoparte.

– Mă țică, ia vino tu încoa, să-ți spun eu o vorbă...

Băiatul a venit.

– Ce-i, moșule ?

– Ce tot strigi tu acolo, bre ?

– Păi n-ai auzit ? Idiție speceală cu fuga lui Manlache Pleșa.

Bătrînul a clipit și a căutat cu coada ochilor, să vadă dacă nu-i pîndește careva, apoi liniștit, a întrebat :

– Adică în ce fel vine vorba aiasta ?

– O fugit Manlache Pleșa !

– Păi, tu, de unde știi ?

Băiatul a rîs :

– Cum să nu știu, dacă scrie la gazete !

Moș Petrache a făcut ochii mari.

– Iote-teee !... Scrie treaba aiasta la gazetă ?

– Îhî... cumpără una și citește dacă nu crezi...

– Da de unde-i gazeta aiasta, bre ?

– De la București !

– Nu mai spune ! Și aceia de unde-or ști ?

– Eeee ! Moșuleee ! Păi, de aia e gazetă ! Să știe ! și copilul a dat să plece. Cantonierul l-a ținut de mînă.

– Stai, mă țică, aici cu mine, că te-oi cinsti !

Băiatul a luat pitacul și a stat :

– Ce mai vrei să știi ?

– Păi, dacă zici că scrie acolo de Manlache, ia să văd eu ce știu cei de la București... Cetește tu – că la mine merge mai greu...

Îmbunat de gologan, băiatul s-a așezat jos, pe marginea trotuarului, a tras pe bătrîn lîngă el și i-a citit pe

nerăsuflate tot ce era scris acolo, adică tot ce era scris acolo în privința lui Manlache.

Uimirea lui moș Petrache era fără margini. Mai întîi, a auzit că se vorbește în gazete și despre dînsul ; pe urmă, se arăta aici, cum nu se mai poate, că Manlache omorîse pe Hrisant, iar Rusanda nu voia să spuie nimic la procurorul din Tecuci, măcar că a fost dovedită cu multe parale ascunse, din jăfuirea grecului, pesemne.

Dar minciunile astea, tot nu erau așa de mari ca altele, care arătau, după tot felul de mărturii, că de frica lui Manlache nu mai doarme nici un om din ținutul Tecuciului și al Galațiului. Că a spus careva că l-ar fi zărit pe ocnaș tocmai la malul Prutului, chip să treacă în împărăția rusească, dar că l-au alungat împușcăturile grănicerilor.

Auzind asemenea comedie, Petrache s-a dovedit neîncrezător :

– Fugi, mă țică, de aici ! Că n-o hi tocma așa !

– Na ! Că n-ai să știi 'mneata mai bine ca gazeta !

– Păi, de ce nu ?

– Păi, de un' să știi ? Ce ? Ai fost cu el ?

Negreșit, moș Petrache nu mai putea să răspundă la asemenea întrebare. A ocolit :

– Aiasta nu... da zic și eu așa... că nu-mi pre pare mie să hie tocma adevărat...

Apoi i-a mai dat un gologan, a păturit o gazetă în sîn, lîngă doftorii și a pornit-o înapoi, spre țarna lui, oftînd :

„Numai de s-ar îndura cel-de-sus să mai aibă cine-o ceti..."

Aproape de biserică, la geamul unei magherniță, a zărit, atîrnată între sticle, o legătură de luminări... S-a uitat lung la ele, a oftat iar și a cumpărat una subțirică – subțirică de tot.

La doi pași de prăvălie a rupt-o în două, fără milă, ca pe un bețișor și a dat s-o vîre în sîn. Dar pe asta n-a mai pus-o la un loc cu doctoriile. A zvîrlit-o în partea cealaltă.

Scăpătase seara din toate copcile cerului cînd a ajuns moș Petrache prin partea culoușului lor. Drumul îi fusese neted și plăcut, chiar de la ieșirea din Focșani, unde n-a mai dat nici de jandarmii pe care-i știa, nici de alții, să le ție locul. Mergea grăbit și vesel, cu toată grija și cu toată teama purtată în fundul inimii pentru viața lui Manlache. Îl liniștea mult, bietul bătrîn, cuvîntul boierului care i-a dat doctoriile, și de aici, de pe șoseaua asta cu plopi tremurători și pufulețí, multă mulțumire și multă binecuvîntare a pornit înapoi spre farmacia din inima orașului.

Cînd să lese calea mare și s-o ia prin drumulețul din sămănătură, cantonierul a simțit o mișcare ciudată în urma lui. S-a făcut că-și sumete o obială și își leagă nojița opincilor, ca să pîndească, pe dedesubt și întors, în partea de unde-i venise zgomotul.

Doi jandarmi, bine lipiți de trunchiurile plopilor, îi iscodeau calea.

Moș Petrache a stat o clipă pe gînduri, dar a înțeles îndată că nu mai e chip de fugă. Sămănăturile din partea locului erau mititele, de se vedea și-un spate de ciine deasupra lor, iar lanurile popușoaielor erau departe, spre stînga.

A socotit că e prins și n-a mai avut nici timp, nici dorul să mai cîrtească împotriva nedreptății. La drept vorbind, nu i se părea tocmai o nedreptate, ci un lucru

firesc şi la care se aştepta de multă vreme. Dar asta era numai în privinţa lui. Nedreptatea i se părea însă întîmplarea că prinderea asta vine tocmai acum, iar nu peste un ceas, cînd ar fi putut să oblojească, după toată orînduiala, rana bietului nefericit ascuns în popuşoaie.

Cu mintea vinturată de toată pustia amărăciunii lui, cantonierul îşi vedea de drum, dibăcind fel de fel de chibzuieli. Cerca să întîrzie clipa prinderii, doar-doar o afla putinţa să-i lase lui Manlache leacurile şi totodată să-i depărteze pe hăitaşi de ascunzătoarea rănitului. De aceea, cum se apropia de popuşoaie şi cum jandarmii îi strîngeau urma de-aproape, în loc să taie la stînga, a făcut-o la dreapta. Jandarmii au cotit-o după el, ferindu-se de vază, dar ţinîndu-l în ochi la fiece mişcare.

Popuşoaiele erau la cîţiva paşi. Bătrînul nu se dumirea de ce jandarmii nu iuţesc mersul, să-l înhaţe. Era încredinţat că n-or să-i dea pas să se înfunde în lanurile astea, nalte cît pădurea, unde i s-ar fi pierdut urma foarte lesne şi fără mare trudă din partea lui.

Cu toate astea, pîndaşii l-au lăsat în bună pace, iar moş Petrache nu aştepta mai mult. A cîrmit scurt în porumbişte şi s-a făcut nevăzut.

Cum era de înţeles, a crezut la început că e vreo potrivire la mijloc. Ca să se încredinţeze, s-a tras încet spre şosea, şi i-a aşteptat pe cei doi să treacă în drumul lor. Dar jandarmii rămaseseră chinciţi în colţul lanului, dovedind năpristan că aşteaptă şi că au plan socotit. Cîteva fluiere schimbate peste ogoare limpeziră, de altminteri, semne anume de înţelegere. Atunci bătrînul s-a înfundat în măduva lanului şi a dat să ocolească mult, pînă să se întoarcă, pe departe, tot în şosea, ca să treacă spre stînga.

Dar, în fundul şoselei, jandarmii, care pîndeau lungul drumului, l-au zăpsit şi au luat-o iarăşi după el. Bătrînul a iuţit pasul. Jandarmii aşijderea. Acum, nu mai încăpea îndoială că sînt puşi pe urma lui.

Moş Petrache se încăpăţînase însă nebuneşte să ajungă la Manlache. Cu toate astea, îşi dădea seama că urmă-

rirea de față are o țintă bine lămurită : jandarmii nu aveau nici un interes să-l prindă numai pe dînsul. Voiau să afle culcușul lui Manlache și să-i ridice pe amîndoi odată. De aceea, cantonierul și-a pus de gînd să-l scape pe rănit, cu orice preț, și să poarte soldații prin alte părți, cum ar fi, de pildă, în jos, spre Galați.

Deocamdată, ochea un loc unde să se facă nevăzut o clipă, ca să poată ajunge pînă la Manlache. Și asta nu i-a fost prea greu.

La o întorsătură de cale, unde drumul scăpăta rotund într-un căuș de vîlcea, s-a trîntit la pămînt și s-a tîrît de-a bușelea în lanul de peste drum. A zbughit-o apoi la goană, prin popușoaie, pînă a nimerit ascunzătoarea.

Venea gîfîind. Dar nu-i bătea inima din pricina alergăturii, cît îi bătea de frica de ce avea să găsească acolo.

Pe drum, în graba venitului, în fereala de jandarmi, aproape că uitase toată grozăvia de peste zi. Acum îl năpădise însă din nou, întreagă, crîncenă, necruțătoare. Cînd a dat cu ochii de culcuș și l-a găsit pe Manlache pălit la obraz, fără suflare, cu mîinile întinse cruce, întocmai cum îl lăsase, i s-a dus tot sîngele din cap și a înțeles că toată nebunia, toată truda i-a fost degeaba.

Dar acum, nu mai avea nici o tărie în el. I-o mistuise, întreagă, ziua de azi și n-ar mai fi putut nici să plîngă, nici să se zbuciume.

S-a lăsat doar jos, încet, în tăcerea pe care ți-o poruncește apropierea morții – fie că-i venită, fie că-i pe drum – și a închis ochii.

. . . . . .

– Ai venit, moș Petrache ? a șoptit rănitul.

Tăria unui chiot, care ar fi clătinat măruntaiele pămîntului, încă nu i-ar fi sunat așa de puternic în ureche.

S-a răsturnat lumea în patru vorbe, iată ! Și bătrînul, chinuit în urcușurile și coborîșurile astea amețitoare, a început să plîngă de bucurie...

S-a dat lîngă Manlache, i-a luat capul în braţe şi i l-a mîngîiat mult, fără să-i spuie o vorbă... Apoi a scos toate lucrurile cumpărate, i le-a pus alături, i-a vîrît în buzunar cei zece lei, care-i erau de prisos de acum încolo şi l-a întrebat ca o mamă fără noroc :

– Ţi-i mai bine, moşule ? Celălalt a răspuns încet, rar şi neştiutor de tot ce se petrecuse cu dînsul :

– Mai bine... Ştii, cît ai fost 'mneata dus, a răsuflat buba şi s-a stors coptura singură...

A trebuit să aştepte mult bătrînul ca să i se uşureze de la sine nodul groaznic care i se pusese în gît şi-i poruncea hohot de plîns.

Dar multe trecuseră pe ziua de astăzi, mai crîncene încă. A trecut şi clipa asta de durere amestecată cu bucurie şi moş Petrache a putut să-şi aducă aminte chibzuit, de toate, pe rînd, aşa cum se cuvenea împrejurărilor grele, care îi călcau pe urmă.

I-a lămurit în grabă, lui Manlache, cum să folosească fiecare sticluţă şi fiecare praf, apoi i-a spus întîmplarea cu jandarmii şi i-a hotărît :

– Acu, bre Manlache, şi cel-de-sus dacă ar veni să-mi spuie că n-o să avem slobozire, tot nu l-aş crede... Cîte s-o fi petrecut azi în o minune aşa de mare, care nu se mai află alta...

De aceea, tu lasă-te pe vorba mea. Eu mă duc să momesc jăndarii în jos, spre partea Galaţului, ca să-ţi curăţ căile ţie. Tu, mai stai o zi, două, pînă te-i întrema – cît de cît – şi o iei direpţ în sus, cam prin coada Strehaiei, auzi ? Pe urmă, apuc-o la munţi, spre Soveja, unde zîceai că ţi-o hi mai uşor să scapi, pîn-o ieşi la faţă toată întîmplarea.

Că acu, dacă s-o îndurat el, cel-de-sus, să scoată coptura, măcar că să-nchisăsără amîndouă gurile, apoi nici c-o ierta preasfîntul să mai steie mult închisă nemernicia. Că şi aceea tot un fel de coptură să arată la faţa ei...

Dar acum Manlache n-a mai zis nimic. Îl durea plecarea bătrînului mai mult decît toate rănile lui, şi totuşi

nu l-a mai oprit. A înțeles că a crescut în moșneag o hotărîre pe care n-o mai putea înfrînge nimic...

Și lungit pe spate, galben, cu mîinile întinse ca un răstignit, a privit doar cu coadă turbure de ochi foile de popușoi, care se mai clătinau încet, tot mai încet, în urma sfîntului bătrîn...

Cum știa bine și moș Petrache, în drum a dat iarăși de jandarmi.

Acum se lăsase fum gros de seară, peste ogoare, și umbrele erau pufoase, pline de taină. Bătrînul mergea spre noapte, cu inima plină de neastîmpăr copilăresc, ca în ziua aceea de pomină, cînd și-a aruncat în cap toată grozăvia, de dragul unei glume răutăcioase...

Jandarmii se apropiaseră ca să nu-l mai piardă din nou. Din loc în loc, valuri de ierbăriș tresăreau speriate de o apă ascunsă, iar moș Petrache zîmbea, privind cu coada ochilor urma neagră a jandarmului, care se prizărea să-i lase trecerea slobodă.

În urma lui, toate posturile fixe se strîngeau la semne mutești, ca să fie gata pentru urmărirea, bine organizată, după planurile companiei din Focșani.

Dar cantonierul avea chef de glumă. Se afunda, fără pricină, în cîte un lan mai răsărit și-și pîndea urmăritorii. Îi vedea strîngîndu-se, sfătuindu-se între ei și împărțindu-și rosturile ca să înconjoare, în taină mare, capetele de hotar.

Cînd totul era întocmit și gata de goană, moș Petrache ieșea din nou la iveală și o pornea mai departe, ducîndu-i după el, cum duce baciul stînii o turmă ascultătoare.

Răsărise de mult luna mare și rotundă a vălurelelor acestea moldovenești și brăzda în solzi tari apa tremurată a Siretului din poala luncii, cînd bătrînul a ocolit pe departe coliba podarului și a luat-o în jos, după mersul apei. Nu-și mai simțea picioarele de atîta drum, dar nu se putea opri. Îi plăcea răcoreala care aburea din

apă, peste capetele de lanuri, și-i plăcea liniștea în care nu se auzea decît clipocitul năhlapilor [1] de pe lîngă mal. Ici-colo, șiruia mai tare doar iuțimea din sfor, lovită de vreo buturugă rămasă în mijlocul Siretului. Încolo liniște și bună pace. Liniște și bună pace ca și în inima lui moș Petrache, cantonierul, care își căuta, în noaptea asta bună și cuminte, locul unde se cădea obrazului dumisale, să fie prins de jandarmi, ca un tovarăș și tăinuitor de ucigaș ce este...

Iar în inima lui, în fundul inimii lui, bătrînul cu ochi de copil trăia din nou, și aievea, după o jumătate de veac, joaca obișnuită a țîncilor din toate vremurile și din toate locurile : joaca de-a hoții și de-a potera...

Cînd a început să se crape de ziuă, moș Petrache și-a făcut socoteala că a pus, între Manlache și poteră, o lungime de aproape două poști. Îi era destul. Atunci, a ochit niște lăstărișuri într-o margine de hat și, prefăcîndu-se, după toată regula jocului, că se ferește să nu fie văzut, s-a dus într-acolo de și-a făcut culcuș moale pe iarbă, cu răzorul drept pernă de căpătîi.

Strașnic i-ar fi plăcut dumisale să adoarmă de-a binelea și să fie trezit cu țevi de carabină în nas. Numai că omul bătrîn nu poate porunci așa de lesne somnului, cum poruncește deșteptăciunii. De aceea, moș Petrache s-a mulțumit să caște virtos, să se uite la străfundul cerului, la stele, la lună, dar mai ales la petele lăsate de dinții vîrcolacilor, care, de cînd lumea și pămîntul, o tot rod, iar ea mereu se preface că piere și rîde de ei, ca de niște proști fără vindecare...

La urma urmei însă, tot i-a fost menit să adoarmă, așa precum dorise în inima lui de copil bătrîn... L-au deșteptat cînd era soarele sus, de două suliți hătmănești pe cer, și au stricat somnul adînc și zîmbitor, de prunc fără știință și fără grijă.

---

[1] *Năhlap* – val.

Dar în potera, care se înșiruise în trăgători pe tot lanul, de nu era om de om mai departe de un pas, găsirea bătrînului a fost ca o mare uimire amărită.

Un plutonier, cu mustața lungă cît o coadă de noaten, l-a pocnit cu cizma drept în rărunchi :

– Scoal', bestie !

Moș Petrache, mai nedumerit de numele pe care i-l dăduse, decît de lovitura din șale, a întrebat cu mirare domoală :

– Păi, de ce ?

– Pentru că vreau eu ! Și motivul era așa de lămurit, încît bătrînul n-a mai cerut adaos.

Adaos a cerut, în schimb, plutonierul :

– Ce făceai aici ?

– Dormeam !

– Și pen'ce ?

– Păi, mi... mi-a fost somn !

Plutonierul s-a înfuriat și mai mult peste furia lui ; s-ar zice că însăși furia lui s-a înfuriat :

– Mie să nu-mi răspunzi impertinent, că aici îți putrezesc oasele, criminalule !

Acum, cu adevărat, moș Petrache nu mai înțelegea nimic.

S-a uitat la el cu ochi mari și aștepta.

– N-auzi ?

– Aud !

– Ei, și !

Bătrînul a dat din umeri, drept orice răspuns. Jandarmul a muiat puținel tonul.

– Cum te cheamă ?

Moș Petrache a clipit ușor din ochi :

– Vasîli...

Plutonierul a adăugat furios și în batjocură :

– Ei brava ! ...Și mai cum ?

– A Sandei... Adică Vasîli a Sandei !

Ironia jandarmului s-a făcut mușcătoare :

– Uite, dom'le, ce surpriză ! Îmi pare bine, dom'le Vasile a Sandei ! Dar de unde ești matale de loc, dacă nu vă supărați că vă întreb ?

– De la Hanul Conachi. Da-s însurat la Cudalbi !

– ...și dormi pe malul Siretului ?

Cu inima curată și senină, moș Petrache i-a lămurit :

– Păi, aista-i lanul meu...

Plutonierul a amuțit. Într-adevăr, argumentul acesta nu-l aștepta și nici nu putea să-l răstoarne.

– Bine, bine, asta vom vedea-o noi. Dar deocamdată să-mi spui tu dacă nu cunoști pe unu Petrache Sava, cantonier pe șoseaua Ivești-Călmățui ?

– Petrache ?... Păi, știu eu ?... Că eu cunosc mulți de-alde Petrache... Da iaca, de aista nu-mi aduc aminte.

– Ei lasă, că te fac eu să-ți aduci aminte de dumnealui, dom'le Vasile a Saftei...

Cantonierul a îndreptat :

– A Sandei...

Dar cu un ton care făgăduia multe, jandarmul a desăvîrșit :

– ...a naibei... Daaa de unu Manlache Pleșa ai auzit ?

– Îhî... Acela-i la ocnă...

– A fost și-o să se întoarcă... a răspuns jandarmul în doi peri, dar deocamdată e pe-aici pe undeva și te rog să fii bun să ne spui cum pe unde e ?

– Păi, eu nu l-am văzut, săracu, de cînd eram flăcău, a făcut, cu totul nevinovat, moș Petrache.

Deodată, plutonierului i-a sărit țîfna. S-a repezit la bătrîn, l-a înșfăcat de piept și l-a zguduit de două ori, să-l năucească.

– Ia ascultă, bestie ! Să nu-ți bați joc de mine, că te fac praf, pricepi ? Să-mi spui unde-i Manlache Pleșa !

– Nu știu, dom' jăndar !

– Ba știi ! Că tu l-ai ascuns de cînd l-a omorît pe grec !

– L-o hi ascuns Dumnezeu, don' jăndar...

– Ba l-ai ascuns tu ! Că pe tine te cheamă Petrache Sava ! Şi să nu spui că nu te cheamă aşa, c-apoi eu ţi-s naşul !

– Păi văd că, oricum oi întoarce-o, tot naş îmi rămîi !

– Ceee ?

– Păi, dacă mă botezi cum vrei 'mneata...

Dar n-a apucat să sfîrşească vorba şi palma grea a plutonierului a trăsnit în plin peste faţa bătrînului, de i-a luat vederea.

– Ce dai, dom' ?

– Spui adevărat, bestie ? Ori nu spui ?

– Păi, dacă nu ştiu...

– Nu ştii ?

– Nu !

A doua palmă, ca o măciucă de grea, l-a prăvălit la pămînt :

– Acu ştii ?

Ameţit, bătrînul a răspuns :

– Nu ştiu... şi a scuipat din gură clăbuci de sînge.

Plutonierul n-a mai văzut nimic înaintea ochilor. Înfierbîntat, şi-a dat drumul la năduful atîtor nopţi de veghe şi de groază şi s-a năpustit cu pumni de piatră în biata fărîmă de om, care i se împotrivea. L-a făcut mototol în ţărnă şi a dat pînă ce l-a văzut că nu mai mişcă. Atunci a strigat la doi jandarmi :

– Ridicaţi-l în picioare, că se preface.

Dar bietul moş Petrache nu se mai prefăcea de astă dată. Au trebuit să-l scuture mult, pînă să-l dezmeticească.

Cînd a deschis ochii, plutonierul l-a smucit cu faţa la el :

– Ai văzut ce păţeşti dacă nu răspunzi ? Şi asta a fost, aşaa, numai o probă ! Acu cred că ai să spui !

Fălcile bătrînului s-au încleştat. A privit lung de tot şi drept în ochii singeroşi ai ostaşului, şi i-a răspuns rar şi apăsat :

– Apăi, dacă ceri de la mine să-ți spun tocma ce vrei 'mneata, încalte de ce mă mai întrebi ? Zi că am răspuns și gata !

– Va să zică, nu vrei să spui ?

– Eu spui ce-mi poruncește mie cel-de-sus să spui... Sfătuiește-te cu el... Că dacă e vorba s-aleg între bătaia lui și bătaia 'mneatale, apăi poți să mă bați cît vrei.

O clipă, jandarmul a rămas pufnind, fără să știe ce mai are de făcut. Apoi a scrîșnit o înjurătură printre dinți :

– Dumnezeul tău de bestie !

Și l-a mai plesnit o dată cu dosul palmei, de i-a scos sînge pe nas.

– Să mi-l duceți la Nămoloasa ! Iar dacă scapă, vă împușc ca pe potîrnichi... Și acolo, lasă ! Îl fac eu să spună și ce-a văzut în pîntecele mă-sii !...

Dar plutonierul n-a avut noroc să-și făptuiască osînda dumisale. Procurorul Putnei, pus în cunoștință de prinderea bătrînului, a venit la fața locului cu automobilul și l-a transportat urgent la Focșani. Cum toate străduințile să i se scoată mai mult din gură erau zadarnice, moș Petrache a fost plănuit să fie dus la Tecuci, unde îl așteptau înfrigurarea și deznădejdea domnului Toni Elefterescu, ferchețul și simpaticul judecător de instrucție al tribunalului.

Se întîmplase însă un lucru nemaipomenit. De la trecerea domnului Elefterescu pe la cantonul lui moș Petrache – atunci cînd bătrînul fusese arestat și răpit de Manlache – tot ținutul s-a zvîrcolit într-o năvală de vești, care de care mai năbădăioasă și mai de neorezut. Mai întîi, au început zvonuri că Manlache are iarba fiarelor și nu-l atinge glonțul, lucru care s-a înfipt chiar în mintea jandarmilor de rînd și le-a tăiat tot curajul să mai urmărească în vrednicie pe ocnaș – mai cu seamă pe vreme de noapte. De aceea se speriau de nimica, născoceau povești de neînchipuit, iar domnul Elefterescu se pomenea în fiecare dimineață cu cîte cinci, ori șase rapoarte, venite din tot atîtea locuri, depărtate unele de altele, unde tot atîția oameni spuneau că l-au văzut pe fugar, l-au somat, au tras în el, dar... a scăpat.

La început, magistratul a crezut că Manlache fuge de ici-colo căutînd punctele slabe – cum se zice în război – ca să găsească golul pe unde să se strecoare din împresurare. Dar cînd au început să se potrivească ceasurile venirii lui Manlache în valea Gerului, cu arătarea pe lunca Bîrladului, Elefterescu a rămas pe gînduri. Apoi, s-a înfuriat deodată și uitînd crima lui Manlache, a început să cercetеze „cazul" Manlache, chinuind fără milă pe bieții jandarmi în interogatorii fără capăt și fără număr.

– Mă, l-ai văzut tu, cu ochii tăi ?

– Văzut, dom' judecător !

– Şi-ai strigat la el ?
– Strigat, dom' jude...
– Şi s-a uitat la tine ?
– Uitat, dom' ju...
– Şi-ai tras ?
– Tras, dom'...
– Şi a căzut ?
– Căzut, do...
– Şi cînd te-ai dus la el, ce-a fost ?
Răspunsul venea tîrziu, vinovat, înfrînt :
– Nu mai era, dom' judecător...

Dar răspunsul acesta se repeta întotdeauna şi aidoma, de parcă fusese învăţat pe de rost la aceeaşi şcoală şi în clasa aceluiaşi profesor...

Ceea ce era mai curios era însă faptul că toţi jandarmii îl descriau pe Manlache la fel. Hoţomanul acela întunecat şi cu spinarea uriaşă intrase în mintea obştească, de parcă l-ar fi văzut cu toţii în aceeaşi clipă. Doar o singură deosebire. Tuturor li se năzărea mai mare, mai voinic, mai crunt şi mai fioros.

– A trecut în basm, amice... ce vrei ? Mistica populară ! i-a explicat Virgil Predescu. Şi să fii sigur că Manlache Pleşa găseşte, de-acum încolo, cîte ascunzători vrea, pe la ţăranii lui. Să nu te miri, dacă vei afla într-o zi, că pînă şi jandarmii tăi îl fac scăpat.

Vorbele astea şi altele multe pe deasupra – căci fantezia lui Virgil Predescu făurise literatură bogată şi senzaţională pe „cazul" Manlache – l-au făcut pe domnul Elefteresou să nu mai aibă încredere în nimeni şi în nimic. Începuse să se îndoiască pînă şi de raportul şefului de post, care-i vestea că ocnaşul venise în curte la Ţigău, după arestarea Rusandei.

De aceea, cînd l-a chemat la Tecuci, dintr-o singură aruncătură de ochi l-a simţit că minte.

– Cine ţi-a spus ţie că a fost Manlache la Ţigău ?
– Oamenii, dom' judecător. Poftim declaraţiile. Şi şeful de post, cu obrazul stors de sînge, i-a despăturat un teanc

de hîrtii pe birou. Declarațiile astea le strînsese bietul jandarm de frică. Se necăjise din om în om, ca să închidă gura fiecăruia. Îngrozit la gîndul că s-ar fi putut afla într-o bună zi adevărul, a întors oamenii în așa fel, încît să declare în scris cum l-au văzut pe Manlache în curtea lui Țigău, adăugînd însă – unde i se părea că vine mai bine – o vorbuliță, din care să se arate că el, șeful, nu l-a văzut de fel, „fiind dus în patrulare"...

Dar cu toate declarațiile astea, inima lui numai liniștită nu era. De aceea, cînd i-a zbîrnîit telefonul judecătorului, a pălit ca o miriște uscată și l-a apucat cu amețeală. Venise apoi atîta drum, atîtea ceasuri și capul tot îi vijiia, ca la început. Acum pîndea chipul magistratului și-i țîțîia inima în el, de teamă să nu-l audă pe Elefterescu spunîndu-i dumnealui adevărul, pe care nu-l știa decît Manlache și el, șeful de post. Căci jandarmul nu numai că avea încredere în priceperea judecătorilor, dar nu găsea decît un rost faptului că a fost chemat așa de urgent :

„A aflat, și acum vrea să mă aresteze..." În teama cumplită care i se înșurupase în inimă, ar fi mărturisit tot, fără șovăială, de la prima întrebare.

Numai că domnul Elefterescu era cu gîndul pe alte căi. Dovadă dau vorbele pe care le-a spus :

– Declarațiile astea nu fac doi bani, băiete ! Mint și ăștia, cum mint toți jandarmii care spun că l-au văzut și au tras în el...

Șeful a clipit din ochi, cercînd să înțeleagă. Țiuitul lung, nesfîrșit de lung, care-i șuiera în urechi de cînd auzise că-l cheamă la tribunal, îl făcea să audă greu mormăiala domnului Elefterescu.

Deodată, însă, magistratul a plesnit cu dosul degetelor teancul de declarații :

– Și tu ce dovadă ai că ăștia nu mint ?

Acum jandarmul chiar n-a mai priceput nimic. Și asta n-ar fi fost mare lucru. Dar a rămas împietrit, cu gura căscată prostește, în fața acestui judecător care nu credea

în mărturia scrisă și iscălită, dată de peste o sută de oameni.... Căci acum, nimic nu-l mai ocrotea nici pe dînsul, șeful de post, de bănuiala domnului Elefterescu, de vreme ce dumnealui socotea toate declarațiile mincinoase... Magistratul s-a răstit :

– Ei, zi ceva ! Ai vreo dovadă ?

– Păi, dom' judecător... is oameni de crezare...

Elefterescu a rîs :

– Ha ? ! Oameni de crezare ? Halal ! Dar dacă-i vorba de așa ceva, de ce nu te-au strigat cînd era banditul acolo, ca să-l arestezi pe loc ? Hai ?

– Păi, știu eu ? Se vede că n-au putut... de frica lui Manlache...

Judecătorul [1] a mîs iar, cu necaz :

– Apoi nu-ți spun eu ? Auzi dumneata ! De frica lui Manlache ! Parcă eu aveai să-i pîrăști lui Manlache !...

Pe urmă s-a uitat pe geam, foarte scîrbit, a oftat cu năduf și, chinuindu-și între degete albe cu unghii sclipitoare mustăcioara dumisale neagră și lucioasă, a încheiat foarte încredințat :

– Mistica populară, băiete !... Tu nu știi ce-i aia, dar dumneaei îmi încurcă mie toate socotelile...

S-a plimbat de două ori prin cameră, cu mîinile la spate, bătîndu-le una de alta și s-a oprit în fața șefului :

– Du-te înapoi și supraveghează în draci pe toți oamenii ! Să nu te miri, dacă vei afla într-o bună zi, că Manlache e ascuns la unul din ei, acolo, în nasul tău. Eu unul sînt convins că toți ăștia vor să ne încurce.

Fericit cum n-a fost niciodată în viața lui, șeful și-a simțit ochii umezi de recunoștință pentru judecătorul ăsta așa de simpatic și de bun, care înțelegea așa de prielnic și care vorbea așa de frumos. Dar cînd să iasă pe ușă, Elefterescu, care și-a adus aminte ceva, i-a strigat :

---

[1] În ediția 1945 : procurorul (greșeală de tipar).

– Aaa ! Ia stai !... Jandarmul de la postul din Herătău mi-a raportat că ai trecut pe acolo în aceeași seară șiiii...

Șefului i s-a pus un nod în gît. Într-o clipă s-a prăbușit toată lumea peste dînsul. Elefterescu s-a apropiat de el și a continuat rizînd :

– șiiiii... i-ai spus că l-ai prins pe Manlache Pleșa... că îl escortezi la Tecuci și ai să iei premiul... Așa e, ori nu ?

Șeful a bîiguit :

– Am zis... așa....

Acum judecătorul a ridicat din umeri, rizînd :

– Ca să rîzi de el, nu ?...

– Da, dom'...

– Apoi vezi ?... Tu rizi de unii... alții rîd de tine... și Manlache rîde de noi toți !... Mistica populară, asta-i.

Și domnul Toni Elefterescu a rămas cu un deget alb și fin ridicat în sus, ca și cînd mistica populară ar fi fost lipită undeva de tavan, ori dincolo, pe acoperiș...

De la întîmplarea aceasta încolo, domnul Elefterescu n-a mai crezut nimic. Citea rapoartele zilnice, așa cum ai citi un roman pasionant, publicat în foiletoane. Dar atîta tot.

– A intrat deruta în mine, *mon cher* [1], ce vrei ? Mi se pare că rîd toți de mine ; și țăranii, și jandarmii... Mă simt ridicol și nu mai am încredere. Într-o bună zi, o să expediez acasă la tată-su și pe fata asta – pe care o țin degeaba, fiindcă n-am nici o dovadă împotriva ei – închid dosarul, ori îl rog pe Tănăsescu să mă mute de-aci și am terminat !

Încruntat nevoie mare, a bătut mult o darabană nervoasă, cu degetele dumisale femeiești, pe sticla curată a biroului, și în virtutea unei inerții mintale, ușor de înțeles, a început numaidecît să se gîndească în ce oraș i-ar fi mai prielnică mutarea...

---

[1] Dragul meu (fr.).

Asta nu l-a împiedicat, însă, peste cîteva ceasuri, să răspundă grațios la toate întrebările lui Floreanu, ovreiașul mititel și viu ca o zvîrlugă veselă, agent de asigurare și corespondentul unui disoret ziar din capitală.

În astfel de împrejurări, e lesne de priceput de ce a dat din umeri și de ce a zîmbit domnul Elefterescu, atunci cînd i s-a raportat că podarul de la Călieni a avut o întîmplare ciudată cu doi oameni, care au trecut Siretul – așa cum se știe că l-au trecut.

Cu toate astea, judecătorul și-a făcut datoria de a înștiința parchetul din Putna, ca și pe cel din Covurlui, că Manlache Pleșa poate să fi trecut pe teritoriile lor și, prin urmare, să-și ia măsurile ce vor crede de cuviință.

Dar, dictînd adresa, era vesel și-i venea să zburde. Îl ispitea nebunește să scrie pe amîndouă adresele o frază cam în felul ăsta :

„Avem informații *absolut precise* că individul... etc., etc. a trecut pe *teritoriul județului dumneavoastră...*" Simțea o nevoie mai tare decît conștiința lui profesională să intre și el în „mistica populară", cu care îi îmbuiase capul Virgil Predescu. Asta l-ar fi mîngîiat puțintel de dureroasa înfrîngere pe care o suferise și l-ar fi răzbunat întrucîtva de ridicolul în care se simțea învăluit, deoarece l-ar fi împărțit cu alții, iar în mustăcioara lui de amorez american, ar fi putut – în sfîrșit ! – să rîdă și el de cineva.

Privirea serioasă a copistului l-a întors totuși la gravitatea profesională. Fraza a șerpuit lîncedă :

„Din informațiile pe care le avem, n-ar fi exclus ca individul...."

Și totuși telegrama procurorului din Focșani a schimbat fața lucrurilor. A citit-o de patru ori pînă s-o înțeleagă bine și s-a uitat, citind-o în șir, de la cap la

coadă, în vreme ce pe valul de sînge care năpădise la creier și-i frigea obrajii, săltau, ca într-un iureș neînfrînat, toate veleitățile și toate visurile de mai înainte.

„Cantonierul Petrache Sava prins mal Siret Nămoloasa. Refuză declarații privitor Manlache Pleșa. Cercetări continuă. Dispuneți."

Cînd și-a venit în fire, i s-a părut că toată camera i-i un imens furnicar. A intrat în el un neastîmpăr bolnav, care îl ametea. Săreau mușchii din loc, cum sar arcurile scăpate din clempușul lor, iar toate mișcările i s-au făcut scurte și tăiate, ca la un om speriat.

De cîtă grabă avea, i s-a părut că telegrama e un mijloc de comunicare învechit și greoi. A pus mîna pe telefon să vorbească direct. Asta îi mulțumea oarecum dorința să se afle chiar în clipa asta, acolo, la Focșani, înaintea complicelui. De s-ar fi putut, ar fi făcut și un interogator la telefon...

Decît, telefonul e ca măseaua găunoasă. Nu te mai chinuie cînd vede firma dentistului – asta îi dovedește lămurit că te poți lipsi de ea – dar nu-ți dă voie să bei un pahar de apă cînd mori de sete.

Or, domnul Elefterescu, cu adevărat murea de sete, în felul lui...

A întrebat telefonista :

– În cît timp ajunge la Focșani o telegramă urgentă oficială ?

– În citeva ore... două... trei... patru... după cum e firul liber...

– Acum firul e liber ?

– Întrebați dumneavoastră la telegraf, vă rog... a răspuns înțepat glasul acru și cepeleag.

Domnul Elefterescu s-a sfiit :

– Domnișoară, aici e judecătorul de instrucție Elefterescu și mă interesez, deoarece e o chestie de serviciu – ceva foarte grav... Fii bună, te rog, și întreabă dumneata, fiindcă ți-i alături...

Fata i-a răspuns leneşă şi fără nici o plăcere :

– Aşteptaţi la telefon.

Apoi, astupînd pilnia, i-a spus colegei care o întrebasc :

– Cine-i, dragă ?

– Ia, fandositul de Elefterescu... nu pot să-l sufăr !... Dar Simion unde e ? Să-l trimit la telegraf pe el, că de dragul sticlei lui din ochi, nu mă mişc nici moartă.

Şi nici nu s-a mişcat. Iar în vremea ce, în pilnia pusă pe măsuţă, glasul domnului judecător scanda nervos o chemare în gol, telefonista cu piepţi mari şi şolduri de băiat, ascunse în şorţul cenuşiu al meserici dumisale, îşi scobea negrul de sub unghie cu o spelcă scoasă din claia cocului suit pe moalele capului.

Dar, în sfîrşit, Simion a venit şi a făcut, el, cei zece paşi de trebuinţă, cu călcătura lui de raţă pusă pe picioare de cavalerist.

– Aloo... domnule, şi i-a făcut cu ochiul vecinei, şoptind : Nu-i zic „judecător", ca să-i fac în ciudă... Aloo ! Domnule ! Linia e liberă peste o jumătate de oră... Dar telegrafista de serviciu nu poate să garanteze că telegrama ajunge înainte de două ore, pentru că poate oficiul Focşani n-are biciclistul la dispoziţie imediat...

– Mulţumesc... Dar dacă telefonez, capăt legătura tîrziu ?

– Nuu... puteţi telefona mai repede ceva. Aşteptaţi acum, că vorbeşte Iaşul. Cînd s-o termina, intraţi dumneavoastră.

– Bun. Atunci îmi dai parchetul Focşani. Chiar pe domnul procuror...

– Cu cine să vorbească ?

– Am spus o dată... cu judecătorul de instrucţie Toni Elefterescu !

– De la tribunal ?

Elefterescu s-a supărat de atita imbecilitate şi a rînjit rău, brutal şi batjocoritor :

– Nu ! De la... pompele funebre... sau de la şcoala profesională.

Acum i-a venit rîndul telefonistei să se supere. I-a sîsîit un răspuns categoric :

– Vă poftesc să vorbiţi serios !

– Apoi cum să-ţi vorbesc, dacă mă întrebi aşa ceva ? O dată ce sînt judecător de instrucţie, unde vrei să fiu ? Sigur că la tribunal !

Ţinîndu-se să nu pufnească de rîs, femeia i-a întors demnă :

– Mai întîi, că eu nu-s de alea să ştiu ce e pe la tribunalul dumneavoastră ! Şi pe urmă, eu n-am întrebat dacă sînteţi cu slujba la tribunal ori la şcoala profesională – asta vă priveşte personal şi mie nu-mi face nici cald, nici rece...

– Apoi atunci – de ce mă întrebi ?

– Întreb, fiindcă vreau să ştiu de unde vorbiţi, ca să pot să vă dau legătura... Aţi înţeles ?

Foarte umilit de ridicolul în care-l aruncase stupida lui supărare, Elefterescu a scoborît imediat tonul.

– Bine... mă rog... am crezut... În sfîrşit... vorbesc de la tribunal ! Dar să ştiţi că e un caz foarte urgent...

Răspunsul a venit tîrziu şi tărăgănat :

– Aşteptaţi atunci legătura. Vă sun eu.

Şi rizînd, telefonista a scos fişa :

– Aşteaptă tu, pînă ţi s-o aburi sticla din ochi !... Apoi, întorcîndu-se la vecină : Îl las moştenire Angelinei, cînd o veni la schimb.

Cealaltă fată s-a alarmat plină de simpatie şi milă :

– Vaaai, săracul !... Două ceasuri... cînd poţi să-i dai legătura imediat !

– Nu pot să-l sufăr... Şi pe urmă a fost măgar !

– N-a înţeles omul... – de obicei e aşa de *bienélevé* [1]... Lasă-mă să-l servesc eu, zău.

Şi fetişcana slabă şi urîtă, cu cap de oiţă galeşă, se ruga de-ţi era mai mare dragul... Numai că cealaltă îşi

[1] Binecrescut (fr.).

lipise bine sprîncenele una de alta, la încheietura nasului și creștul greu și dîrz dintre ele spunea sigur și scurt :

– Pînă aici ! !

Și pînă aici a fost. Degeaba a sunat domnul Elefterescu de zeci de ori. Zeci de pretexte au ieșit, ca ciupercile, să-i închidă gura. N-a avut legătura cu Focșanii decît după două ore, din mîna, din graba și din inima domnișoarei Angelina, care rîmnea de mult la tînărul magistrat, din tot adîncul modestiei și al mahalalei ei, tocmai fiindcă purta monoclu – cel mai înalt punct pe care îl atinge eleganța bărbătească – după părerea dumisale. Dar graba și surîsul fericit al fetei înalte și blînde, ca o luminărică sentimentală clătinată de vînt, au fost de prisos. Procurorul din Focșani nu era la birou și nu se întorcea decît peste două ceasuri.

Altă întîrziere... și altă frămîntare pentru domnul Elefterescu.

– Domnule judecător, stau în legătură cu Focșanii și imediat ce s-o întoarce dumnealui la birou, vi-l dau la telefon... l-a încredințat dulce, cu guriță de flirt păcătos, domnișoara Angelina.

Și fata s-a ținut de cuvînt. I-a dat legătura cu procurorul de Focșani în mai puțin de un ceas...

Toni Elefterescu a răsuflat violent și adînc :

– Uuuuf ! În sfîrșit ! Și a început să spuie colegului din Focșani încîntarea lui că bătrînul a fost prins.

Celălalt l-a întrerupt :

– Dumneavoastră sînteți judecătorul de instrucție din Tecuci ?

– Da, domnule procuror.

– Ați primit telegrama mea ?

– Da ! da ! Și tocmai la ea vreau să vă răspund !

– Bun ! Atunci aștept telegramă.

– Păi, acum vreau să vă spun tocmai răspunsul !

– Și anume ? !

– Să trimiteți arestatul aici !

– Bine ! Imediat ce primesc telegrama, îl trimit !

– Ce mai este nevoie, dacă vă comunic verbal ?

– Şi cu ce-mi dovediţi dumneavoastră că sînteţi judecătorul de la Tecuci şi nu sînteţi, de pildă, Maniache Pleşa, care a aranjat conversaţia asta ca să-şi scape tovarăşul... etcetera... etcetera...

Elefteresou a rămas încremenit. N-a mai stăruit. A mulţumit şi a închis telefonul. Apoi a scris telegrama oficială, foarte scîrbit, şi a trimis-o la poştă. Acum ştia bine că pînă a doua zi dimineaţa nu mai are nici o nădejde să mai vadă pe bătrînul Petrache Sava.

Şi s-a descoperit, deodată, mai nemulţumit de toate şi mai dornic ca oricînd să se mute din oraşul ăsta mititel şi murdar...

A doua zi dimineața, pe birou îl aștepta o telegramă din Focșani.

„Sigur ! Altă întîrziere – a afurisit el în gînd – ori cine știe ce complicație neprevăzută ! Ce țară de formalități idioate..."

A deschis-o încet :

„Azi ora zece expediem arestat cantonier Petrache Sava, escortă puternică. Anexat proces-verbal copie interogator, cuțit, jurnal."

„Cuțit... jurnal... ce-o mai fi și asta ?" s-a întrebat judecătorul uitîndu-se la ceas și luînd o înghițitură din cafeaua acră, dar caldă și binevenită pe răcoarea aceasta a dimineții.

Totuși, telegrama l-a înveselit. Nu-l mai frămînta graba de ieri și începuse să vadă iarăși greul lucrurilor. Căci acum avea nu numai un reazim, dar și un adaos de răspundere... fiindcă arestatul putuse să fie cel mult o gazdă tăinuitoare și nimic mai mult. Prinderea lui era deci – ca să zicem așa – un succes bun de speculat la gazetă, dar atîta tot.

„Un succes moral ! a gîndit Elefteriescu, prin vorbele lui Virgil... Dar pe urmă ?"

În orice caz, forcheșul magistrat a chibzuit că prinderea cantonierului lîngă Nămoloasa făcea de crezut povestirea podarului din Călieni. Urmarea firească era încredințarea

că Manlache Pleşa a ieşit din judeţul Tecuci. Iată deocamdată un mare ciştig.

Elefterescu îşi dădea seama că poate să stringă jandarmii de pe cîmpuri şi din sate, iar el, personal, scapă, prin asta, de groaza ridicolului, care creştea în fiecare zi şi în fiecare ceas... După cele întîmplate la telefon între el şi procurorul de Putna, i-ar fi părut chiar foarte bine ca Manlache să-şi bată joc de toate măsurile de prindere pe care le va lua îngîmfatul de acolo. Şi astfel, pentru a doua oară, domnul procuror Elefterescu s-a simţit încorporat în mistica populară.

Cu toate acestea, se mai încorporase o dată. Şi anume, la cofetăria Pangalos, cu o seară înainte, cînd i-a şoptit vesel lui Virgil Predescu :

– Cantonierul a fost prins şi mîine, cel mai tîrziu poimîine, îl am aici...

Cum se vede, judecătorul şi-a închipuit că, spunînd în şoaptă o veste tainică, nu mai e nevoie să recomande tăinuirea desăvîrşită. Dar Virgil Predescu a văzut în şoapta prietenului său numai semnul modestiei unui biruitor, numai pudoarea victoriosului şi a fost de două ori mişcat : o dată pentru biruinţa unui prieten şi a doua oară pentru modestia asta, care dovedea un suflet superior. S-a simţit mîndru de asemenea prieten şi a încercat să-l răsplătească în măsura puterilor lui. Iar cum puterile lui erau mai cu seamă vorbele lui, pînă a doua zi dimineaţa, tot Tecuciul ştia că Manlache Pleşa a fost prins şi se află, legat în fiare grozave, la arestul preventiv. Toate dezminţirile date lumii, care umplea strada în faţa arestului, au fost zadarnice.

„Pesemne au ordin să spuie că nu e aici, de teamă să nu se întîmple cine ştie ce..."

Dar în tîrgul acesta mititel, vestea că Manlache Pleşa a devenit peste noapte concetăţean, fie el într-un fund de chilie, cu zece lanţuri la mîini şi cu o mie de gratii în ferestre, a zvîrlit ca un praf general de febră. Manlache Pleşa încetase de mult să mai fie un om. Era o jiganie fioroasă, apocaliptică. Pe pielea lui gloanţele lu-

necau, în mîinile lui de piatră stîncile porneau să geamă. Ocnaşul putea – dacă ar fi vrut – să înşface în braţe muntele Ceahlău şi să-l trîntească peste oraş, ca să-l facă muşuroi... „Mistica populară" – spusese bine Predescu !...

Numai că mistica asta populară avea totodată şi faţa cealaltă... O impresionase hăituiala aceasta de atîtea săptămîni, făcută cu sute de jandarmi, cărora Manlacheuriaşul le scăpa printre degete, fără să ucidă pe nimeni şi mai ales – *mai ales* – fără o armă la dînsul...

Ce copil n-a fost fericit în clipa cînd voinicul din povestea pe care i-o spui zvîrle arma din mînă şi strigă, celuilalt, cu care se luptă :

– Tu, cu cuţitul... eu n-am nevoie !...

La urma urmei ce-i „mistica populară" decît copilul acesta permanent în fiecare om în parte, şi viu, dat pe faţă fără sfială, în inima gloatei ?...

Şi aşa, inima tecucenilor a început să tremure într-un amestec înfrigurat de poli opuşi, care s-ar putea semui, într-un fel, celei mai ispititoare dintre bucuriile tîrgurilor noastre : dulceaţa de cireşe amare...

Cînd au început a zbîrnîi telefoanele cu felicitări şi cu întrebări, Elefterescu a rămas năucit. Ca culme, pe la unsprezece s-a pomenit cu *Sufletul Tecuciului*, gazeta pe care Pincu Weissmann – cel cu tipografia micuţă de pe strada Sfîntul Ilie – o scotea ori de cîte ori cumnatul său Catz, depozitarul de ziare, primea o telegramă importantă de la Bucureşti.

De astă dată, *Sufletul Tecuciului* confirma toate zvonurile din tîrg şi încheia :

„Sigur, în interesul cercetărilor ulterioare, parchetul local, în frunte cu distinsul şi aşa simpaticul domn jude de instrucţie al nostru, Tonică Elefterescu, dezminte aserţiunea aceasta, profund senzaţională, pentru a nu împieta publicul asupra mersului justiţiei... *«Pereat mundus, fiat justitia !»* [1] – aşa ziceau strămoşii noştri.

[1] „Piară lumea, facă-se dreptate !" (lat.) .

Dar noi, ca ziar independent și care s-a impus în stima onor. P. T. tecucean, care ne-a apreciat întotdeauna, avem și noi o datorie, pe care ne-o facem din a anunța o veste așa de exorbitantă.

Căci noi trebuie să respectăm oricînd survine ocaziunea proverbul nostru latinesc înscris pe antetul gazetei : «*Pereat mundus, fiat lux !*» [1].

Furios, magistratul a făcut fițuica boț și a zvîrlit-o cît colo, scrîșnind :

– Extraordinar !

Virgil Predescu, care-i venise sărind cîte patru trepte o dată ca să-i aducă gazeta, a făcut o mutră amuzată :

– Și acu ce te superi ?

– Dar cum să nu mă supăr ?...

– Păi, de ce, dragă ?... Chestia asta te-a făcut într-un ceas zeul orașului... Marele biruitor...

– Dar nu-i adevărat, *mon cher !*

– Ia lasă modestia la o parte, măi dragă ! E o biruință mare !

– Ce biruință, *mon cher,* nu mă mai înnebuni și tu !

– Cum ce biruință ? Dar ce, era ușor de arestat ?...

– Dar nu e arestat, *domnule,* pricepe !

Virgil a înțeles că, de vreme ce Elefterescu i-a zis „domnule", lucrul se schimbă la față, și a tăcut. Judecătorul însă a sărit de pe scaun, ca un turbat, și a început să măsoare lungul biroului ; pentru el imprejurarea era cu adevărat groaznică. Începuse să creadă că n-o să mai poată ieși pe stradă de rușine, atît de ridicolă era situația în care-l punea fițuica lui Weissmann.

Dar prin ochii lui Predescu a trecut o lucire ciudată. A ridicat boțul de hîrtie, a desfăcut foaia, a mai citit-o o dată și a rămas cu privirea la prietenul său. Negreșit, interesul justiției era să nu mărturisească. Dar, aseară, Toni spusese totuși de arestarea bătrînului. Pe urmă, cei doi urmăriți fugiseră împreună, așa că e greu de

[1] „Piară lumea, facă-se lumină !" (lat.).

înțeles ca Manlache să-l lase acum pe cantonier să fie arestat, cînd odinioară a riscat gloanțele atitor carabine, ca să-l scape... Într-o fulgerare de-o clipă, nasul deștept al lui Virgil a mirosit farsa.

– Ia ascultă, mă actorule ! Deși eu ar trebui să fiu supărat, că mie nu mi-ai spus, trec peste asta, dar n-o mai continua.

– Cee ?

– Că farsele nu merg cu mine ! Eu știu să tac oricît vrei, așa încît poți să-mi spui adevărat...

Cu vorbele astea, Elefterescu s-a înfuriat în așa hal, încît și-a făcut praf monoclul de dușumea. Din clocotul de vorbe pe care le-a auzit, Predescu a înțeles că prietenul lui vrea să ție taina și față de el. Așa stînd lucrurile, supărarea i se pricepea ușor. Foaia lui Weissmann pesemne că strica anumite socoteli judecătorești, pe care un profesor nu avea de unde să le știe.

Așa se explică de ce a zîmbit Predescu cînd magistratul a încheiat cu spume la gură :

– Și ca să te convingi, hai pe la douăsprezece și zece la gară, cînd vine trenul de Focșani, să vezi cu ochii tăi pe cantonier...

Atunci profesorul i-a răspuns în glumă :

– Ai nimerit-o prost, frate Tonică, fiindcă exact la douăsprezece și zece vine și ministrul Instrucției, așa încît îi facem primire oficială, cu toate școlile...

O clipă, complicația asta l-a scos din sărite pe judecător. Dar, repede și-a făcut socotelile și a cumpănit :

– Mai bine ! O să vă vedeți de ministrul vostru, acolo – și n-o să mai zgîiască ochii nimeni la jandarmii mei. Apoi a încheiat răzbunător : Dar pe tine te poftesc să te uiți, să te convingi. Altfel, sînt în stare să nu-ți mai dau bună ziua în viața mea.

După plecarea lui Predescu, n-a mai cercat să convingă pe nimeni. Își dădea seama că e cu neputință să lupte cu zvonul.

Dar la un moment dat, după ce-i telefonase pînă și prefectul, a rămas cîtva timp buimac ; apoi, furat de

o apă fără zăgaz, a început să telefoneze și el ba la arest, ba la compania de jandarmi, ba la subprefecturi. Îl îmboldea bănuiala că trebuie să fie cît de cît adevăr în zvoana asta nebună, de vreme ce a pus foc pe o lume întreagă și se întreba dacă nu cumva Manlache e prins de-a binelea și ținut ascuns pentru stabilirea drepturilor la cei zece mii de lei din premiul Hrisanteșilor.

De peste tot răspunsul era însă același : nu s-a prins nimic, nu se știe nimic. În mod normal, Elefterescu putea să fie încredințat că ocnașul n-a fost găsit. Dar, ca și cînd ar fi trebuit ca fiecare lucru să se întoarcă și asupra lui, s-a surprins că nu mai crede nici el pe nimeni.

Mistica populară îl cucerise încă o dată...

Și-a luat toate măsurile de siguranță pentru primirea și transportul arestatului. A trimis la gară un pluton de jandarmi, împreună cu duba arestului – care avea ordin să ocolească pe departe de centru, atît la venit, cît și la plecat. Apoi a pornit și el, să fie de față la primirea bătrînului și să-l întovărășească pînă la celula de la arest, unde voia să-i ia cel dintîi interogator.

Gara, îmbrăcată cu tot felul de steguleţe, ghirlănzi de lăstăriş şi placarde cu urări ocazionale pentru faţa simandicoasă, părea o sorcovă mare, mare de tot şi tare la nelocul ei pe vremea aceasta călduroasă şi plină de soare. Asta, cît priveşte partea de sus, partea înghe̦ţată, decorul. Căci pe peron, domnii îmbrăcaţi solemn, cucoanele cu rochii luminoase, cîrdurile vînzolite de copii gureşi şi alămurile fanfarei de roşiori dădeau o fremătare surdă şi veselă, plină de aer sărbătoresc. Mirosea a piatră stropită proaspăt, a ghete lustruite proaspăt, a carne spălată proaspăt, a odicolon ieftin... şi a pudră de orez dată proaspăt şi circumstanţial. În sfîrşit, mirosea a aşteptare. În lumea asta mică şi vie, nu făceau pată supărătoare şi nu distonau decît pasagerii obişnuiţi, care îşi aşteptau trenurile. De altminteri, se simţeau ei stingheriţi de inoportunitatea lor. Îţi era mai mare milă, zărindu-i cum se trudesc din răsputeri să ocolească rîndurile şi ordinea şcolarilor, doar-doar nu li s-or vedea geamantanele, care le trădau meschinăria şi prozaismul, într-un ceas înălţat ca acesta.

Firește, de la copilaşii cu ochii de bold şi nas cît cireşica, pînă la domnul Pintilie Garabet, „de geografie" – cel mai gras, mai mustăcios şi mai vechi profesor din tîrg – toţi participanţii locali îşi învîrteau discuţia în preajma prinderii lui Manlache.

– Ne spune el, Virgilică Predescu, detalii interesante, gîlgîia răguşit domnul Pintilie cucoanei dumi-

sale, duduca Fănița, o femeie fără tinerețe și fără bătrînețe, slabă, înaltă, serioasă, cu panglică neagră la git, ghete cu bot lung și nasturi albi.

Dar Predescu nu vroia să-și arate nasul pe peron. În primul rînd, știa cîte mii de întrebări îi atîn calea și pe urmă aștepta și el să vadă ce era adevărat din cuvintele lui Elefterescu. Mai drept vorbind, aștepta să se încredințeze că spusele judecătorului erau mincinoase – farsă de actor – cum le socotise dintru început. Iată deci pricina pentru care a făcut ochii așa de mari cînd a văzut plutonul de jandarmi intrînd în gară și a zărit, în același timp, duba arestului cotind sub plopii dinspre stînga și oprindu-se la poarta care dă de-a dreptul la peron.

Dar mirarea i-a fost la culme, cînd însuși judecătorul a sărit dintr-un hleab de birjă și după cîteva vorbe schimbate cu vizitiul dubei, a intrat pe peron, pe dinafara gării. Atunci aproape că s-a încredințat de o parte din spusele lui Elefterescu. Dar s-a încredințat în felul lui. Adică, a fost absolut sigur că judecătorul vine să primească, nu pe cantonier, ci chiar pe Manlache – dacă nu cumva pe amîndoi deodată.

În gară, firește, venirea plutonului de jandarmi n-ar fi făcut nici o vîlvă, dacă n-ar fi sosit Elefterescu în urma lui.

Și încă asta n-ar fi însemnat mare lucru. Mulțimea știe să răsplătească totdeauna cu zarvă plăcută marca popularitate a biruitorilor și a oamenilor însemnați, cum era astăzi judecătorul nostru. Dar înfierbîntat în arșița meseriei și a nervilor lui biciuiți, magistratul nu avea vreme să prevadă decît o față a răului și a primejdiei. De aceea, a luat deoparte pe șeful gării și l-a pus să telegrafieze înainte la Mărășești, ca să se comunice în ce vagon se află arestatul. Asta, să știe dumnealui unde să-și îngrămădească jandarmii și pe unde să taie pîrtia mai scurtă pînă la dubă.

Dar cînd aprinzi praf de pușcă, e totuna dacă ai cît încape într-un degetar ori ai zece vagoane. Un chibrit

ajunge prea destul și face slujba la fel și tot așa de repede. Așa încît întrebarea lui Elefterescu a fost cum e chibritul aprins. S-a aflat, ca fulgerul, că e un arestat în tren. Și de bună seamă, de vreme ce însuși judecătorul de instrucție se ostenește să vie, ba aduce cogeamite pluton de jandarmi cu dumnealui, numai arestat de rînd nu poate să fie cel așteptat în tren.

Dar poate că numai asta încă n-ar fi dus lucrurile unde le-a dus, dacă, după venirea răspunsului de la Mărășești, nu s-ar fi nimerit ca vagonului în care era moș Petrache să-i vie locul să tragă tocmai în dreptul muzicii roșiorilor.

Într-adevăr, Elefterescu a dat ordin jandarmilor să facă un careu cu gura deschisă la linie și cu un rînd de jandarmi în dosul șinelor, chip să înconjoare vagonul din toate părțile. Careul nu avea loc însă, din cauza muzicii.

Fanfara era scoasă în față, nu numai din pricina tunicilor roșii cu șireturi negre și a alămurilor strașnic de lucitoare în lumină, dar și de nevoie. În altă parte s-ar fi auzit înfundat și fără măreția trebuitoare. Din pricina aceasta, cînd judecătorul a cerut mutarea fanfarei, s-a născut un adevărat scandal. Degeaba au stăruit profesorii și degeaba i-a șoptit Virgil în ureche :

– Dragă, dar strici tot aranjamentul peronului, pricepe ! Și vine cogeamite ministrul.

Elefterescu, încăpățînat, i-a răspuns bățos :

– Și zece miniștri să vie... nu pot ! E prea grav lucrul, ca să risc cine știe ce... *Mai ales* la o învălmășeală ca asta, trebuie să-ți dai seama că am obligația să fiu cu ochii în o mie... Tu nu înțelegi că, de fuge prin vălmășagul ăsta, nu pot trage un foc de pușcă ?

Avea dreptate, și Predescu a tăcut. A tăcut, mai ales, fiindcă știa ce om e Manlache Pleșa. De aceea s-a dus la profesorii lui și le-a explicat :

– Are dreptate. Nu stăruiți să spun ce e, dar nu trebuie să ne luăm răspunderi așa de mari...

– Păi bine, frate, ce arestat mai e și aista ? a întrebat conu Pintilie. Manlache îi la arestul din tîrg, nu ?

Predescu a dat din umeri :

– Nu știu, nu vrea să spuie...

– Eeee !... Te pomenești că acu îl aduce... Să știi că aiasta-i tătă chestia !

Cineva din spate a adăugat :

– Păi, ce alta ? N-ai înțeles ? Vine el, coșcogea judecătorul de instrucție și atîția jandarmi, numai de florile mărului ?

Altul a întărit :

– Să știi că Manlache e, lua-l-ar benga !

Dar dracii de copii trăgeau cu urechiușile acelea care știu să audă dumnezeiește ceea ce nu se cade auzit. Ochișorii lor, cît bobița bozului, s-au făcut mari și mulți. Gurile roze s-au țuguiat într-o grijă pe care n-o merita frăgezimea lor și... încet-încet, zarva aceea veselă și plină de lumină, ca o creangă ninsurie de cireș înflorit, a intrat într-o tăcere și într-o negură de spaimă înlemnită și întrebătoare.

În vremea asta, magistratul izbutise să împingă fanfara în gard, și întocmise pătratul lui de jandarmi și acum se plimba în el, singur, hapsîn și crîncenit, ca și cînd pentru el făcuse țarcul acesta de trupuri și de pușți, ca și cînd pe dînsul voia să se apere de ochii muți ai peronului întreg care îl privea.

Căci acum, toți ochii numai pe dînsul îl priveau – pe dînsul și pătratul acesta, în care trebuia să se săvîrșească, așa, ca un fel de taină mare și fioroasă, cum ar fi, poate, o ucidere de om osîndit la moarte... Și în cele cîteva minute care au trecut pînă și-a chiuit trenul venirea, puține au fost mințile unde să nu fi înțăncușat dorința de plecare, părerea de rău a venirii și teama, teama mare că ocnașul cel uriaș avea să înșface patru soldați într-o mînă și să bată cu ei toată lumea de pe peron, cum a bătut Samson o armată întreagă cu falca unui măgar.

În asemenea împrejurări cine l-ar fi osîndit pe Neculai Lungu, dascălul acela blajin și zîmbitor, că nu este în stare să ție atenți cei două sute de copii care trebuiau

să cînte urare înadins făcută de dumnealui pentru prilejul acesta :

„În fine ziua mare a sosit !
Excelență, fii binevenit !
E zi mare ! E zi mare !
Da ! Mare, mare, foarte mare !"

Un hamal de pe linia a doua a sărit în două salturi pînă la marginea peronului, ca un izăltat :

– Vince !

Apoi, repede, a trecut lîngă cordonul de jandarmi ; nu pîndise trenul pentru ministru, îl pîndise pentru Manlache...

S-a făcut o zarvă nebună... Domnul Neculai Lungu a dat tonul...

– Do-re-si-re-doooo...

Trenul pufăia din foalele lui de fier, huruind aproape, tot mai aproape. Fanfara a plesnit în note aspre și tari, pe cînd locomotiva a țîșnit imensă, fierbinte și neagră, de-a ras, ca un cuțit uriaș, tot soarele din marginea peronului. Un monstru care aduce alt monstru, la fel de uriaș, la fel de negru, la fel de primejdios...

„În fine ziua mare a sosiiiit...
Excelență, fiii..."

Cîntau copiii, zbîrnîia fanfara, urla trenul, iar ochii umblau întrebători și speriați spre o cușcă de fier cu o dihanie din cea lume în ea... De ministru uitase toată lumea. În schimb, toată lumea căuta să desprindă direcția ochilor lui Elefterescu.

„...binevenit !
E zi mare, e zi mare !
Da, mare, mare, foarte maa...aa...are !"

Roșiorii suflau înnebuniți în alămurile lor, dar măsura era uitată de mult. Copiii, cu capetele întoarse, cladără

unii peste alții, rupseseră alinierea, cum rupseseră și alinierea cîntecului... Iar din toată învălmășeala asta de cîntec, de ochi și de spaimă, ieșea ceva care dădea un sens pămîntesc iadului.

Ministrul, senin și dulce, a coborît cu zîmbet trandafiriu pe buze, căutînd cu ochii „Domnul discurs"...

Dar severul Iorgu Carpen a înghițit de trei ori pînă să înceapă cuvîntarea, pe care o învățase pe de rost.

– Înalt oaspe ; părinte al cărții ; în sfîrșit, domnule ministru !... Astăzi, cu mic și cu mare...

Singurul lui noroc a fost faptul că a avut istețimea să ocolească așa fel pe ministru, încît să-l întoarcă, nesimțit, cu spatele spre patratul de jandarmi. Dar asta n-a făcut-o să-l ferească pe ministru. A făcut-o să vadă el.

În hărmălaia asurzitoare a fanfarei, discursul început se încăputa penibil în vorbe bolmojite, rupte ori repetate pînă la exasperare. Dar după două fraze numai, tot peronul a tresărit ca ars de același fier. Elefteresou și-a fixat locul în care aștepta, iar ochii lumii vedeau dinainte jivina de prăpăd, care trebuia să apară...

Iată-l... Nu !... E un jandarm voinic și întunecat. A rămas pe scară și face loc altcuiva să treacă. Acu trebuie să fie Manlache !

Iată-l... Nu !... Alt jandarm, mai voinic și mai întunecat. Rămîne și acesta pe scară, cu o treaptă mai jos... Acu trebuie *neapărat* să fie el...

Iată-l...

Nu iese nimeni...

De ce întîrzie ?...

Ce se petrece acolo, de dă din mînă, așa de înfuriat, domnul Elefteresou ?...

Trebuie să fie ceva primejdios !...

Ceva !!...

Cevaaa !!!!...

Dar în clipa aceea, moș Petrache se oprise sus, în ușă. S-a uitat la fanfara strălucitoare de roș și aur... apoi, în mare bucurie și zîmbet, a plesnit din buze cu încîn-

tare și fericire. Pasămite, lui îi plăcea cum cîntă. Dar văzînd că toți ostașii se uită la el, numai la el, țintă la el, a fluierat lung și a spus jandarmului care îi era în spate :

– Pfiuuu... Iote-teeee... Așa se cîntă la aristanți ?... Păi, atunci e bine, bre...

Atunci însă, toată lumea din gară s-a năpustit spre cordon. Învălmășeala năprasnică și larma înfiorătoare îl innebuniseră pe Elefterescu.

– Dă-te jos mai repede !

Dar moș Petrache, foarte liniștit și cuviincios, s-a rugat dulce :

– Stăi, să mă uit oleacă... că tare-i frumos !

Jandarmul din spate l-a împins puținel mai mult decît se cuvenea, și bătrînul, care n-avea vreme să vadă unde calcă, a venit ghem la picioarele judecătorului.

Țișnirea asta de piatră scăpată din praștie a scos un țipăt de spaimă pe tot peronul...

Cantonierul a ridicat capul, rîzînd la magistrat, ca la un prieten vechi :

– Dacă-i omul nătîng, îi nătîng și gata !...

Numai că, în clipa aceea – abia în clipa aceea – a dat de ochii cumpliți ai lui Elefterescu și de monoclul lui. S-a sculat încet și s-a scuturat de praf...

Lumea s-a boldit de uimire și neașteptare... Bătrînelul acesta să fie Manlache ? Căci altul nu s-a mai dat jos. Și nimeni nu s-a gîndit că, lîngă Manlache, mai era unul de arestat...

Numai copiii, mici cum erau, și prăpăstioși cum sînt, l-au văzut mare, mare de tot și fioros... fioros ca dihăniile băsmite... De aceea, cînd moș Petrache a dat cu ochii de ei, a zîmbit :

– Pfiuuu, bată-i norocul de gigilici... Ie te uită gogoneleie moșului !... Copiii s-au dat înapoi, ca de-o mare teamă... Bătrînul n-a văzut. Ducîndu-se spre duba lui, dădea din umeri către jandarmul de lîngă el. Mai mare

năcazu, dom'le ! Să n-am eu cîțiva pitaci acolo, să le dau să ieie acadele !...

În mijlocul peronului gol, ministrul, zîmbitor, asculta înainte discursul lui Iorgu Carpen, gîndindu-se totodată la ce avea să-i răspundă... Dar adevărul e că nici nu asculta, nici nu se gîndea. Se uita la un afiș pentru unelte agricole, unde era o țărancă voinică și frumoasă, cu secera pe umăr. Ministrul o dezbrăcase în gînd și-i plăcuse. Acum zîmbea leșiat și vag, pentru imaginea savuroasă din el și Dumnezeu mai știe pentru ce...

Poate pentru o amintire, ori poate pentru că simțea ghesul să-și mai facă o amintire.

Primul interogator luat lui moș Petrache l-a uluit pe Elefterescu. În zarva gării, în lumea multă de acolo, în enervarea din dimineața aceea, judecătorul nici n-a apucat să se uite mai bine la bătrîn. Dar în clipa cînd a intrat pe ușă, la cancelaria arestului, unde se dusese înadins, din nerăbdare, a stat o clipă nedumerit. Nu-l mai cunoștea.

– Cum te cheamă pe... *dumneata?*

– Păi, dom' procuror, pe mine...

– Eu sînt judecător de instrucție...

– Așaaa?... Iaca n-am știut... Iertați... Că eu nu vă cunosc.

În aceeași clipă însă, prin mintea lui Elefterescu a plesnit un gînd usturător, ca un șfichi de harapnic.

„Au arestat pe altul..."

Îndoit de toate cum era, greșeala i s-ar fi părut firească, mai ales că ea ar fi mărit la proporții uriașe ridicolul în care intrase fără dorința și fără vina lui. De aceea i-a fost cu adevărat rușine să-i aducă aminte bătrînului că el e judecătorul care îl arestase odinioară la canton. A întrebat răstit, dar cu teamă :

– Cum, *dumneata* nu mă cunoști pe mine?

– Nu, dom' judecător... Că eu îs cu casa în Cudalbi – cum ar veni, din ținutul Galațului. Care va s'că nu de prin partea locului, să știu stăpînirea...

Acu – ce-i drept îi drept – de felu meu, is de la Hanul Conachi ; da am plecat de multișor de acolo – înainte de armată – așa că pe vremea aceea era alt dom' judecător – unu conu Vartolomeu – matale trebuie să hi fost mititel de tot...

Elefterescu avea acum siguranța că s-a făcut greșeala fatală. Îi venea să pălmuiască pe nenorocitul acesta din fața lui, pentru nenorocirea pe care i-o aducea pe cap...

A țipat la el :

– Dar cum dracu te cheamă pe *tine ?*

– Păi... Vasîli a Sandei...

Judecătorul și-a șters apa de pe gît cu o batistă proaspătă și s-a așezat pe scaun.

– Dați-mi actele încoace !...

Le-a citit, le-a învîrtit și nu-și găsea în inimă curajul să înfrunte minciuna bătrînului.

– Atunci de ce te-au arestat pe *dumneata ?*

– Păi, iaca aiasta nu știu... Și chiar v-aș ruga, dom' judicător, să-mi spuneți și mie de ce m-o ridicat jăndarii, că eu de loc nu ajung cu mintea să pricep ce păcat oi hi făcut...

Dar Elefterescu, rămas cu ochii țintă în ochii bătrînului, a zărit o tremurare de rîs sub pleoape și s-a încruntat de-o bănuială. La urma urmei puțini sînt cei care nu tăgăduiesc adevărul, iar hîrtia de la Focșani dădea o dovadă care – totuși – putea să însemne ceva : jurnalul cu reportajul special asupra fugii lui Manlache și a cantonierului.

– Poți să-mi spui *tu* de ce ai cumpărat jurnalul acesta? *Tocmai* jurnalul acesta ?...

Dar moș Petrache i-a răspuns liniștit :

– Păi, dom' judicător, să vedeți. Eu am, așa, o meteahnă, că cetesc totdeauna jurnale. Și cînd m-o ridicat jăndarii, aveam la mine v'o cinci din ele. Da un dom' plutoner de la Nămoloasa le-o zvîrlit pe celelalte, măcar că eu i-am spus că mă coastă bani și nu le-am cetit.

Nu era nimic de scos de la el, iar Elefterescu nici nu-şi mai dădea osteneală. Era dinainte încredinţat că s-a făcut o greşeală.

Totuşi, ca să-şi împace conştiinţa, a adus-o pe Rusanda, să facă o confruntare şi a urmărit foarte atent tot ce s-a petrecut.

Cînd a intrat fata, bătrînul s-a uitat la ea ca la o făptură pe care n-ar fi văzut-o niciciînd în viaţa lui.

În schimb, Rusanda a făcut ochii mari, a zîmbit şi a spus :

– Moş Petra... dar n-a terminat. Ochii arestatului au privit-o nepăsători.

Magistratul a sărit de pe scaun.

– Va să zică ăsta e moş Petrache Sava, cantonierul ! Nu ?

Dar Rusanda a plecat puţinel capul într-o parte, îndoită. Barba mare a bătrînului îi albise de tot, faţa îi era trasă, ochii îi erau străini. Nu mai ştia nici ea singură ce să spuie.

– Dă, dom' judecător, ce să spui eu ?... Parcă...

– M-o hi sămuind, dom' judicător... De un' să mă ştie copchila aiasta, că nu-i din Cudalbi !

Numai că, la auzul glasului, Rusanda n-a mai avut nici o îndoială. Şi-a dat seama, însă, că moş Petrache vrea să rămîie neştiut şi nu era fata lui Ţigău făptură să strice socotelile gazdei lui Manlache.

– Nu-i moş Petrache, dom' judecător... Acu, vezi 'mneata, de vreme ce i-am auzit şi vorba, poci să spui că l-am sămuit. Drept îi că samănă puţinel, cînd nu caţi bine la el. Da moş Petrache îi mai altfel...

Spusele Rusandei, vorbă cu vorbă, erau şi în inima lui Elefterescu. Era firesc să le creadă.

I-a trimis pe amîndoi la închisoarea lor şi a plecat în oraş să facă şi ultima formalitate : să telefoneze la Cudalbi.

Pe seară, cînd a venit răspunsul, a aflat că Vasile a Sandei era mort de vreo cinci ani. Prin urmare, bătrînul

mințea. Atunci Elefterescu a chemat în pripă, la Tecuci, cîțiva oameni din Călmățui și Grivița, iar șefului de post i-a dat poruncă să vie cu nevasta cantonierului. Cum însă, din cele întîmplate, moș Petrache fusese dat afară din slujbă, baba se mutase cu tot calabalîcul tocmai la Matca, de unde era de locul ei. De aceea șeful și-a cerut îngăduința să se ducă acolo, s-o ridice și să vie cu dînsa.

Confruntările de a doua zi n-au dat totuși roade mai bune decît dăduse confruntarea cu Rusanda. Tuturor martorilor li se părea la început că văd pe moș Petrache, pentru ca, la sfîrșit, să spună toți că s-au înșelat.

Abia peste două zile, cînd a venit șeful de post, s-au mai întîmplat oarecare zdruncinături. Căci jandarmul a spus numaidecît adevărul și nu s-a lăsat ispitit, ca ceilalți, de schimbarea din cantonier, ori de rugăciunea lui tăinuită. Numai moș Petrache a ținut piept cu zîmbetul pe buze, ca față de un copil cu năzăreli.

Elefterescu a prins însă inimă și a făcut un interogator lung și aspru. Confruntările s-au repetat de cîteva ori, pînă ce a simțit că bătrînul e sleit de puteri și prin urmare, după toate legile justiției, pregătit să mărturisească totul.

Totuși mărturisirea n-a sosit.

Cantonierul făurise bine-bine povestea lui și cerea martori din Cudalbi, cu care să dovedească și adevărul numelui și vrăjmășia care făcuse pe notarul de acolo să spuie că Vasile a Sandei a murit de cinci ani, cînd știa bine că mai era în sat un Vasile a Sandei.

De fapt, bătrînul voia să cîștige timp. Își făcuse socoteala să lese vreme lui Manlache să se întremeze și să apuce a pleca din birlogul lui. Și lucru ciudat, nu se gîndise niciodată că starea rănitului putea să se înrăiască și să-l ție acolo, țintuit încă multă vreme, dacă nu cumva pentru totdeauna. Crescuse în el o credință turbure, dar oarbă și îndîrjită, în care îl vedea pe Manlache ajuns la lumină, la sănătate și la vaza miluită a proniei cerești.

Însă Elefterescu își păstra la urmă lovitura cea mare. Cînd a deschis ușa violent și a chemat bătrîna față în față cu moș Petrache, știa așa de bine că joacă o carte mare, definitivă, încît era emoționat ca un jucător care-și pune toată averea pe masa de joc.

Dar cantonierul era de piatră. Nici n-a clipit măcar.

– Uite-ți bărbatul, babo! a spus scurt judecătorul.

Baba Maria a dat o dată din cap, ca și cînd ar fi zis că îl vede, apoi, astupîndu-și gura cu marginea tulpanului, a început să plîngă încetișor, liniștită, cuminte, așa cum făcuse toate lucrurile în viața ei, bună și fără cîrcnire.

Moș Petrache a simțit că i se înnoadă ceva în gît, pe urmă, ca o apă caldă i s-a coborît prin tot trupul, pînă în picioare. Era ostenit de moarte și abia mai descleștă vorba din gură. A înțeles că nu mai ține și a căutat în minte o altă potecuță să încurce căile judecății. N-a găsit-o, dar pricepea că trebuie să-și capete măcar atîta răgaz ca să poată găsi...

– Nu mai plînge, Mărio; trece, bre, și năpasta aiasta... Că tu, cel puțin, știi bine că-i năpastă...

– D-apoi 'mneata n-ăi fi aflat, Petrache, da picheru m-o dat afară de la canton și acu-s miluită la Frăsina, sor'mea, la Matca.

Ochii bătrînului s-au îndurerat o clipă și s-au plecat. A șoptit pe urmă domol și fără cumpănă:

– Eu te-am scos, eu te-oi întoarce la loc, Mărio...

Atîta a fost sfatul lor. În vremea aceasta Elefterescu și-a venit în fire din emoția și bucuria lui. A dat ordin să fie scoasă femeia afară și a încheiat:

– De ce ai mințit pînă acum, *mă ticălosule?*

– Apăi, dom' judicător, vream și eu s-o mai văd o dată pe babă-mea... Și cum am înțăles că, pînă la urmă, aveți să mă puneți față în față cu ea... Acu, dacă am liniștit-o săraca, poci să spui tot...

Elefterescu pîndea ochii mititei ai bătrînului și era ciudos că nu lămurește nimic în licărirea lor ciudată. A vrut să-i răspundă că minte, dar s-a răzgîndit. Iar cum

i s-a părut inutil să-i explice că putea să-şi vadă baba şi fără vicleşugul acesta, a trecut de-a dreptul :

– Atunci spune !

Moş Petrache, îndoit, s-a căinat blajin :

– Dom' judicător, vă rog de voia să mă hodinesc pînă mîni... Şi ţi-oi spune matale, tot, care cum a fost – după temeiul lucrului. ...Căci acu chic de-a-n picioarele...

Dar Elefterescu tocmai asta voia. După mica lui biruinţă de adineauri, era mai înviorat ca oricînd. Deşi era zece noaptea şi interogatoriul dura de la două după-amiază, totuşi magistratul se simţea în stare să-l ţie sfoară pînă a doua zi dimineaţa.

A poruncit să i se aducă masa de la restaurant ; a mîncat şi a băut în faţa bătrînului leşinat de sete şi lihnit de foame. Îl răsucea la întrebări, îi răstălmăcea în zece chipuri fiecare vorbă, îl tortura cu mii de bănuieli, doar-doar o scoate un drum bun de urmat pentru prinderea lui Manlache şi pentru limpezit felul cum s-a făcut omorul.

De altminteri, moş Petrache îi dădea prilej să aibă orice bănuială. Răspundea cu gîndul în altă parte, se contrazicea, se întorcea şi spunea lucruri – pe care judecătorul le ştia bine că s-au petrecut altfel – ca şi cînd i-ar fi plăcut, cu adevărat, să fie prins mereu cu minciuna.

Dar neatenţia lui avea un rost. Cantonierul se gîndea cum să-i facă timp de fugă lui Manlache.

Pe la miezul nopţii însă, cînd cei doi jandarmi din uşă abia se mai ţineau în picioare de somn, iar grefierul îşi simţea degetele înţepenite pe toc, moş Petrache s-a dat înfrînt. S-a oprit din vorbă :

– Dom' judicător, eu, acu, spui tot cum a fost, dacă matale mă laşi pe urmă să mă hodinesc...

– Bine, spune !

Cantonierul a închis o clipă ochii, şi-a făcut cruce : „Ajută, doamne !..." apoi, din glasul stors de vlagă a ţîşnit trăsnetul :

– *Eu* l-am omorît pe grec !...

Bezmeticit de neașteptare, Elefterescu a rămas cu ochii sticliți și gura căscată. Grefierul a scăpat tocul din mînă, iar jandarmii au ridicat capetele cu priviri îngrozite.

Toată istorisirea bătrînului avea o logică desăvîrșită. Fusese argat la Hrisant, i se spînzurase fratele din pricina lui... Negustorul trecuse ziua pe la canton, unde-și adăpase calul, cu care prilej bătrînul îi aflase căile. Știa că se duce să cumpere grîne, și știa că noaptea nu umblă pe drumuri mari, de teama hoților. De astă dată, grecul îl întrebase *dinadins* să afle un drum de țarnă, care să ducă la Liești, și chiar cantonierul îi spusese de drumul de pe valea Herătăului...

Toate întunecimile se luminau deodată, cu desăvîrșire care nu mai încape întrebări.

Elefterescu răsufla greu de bucurie, dar în același timp era jignit : nu înțelegea cum de nu i-a trecut prin cap bănuială pe cantonier.

– Dar atunci, dacă-i știai obiceiul, știai că nu ține banii la dînsul, s-a repezit el, apucînd din fugă ultimul puf de umbră.

– Știam.

– De ce nu i-ai luat ?

Bătrînul s-a înjunghiat a rîs amar și a dat încet din cap, ca la o întrebare de copil.

– Pentru că nu-mi era mie numai de banii lui... Și pe urmă, chiar să fi vrut, nu m-a lăsat Manlache...

– Dar ce căta Manlache acolo ? Era tovarăș cu dumneata ?

– Nu... săracu ! Păcatul lui să treacă pe Herătău tocmai atunci. A auzit zarva și a dat goana spre noi. Eu, cînd l-am văzut venind – că l-am cunoscut ușor – am luat-o la fugă prin popușoaie și m-am dus acasă...

Judecătorul a stat să se gîndească o clipă, apoi a întrebat :

– Bine. Atunci de ce a fugit Manlache, dacă nu era vinovat ?

– A auzit că-l bănuieşte toată lumea şi i-a fost frică...
– Şi de ce l-ai ascuns ?
– Păi, dom' judicător, eu ştiam că nu-i de vină, săracul... Şi nu puteam să-l las să pătimească pe degeaba în locul meu... Dacă ar fi fost altul, treacă-meargă, dar tocmai el ?... N-am vrut !
– Şi atunci, de ce te-a furat Manlache din mîna jandarmilor ?
– Păi, el, săracul, credea că alde matale m-aţi ridicat din pricina lui... Că eu nu i-am spus...
Hotărît lucru, de astă dată toate erau limpezi şi lămurite.
– Acuma unde-i Manlache ?... a vrut să mai ştie Elefterescu.
– Spre Galaţi, încolo... L-am trimis eu. Ştiam că are să mă prindă – am văzut cînd au inceput să treacă jăndanii Siretul – şi-am înţăles că-i trudă de pomană să mă mai feresc...
Judecătorul a tăcut. Vertiginos i s-a depănat prin minte tot romanul fantastic pe care il croise Virgil Predescu şi a zîmbit. Îl auzea spunînd emfatic şi pedant :
– Natura se ţine de ceea ce creează arta – care nu e altceva decît o sinteză a logicii din natură – anticipează natura. E, în sfîrşit, profeţia ei... Căci arta e energie, e mişcare, pe cînd natura este cristalizarea energiei, materializarea, in sfîrşit rezultanta ei... „La început a fost cuvîntul, înseamnă exact ce susţin eu..."
Şi iată că vorbele lui, cel puţin de astă dată, se adeverau... Dar spre deosebire de discuţiile fără sfîrşit, cînd Predescu il scotea din fire cu îmbîcseala teoriilor lui de diletant infernal, realitatea de acum il împăcase şi-l mulţumea. Era aşa de sfărimat şi aşa de fericit că a ajuns să dejghioace încurcătura asta blestemată, încît s-a trezit vorbind aşa de blajin şi de dulce cu ucigaşul acesta de rînd, de parcă ar fi avut în faţă un prieten drag, căruia trebuia să-i fie recunoscător :
– Foarte bine, moşule. Acum numai un lucru să-mi mai lămureşti şi-ţi dau drumul la culcare. De ce i-ai spus

nevestei dumitale că e „o năpastă" și că „are să treacă" ? Ea știe că l-ai omorît *dumneata* pe Hrisant ?

– Ferească Dumnezeu... I-am spus așa, ca să creadă că nu-i adevărat, chiar dacă s-o dovedi.

– Dar acum s-a dovedit...

– Ea să creadă că-i năpastă... chiar dacă oi înfunda ocna...

– Ceea ce cred că are să se întîmple...

Dar bătrînul a zîmbit :

– Dacă s-o întîmpla, voia celui-de-sus o hi. Dar cred eu că Dumnezeu are și el cuvîntul lui...

– Cum adică ?

– Apăi, dom' judicător, pe grec l-o închis careva c-o omorît pe frate-meu ? Iaca, nu l-o închis, măcar c-o făcut păcat. Da pe un păcătos ca el cînd îl omori, numai păcat nu se cheamă acela. Îi dreptatea lui Dumnezeu, așa să știi matale...

– Da, poate. Dar lasă-l pe Dumnezeu s-o facă, moșule, n-o face *dumneata !*

– D-apoi că și eu îs făptura lui, dom' judicător. Și ascult pe poruncirea lui – ori că vreau, ori că nu vreau. Că omul face un lucru și nu știe de ce l-o făcut... Da mai pe urmă, odată își dă samă că cel-de-sus i-o dat îndemn...

Numai că, domnul Elefterescu nu mai avea timp să asculte. Era fericit, fericit, fericit... Totul era limpede, logic, ușor de înțeles – iar biruința lui era mai limpede, mai logică și mai ușor de înțeles ca toate. În sfîrșit, după zilele astea încurcate și pline de rușine, venea la loc o liniște necuprinsă, în care domnul Elefterescu se simțea curat, înseninat și înălțat în propriii dumisale ochi.

În ureche i s-a fabricat încetișor o melodie cunoscută, iar buzele au început s-o sufle ușurel, în încîntarea aceea pe care ți-o dă mulțumirea unei trebi făcute cu vrednicie și cu vrednicie izbutite.

A trimis bătrînul în arestul lui. A bătut umărul grefierului somnoros :

– „*Labor improbus, omnia vincit!*" [1] Ceea ce grefierul n-a înțeles ca idee, dar a înțeles ca sentiment. Apoi și-a pus tacticos mănușile dumisale galbene cu vîrci negre și a plecat direct la varieteu, singurul loc unde mai putea să găsească oameni aproximativ treji la ora asta, cărora să le comunice radioasa lui biruință...

...Și iată cum bălana Wanda Cecz, dulcea plăviță polonează, cu picioare grosuțe și piepți de băiat, a înțeles, în noaptea aceea binecuvîntată, cum un judecător ferchez nu numai că nu e obosit, dar e incapabil să mai obosească, după douăsprezece ore de interogatoriu necontenit, dacă se întîmplă ca interogatoriul să aibă roade fericite.

A doua zi, însă, Elefterescu era destrunat de oboseală. Ce nu izbutiseră în douăsprezece ore dealurile Moldovei izbutiseră să facă munții Tatrei în cîteva ore legănate pe valuri reci și fierbinți. De aceea Wanda a fost bucuroasă cînd a sunat deșteptătorul și l-a auzit pe Elefterescu mormăind mahmur și bosumflat:

– Închide-l dracului, că mi-i somn...

Și a adormit cu zîmbet neîntrerupt pe buze, pînă la ora patru după-amiază, cu palma dreaptă lipită de un sîn inexistent.

În vremea aceasta tribunalul forfotea de ziariști. Telegramele zburau spre capitală, pe cînd dintr-acolo porniseră la Tecuci o nouă droaie de trimiși speciali, care aveau să pună la punct, în ultima instanță, nu uciderea lui Hrisant, ci renumele lui Elefterescu, și să ajute, nu atît lămurirea publicului asupra cazului Manlache Pleșa, cît a ministrului Justiției asupra datoriei pe care o are să dăruiască metropolei un magistrat excepțional, avansînd și mutînd în București pe judecătorul de instrucție de la Tecuci.

Toate bune, dar în justiție o singură mărturie nu-i de ajuns. Trebuie confirmată. În cazul lui Petrache Sava,

[1] „O muncă perseverentă învinge totul!" (lat.)

confirmarea aceasta avea cine s-o dele. Era Manlache Pleşa. Prin urmare, întorcîndu-se la birou, Toni Elefteresc şi-a fixat programul, punîndu-şi ca prim punct aducerea uriaşului – ori de unde s-ar găsi el. Şi fiindcă indicaţiile cele mai preţioase putea să le dele numai bătrînul, moş Petrache s-a văzut adus iarăşi la interogatoriu şi a dat iarăşi de ochiul judecătorului.

De astă dată, însă, cantonierul s-a oprit la declaraţia făcută cu o seară înainte :

– Cînd a fost ceva de spus şi-am ştiut, am spus. Da de Manlache nu ştiu n'ic... Doar aiasta ştiu : o plecat divale, pe malul Siretului, spre Galaţi...

Prudent totuşi era să nu se încreadă în această mărturisire.

– Bine, moşule, dar dumneata trebuie să ştii că tot o să-l găsim. ...Dau telegrame în toate părţile şi pun toţi jandarmii din ţară pe urma lui. Îi fac o fotografie – după fotografia care este aici de cînd a fost el la oeră – şi o pun pe toţi stîlpii, să-l cunoască şi copiii...

Numai că moş Petrache înţelegea bine că astea-s doar ameninţări :

– Păi, faceţi şi matale cum credeţi. Dacă eu nu ştiu, vreţi să vă spun că ştiu ?... Ce ştiu, spun că ştiu. Căutaţi-l pe la Galaţi, că într-acolo o apucat !

Lui Elefteresc i-a sărit în ochi stăruinţa cu acest Galaţi repetat prea des şi prea accentuat...

– Nu numai la Galaţi, dar şi la Focşani, şi la Bacău, şi la Brăila... Peste tot ! Pricepi ?

– Păi, el spre Galaţi s-o dus...

Hotărît lucru, aici era ceva 'ncurcat. Magistratul s-a oprit şi a scoborît tonul.

– Ia ascultă, moşule. De ce mă tot trimiţi dumneata să-l caut la Galaţi ? Aici e ceva foarte, foarte ciudat... Dumneata ştii foarte bine unde e şi nu vrei să spui...

– Nu, dom'...

– Ba da. Şi nu înţeleg de loc ce te face să-l ascunzi, acum, cînd ai mărturisit tot. După cum mi-ai spus ieri, Manlache n-are nici o vină ; prin urmare nici nu pot să-l

arestez... Dar am nevoie numai să vie aici și să-mi spuie întîmplarea de la Herătău.

– Păi, ce știe el, dom' judicător? Că el n-o văzut n'ic. Eu fugisem...

– Să spuie asta!

– Păi, dacă spui eu...

– Am nevoie să spuie și el!

Bătrînul era în mare cumpănă. A răspuns cu sufletul la gură:

– Atunci, eu ce să fac? Căutați-l și alde matale...

– La Galați?

– Unde vreți, dacă eu n-am crezare... Dar în clipa aceea îi tremurau pleoapele; îi era frică. Știa bine că Manlache nu se dă prins și toată osteneala, toată năpasta pomea de la capăt. Atunci a strîns ochii și a așteptat o lumină de la Dumnezeu.

Iar lumina aceea nu mai venea.

A ascultat, ca în vis, porunca pe care a dat-o judecătorul să fie dus arestatul înapoi în celulă și lîngă ușă l-a auzit dictînd o telegramă pentru procurorul din Bacău. Atunci lui moș Petrache i s-au muiat genunchii și a scăpătat. S-a oprit. S-a întors pe loc și a făcut cîțiva pași spre magistrat.

– Ce vrei? l-a întrebat Elefterescu.

Cantonierul a oftat adînc și a închis ochii.

– S-o spui și pe aiasta, ca să se sfîrșească odată...

– Ce anume?

– Nu mai puneți oamenii pe drumuri, că nu-l mai găsește nime...

– Cum?

– Nu-l mai găsește nime pe Manlache...

– De ce?

– L-am omorît eu!...

Încremenit o clipă, înnebunit de nervi, după aceea, Elefterescu a izbucnit într-un ris rău, nesănătos, strident. Era ca o dezgustătoare criză nervoasă, pe care nu mai putea să și-o oprească.

– Cum ? O stîrpitură ca tine să omoare un uriaș ? Ce vorbă e asta ? Cum am să te cred ? Dar văd limpede un lucru : vrei, cu orice preț, să-l ascunzi...

În bolboroscala de răspuns a lui moș Petrache a picurat însă o vorbă abia prizărită :

– Cuțitul !

Magistratul s-a oprit brusc :

– Cum ?

– Custura pe care o adus-o jăndarii...

Elefterescu și-a adus aminte. Într-adevăr, o dată cu jurnalul, se găsise la cantonier un cuțit cu prăsele. Îl avea zvîrlit undeva, în sertar, fiindcă nu-i aflase nici un rost. L-a scos înfrigurat.

– Și ce-i cu el ?...

– Îi plin de sîngele lui Manlache.

După mari sforțări, judecătorul a deschis brioeagul. Se lipise de atîta sînge închegat.

– Și cum l-ai omorît ?

– În somn...

– De ce ?...

– Am apucat să-i spui că l-am omorît pe grec și o vrut să vie să mă vîndă, ca să cîștige banii de la grecoaică...

– Și l-ai îngropat ?

– Nu. L-am tras pînă la Siret și l-am zvîrlit pe apă...

Elefterescu n-a mai avut cuvînt pe buze. Se uita idiotit la stîrpitura din fața lui și se gîndea cîtă dreptate avusese Virgil Predescu, cînd i-a spus :

– Numai fantezia pictorilor și a sculptorilor a inventat chipul de monstru. Adevăratul monstru nu se mărturisește. Ar fi o dezarmare ; ar fi ca și cînd ai arăta omului pe care țintești să-l omori otrava ce vrei s-o pui în pahar... Asta ar fi, prin urmare, un început de cavalerism și deci negarea monstrului. Tipul lombrozian este model pentru operă de artă, nicidecum adevărat subiect pentru justiție. Altminteri jumătate din lume ar trebui să înfunde ocna...

Apoi, ca o încheiere formidabilă, s-a dus în fața lui moș Petrache, l-a privit lung și deodată, cu toată puterea, toată groaza și tot dezgustul, l-a scuipat în plin obraz.

Pe urmă a dat ordin grefierului să nu mai trimită telegramele.

...În clipa aceea, moș Petrache, ștergîndu-și fața încet, zîmbea subțirel sub mînecă și a oftat adînc de tot, ca într-o mare ușurare.

Rapoartele, formele, ziariștii locali, trimișii speciali de la București și trupul cald al Wandei l-au împiedicat cîteva zile să se ocupe de instruirea crimei. Trebuia să pună la punct lumina ei și gloria lui.

Astfel, se apropia săptămîna cînd l-au îmbarcat pe moș Petrache într-o mașină luxoasă, ca să-l ducă la fața locului și să reconstituiască uciderea lui Manlache – lucru pe care îl socotise Elefterescu mai important decît moartea lui Hrisant.

Moș Petrache era foarte mîndru în dihania aceea neagră și lustruită, cu perne moi de catifea, pe care o saluta toată țărănimea din cale. Mîndru ca un copil la o zi mare, cînd îmbracă hăinuțe noi. Dar mîndria asta a ținut numai pînă la podul Siretului. Acolo i-a încolțit în suflet o întrebare :

„Dacă n-a plecat Manlache ?" Și teama a crescut, a crescut fără măsură, pînă într-atît, încît, la marginea lanului unde și-au avut vizuina, îi tremurau genunchii dîndu-se jos din automobil.

Cum să se încredințeze că Manlache nu e acolo ? Sau dacă e acolo, cum să-i dea de veste să fugă ? Curgea apa de pe dînsul și răsufla din greu, ca teșit de o piatră de moară, care i-ar fi fost pusă pe piept.

A luat-o întîi, ocolit, prin popușoaie, departe de ascunzătoare, cercînd să vorbească tare și să facă zgomot cu lanțurile care îi fuseseră prinse la mîini. Dar vorbele erau sugrumate, iar ceilalți vorbeau încet. Gîndul că se apropie de un loc semănat cu sînge și cu suflet omenesc le înăbușea la toți glasul și pofta de vorbit. Bătrînul, în

cumpănă, ocolea... Judecătorul însă a băgat de seamă și s-a oprit.

– Ce tot ne porți așa ?

Gifiind, cantonierul i-a răspuns :

– Păi, așa era drumul, ocolit... Și mă țin de semne... Dar ochii i-au rămas lucitori și ficși. Departe, printre frunzele popușoilor a zărit o pată neagră : zăbunul lui Manlache. Inima i-a înghețat, suflarea s-a făcut scurtă și o năvală de friguri dirdiite în dinți i-a încrețit carnea pe spinare. Manlache era acolo... Poate că dormea... ori poate că nu auzise... Moș Petrache ar fi vrut să țipe, dar gîtul nu mai scotea nici un sunet, ca în visurile rele. Fără să-și dea seama ce face, a rupt-o la fugă prin popușoaie, în partea cealaltă.

– Stai ! a strigat un jandarm.

– Stai, că trag ! a strigat altul.

– Trage ! a strigat judecătorul. Și două focuri au trăsnit deodată, chiuindu-și gloanțele pe lîngă bătrîn.

– Prinde-l ! Trage !... Trage, că fuge !... Glasurile s-au învălmășit ca o furtună, dar s-au potolit pe loc. Bătrînul se oprise.

Judecătorul s-a năpustit la el ca o fiară și cu dosul palmei i-a crăpat obrazul, lungind fugarul la pămînt.

Striga de-și rupea plămînii.

– Bestie ! Îmi dai și emoții acum ? Te omor aici, ticălosule ! Nu ți-e de ajuns c-ai omorît doi oameni ?... Vrei să mă vîri și *pe mine* în bucluc ? Scoală de acolo și arată unde îți era culcușul ! Să nu cumva să te prind că-ți mai bați joc de mine și acum...

Dar moș Petrache n-a simțit nici palma, n-a auzit nici vorbele. Căzuse la pămînt de bunăvoia lui, că voia să se uite pe lîngă rădăcina cocenilor, unde era mai mult limpeziș. Într-adevăr văzuse și văzuse bine : pata neagră nu se clintise din loc. Nu mai rămînea decît o singură bănuială și asta abia acum i-a venit în minte : Manlache era mort. Lovit de gîndul acesta, mai năprasnic decît de zece gloanțe odată, a pornit în neștire, clătinîndu-se ca un om beat, plesnindu-și fața de știuleții grei și de po-

rumbii încălați : pata n-a mișcat o clipă din loc, în înțepenirea ei înspăimîntătoare de moarte...

Dar ajuns acolo, bătrînul n-a mai putut vorbi. Plîns și ris laolaltă îl năuceau, îl amețiseră, îl leșinau... Era aproape nebun. Îi tremurau ca varga brațele strînse vînjos în mîinile tari ale celor doi jandarmi voinici, iar Elefterescu a înțeles, o dată mai mult, marele adevăr al îndreptarului penal, care spune că ucigașul se dă pe față negreșit în fața locului unde și-a săvîrșit omorul.

În ascunzișul de odinioară, stafioasa pată uriașă de sînge căsca o gură hidă de rugină neagră lîngă zăbunul lui Manlache... Și-atita tot.

Căci Manlache nu mai era acolo ; se vedea ușor că plecase de mult. Moș Petrache a înțeles bine de ce-a rămas haina asta aici, cînd au ridicat-o jandarmii și i-a văzut poalele rupte în bucăți. Pesemne, rănitul își făcuse fețe pentru rană...

Ce-a urmat după asta e lesne de înțeles, de vreme ce aici era dovada limpede a crimei.

O zi-două s-au făcut sondaje pe albia Siretului, apoi lumea s-a lăsat păgubașă de hoitul lui Manlache și l-a așteptat să iasă singur la mal — dacă peștii din apă, nisipul bîhlit, adus de la deal, ori bulboanele nenumărate nu l-ar fi dorit mai mult, mai temeinic și mai efectiv decît curiozitatea flușturatecă și fără noimă a ferchețșului magistrat din Tecuci.

În vremea asta, pe o potecă de lut clisos, care urca pieptiș din jităria Dragoslovenilor, pe Măgura Răchitașului, un om nalt și gros suia încet spre virful muntelui, spre pădure. Galben-pămintiu, cu o barbă neagră și încîlcită, cu mîna stîngă țeapănă în cîrpa neagră care i-o lega de gît, pășea rar, icnind de greutate și istovire...

Peste creasta copacilor caieri alburii se tîrau încetișor de sus în jos, din jos în sus, lunecînd, ca niște balauri de fund umed, peste încrețirea de piatră a munților Vrancei...

Un copil, ieșit din pădurea reavănă și beznatecă, ducea două capre înspre sat. Zărind nămetenia de om, fioros ca duhul muntelui, și-a micșorat pasul și a ferit în lături, cu ochii țintă la el... Dar Manlache s-a oprit. Un crimpei rămas departe în urmă a lunecat rotund, ca o piatră scăpătată devale...

– Cum te cheamă, mă țîncușor ?

Copilul n-a răspuns.

– Vasile ?...

– ...

– Dar tu nu știi să cînți ?

Și Manlache se uita la gurița fragedă, care tremura de frică.

– Te temi tu de mine, mă Vasile ? Păi, n-ai dreptate să te temi, că eu is om bun, Vasile... Vrei tu să te învăț un cîntec frumos ?

Copilul s-a smuls deodată din împietrirea lui și a luat-o la goană, de-a valma cu caprele lui slabe... În poala dealului a întors capul și a zărit matima departe, înfiptă acolo, în gura pădurii, ca un duh rău... Apoi, o limbă de negură a lunecat peste copaci, a curs peste ea, a subțiat-o și a șters-o ca pe-o pată, ori ca pe-o iazmă de vis năplăit.

Cînd a ajuns negura la vale, nu mai era nimic în urma ei...

Duhul pierise...

Dar toate zdruncinările astea au cutremurat năprăsnic valea Călmățuiului. De la conu Leon și de la coana Tasica, pînă la inima îndoită a Rusandei, n-a fost om să nu aibă în el fel de fel de prepusuri și fel de fel de întrebări. Năuciți la început la mărturisirile lui moș Petrache, au fost porniți să bănuiască în ele un ascunziș nou și dibaci pentru Manlache. Dar timpul trecea, trecea mereu și căile lucrurilor nu se mai schimbau.

Cu vremea, oamenii au început să creadă în spusele cantonierului și să căineze pe cel năpăstuit, pînă în ziua cînd s-a aflat că Rusanda s-a întors acasă, liberată de la arest. Atunci au prins să-i urmărească ochii fetei, să-i judece purtarea, să-i cerce inima și să-i iscodească gîndurile.

Liniștea codanei lui Țigău li s-a părut însă ciudată... Unii au bănuit că știe multe, alții au bănuit că n-are nimic de știut.

Și vînzoleala a început iarăși, pînă în ziua cînd Ion, argatul lui conu Leon, a trimis pețitori la Țigău.

– Nea Țigău, dă fata lui Ion... Că știi și 'mneata : om vre'nic este, tînăr este, o sfară de țarnă are ; mă rog, tocma pe măsură.

– Dă, vere Costache, să sfătuiesc și eu cu muierea ; să întrebăm și fata – că doar așa, cu anasîna, nu se poate – și-om vide !

Minios ca para că lucrul se amină mereu, Ion a îngrămădit-o odată pe Rusanda într-un gard și i-a spus scrîșnind :

– Fă Rusando, eu îs om bun, că dau și cămașa de pe mine de dragul tău. Da află încoa una și bună. Dacă mă tot porți cu vorba, eu spui tot ce știu...

Fata a tresărit.

– Și ce știi, mă rog 'mitale ?

– Apăi, nu căta că-s eu așa... daa multe știu... Că eu închid ochii c-ai *stat* cu Manlache – da cînd o afla tat'to, apăi...

N-a apucat să isprăvească și Rusanda, din toată voinicia ei înfuriată, i-a împușcat o palmă grea și crîncenă, drept peste ochi, de l-a zvîrlit în mijlocul drumului.

Dar din ziua aceea Rusanda n-a mai avut zi bună. Bătută de tată-său, cîrîită de toate fetele și de toate femeile satului, ajunsese să nu mai poată ieși din ocol.

Singura ei nădejde, nădejdea să oblicească odată peste răzlogii porții ivindu-se umerii lui Manlache, s-a fărîmițat zi de zi, pînă în pragul toamnei, cînd i-a adus șeful de post citație la procesul lui moș Petrache. Atunci, deodată, a înțeles că Manlache trebuie să fie mort cu adevărat și a hohotit în bocet, ca și cînd acum ar fi aflat de moartea lui.

În ziua aceea și-a dat seama că pînă și Dumnezeu o zvîrle în casa lui Ion și l-a așteptat să vie iar, îngenuncheată, ca o vită lîngă ascuțișul tăierii...

Ce chinuri a îndurat Manlache pînă să ajungă la Tîrgul Ocnei nici el n-ar mai fi știut să spună. Doar mila cîtorva ciobani, rătăciți pe stînci, a putut să-i ție viața, gata de zburat în fiecare ceas. În ploaia munților, în fereala de fiecare om, în foamea cumplită care-i stîrvea bietul trup secătuit, rămînea uneori zile întregi în amorțire, la o rădăcină de copac, ori pe cîte un drumeag bălărit. Rana nu se mai tămăduia și nici nu avea cum să se tămăduiască. Doctoriile lui moș Petrache făceau destulă minune cînd o țineau pe loc.

Așa, singura nădejde a fugarului era să ajungă la duhovnicul din Tîrgul Ocnei și să-și dea sufletul în mîna lui cucernică. Căci în răspîntia asta de urgie a vieții, a înțeles că singura nădejde e la omul care i-a ascultat odinioară spovedania, l-a crezut și l-a împăcat cu Dumnezeu...

Auzise el de altfel din timpul ocnei că sfîntul bătrîn ascunsese, de multe ori, în casa lui, tîlhari vestiți și-i apărase de năsîlnicia jandarmilor, fiindcă el îi știa nevinovați. În fața ochilor lui, nimeni nu putea să mintă, iar preotul își cunoștea tăria...

Pe tăria asta își clădea acum Manlache toată nădejdea și singura nădejde care-i mai rămăsese...

De altfel, nu și-a clădit-o degeaba.

În ziua cînd a bătut în ostrețele din fața grădiniței cu trei straturi de flori, duhovnicul își citea jurnalul la

fereastră. S-a uitat pieziș pe lîngă ochelari, s-a sculat și-a ieșit afară să-i deschidă singur.

Nu-l mai cunoștea. Nici n-ar fi avut nevoie să-l cunoască. A înțeles că e un om cu nenorocirea în el și i-a deschis portița, ca cea dintîi alinare, pe care putea să i-o deie.

– Ești bolnav ?...

– Da, părinte...

– Ești obosit ?

– Da, părinte...

– Ești flămînd ?

– Da, părinte...

– Atunci intră la mine în casă, că e casa ta...

L-a dus în odaia mare, i-a desfăcut legătura de la mînă, i-a făcut un bandaj curat, i-a dat să se spele și i-a dat să mănînce. După ce l-a ospătat și i-a arătat patul lui, a rămas cu ochii la el.

– Caut să-mi aduc aminte de unde te știu ?...

Dar în privirea lui, Manlache s-a văzut cu fiare la mîni și cu straie vîrcate. N-a ocolit răspunsul :

– Am fost la ocnă, părinte...

Atunci bătrînul a înțeles tot.

În lunga lui viață apostolească, aflase ce înseamnă întoarcerea unui ocnaș în casa și în biserica lui. Erau cumpene mari, ca vămile grele de după moarte. Erau crîncene încercări ale dumnezeirii, ori erau blesteme și osînde, pe care cel-atotputernic nu mai voia să le ostoiască. Viața lui de preot, închinată celor mai păcătoase și mai cutremurate suflete pămîntești, îi dăduse o tărie asemeni pietrei de argint. Ardea rana pe care era pusă și o vindeca. Un sfînt înfricoșător, ca sabia de arhanghel.

Dar tocmai pentru asta, știa că niciodată nu s-a încumetat să-i calce pragul casei un om care-și simte vină. Cît privește uriașul acesta, galben și negru, cu glas mort pe jumătate, ca și trupul, ca și viața lui, și-l amintea din ce în ce mai întărît. Nu s-a mirat de loc de toată istori-

sirea lui Manlache, cum nu s-a mirat că s-a întors la el și că numai aici și-a căutat scăpare.

De altfel, jurnalele îl ajutaseră să știe mai multe decît știa însuși ortacul. I le-a arătat. Iar cînd fostul oonaș, îngrozit de cele petrecute la Tecuci, după despărțirea lui de moș Petrache, i-a spus că pleacă să scape pe bătrîn, duhovnicul l-a mîngîiat pe capul trudit, i-a binecuvîntat pornirea, dar i-a pus cătuși mai grele decît ale ocnei :

– Nu, băiatule. Tu ai să stai aici. Bătrînul a știut ce face. Lasă-i bucuria că te-a ajutat să nimerești la casa mea creștinească. Vindecă-te întîi și om vedea pe urmă ce este de făcut...

Sub balsamul mîinii lui bune, în trecere de două săptămîni, Manlache s-a făcut zdravăn ca în vremea tinereții. Pofta de viață s-a strecurat din nou, vie și ispititoare, în pieptul imens și în mușchii lui înnodați. Coana Tasica și Rusanda s-au refăcut de la sine, ca niște icoane de sticlă ajunse cioburi, dar pe care o mînă meșteră le-ar fi adunat la loc, de nu se mai cunoștea nici lipitura țăndărilor.

Singurul țăncuș care-i înnegrea viața era apropierea procesului lui moș Petrache...

Într-o zi, preotul a înhămat caii la trăsurică și l-a chemat :

– Manlache, hai cu mine, flăcăule. Ți-a venit vremea să mai ieși și tu din casă...

Lui Manlache i-au dat lacrimile în ochi. I s-a părut că însăși îndurarea lui Dumnezeu îl scoate din tainița bolnavă cu care fusese osîndit...

Drumuiau în trap mărunt pe șoseaua curată. Copitele țăcăneau regulat, o dată toate, la fel, apoi se despărțeau, se amestecau, ca iar să se strîngă laolaltă, să se apropie și să bată la fel... Era ca un fel de cîntec. Manlache îl asculta zîmbind și se gîndea departe, departe de tot, în urmă – parcă în altă viață – la zilele cînd ședea pe capră, lîngă Dobrin, de purtau pe coana Tasica la Ivești, ori la Bujor, unde ședeau părinții dumisale.

Dar deodată, cînd să cotească la stînga, pe drumul Oituzului, părintele a strîns hățurile și-a oprit. De-a curmezișul șoselei se povîrnise o căruță, pe jumătate răsturnată. I se rupsese osia din spate, roata sărise cît colo, iar butoiul din car ședea gata-gata să se răstoarne, apăsat de greutatea păcurei din el.

– Ce-i, taică ?

– Ciștig, părinte ! a răspuns amărît unul din cei doi păcurari.

– Apoi de ce ? Osia se leagă...

– Da. Dar vezi, sfinția-ta, că trebuie să vărsăm toată păcura. Altminteri nu-i chip de dres, că-i greu amarnic și nu putem aburca la loc... Îi lăsat pe roțile dinapoi...

Manlache a sărit jos din trăsură.

– Adună niște pietre să pui dedesubt, că l-om ridica noi...

Apoi, punînd umărul în butoi, l-a suit, cu căruță cu tot, după rostul lor de stat.

Omul, punîndu-i reazemul de pietre, a fluierat :

– Fiuuu !... D-apoi, măi bădie... 'mneata ar trebui să te tocmești la trin, și să tragi vagoanele ca mașina...

Dar Manlache nu era mulțumit.

– N-aveți minte nici voi. De ce l-ați pus cu toată greutatea pe roțile dindărăt ? Trebuie tras mai în față...

A pus iarăși umărul și cînd i-a dat un brînci, butoiul a ajuns peste leucile dinainte...

– Acu legați osia la loc și întăriți-o zdravăn.

– Să facem o crangă de copac, a zis unul și a tras o săcure de sub butoi. Pe urmă, s-a cățărat într-un pom, de a tăiat un par gros și a venit cu el lîngă căruță, să-l scurteze pe măsură.

Dar Manlache a rămas cu ochii pe săcure. I-a zărit pe coadă cîteva pete de păcură și era întocmai ca săcurea pe care o găsise lîngă Hrisant. Îndemnat de ciudățenia semnului, ocnașul a așteptat găzarul să-și isprăvească treaba cu uncalta, apoi a luat-o în mînă și a cîntărit-o îndelung.

Era tot așa de grea.

Iar pe degete, ca și ccalaltă, i-a lăsat pete mici de păcură...

Prin carnea lui Manlache a trecut o așchie de frig. A dus copilărește mîna la nas, să-i miroasă a păcură, ca și altă dată. Dar închizînd ochii, deodată, a simțit cum mirosul ăsta îl întoarce înapoi, în sălbăticia dimineții aceleia, cînd a fugit de la conac.

Răsucind săcurea în mînă a mîrîit :

– Bună săcure ! De unde ai luat-o ?

– De la Moinești, la unu Gropper... El aduce săcuri de aistea. De acolo cumpărăm toți...

– Care toți ?

– Toți găzarii...

– Îhi... Și ce vă trebuie săcure ?

Găzarul a răspuns :

– Păi, ce mai întrebi și 'mneata, cînd ai văzut c-o trebuit... Pe urmă, noi umblăm mult noaptea. Trebuie să ai ceva la tine, doar n-o să umbli cu mina goală...

Manlache a răspuns încet :

– Apăi, da... că asta-i bună de miruit un om...

Dar găzarul i-a întors, în glumă :

– Că nu-i vorba să-l miruiești tu... Să nu te miruiască el...

Pe Manlache îl prinse un neastîmpăr ce i-a strepezit tot sîngele din vine. Păcurarii aceștia îl puseseră pe o cale care putea să-i fie scăpare vieții. L-a isoodit apăsat :

– Da, ia ascultă. Voi vindeți pe unde apucați ?

– Mț... Avem fiecare drumul nostru. Ni le-am împărțit pe bună învoială. Unde-i drumul mai mănos, mai dau buluc și alții de pe delături, dar pe aici nu-i cine știe ce dever.

– Și umblați pînă departe ?

– Apăi, sînt ei care ajung și pînă la apa Buzăului, iar alții se duc în sus, tocma pînă la Dorohoi...

– Și sînteți toți dintr-un sat ?

– Nuuu. Care din Cîrja, care din Asău... de pe la Comănești... Mă rog, din toate părțile pe unde mustește păcura.

– Da pe la Călmățui, care merge ?...

– Călmățui ? Cam pe unde aiasta ?

– Pe la Ivești ; de la Tecuci în jos...

Oamenii au clătinat din cap.

– Iaca, asta nu știm. Da de la noi, din Cîrja, n-am auzit să meargă nimeni pe la așa părți...

Manlache a încleștat dinții și n-a mai spus nimic. În vremea asta, osia cea nouă, legată zdravăn în gînji, a pus căruța pe roate de a putut să-și pornească la drumul ei – mai încet, firește, ca un om care șchioapătă – dar oricum, făcîndu-și datoria.

Manlache s-a suit în trăsură, lîngă preot, și au bătut calea mai departe la mînăstirea Cașin, unde avea treburi sfinția-sa.

Pe drum, duhovnicul a simțit încordarea lui Pleșa. I-a văzut cuta dintre ochi și încrunțarea dintre gene.

– Ce-i, Manlache ?

– Dă, părinte, mi-a cășunat o bănuială, că am văzut, la ișteа, săcurea. Și uite păcura pe mînile mele, ca atunci...

I-a povestit de astă dată aceea ce pînă acum nu-i păruse de mare însemnătate, adică întîmplarea cu păcura de pe săcure și cu găzarii care au pierit pe drum ocolit, înainte să ajungă la cantonul lui moș Petrache.

Bătrînul și-a mestecat mult vorbele de pe buze, pînă să le slobozească ; apoi l-a bătut pe genunchi :

– Manlache, ai ridicat tu un poloboc cu păcură, dar să nu-ți pară rău. Că, după cît înțelege mintea mea, osia asta n-a rupt-o greutatea polobocului, ci mîna lui Dumnezeu, ca să te lumineze pe tine. Să mă ierte cel-atotputernic dacă judecata mea e nedreaptă și urgisește om fără vină, dar eu cred, temeinic cum nu se mai poate, că pe grec, tocmai găzarii de care vorbești l-au fost liniștit. Și dacă n-au mai trecut înainte apoi, una din două : ori au apucat-o pe alt drum, ori s-au întors pe șosca, dar la urma urmei – află de la mine – au trebuit să treacă iar pe la locul unde s-a întîmplat fărădelegea. Asta e cea dintîi pedeapsă pe care o dă atotputernicul, sufletului ticălos... Îi poruncește să se întoarcă unde a făptuit... El crede că se duce să afle ce se mai întîmplă, ca să se poată ascunde mai bine și feri. Dar vine la osîndă pentru că tremură iadul în el... Și de multe ori, ucigașul a fost prins chiar acolo, pe locul unde a săpat el gura gheenii... Apoi, Manlache, una ne-a rămas. Acu să ne punem pe căutare strașnică... Căci dacă cel-înalt ne-a luminat astăzi, înseamnă că vrea să te lumineze de tot.

Cum văd eu, Dumnezeu ne plătește cu mila lui mare drumul la sfînta mînăstire a Cașinului... Poate că se cuvenea să-i duc starețului o danie.

Chiar de a doua zi dimineață, căișorii duhovnicului n-au mai avut tihnă. Au bătut două săptămîni în șir drumul dintre Tîrgul Ocnei și satele din preajma Moineștilor, alergînd de la unul la altul, pînă în ziua cînd s-a întîmplat minunea.

Manlache se dăduse jos din trăsură, ca să întrebe la o poartă de casa unui păcurar. Femeia i-a arătat pe unde să apuce, dar cum auzise, prin vecini, că omul e pleca: cu marfă, a trecut cu Manlache la o poartă de peste drum. Acolo s-a năpustit pe dînșii o haită întreagă de ciini răi și hărțăgoși. Ocnașul nu se prea ferea de ei. Deodată, însă, vede pe unul năvălindu-i drept în piept. Cînd a întins mîna să se apere, a rămas cu ochii pe ciine. Îl cunoscuse...

Era Firicel.

Ce chelălăit groaznic a fost după aceea e greu de închipuit. Bucuria unui animal, cînd își găsește stăpînul, capătă uneori o sălbăticie care te înfioară, întocmai ca o detunare de nebunie. Căci într-adevăr, nebunie era în urletele, în tăvăleala și săriturile lui Firicel...

Duhovnicul din trăsură și femeile se speriaseră. Ciinele se lungea cu pîntecul pe pămînt, sărea în lături, apoi țîșnea ca o săgeată, cu botul și cu labele în pieptul lui Manlache. Ai fi zis că vrea să-i smulgă inima. De aceea, oamenii n-au înțeles ce se petrece, decît tîrziu,

cînd uriașul a izbutit să prindă pe Firicel în brațe, ca pe un copil dorit.

– Da de unde te cunoaște pe 'mneatale haita asta?

Manlache a răspuns răgușit. Îl înăsprise clocotul din el.

– Păi, e al meu, femeie... L-am pierdut de vreo două luni... Dar dumneata de unde îl ai?

– D-apoi știe-l ciorile de unde a picat! S-a pripășit într-o zi la mine și nu s-a mai clintit din bătătură... Dar bine că l-ai găsit. Mie mi se urîse cu atîta urlătură ce-mi urla toată noaptea.

– Și nu-ți aduci aminte cine l-a adus?

– Cine era să-l aducă?

– Păi, știi dumneata unde l-am pierdut eu? Tocmai dincolo de Tecuci – pe la Ivești!

Femeia s-a luminat. A dus mîna la gură.

– Ăraaa... Atunci să știi că a venit cu Constantin a lui Ghinea. Acela umblă cu gaz pe-acolo!

Inima lui Manlache a bătut o dată tare și s-a oprit pe loc.

– Și unde-i Constantin aista? a răsuflat el rar și apăsat.

– Păi, nu șade aici în sat. El îi din Asău...

Manlache nici n-a mulțumit. Într-o săritură a fost pe capră și a dat bici cailor, vorbind rupt, gîfîind, de parcă ar fi alergat într-o clipă pe toate căile lungi de care pomenise.

– Părinte, la Asău! Am dat cu crucea peste el! Constantin a lui Ghinea îl cheamă. Aista-i Firicel al meu... El... Apoi și-a scuturat ochii de lacrimi și a început să vorbească cu Firicel: Mă băietu tatii, mă!... Rău ai trăit tu fără mine, mă... Că și eu, rău am mai trăit fără tine... Mă fărîmița tatii... Mă derbedeule... Mă păginule...

Și Firicel îi sta între picioare, se uita lung, lung de tot în ochii lui, clipea din cîte o singură geană și asculta glasul... vorbele... de parcă înțelegea tot.

– Mă haimana, mă, eu te omor, auzi ?... Ce dlipeşti aşa la mine, că nu glumesc de loc, pricepi tu ?...

Şi spunea aşa de incet, aşa de dulce vorbele astea, de parcă n-ar fi fost pe lume cintec să-l cînte mai frumos... Şi într-adevăr, era ca o urmare firească, poruncită, cînd a început să-i cînte cu adevărat lui Firicel :

„După dealul cela mare,
Velerim şi Veler Doamne...
Răsărit-a mîndrul soare,
Velerim şi Veler Doamne..."

Constantin a lui Ghinea îşi ungea bucşele căruţei în ocol, cînd a dat părintele peste dînsul. Manlache rămăsese cu trăsura, tras la fereală, ca să nu-l vadă şi să nu-l cunoască.

– Bună ziua, Constantine...

– Să'r dreapta, părinte... Dar de unde mă cunoaşte sfinţia-ta, că eu nu vă ştiu pe matale ?...

– Păi, cum să nu te cunosc, că eu îs preot la Călmăţui, pe unde vii tu cu gaz...

– Apăi, aşa o fi, că pe-aşa părţi ni-i drumul – dar ştiam că acolo îi părintele Udriş...

– Şi el. Acu, uite de ce-am venit. Ce găzari mai vînd pe la noi ? – tu trebuie să ştii... Am eu o treabă cu unul, mi-am uitat cum îi zice...

– Păi, sfinţia-ta, întîi, care va să zică, sînt eu, şi cumnatul meu Brebea, pe o căruţă. Pe urmă îi Iordan Vătămanu, tovarăş cu Neculai Şchiopu... Şi mai este – aista-i al treilea – beţivul cela de Panaite Crăciun – acela vinde singur, de obicei, da uneori îl ia şi pe Dragomir Pîlciu...

– Şi alţii nu mai sînt ?...

– Nu, sfinţia-ta.

– Mă, tu n-ai mai fost de mult la Călmăţui ?

– Cum, doamne, iartă-mă, că doar alaltăieri m-am întors. Da de ce întrebi ?

– Mi s-o întîmplat mie o poznă... Mă rog, tu ţii minte cînd l-a omorît Manlache pe Hrisant ?

– Ihi... Dară cică nu l-o omorît Manlache. Cică l-o omorît păcătosul cela de cantonier, moș Petrache...

– Hm ! N-are-a face ! Manlache – Petrache – cine l-o fi omorît, Dumnezeu să-i plătească. Vorba-i, cine era la Călmățui pe atunci, tu, Iordan ori Crăciun ?

– Nu știu, dar eu nu eram. Că eu am picat acolo mai tîrziu. Așa, cam la o săptămînă...

– A, așaa ? Apoi vezi, de aceea nu mă cunoști. Atunci care o fi fost ?

– Eu nu știu bine, părinte. Poate să fi fost Panait Crăciun... Că eu cînd am venit, m-am încrucișat cu alde Iordan Vătămanu, care va să zică ei n-aveau cum să steie decît la preț de patru zile, cît se vinde un poloboc...

Omul avea o privire dreaptă, nepăsătoare... Părintele a plecat la Panait Crăciun, făcîndu-i semn de departe lui Manlache să stea pe loc.

Crăciun nu era acasă. Gospodăria jalnică, duhnea a păcătoșie și a negrijă. L-a găsit în crîșmă, bînd un vin oțărît. Avea ochi răi și încărcați – ca de cîine bolnav.

– Bună ziua, creștine !

Omul s-a sculat greu de pe laviță :

– Săr't dreapta.

– Îmi îngădui să stau și eu puțintel ? Îs ostenit. L-a privit tare în ochi, cum obișnuia să facă totdeauna cu ocnașii lui, și i-a spus blînd :

– Tare amărît trebuie să fii dumneata, de bei așa de dimineață... Crăciun, ca lovit în inimă, s-a clătinat. Se așteptase să audă o vorbă aspră. Glasul dulce al preotului l-a umilit și i-a făcut țăndări înverșunarea :

– Amărît, părinte...

– Și de ce ești așa de amărît ?

– Năcazuri, sfinția-ta. O viață întreagă am umblat numa pe drumuri, zi și noapte, să încropesc și eu un trai de om... Da praful s-alege de tot ce fac...

– Păi, cine-i de vină, dacă-i fi bînd tot ce cîștigi ?

– Nu, părinte, numai de cîțiva ani beau ; de cînd mi-a fugit nevasta...

– Ai copii?
– Am.
– Şi cine vede de plozi?
– O femeie...
– Şi unde-i atita rău?
– N-am casă, blagoslovite părinte. Mi-i urît să stau... Femeia îi rea, copiii îs ca vai de ei...
– Îngrijeşte-i, că nu pari sărac... Ai pămînt mult?
– Nu, puţin! Dar eu am meserie: vînd gaz...
– Ahaa!... Şi merge?
– Merge bine.
– Apoi, vezi?
– Văd, dar dacă nu-s eu acasă, nu-i nici o scofală. Face muierea ce vrea şi n-am cum s-o hăţuiesc...
– Vinzi departe de-aici?
– Departe. Dincolo de Tecuci, pe la nişte sate... Călmăţui, Grivita.
– Eeee! Ia te uită! Eu am acolo neamuri.
– Daa?... Pe cine?
– Conu Leon şi Tasica!...
– Aşaa? Apoi îmi pare bine! Am să le spui. Că eu îi cunosc – pricepi matale, le vînd şi 'mnealor gaz...
– Ei, bravo! Acu, că veni vorba de ei şi zici că-i ştii, ia spune, au găsit paznic bun în locul celuia care a omorît un negustor? Că mi-au scris mie să le caut şi am găsit la Tîrgul Ocnei un flăcău de ispravă...
Dar omul n-a răspuns. Părintele a stăruit:
– Nu ştii, au găsit?
Crăciun a îndrugat fără chef:
– Aiasta nu ştiu, părinte. Se vede c-or fi găsit...
– Da paznicul celălalt e la puşcărie, după cite am aflat.
– Mţ! L-a omorît unu moş Petrache – care, el îi cel de a omorît pe grec – nu Manlache, cum zice sfinţia-ta...
– Ahaa! Va să zică dumneata erai pe-acolo cînd s-a întîmplat omorul?
– Mţ... Am aflat de la nişte oameni de-ai noştri. Eu plecasem cu vreo cinci zile înainte şi cînd m-am întur-

nat, m-am întîlnit la Barcea cu alții, care veneau dintr-acolo. De la ei am aflat.

– Da ! da ! Constantin a lui Ghinea trebuie să fi fost.

– Nu. Vinde și el pe-acolo, dar eu m-am întîlnit cu altul ! Unu Iordan Vătămanu...

Au mai vorbit cîte ceva, de negustoria lor, de gospodăria lui și părintele a plecat mai departe, la casa lui Iordan Vătămanu, care era tocmai la marginea satului.

Aici a găsit o gospodărie strașnică și o nevastă cu mînecile sumese, care spăla voinicește albiturile, într-o balie proptită de popii șurii.

– Bună ziua, femeie.

– Sărut mîna, părințele.

– Iordan nu-i acasă ?

– Trebuie să se întoarcă, părinte, că-i trecut săptămîna de cînd a plecat.

– La Călmățui ?

– Apoi da ; el pe-acolo negustorește.

– Știu, că doar eu îs preot în sat. Dar îmi pare rău că nu-l nimeresc. Venisem să-l rog să-mi deie niște bani, pe care i-am fost împrumutat, acu vreo două luni... cînd s-a întîmplat la noi o durdură mare, de-a fost omorît un negustor...

– Aha. Mi-o spus dumnealui...

– Da, cred... și în zăpăceala aceea, Iordan a trebuit să steie mai mult prin părțile noastre...

– Apăi da, că a stat preț de două săptămîni...

– ...și a cheltuit omul... Ba, cum se întîmplă întotdeauna, – paguba, pagubă aduce – a prăpădit și securea...

Femeia a rîs și – fără să știe ce face – și-a dat bărbatul cu mînile legate :

– Valeu, adevărat... Că, pe urmă o tîrguit alta de la Moinești...

– Tocmai... Eh ! Dar, în sfîrșit, cum mai stau vreo cîteva săptămîni la Comănești, mai trec eu pe aici, peste trei-patru zile, că poate o veni...

Și a plecat.

În marea lui îngăduință omenească, era îndurerat de moarte. Va să zică era de ajuns o vorbă a lui, și femeia asta voinică, mîndră și pesemne muncitoare ca albina, avea să rămîie singură o viață întreagă, cu toți copiii pe cap. A murmurat cu tremur de inimă :

– Întunecate sînt căile pe care mîni robii tăi, doamne ! Dar pînă la trăsură nu se hotărîse încă dacă trebuie să-i spuie lui Manlache, ori de nu cumva e mai bine să lese lui Dumnezeu, care-și începuse însemnările, grija să lumineze calea fostului ocnaș.

Manlache l-a întrebat cu teamă :

– Ce-i, părinte ?

Duhovnicul a oftat ca o inimă îmbătrînită deodată și n-a avut tăria să nu plinească poruncirea lui Dumnezeu.

– Are patru copii, Manlache, și o nevastă vrednică... Ce urgie ! Mi se rupea inima cînd mă uitam la dînsa. O femeie naltă, voinică, cu obrazul sănătos... Ce s-o alege din toată mîndrețea asta, cînd o bate drumurile cu legăturica de mîncare la gratiile ocnei ?

În ochii închiși ai lui Manlache s-o ivit, bucată cu bucată, Rusanda lui Țigău... Colți de milă amară l-au pironit o clipă pe loc. Îi stătuseră gîndurile, iezite ca o apă moartă.

Dar cînd preotul a început să-i spuie ce-a văzut în curtea gospodărească și curată, ocnașul a zărit în ochi o celulă neagră de închisoare, cu gratii grele la ferestruică și cu pereții muceziți. Privea cu ochii goi arnestecul turbur dintre icoana salinei și închipuirea lui frumoasă, mîngîind capul catifelat al lui Firicel, care-i pusese botul pe coapsă. Îl mîngîia, de parcă-și mîngîia suferința...

La o bucată de drum, dincolo de marginea satului, Manlache a oprit caii.

– Blagoslovește-mă, sfinția-ta, că de-acu nu mă mai vezi. Eu rămîn aici, să-i aținu calea.

Preotul n-a răspuns. A înțeles că și el fusese vrerea lui Dumnezeu și a lăsat să se taie brațul putred, așa cum spune vorba Sfintelor Scripturi...

Trei zile Manlache n-a ştiut nici de somn, nici de mîncare. Şedea acolo, în cătina de pe marginea drumului şi pîndea. Ar fi putut să se bizuie pe Firicel, căci nu trecea om să nu-l primească în lătrătură duşmănoasă. Dar voia să-i vadă el, de cum or ieşi din cotul drumului, şi să le iasă în cale la vremea cea mai potrivită.

Ţinea căţelul strîns lîngă trup, îl oprea să latre, ca şi cum ar fi vrut să-i păstreze lătratul pentru lupta pe care avea cuvînt să şi-o închipuie grea şi şedea ca un lup fioros, cu ochii sclipindu-şi flăcările printre frunzele tufişului de dracilă.

De un singur lucru îi era frică. Cunoscuse toţi găzarii care treceau prin Călmăţui şi pe la conac, dar nu-i văzuse decît din treacăt şi nu-i ştia decît din nume. Gîndul că ar fi putut să se înşele îi dădea ghes să se repeadă la fiecare găzar şi să-l înşface de piept.

Cu toate astea, graba bolnavă din el avea un îndreptar ciudat, care îi trecea ca o mînă caldă şi liniştitoare, la fiecare ispită de sărit.

În a treia seară a început să aibă îndoieli. Întîrzia prea mult venirea lui Vătămanu şi pîndaşul nu mai putea să rabde întîrzierea. Ar fi pornit să ocolească satul, pînă la casa găzarului, dar îi era frică să nu-i piardă venirea. Căci Manlache avea un plan hotărît şi ţinea să-l înfăptuiască, aşa cum se cuvenea răzbunării lui.

Spre dimineață își luase nădejdea. S-a lăsat pe spate, istovit de pîndă și a aţipit. Dar n-a trecut o clipă și a sărit din somn, ca înt-o împușcătură de tun. A ciulit urechea în liniștea nopții și n-a auzit nimic. Visase ? I se păruse ? Nu înțelegea.

Ciinele a mîrîit încetinel. Brusc și nemilos, i-a astupat botul în palmă și-a ascultat iarăși.

Nimic.

Dar cînd s-a întins a doua oară jos, a auzit, departe, huruit înfundat de roate. Atunci și-a ținut răsuflarea și a stat să asculte. De bună samă, se apropia o căruță, în drum fără grabă.

Nu-și mai simțea trupul de încordare. Inima lui, biata lui inimă, zvîcnea în piept ca o vietate deznădăjduită, care vrea să deschidă o ușă greu ferecată.

Căruța se apropia... Zgomotul butoiului gol se limpezise bine. Curînd a văzut-o în rariște, tăindu-și rotunjimea neagră pe buza cerului ușurel luminat. Firicel mîrîia zădărît în palmă și se zbuciuma să scape din strînsoare. Să-i dea drumul, ori să-l ție ? Ziua ar fi văzut fețele și n-ar mai fi avut nevoie de ajutorul nimănui, dar acum trebuia apucată altă cale... Atunci a deschis pumnul și Firicel a năvălit ca o praștie. Un glas mai gros de cîine a zăpăit clonțos de sub căruța găzarilor și s-a încins o răfuială, așa cum numai cîinii știu să încingă între ei. Manlache aștepta tremurînd...

– Oprește căruța, Neculai, că ne omoară cinele...

Celălalt a oprit și a sărit jos, căutînd o piatră, s-o zvîrle între cîini.

– Ia dă biciul încoace, nea Iordane, că nu-i chip să-i despart și vino 'mneata cu săcurea ; mi-i să nu fie o haită turbată...

Deodată, glasul i s-a poticnit :

– Aista-i dulăul lui Manlache, nea Iordane. Dă săcurea încoace, să scăpăm odată de el...

Dar în clipa aceea, Manlache a țîșnit din mărăcini, ca o dihanie dezlănțuită din cotloanele iadului.

– L-ai gîcit bine, vere l a scrîşnit el. Da pe-aista n-ai să-l tai cum l-ai tăiat pe Hrisant l şi i-a înfipt mîna în ceafă.

Amîndoi găzarii l-au recunoscut în aceeaşi clipă. Dar Iordan era voinic. S-a răsucit ca un arc în mîna ocnaşului şi l-a plesnit cu un pumn greu, drept între ochi, de i-a luat vederea, urlînd înfricoşat :

– Taie-l, Neculai...

Atunci Manlache a înnebunit. Nu de teamă, de furie. N-a mai avut nevoie să vadă nimic. A întins ca fulgerul cealaltă mînă şi n-a ştiut el singur de unde a apucat. Piatră să fi fost şi s-ar fi făcut nisip. Vătămanu a urlat de durere, s-a cîrjoiat pe laba uriaşă care-i zdrobea maiul, apoi s-a simţit ţîşnind ca un obuz şi a trăsnit cu capul şi cu spinarea în muchea butoiului de păcură.

Mişcarea făcută de ocnaş l-a scăpat de moarte. Săcurea lui Neculai, ţintită drept în moalele capului, a vîjîit scăpătată de-a lungul spinării, pe lături. A despicat suptucul pe spate, de sus pînă jos, tăind în drumul ei tot ce-a găsit, pînă în coaste, iar în iuţeala nebunească, în care fusese pornită, a scăpat din mîna găzarului şi-a ajuns undeva în şanţ.

În arsura tăieturii, Manlache s-a învîrtejit pe loc, cu faţa la el. Neculai a făcut un salt după săcure, dar n-a ajuns să pună bine mîna pe ea şi uriaşul s-a dărîmat peste dînsul, teşindu-l la pămînt. L-a năucit apoi cu doi pumni năprasnici, plesniţi în ceastă, şi l-a lăsat moale, ca o cîrpă, cu nasul în colbul de pe drum.

Iordan, rupt în două pe coclată, abia sufla. Manlache s-a suit lîngă el, a ridicat butoiul gol de margine şi l-a prăvălit în şanţ. A căutat grăbit o frînghie în car şi n-a găsit. Atunci a desfăcut hăţurile, l-a legat burduf pe Iordan, l-a înşfăcat pe Neculai de o mînă, l-a dus tiriş pînă la căruţă, o dată cu săcurea de sub el şi l-a pus alături de tovarăşul lui, în aceleaşi noduri de curele. A fluierat pe Firicel, care-şi desăvîrşea biruinţa, gonind înspre sat biata javră ce-şi chelălaia blana peticită, apoi a luat caii de căpăstru, a întors căruţa înapoi şi a purces

la drum, fără să mai simtă nici frig, nici foame, nici somn, nici vîrca roșie și lungă, care-i șingera în spate.

Cînd s-a lămurit de ziuă, a aflat un colac de frînghie într-un colț al căruții. I-a fost prea destulă ca să-i lege burduf pe amîndoi. Acum se treziseră, și gemeau sleiți, buimaci de loviturile îngrozitoare ale lui Manlache.

I-a mîngîiat părinteşte :

– Nu mai gemeți așa, că mi se rupe inima.. și vă trăsnesc de vă mîncați singuri panaghia. Dacă sînteți cuminți, nu vă mai fac nimic. Dar să fiți cuminți... Vă înveleşte tata frumos – că nu-i de obrazu vostru să vă vadă lumea legați... și mergem întins pe valea Herătăului, să-l scăpăm de rușine pe moș Petrache... Că acela-i obraz bătrîn și curat și nu-i cu cădere să vă lese inima, pe voi, să-l vedeți năpăstuit !

A rupt apoi cîteva brațe de strujani, nalți cît omul, i-a întins peste găzari, ca să nu se mai vadă nimic și să-i lese să răsufle. Pe urmă, a pus hățurile la locul lor și urcat dinainte, cu Firicel în brațe, a țuguiat buzele ușurel :

– Mțu ! Mțiu... Hai, căișorii tatii...

Cînd a oprit la cantonul al doilea, Gheorghe și-a făcut cruce ca la o arătare :

– Manlache...

Dar fugarul s-a uitat lung la el :

– Ascultă, măi scălîmbule... Dacă aflu că ai suflat o vorbă...

– Nu spun, nea Manlache...

– Numai pînă mîne seara să ții clanța... Pe urmă, bate darabanele cît vrei..

Și a dat bice cailor.

În valea Herătăului, a cotit la dreapta, spre locul unde se făcuse omorul.

– Eeee, logofeților... Iote aici l-ați omorît. Care a fost meșterul cu săcurea ?

Neculai s-a uitat la Vătămanu.

– Am înțeles... Vătămanu a fost. Păi bine, mă păcătosule, tocmai tu ? Ai patru copii și nevastă !... Ptiu !

Găzarii au început să tremure.

– Du-ne de aici, nea Manlache ! s-a rugat Neculai.

– Vă duc îndată ; dar acu ia să-mi spuneți mie cum ați făcut isprava...

Și nu i-a lăsat pînă n-au povestit tot. Le dirdîiau dinții din gură, într-o spaimă vecină nebuniei... Spaimă de amintirea omorului, spaimă de pedeapsa ce avea să vie, spaimă de omul acesta din fața lor, care-i chinuia cu întrebările și cu risul lui.

Peste cîteva minute, conu Leon a văzut jos, departe, în poarta conacului dumisale, o mătăhală de om care sămăna cu Manlache. Nici n-a mai răsuflat. A rămas cu ochii căscați, cu gura căscată, ca un năucit. Coana Tasica, întoarsă cu spatele la poartă, își citea jurnalul... Bărbatului i-a fost frică să-i spuie de stafia asta, care se ridica încet la deal, trăgînd de frînghie doi oameni legați cobză...

Dar cînd a auzit pașii aproape, coana Tasica a tresărit și s-a întors... I-a pierit sîngele din față și a țipat îngrozită :

– Manlache !

Uriașul, blînd, cu ochii umezi la fărîma asta de femeie, pe care o speriase fără voia lui, a dat un brînci sălbatec celor doi găzari, de le-a plesnit capetele pe scîndura treptelor și, stăpînindu-se, a spus încet, cu glas de copil care cere iertare :

– Aiștia o omorît grecu, coană Tasico, nu eu...

Doamne ! Cu ce privire s-a uitat coana Tasica la domnul Leon, care nu-și mai venea în fire din buimăceală. Îi plîngeau ochii, de bucurie și de biruință, i se roșise năsucul cel mititel cu nări subțiri și pîlpîielnice, iar pe vîrfurile obrajilor, vedeai cum bate de fierbinte para sîngelui grămădit.

– Ia spuneți voi, băieții tatei, ce-o fost și cum o fost... S-audă și coana Tasica...

Iar nenorociții au spus... și-au spus... și-au spus... Apoi au spus slugilor, apoi au spus oamenilor din poartă, și șefului de post din Griviția, și lui Jugănaru, și lui Țigău... și chiar lui Vasile, țincșorul care a cintat și astăzi pe calea Călmățuiului :

„După dealul cela mare,
Velerim și Veler Doamne...
Răsărit-a mindrul soare,
Velerim și Veler Doamne..."

Numai Rusandei nu i-au spus nimic.

Cînd a aflat că Manlache e la curte, fata a ieșit în marginea drumului, colo, la crucea șoselei din Ivești cu drumul spre Griviția, s-a așezat cuminte pe marginea șanțului și l-a așteptat. L-a așteptat să vie, cum așteaptă satele, pe timp de secetă, procesiunea cu icoane făcătoare de minuni.

Și de-acolo, de pe clinul unde era, l-a văzut scoborînd pînă în drum, l-a văzut venind tot lungul drumului, urcînd dealul pe lîngă șanțul de cătină de la vie... Și n-a zis nimic. Nu zîmbea, nu plîngea. Aștepta... Frămînta în gură un firișor de iarbă, ca și altă dată, și nu se gîndea la nimic... Aștepta, atîta tot.

Îl vedea apropiindu-se, apropiindu-se mereu. Se uitau unul în ochii altuia și parcă se făcuse între ei o punte care se mînca singură, se strîngea, se mistuia, ca să-i apropie mereu... Și ea aștepta...

La doi pași, Manlache s-a oprit. A mișcat buzele.

– Bine te-am găsit, Rusandă !

Dar nu s-a auzit nici un cuvînt. Ea a răspuns :

– Bine-ai venit...

Și nu s-a auzit nici un cuvînt.

Între ei doi, ca și altă dată, s-a întins botul și trupul moale al lui Firicel...

Dar altfel decît altă dată, i-a mîngîiat acum, încet, cîinele care alergase în lume, după ce îi era drag lui... Îl mîngîia cu ochii la Manlache şi mesteca înainte un fir de iarbă rămas din alte vremi...

Cînd a întrebat-o Manlache: „Nu mergi acasă?" Rusanda a dat încet din cap şi a rămas acolo, fără să privească în urma lui, ca şi cînd Manlache ar fi fost tot în faţă, în picioare, la doi paşi, lunecînd, lunecînd mereu pe cărăruia privirii lor, care bătea un singur drum...

...Şi iar s-a aşezat viaţa în ogaşul ei domol. Întîmplările crîncene s-au dus departe, cum departe s-au dus şi ucigaşii lui Hrisant negustorul şi întocmai după pilda lor, au intrat în tainiţe afunde, ca să-şi zvîrle lumea uitarea deasupra, iar soarele să nu mai vadă.

Şi aşa, moş Petrache a ras barba albă a pribegiei, a încărcat o haraba cu lucruşoarele-i mutate în Matca şi le-a întors pe toate în cantonul cel mititel de lîngă nisipurile Blăjănilor.

Cînd a trecut prin dreptul conacului, unde a zărit sus, în capul scărilor boiereşti, o făptură mică şi albă, ca o foiţă dintr-o floare de izmă, alături de un domn negricios, care sporovăia prietenește cu Manlache, a strigat, ca om grăbit ce era :

– Mă întorc şi eu acasă, Manlache !

Atîta tot.

Doar pe pragul casei lui Ţigău, Rusanda îşi sfiriia fusul grăbit între degete şi se gîndea altfel decît se gîndise pînă acum. Se răsucea, în inima ei, ceva grăbit şi sfiriitor, ca şi fusul dintre degete. Numai că, pe bietul fus al sufletului ei, nu se mai depăna nici un fir. Se învîrtea în gol. Se învîrtea, vrînd parcă să îmbie un fir care pornise pe drum. Se învîrtea chemîndu-l. Aştepta.

Ci Manlache nu voia să vorbească. Se uita lung la fată, îi grăia multe, cu glasul lui liniştit şi adînc, fără

să-i spuie măcar o vorbă din zăporul cald pe care îl aştepta Rusanda. Părea că se fereşte să-i mai aducă aminte de ce fusese înainte vreme şi purtarea asta ajunsese să-i fie fetei de neînţeles.

Atunci a început să se mănînce în inima ei o bulboacă turbure şi grea. Se simţea primejduită de un duşman, care lucrase tainic şi temeinic în mintea lui Manlache, fără să-i prindă ea de veste şi fără să-l poată izgoni. Va fi fost vreo femeie răsărită în căile pe care le-a bătut atîtea luni de goană? Ori – de la aşezarea nouă a lucrurilor – i-o fi lunecat în ureche din cele multe care se pot spune pe seama unei fete în pragul măritişului, ca dînsa?

O clipă, l-a bănuit pe Ion. Argatul avea tot dreptul să-şi caute înainte de răzbunarea lui, aşa cum îşi căutase la fiecare prilej, de la palma străşnică în care-l năucise fata lui Ţigău. Dar ce putea să-i spuie el lui Manlache, cînd răzbunarea lui de pînă acum fusese doar să soarnească poveşti, tocmai pe seama ei şi a fugarului?

Zvîrcolită astfel între întrebările astea, care cuprindeau toată lumea, Rusanda şi-a făcut drum tot mai des pînă la conac, în ceasurile de dimineaţă, cînd îl ştia pe Manlache că roboteşte în curte şi poate să-l întîlnească fără silă.

Dar, într-o zi, n-a mai putut să se stăpînească. I-a zvîrlit, de-a dreptul, în faţă:

– Nu-ş' cine mi te-o vrăjit, nea Manlache, dar mi te-o vrăjit bine!...

Omul a ridicat capul încet, şi nu s-a încumetat să-i cate în ochi. Simţea de mult că în albastrul acela dintre pleoape arde ceva tare şi greu de îndurat. I s-a pus negură pe inimă şi a încleştat gura. Nu avea nimic de spus, ori nu vroia să spuie? Totuna. I-a întors spatele şi s-a dus pe prispa odăiţei lui, de şi-a frînt capul în palme, obosit fără veste, ca sub o povară mare.

După ce-a schimbat cîteva vorbe cu coana Tasica, Rusanda a dat să plece. Dar pe prispa lui, Manlache

ședea înainte, cu capul între pumni, ca o momîie de lut. Parcă încremenise acolo.

Fata a stat o clipă în cumpănă, apoi și-a luat sama și s-a dus la dînsul, măcar că zărise în gura grajdului ochii stîrloși și răi ai lui Ion, care pîndea.

S-a așezat alături de ocnaș, uitîndu-se departe, undeva, spre un punct nevăzut din rariștea cătinii de la via din deal, și a oftat încet :

– Mă tem că degeaba mai aștept...

Manlache a răspuns tîrziu :

– Nu vre Dumnezeu, Rusando, asta-i ! Odată am cercat și eu să viu la tine... și-ai văzut cîtă năpastă am îndurat toți. Eu is osîndit rău, fato. Să nu-ți legi viața cu mine !... Am stat mult și-am judecat, fel și chip... Dar tot aici am ajuns, că numai aista îi lucru cel drept : is om osîndit. Pătimirea noastră nu-i greșeală și nu-i năpastă. Îi sămn mare... Se cuvine să-l înțelegem... Altfel ajung la moarte de om ; crede tu la spusa mea... Iaca, eu stau aici liniștit și mă fac că nu văd, dar mă frig în ceafă ochii lui Ion din grajd... Unde vrei să ajungem ? Spune. Să-l omor ?

Fata i-a răspuns încet, cu ochii năclăiți de lacrimi și cu trupul înghețat :

– Păi, eu tot nu-l iau, nea Manlache, să știu de bine că mor fată bătrînă !

– ...De ce să nu-l iei ? Îi mai tînăr și vrednic la treaba lui. Da cu mine, ce viață ai să duci ? Întrebatute-ai tu ?

Rusanda n-a mai răspuns nimic. A rămas cu ochii mari, duși departe și parcă nici nu mai sufla. Numai lacrimile îi șiruiau dese, mari și grele, în poală, pe cînd în minte i se făcea tot mai frig, tot mai noapte, tot mai pustiu.

S-a sculat într-un tîrziu, a mîngîiat în treacăt, cu vîrful degetelor, capul duios al lui Firicel, și a plecat spre Călmățui, ca o zi bună care a trecut.

Dar, în Manlache, întîmplarea aceea a zguduit tot temeiul sufletului, pînă în fund. Mintea îi fusese lim-

pede cînd şi-a cîntărit osînda şi primejdia. Numai că atunci ştia de Rusanda că-l aşteaptă, că poate să fie a lui, cînd o vrea şi cum o vrea. Acum însă, deodată, fata îi lunecase din viaţă ca un inel rămas prea mare pentru degetul slăbit. L-a cutremurat o spaimă mare şi a înţeles că nu poate s-o lase altuia. Nu mai poate s-o lase altuia. A văzut-o, o clipă, ruptă în două de mijloc, sub braţul lui Ion şi s-a clătinat de furie, ca un copac izbit de palma uriaşă a unei pale de furtună. A fremătat toată carnea răstignită din el, toată inima lui, ce-şi căuta un făgaş de atîta amar de vreme ; peste mintea limpede, care-şi văzuse osînda, s-a lăsat pîclă groasă şi amorţitoare.

Şi-a dat bine seama de locul unde a ajuns, numai în clipa cînd s-a apropiat Ion şi cu glasul lui plîngăreţ, mieros şi prefăcut, l-a întrebat, hlizindu-şi toată gura urîtă, băloasă, cu dinţi galbeni şi laţi :

– Ce-a mai spus Rusanda, nea Manlache ?

L-a ţintit în frunte, ca o zburătură de lup :

– Mi-a spus c-ai face bine să nu te mai ţii de capul ei...

Şerpeşte, ochii spelbi ai lui Ion au clipit pe de lături :

– Păi, să-mi spuie cine-o ia, că eu nu mă bat cu nimeni...

Atunci Manlache s-a zbîrlit la el, cu ochii înnegriţi şi plini de pornire :

– Ai să-l afli tu şi pe acela... Dar, vezi să nu-l afli înainte.

În scrîşnirea de acum, uriaşul n-a avut vreme să vadă că „osînda" lui pornise iarăşi la drum. A fost mai bine pentru el. S-ar fi cutremurat de groază şi poate c-ar fi dat înapoi. Pe cînd aşa, numai Ion s-a dat înapoi, pentru că el înţelesese bine, de astă dată, osîndirea pe viaţă a dorinţei din el. Şi atunci, opărit, cu toată ambiţia zdrelită, ca o piele trecută pe sub dinţi de dărac, s-a întors în grajdul lui, gîfîind în el o ură care-şi

căuta scoc. Şi fiindcă n-avea pe cine să-şi descarce fierea, a trîntit cu călciiul în buftul unui bou culcat, de l-a făcut să-şi înfigă coarnele, de durere, tocmai în gratia corlăţii.

N-avea nici un rost să mai iasă Rusanda în toiul nopţii şi să urce potecuţa livezii, tocmai lîngă streaşina gardului din deal. Ştia bine că n-o aştepta Manlache şi că n-o s-o mai aştepte Manlache niciodată. Dar tresărise din somn, fără veste, ca la o chemare şi s-a simţit cu trupul fiert de zăpuşeală şi inima bătînd. Venise aici să se răcorească, departe de ciriitul găinilor din coteţ şi de rumegatul molcomit al boilor din ocol.

De aceea, cînd a zăpsit între dinţii parilor din zăplaz umbra neagră de om, care s-a înălţat o clipă şi s-a mistuit numaidecît, a rămas impietrită ca în faţa unei vedenii.

Îi era frică şi îi era bine. Era veselă şi înspăimîntată în aceeaşi vreme ; nu avea nici curaj să strige, nici curaj să fugă. A dat să îngaime o întrebare, dar i s-a agăţat vorba pe undeva, în piept. Doar într-un tîrziu, văzînd că nu mişcă nimic, a cutezat să şoptească :

– Care-i acolo ?... Liniştea s-a desfundat o clipă, iar glasul i-a sunat în gol. Un tremur rece a furnicat-o ca o săgeată de gheaţă, pe tot lungul spinării.

Acolo se ascundea de bună seamă un om şi acela nu era Manlache. Încolţită de spaimă, s-a năpustit înapoi la vale, spre casă, dar după zece paşi a prăvălit-o la pămînt o greutate de bolovan căzut în spatele ei. Era Ion.

– Să nu ţipi, că vir cuţitu-n tine !

Fata nu mai auzea nimic. I-a prins mîna unde licărise tăiuşul alb şi a virit-o sub dinsa. Groaza îi înzecise puterea, iar omul a icnit în răsucirea dureroasă de braţ. A izbit cu pumnul unde a apucat : peste sini, peste pîntece, peste cap. Dar sub fată, care nu slăbea, cuţitul întors îşi înfigea virful în junghetura mîinii şi-i sără cu jar pielea băcuită.

– Dă drumul, că intră cuțitul în mine! N-auzi?...

Și, înnebunit de durere, a tras odată mîna afară, brăzdîndu-și pe ea, pînă în vîrful degetelor, un șanț adînc și singeros de carne vie.

– M-ai lăsat ciung!... a scrîșnit. Și, deodată, într-o furie oarbă, în care și-a uitat și de rană, și de durere, s-a prăvălit peste fată, gîfîind ca o turbăciune pe care nici moartea nu putea s-o mai oprească din pornirea ei.

Dar fata, oricît de sleită ar fi fost în clipa aceea, mai avea destulă voinicie să i se ferească din cale. A încleștat genunchii zdraveni, de și-a făcut ca piatra carnea coapselor golite în gheara lui Ion. Cînd el a înțeles că nu poate ajunge unde vrea, i-a trecut ca un grăunte de nebunie prin cap. S-a rostogolit protivnic pe dînsa, i-a pus genunchii pe sini, de-a gemut în durere, și, înfigîndu-i cu sălbăticie un pumn în poala pîntecului, i-a pipăit o clipă părul aspru și a repezit mîna în ea, de a despicat-o ca un cuțit.

Țipătul fetei a spart noaptea ca pe un ciob de sticlă. Dar Ion a rînjit scurt: „Măcar așa..." și în tresărirea cîtorva glasuri depărtate, a cîtorva cîini speriați, mișelul a țîșnit peste gard și s-a șters în negură.

Fata a stat o clipă buimacă. Nu pricepuse nimic din tot ce s-a întîmplat. Căta să-și aducă aminte și nu mai era în stare. Îi vijiia capul, de parcă era bucșă de căruță, iar carnea stîlcită de pe dînsa îi dădea junghiuri ascuțite și dese. Cînd s-a sculat în picioare, a simțit ceva cald lunecîndu-i de-a lungul coapsei și picurînd pe pulpă. A pus mîna pe locul umed și a cercetat să vadă ce e pe vîrful degetelor. Dar în bezna de sub copaci nu putea să lămurească nimic... Atunci a pornit-o de-vale, năucă, în neștire și a intrat în casă, fără să mai ferească scîrțîitul ușii. Iar cînd Țigău a mormăit, cu nasul în iorgan[1]: „Ce dracu umbli ca o zăludă, fată hăi?" Rusanda n-a mai tremurat de frică și nici nu i-a

[1] *Iorgan* – plapomă.

mai răspuns. A trecut în odaia mare și a dibuit în firida cuptorului un muc de lumînare.

Era toată plină de sînge, pe cămașe, pe fustă, pe trup. Amețită, ea nu pricepea de unde cursese atîta val de sînge.

Dar durerea crîncenă dinlăuntrul ei o făcea să înțeleagă că s-a petrecut cu dînsa o urgie grozavă, pe care n-o mai pomenise nimeni.

Într-o stare de vis rău și de jumătate leșin, s-a curățat cum a putut, s-a primenit cu niscaiva boarfe curate și s-a întins pe pat. Durerile n-o mai slăbeau și somnul nu mai venea. Plutea ca pe un gîlgăt de smoală fierbinte și cleioasă, de unde nu mai putea să se ridice.

Și în deznădejdea morții care o cuprinsese, se căznea să plîngă și nu mai era în stare. Ochii rămîneau uscați, sticloși, țintiți pe bîrna bagdadiei negre, unde atîrna un smoc de știuleți, ca arătarea neguroasă a unui spînzurat...

A doua zi, cînd a deschis Manlache poarta, ca să intre, fata a dat să fugă.

– Rusando ! a strigat el şi a rămas cu ochii nedumeriţi pe faţa aceea, veştejită într-o singură noapte, de parcă o viaţă întreagă şi-ar fi trecut ponosul peste ea.

– Eşti cumva bolnavă ?

– Cam bolnavă, a îndrugat ea şi a întors capul să n-o mai vadă. Se simţea urîtă.

Niciodată nu pricepuse Manlache mare lucru din mişunul de gînduri al unei minţi femeieşti. Dar ce anume s-a fost petrecut în capul Rusandei nu putuse să priceapă în nici un fel. A găsit-o învrăjmăşită şi cu tainiţe în fiecare vorbă din cele puţine cîte i le-a spus.

– De ce n-ai venit as-noapte ? l-a întrebat, cu ochii mari şi feriţi.

Voinicul a strîns în ceafă nedumerirea umerilor ridicaţi.

– Păi, n-o fost vorba să viu...

Numai că fata i-a întors înverşunată :

– Apăi, aiasta-i prăpădul, nea Manlache... Vorbă n-o fost, da eu mi te-am aşteptat. Şi fiindcă Manlache n-a mai fost dezgheţat, să-i taie calea gîndului cu o vorbă, Rusanda s-a pomenit şoptind, ca pentru inima şi pentru soarta ei : S-o întîmplat toate după voia dumitale...

Pe urmă s-a sculat cu greutate de pe scăriţa de lemn putred, unde se chincise şi, ştergîndu-şi o margine de ochi cu podul palmei, s-a dus să toarne o cofă de apă în treuca uscată, pe care o ciuguleau orătăniile însetate.

Lui Manlache i s-a părut deodată că e de prisos şi că făptura aceea voinică şi naltă care robotea în legea ei, fără să-l mai bage de seamă, i-i străină de cînd e lumea. Adică e străin el pentru dînsa. Căci în zbîrniitul surd din inima lui, limpezea prea bine pornirea asta duşmănoasă, care îl împingea s-o înşface de umeri şi s-o întoarcă spre el, ochi în ochi, ca să dejghioace din albăstrimea lor înrourată gîndurile cele adevărate şi nevăzute de el.

Şi aşa, omul acesta, care învăţase în lungul celor zece ani de ocnă că măsura timpului e un lucru la voia întîmplărilor, că uneori un an n-are nici preţul unei clipe, iar un sfert de viaţă, dus în fund de salină, e cît un cuprins de noapte, a înţeles ce înseamnă tremurarea vremii şi nesfîrşirea unui ceas. Căci nesfîrşit i s-a părut ceasul cît a mai stat pe prispa de lut a lui Ţigău, privind robotul potolit al Rusandei, alături de graba mută din el, care s-a încordat şi a prins să jîjîie ca o răşchitoare ciocănită de vînt.

Atunci, fără o pricină anume, i-a ieşit în lumina minţii mutra hidă a lui Ion. L-a văzut hlizindu-şi gura lată, cu tiuleiele albicioase de mustaţă răsfrînte pînă în gingii şi a încleştat dinţii, scrîşnind. Ştia bine Manlache că argatul aţinea mereu calea fetei şi mai ştia că acela era ciine răbdător, care nu se dă înapoi de la nimic atunci cînd îi căşuna să puie gheara pe un palmac de pămînt ori pe o curea de pîrloagă. Era flăcău de om cu stare şi ducea trai de slugă ca să cîştige un ban mai mult şi să-şi rotunjească averea. Era săritor, priceput, iar conu Leon nu ţinea taină de nimeni că vrea să-l facă vechil, pentru credinţa şi pentru neîndurarea lui faţă de dijmaşii de pe moşie.

Alături de asta, ce-i aducea Manlache fetei lui Țigău? Simbria lui, o odăiță cît un degetar și năpasta celor zece ani de ocnă...

Tot mestecînd lucrurile astfel, Manlache și-a dat seama că fugise de-o osîndă, ca să deie peste alta, mai crîncenă și mai aproape decît cea dintîi. Căci îi tremura carnea de pe el gîndindu-se să-l mai întîlnească pe Ion și acum, cînd îi intrase în cap că a pierdut-o pe Rusanda pentru totdeauna și că numai Ion putea să aibă parte de ea.

Și cu cît se gîndea mai mult, cu atît mai tare venea miasma amară a încredințării. Și-l aducea aminte nu mai departe de ieri, cînd îi venise, rînjind, să-l întrebe de Rusanda. Acum, i se părea limpede înțelesul vorbelor spuse de grăjdar. Știa el ceva, pesemne, de a îndrăznit să-i rînjească în față și trebuie să se fi simțit cu multă vină în el, de a dat înapoi așa de repede, cînd a văzut pumnul făcut măciucă și ochii încruntați ai lui Manlache.

O clipă, s-a uitat cu ură la fată. Nu se întrebase de loc ce-a putut să ducă la atîta schimbare într-un pas de noapte și i se așezase pe inimă o spumă băloasă, de scîrbă. Dar cînd ochii albaștri și încercănați ai Rusandei s-au întors triști ca moartea spre el, dușmănia i s-a topit într-un fel de înverșunare înnebunită. Nu mai putea să trăiască fără făptura asta. Și chiar dacă ar fi putut fără ea, nu era în stare să îndure gîndul că o să trăiască altul cu ea.

Se lupta în suflet cu dușmanul cel nevăzut și gîfîia în zăcășia[1] inimii dintr-însul.

– N-o să ai parte de el, Rusando! a mîrîit ca o lăsare de furtună, cînd fata s-a așezat ostenită pe prichiciul prispei.

– De cine? abia au șuflat buzele albite, la încrîncenarea aceasta prăvălită din senin.

---

[1] *Zăcășie* – ură, dorință de răzbunare.

– De cin' te-o lua... Atît i-a fost răspunsul, lăsînd în urmă poarta deschisă, ca și cînd ar mai fi vrut să-i deie fetei un îndemn spre dînsul.

Dar Rusanda nu s-a clintit din locul unde era. A podidit-o plînsul fără nădejde și a priceput că viața ei e încercuită de moarte și de sînge, ori în care parte ar porni să calce...

Atunci, în mintea ei răvășită de tot vălmășagul durerilor din inimă și din trupul cel prădat de batjocoră, a prins cheag gîndul morții. S-a văzut o clipă, spînzurînd vînătă în streang, ca și Tudosă, nebunul, care-și pusese capul într-un cireș din cuhalm [1] și nu s-a cutremurat, nici nu i-a fost frică. I s-a făcut, deodată, o lumină mare în suflet și a venit înseninarea, căci și-a crezut rostul sfîrșit, viața încheiată și traiul prea temeinic hotărît ca să mai sufere de zdruncin ori de plîns.

Și-așa, în ziua aceea cu soare plăpînd de toamnă, Rusanda a început să caute la crenguțele negre, care se dezgoleau de frunze veștejite, de parcă număra în ele clipele cîte i-au mai rămas să trăiască.

Învăța, cum se zice, carte de om bătrîn.

Se învăța să moară.

---

[1] *Cubalm* (cohalm) – livadă.

Cînd s-a întors Manlache la curte, a găsit acolo frămîntare grozavă. Ion argatul lunecase din podul grajdului și – Dumnezeu știe cum – își tăiase mîna dreaptă într-un dinte de furcă, de i se despicase toată carnea pe os, de la o palmă de cot, pînă în vîrful degetelor.

– O să-l am pe conștiință, dobitocul! se văicărea conu Leon, mai adînc îndurerat în inima bună a dumisale, chiar decît Ion în carnea lui. Dar coana Tasica, după ce a pansat rana argatului, și i-a turnat toată sticluța de tinctură de iod pe ea, și-a liniștit soțul amărît, cu un ton plin de curaj:

– N-are nimic; trece ușor. În orice caz, cred că ai face bine să-l duci la spital, la Iveşti, ori la doctorul Ionescu, fiindcă eu nu mai am nici o picătură de iod. Și cu ocazia asta îmi mai aduci, să fie de rezervă.

Numai că Ion s-a arătat peste măsură de liniștit și de bărbătos:

– Nu-i nica, boierule! O zgîrietură și atîta tot... Eu am carne bună... îndată trece. Ce să mai supărăm pe alde dom' doftor, de pomană?

Adevărul e, însă, că argatului îi era frică să arate rana la doctor. Se vedea cît de colo că-i tăietură de cuțit și i se părea lui că va fi silit să spuie de unde i se trage. Iar de aici încolo, nu mai avea curaj să se gîndească, așa de mare groază avea de pumnul lui

Manlache și de ochii cei cu focuri negre, unde se mai pîrjolise odată un fluture de viață omenească.

E drept, se dusese azi-noapte în livada lui Țigău, hotărît să nu dea înapoi – de-ar fi fost nevoie – să vîre cuțitul pînă la plăsele în spatele șalgăului. Dar nu îndrăznea singur să se gîndească la ce s-ar fi întîmplat, dacă Manlache ar fi venit de-a binelea să șadă cu Rusanda.

Îl înghețа gîndul să rămîie față în față cu nămetenia fioroasă, pe care jarul lui o dura și mai fioroasă încă. Poate că i-ar fi încremenit brațul de spaimă chiar și înainte de întîmplarea de ieri. Cum ar fi putut să se mai dea pe față acum, cînd pricepuse, în sfîrșit, că Rusanda nici nu-i fusese măcar ibovnică lui Pleșa, cum crezuse el. Și nu-i fusese, pentru pricina, ușor de înțeles, că nu fusese ibovnică nimănui. Ion pricepuse lucrul acesta foarte limpede, cu toată nebunia faptului din noaptea trecută...

Și totuși, se bucura de crîncenia lui. Își dăduse seama că a pus între Manlache și Rusanda un stăvilar de neurnit, care-l răzbuna și de oful inimii lui, și de palma fetei lui Țigău, și de ochii năclăiți în moarte de om, de sub sprîncenele groase ale ocnașului.

Peste o zi, mîna rănită a început să nu mai aibă sînge în ea. A dat într-o culoare vineție, care a săgetat spaimă în inima lui, ca și în mintea lui conu Leon.

Într-un ceas, trăsura conacului oprea caii în fața spitalului. Ion, galben ca paiul uscat, a intrat, tremurînd tot, în sala de așteptare cu miros greu de doctorii și boală.

Îl adusese Manlache, tăcut și ferecat la vorbă, după ce căpătase acest hatîr – stăruitor cerut de la bunătatea coanei Tasica, dar smuls cu greutate de la hapsînia bărbatului dumisale. În tăcerea înfricoșată a uriașului, argatul simțea bine cum clocotește o dorință vrăjmașă, măcar că vorbele-i puține nu arătau.

Doctorul Drăghici era un om gras, cu mișcări repezi și vii. Avea un cap pătrat și bine cioplit, peste care

părul des și creț venea de minune. Vorbea puțin și repezit, ca toți oamenii buni și milоși, cărora nu li se cade să-și arate mila în fața durerilor și a suferințelor omenești. Dar degeaba își încrunta sprâncenele și degeaba își răpșea vorbele ; ochii lui erau tot blînzi și vorba lui era tot blajină. Doar că îi înțelegea oricine străduința să pară tăios, poruncitor, dîrz și nu îndrăznea nici un om să-i împotrivească alte spuse decît ale dumisale.

Nu-i vorbă că uneori era necruțător. Trintea bolnavului adevărul în față, de-l zguduia din temelii. Asta, pesemne, unde era încredințat că oamenii nu-și văd de sănătate cîtă vreme nu-i înspăimîntă boala și nici nu ascultă de sfatul doctorului, dacă nu se simt primejduiți greu. De aceea, nu-i de mirare că, după ce a citit scrisoarea lui com Leon – pe care i-o adusese Manlache – și a văzut mîna vînătă a lui Ion, a țipat la el, de l-a amețit ca într-o plesnitură de ghioagă :

– „Olalaaaa ! ! ! Apoi, dobitocul dracului, *acum* vii la mine ? Te-aș ierta numai dacă mi-ai spune c-ai învățat să prășești cu mîna stîngă... Auzi tu ?... Asta e cangrenă, musiu ! Trebuie să-ți tai mîna...

În vălmășagul vorbelor repezite, care l-au năucit pe Ion și i-au pus pînză cenușie pe vedere, inima lui Manlache a bătut scurt și crîncen de vesel, ca întîiul clopot care sparge noaptea senină a Învierei. A tresărit în uriaș o sălbăticie neînchipuită și răsufla adînc și des, într-o fierbere care-l forîcea. Dar doctorul l-a așezat pe Ion jos, i-a desfăcut rana și a pufnit :

– Ce furcă ? Ce furcă ? Ăsta-i cuțit !

– Furcă... a dîrdîit între dinții lui, Ion, zvîrlindu-și coada ochilor spre trupul mătăhălos al lui Manlache de lîngă dînsul.

Drăghici s-a înfuriat și a bătut din picior :

– Să nu-mi spui mie minciuni ! Să nu mă faci, că pe urmă te trimit și la procuror.

Grăjdarul și-a pierdut văzul de tot ; abia mai sufla.

– Cine te-a tăiat cu cuțitul ? Dacă nu spui, te zvîrl afară și te las să mori ca un cîine, auzi ? Cangrena asta

urcă frumușel la umăr și, dacă prinde să coboare în coșul pieptului, apoi coboară, cu tine cu tot, la doi metri sub pământ. Pricepi tu? Dar dacă spui, apoi poate să te scap și cu mîna întreagă, dacă mai merită mila lui Dumnezeu un păcătos ca tine!

Manlache a clipit ușor și iute. Vorbele doctorului răsuciseră în inima lui un cuțit. A mîrîit printre dinți:

– Spune, mă păcătosule, cine te-o tăiat?...

Leoarcă de sudoare lipicioasă și rece, ca pielea șerpească, Ion a bîiguit o poveste fără noimă și fără șir, pînă ce, la urmă, a mărturisit că s-a bătut cu un flăcău, Stoian Precup, de care Manlache nu prea auzise.

– Îi de la Lieşti, nu-i de pe la noi... a îngăimat rănitul și n-a putut să spuie mai departe. I se încleștaseră fălcile și ședea înnebunit de spaimă, uitîndu-se la mîna lui vînătă, pe care știa c-o așteaptă cuțitul.

Manlache a plecat îndoit de la spital. Doctorul îl oprise pe Ion acolo și scrisese două rînduri lui conu Leon, să-i dea de știre că ține rănitul sub priveghere și îngrijire, cercînd să-i scape mîna de la tăiere. Dar trăsura conacului n-a cîrmit la stînga spre Blăjeri, ca să ție calea Călmățuiului, ci a apucat șoseaua mare a Galațului pînă la Bucești. Acolo însă, întrebările despre Stoian Precup au stîrnit sprîncene ridicate, strîns din umeri și ochi neștiutori.

Stoian Precup nu era nici în partea aceea, cum n-a fost nici în Lieşti, nici în Șerbănești, și nici măcar, departe, în josul județului, la Vladimirești.

Iată de ce, întorcîndu-se pe scară înapoi, pe drumeagul care dă în vatra Călmățuiului, Manlache se legăna pe capră într-o mare nedumerire și o mare silnicie. Nu putea să dea de rostul mîrîciunii lui Ion, dar iarăși nu putea s-o despartă de schimbarea neașteptată a Rusandei. Și cu toate astea nu găsea fir de potecuță să facă legătura între una și alta, decît doar pornirea din inima lui să lămurească două taine, punîndu-le pe o singură ață, cum pun fetele banii la fel, ca să-și în-

cropească salbă pentru ambiția lor răzbunătoare și pofida altora.

Cînd a ajuns în poarta casei lui Țigău, a strunit caii și a dat seară bună gospodarului, care cisluia pe marginea podețului cu cîțiva vecini. Apoi repede le-a trîntit vestea :

– Lui Ion îi taie mina... Cică s-o înjunghiat cu unu Stoian Precup și i s-o făcut carne rea...

Cît ai clipi, casele de primprejur s-au revărsat în coasta trăsurii. Iar în poartă, a venit, mai încet ca toți, Rusanda.

Cu un glas, pe care îl adusese parcă atunci, Manlache i-a zvîrlit de-a dreptul :

– Ai auzit, Rusandă ? Îi taie mina lui Ion. O să rămîie ciung, păcătosul...

Dar, ori că era seară, ori că era prea departe, ori că fata nici n-a clipit, omul n-a putut să deslușească dacă piatra zvîrlită de el a făcut cercușețele cuvenite pe apă, ori s-a topit fără urmă, ca în iaz de păcură.

Cu toate acestea, Manlache era turburat fără de măsură. Dacă ar fi îndrăznit, ar fi dat acatiste la părintele Nichita, să-i putrezească mina lui Ion. Voia să știe și încerca toate vicleniile lui de copil mare, ca s-o vadă odată pe Rusanda lămurindu-se. Iar mai virtos ca orice, ar fi vrut să n-ajungă acolo unde simțea că-l duce osînda lui și unde avea să ajungă, fără nici o îndoială, dacă lucrul nu s-ar fi limpezit înainte. Căci acum, poate că nu l-ar fi ucis pe Ion din ură, cît din nevoia să vadă ce face fata în fața hoitului despicat de săcure. Și avea Manlache clipe cînd își dădea seama că s-ar fi dus chiuind la ocnă, dacă Rusanda ar fi arătat că nu-i pasă de moartea lui Ion.

Păsămite, omul cel încruntat n-ajunsese să știe că fetei lui Țigău nu-i mai păsa acum nici de moartea ei, necum de a altuia. Altminteri ar fi înțeles că Rusandei i-a părut rău de nenorocirea lui Ion și că întîmplarea plină de urgie a pus o punte de împăcare, peste toate grozăviile în care mișunau viețile lor mărunte și pecetluite de osînde așa de grele și așa de fără temei.

De aceea, în ziua cînd a zornăit scurt răguşala de nichel dogit a telefonului, iar glasul doctorului Drăghici a dat de veste arendaşului că mîna lui Ion s-a scurtat cu două palme, Manlache a răsuflat degeaba a uşurare şi degeaba a făcut în minte o înfiorătoare cruce de mulţumire. Rusanda i-a ascultat vestea, apoi a dat din cap, tristă şi fără pic de vlagă :

– Cine ştie ce păcat şi-o fi plătit şi el...

Iar în sufletul dintr-însa, vorba a sunat aşa, de parcă i-ar fi cerut iertare nefericitului pentru amarnica osîndă pe care a fost suferit-o din pricina ei.

Numai Manlache n-a băgat de seamă nimic. Pe inima lui, bătută în toate cuiele otrăvite ale lumii, a început să licărească o zare de lumină.

I s-a năzărit – deodată şi fără să ştie de ce – că toată zdruncinarea i-a fost rău îndreptată şi sfătuită încă mai rău de temeri fără pricini anume. Ochii Rusandei îl priveau mereu la fel, trişti şi buni. Vorbea cu el întocmai ca înainte vreme, tristă şi bună...

Atunci, în nopţile lui nesfîrşite, de pază, a frămîntat gîndul să-i mai cerce inima o dată şi să i se spovedească, întocmai ca duhovnicului din gura salinelor Ocnei.

În dimineaţa cînd s-a dus să-i spuie rumeguşul lui de gînduri, fata l-a ascultat fără să-i răspundă un cuvînt. Apoi, din senin, a hohotit-o un plîns rupt, ca un bocet de moarte, înfiorător.

La început, Manlache s-a speriat. Mai apoi, s-a îndîrjit nemilos, ca un judecător :

– Pentru ce plîngi acu ? Zi că nu vrei, şi-mi iau lumea în cap... Că nu mai pot, Rusando... Nu mai pot ! Şi dacă ai ibovnic, spune încaltea să ştiu şi să plec, ca să nu fac moarte de om, cum am făcut şi cum era să mai fac. Dar nu mă face să cred că numai eu îs vinovat de aiasta, că aşa osîndă, nici unul ca mine n-o mai poate îndura...

Era în glasul lui atîta nefericire, încît Rusanda a făcut ochii mari şi s-a uitat la dînsul cu mila nesfîrşită cu

care privești un copilaș în zbaterea morții. Și atunci, a simțit că degeaba mai plînge și ea, pentru că nimic n-o mai poate feri de soarta pe care și-o hotărîse. Doar că acum trebuia să și-o împlinească mai repede, ca să astupe, fără întîrziere, toată năpăstuirea, toată rușinea și toată sfîșierea ei.

A lăsat mîinile în poală, ca să-i spuie încet :

– Bine, nea Manlache... Cum vrei 'mneata... Cere-mă la alde taica și pe urmă... ce-o vrea Dumnezeu...

Omul a strîns pleoapele tare, ca și cînd ar fi vrut s-o închidă bine, acolo, unde o prinsese vorbind așa, a zîmbit și i-a pus o plămă grea pe cap, ca o mîngîiere sau o sărutare de uriaș nepriceput și stîngaci în tainele dragostei...

Iar cînd Rusanda a șoptit :

– Numa... să mai ai răbdare, să mai încropesc și eu un dram de zestre... pînă om da aproape de postul Paștelui... Manlache a dat din cap bucuros, neștiind ce să mai spună, și înfrînt – mai ales înfrînt – în lupta aceasta, cînd pornise ca un munte și se trezise în fața unui dușman care se făcea deodată cît bobul de nisip...

În ziua aceea, n-a fost bucurie pe lume să chiuie mai plină de soare pe văgăunele Moldovei, cum se învolbura șuieratul haiducesc al ocnașului în drumul lui către conac. Firicel înnebunise mai rău decît stăpînul lui și-i chelălăia, zbenguit, pe lîngă picioare, de parcă încerca să cînte și el în limba și în legea lui...

Iar în toiul nopții, cînd s-a pornit să înțepe, în ace nevăzute, vîntulеț asupru și pătrunzător din susul văii, aducînd miros tare de iarnă apropiată, în adăpostul poalei de hambar, din fundul curții, Manlache s-a întins pe podina de scînduri, a strîns pe Firicel în pulpana surtucului, de l-a lipit ca pe un copil lîngă inima, lîngă trupul lui mare și cald și i-a spus, i-a spus, i-a spus... Povești dulci dintr-o lume de primăvară, cu soare mult, cu prispe de lanuri unde mijesc tiuleie verzi pe buzele pămîntului, cu puf de miei care zburdă stîngaci și hazlii în picioruțe țepene de lemn și mai ales cu copii... cu

copii mulți, veseli și cu labe necrescute, negre, cu gurița fragedă, care tremură și pilpiie cîntînd încet, încet de tot... neauzit :

„După dealul cela mare,
Velerim și Veler Doamne...
Răsărit-a mîndrul soare...
Velerim și Veler Doamne..."

Ion se întorsese de mult din spitalul doctorului Drăghici. Acum se deprindea încet să lucreze cu mîna cealaltă și se bizuia pe făgăduiala lui conu Leon, care se hotărîse să-i cumpere mînă de lemn, bună să-l ajute la treabă, aidoma ca o mînă sănătoasă. Dar Rusandei, argatul i-a fluturat în nas bontul ciung, chiar din clipa cînd a văzut-o și i-a șuierat în ureche, ca din limbă despicată :

– N-am zvîrlit eu aiasta la cîini, ca să te măriți tu cu șalgău, fată hăi ! Că dacă l-ăi îmbrobodi pe el, apăi știutul meu tot nu-l oprești. Ai înțăles ?...

Fata n-a sărit, cum se aștepta el. S-a întors liniștită, i-a căutat în ochi și i-a spus fără glas :

– Măi Ioane, măi ! Nu mai începe răutatea pe care ai făcut-o odată ; ai văzut cum ți-o plătit Dumnezeu sfîntu... Eu numai de mila ta cumpănesc așa cum cumpănesc, de ce nu vrei tu să pricepi ? Că dacă m-aș face a-i spune, rupe cu dinții inima din tine...

Împietrit în negreala lui, Ion nu s-a dat bătut :

– Păi, de cînd îți pasă de mine ? Dacă ți-ar fi păsat, nu rămîneam eu schilod... N-ai decît să-i spui !

Fata a pregetat să-i răspundă numaidecît. Pe obrajii străvezii și reci, a trecut o părere de întristare, de gînd potolit în umbre adînci. Negura, clădărită în suflet, i-a răspuns așa cum era : fără luminiș, dar fără urmă de răzvrătire :

– Nu-i spun, Ioane, că şi-aşa şi-aşa, tot acolo ajungem. El o pornit într-o parte, şi acolo o ţine. O ţin şi eu, cît s-o mai îndura cel-de-sus să mă vadă. Da mult n-o să treacă şi are să mă scuture tata din copaci, ca pe mărul cel fulgerat. Şi atunci poate că s-or limpezi şi căile tale, şi căile lui... Că-i om bun, Ioane, şi nu-i drept să mai pătimească în zilele cîte le are ; că multă năpastă i-a adus lumea, măcar şi tu... Şi tot năpastă fără vină a fost. Iaca, aşa-i, Ioane...

Apoi a plecat încetinel, lăsînd ciungul cu un fel de gol în inimă şi un fel de amărăciune, pe care nu şi-o simţise niciodată. Dar, în schimb, în clipa aceea, s-a simţit şi el un biet om, osîndit fără vină şi cu suflet bun...

Într-o noapte, pîndarul a sărit în lătrăturile pornite ale ciinilor. Băteau nebuneşte undeva, în susul curţii, dincolo de hambare. Pînă şi Firicel ţişnise din copcina culcuşului cald, să-şi deie gura întru ajutor.

Paznicul a sărit pîrleazul spre imaş, a ocolit pe departe – chip să cadă în spatele celui care stîrnise haita – şi nu s-a mirat, zărind o umbră lipită de gard. S-a furişat încet spre dînsa şi i-a zbucnit la zece paşi :

– Care-i acolo ?

În hărmălaia ciinilor, n-a auzit răspunsul. A văzut numai umbra ridicîndu-se încet şi venind liniştită către dînsul. Cu toată tăria şi tot curajul lui, Manlache a avut o fulgerare de cumpănă. A strigat fioros :

– Care-i acolo ?

Dar umbra, înlemnită pe loc de urletul străjărului, i-a răspuns cu blîndă încumetare femeiască, aşa cum sună îndemnul şi făgăduiala fără capăt :

– Eu, nea Manlache !

Era Rusanda.

Omului i-a căzut capul în piept, ca tăiat de sabie în junghietură. S-a dat lîngă dînsa, a mîngîiat-o pe cosiţa netedă şi n-a mai întrebat-o nici o vorbă. Ce puteau să mai desluşească bietele vorbe, cînd venirea fetei torsese într-o clipă tot caierul încîlcit din inima lui ?

– M-am sfătuit cu mama și m-o lăsat să viu... Că acu, nea Manlache, nu mai pot nici eu...

Și simțind că a spus tot ce avea de spovedit, s-a strins lîngă pieptul uriaș, ca o fărîmă de om care caută adăpost și căldură. Ca Firicel...

Iar Manlache a săltat-o ușurel peste ostrețele zăplazului, a dus-o acolo, în perdeaua hambarului, și i-a petrecut poala surtucului pe după spate, lipind-o de trupul lui, de inima lui. Ca pe Firicel...

Și toată noaptea aceea lungă și umedă de toamnă, tovarășă dreaptă cu alte multe nopți cîte au mai trecut, Rusanda a venit să-și atipească un somn scurt, dar alinător și bun ca ocrotirea lui Dumnezeu, în tihna caldă a pieptului lui Manlache. Îl asculta povestindu-i încet, cîte multe întîmplări îi veneau în minte, din lumile pe care le trăise și din lumile pe care le auzise, apoi se lăsa încet-încet să adoarmă, ca și cînd voia să se deprindă tot mai mult cu liniștea către care se juruise să meargă.

Stătuse mult pe gînduri dacă trebuie să vie. Dar în ziua cînd și-a dat seama că singurul om de care nu trebuie să-i fie frică e uriașul acesta, cît patru bărbați voinici, a înțeles că poate să-și dea drum din lanț bietei inimi ferecate și să trăiască, măcar în felul acesta – ciuntită de înțelesul ei adevărat – pornirea vieții și porunca ei, pe care n-o cunoscuse niciodată, dar nici că-i mai era ursit s-o viețuiască. Iar Manlache, după ce își irosise de mult, în scurmătura copcilor salinei, tăinuitul rost adevărat al îndreptărilor omenești, trăia acum fără vină și cu toată adîncimea o dragoste curată de băiețaș, care parcă n-a prins niciodată înțelesul ori chemarea trupului de femeie.

Sunau în răzbatere de sînge încropit dorinți, surde, depărtate și ispititoare. Dar în atîția ani de gol, ca și în timpul din urmă, cînd femeile i se lăsau moi, în colțuri de șanț, în mîncături de ponor, ori în unghere de hambar, pentru un chef, un ban ori un șirag de mărgele, se întindea de-a lungul lor fără nici un îndemn, cu zor nelămurit de dobitoc în căldură și se întorcea la mintea

lui de om, cu oboseală în trup, cu scîrbă în cerul sufletului și cu grabă ruşinată în creier. I se făcea silă să le mai vadă.

Rusanda însă nu era femeie. Era partea bună din femeie, partea aceea care nu face brazde pe obraz, nici leşiere în trup.

Era suflet. Era o mîngîiere care străbătea deodată în miezul inimii şi-l încălzea, ca bătaia unui soare prietenos. Iar în curăţenia ceasurilor multe de povestire pe întunerec, Manlache simţea cum creşte şi se pregăteşte în el un bărbat, pentru mai tîrziu. L-ai fi asămuit cu un lăstar voinic care creşte dintr-o rădăcină retezată.

Acum trupul fetei îi era drag, fiindcă era aromit, bun şi cald, cum ţi-i drag trupul unui copil cînd doarme. Îl mîngîi, îl strîngi lîngă tine, te înfiori într-o turburare dulce şi curată, miroşi carnea în care n-a dospit nici o putreziciune şi parcă te spală o undă nevăzută de tot puroiul răului din tine...

Aşa se simţea Manlache, întins pe scîndura prispei de la hambar, ţinînd într-o parte, în poala surtucului, trupul Rusandei, iar în partea cealaltă pe Firicel... Şi poate de aceea îi răsărea în minte tot mai des, cînd copilaşul cu capre de pe dealul Răchitaşului, cînd picioruşele murdare şi cenuşii ale lui Vasile... O împletitură ciudată, ca o presimţire, ca un dor. Ori poate ca o ursită, care îşi ascunde, în bătăile inimii, bătăile ei blajine, din uşa vieţii tale...

...Şi atunci, coana Tasica, plutind ca o spumă în aşternutul rece şi curat, întorcea de cealaltă parte pe conul Leon, să nu mai sforăie, şi asculta cum vin încet, de departe, de departe de tot, aduse parcă de-o cărăruie de vînt, de-o părere, rupturi calde din cîntecul copilăresc, în care lăcrămaseră toţi anii ei de fetiţă lipită cu nasul cîrn de florile îngheţate ale sfîntului ajun :

„După dealul...
Velerim şi Veler Doamne..."

...Manlache a crezut că nu vede bine. Dar cînd s-a apropiat de el şi-a cunoscut-o, a înţeles, ca într-o fulgerare, că toată lumea se răstoarnă peste dînsul.

– Ce... ce... căuţi... aici ?

Femeia avea ochii arşi de plînset. S-a căinat ca o zdreanţă :

– M-o blăstămat rău cine m-o blăstămat, Manlache... Nu mai pot să stau cu el şi-am plecat... Am venit la 'mneata, că poate tot te-ai îndura şi nu mă-i da afară, măcar că eu tare ţi-am greşit...

Văzînd că omul nu răspunde nimic, femeia a început să plîngă :

– Mă omoară în bătăi, Manlache, mai ales de cînd o fost cu moartea grecului... Da eu nici o vină n-am – doar că n-am crezut spusa lumii. Adicăte că 'mneata l-ai omorît. Cum era să cred, cînd ştiam ce inimă ai ? Atunci a început să mă teamă şi n-o mai fost zi bună în casă. Iar acu, aşa o ajuns lucrul, că dacă 'mneata nu mă primeşti... apoi... eu alta n-am de făcut... Mă zvîrl într-o fîntînă, să se mîntuie încaltea... Că nu mai pot...

Greu, de parcă îşi muşca vorbele din gură, Manlache a întrebat-o :

– Şi de ce nu te-ai dus la alde soră-ta la Corod ?...

– Săăraca, Dumnezeu s-o ierte... O murit de patru ani...

– Şi Pintilie ?

– L-am îngropat la un an după ce-ai plecat 'mneata...
– Şi casa ?
– M-o bătut pînă i-am făcut-o vînzătoare...
– Şi pămîntul ?

Femeia nu i-a mai răspuns. Şi-a şters ochii cu colţul basmalei.

Manlache, înfrînt, rupt în bucăţi, a scrîşnit cu ură :

– Am omorît un om pentru tine... nu mai pot...

Dar femeia, năpădită de plînsşi o obidă care n-avea capăt, se ţinea să nu hohotească în bocet, iar umerii înguşti şi slabi îi tremurau, învelişi ca vai de ei într-o broboadă peticită, de căpătat.

Manlache n-a mai putut să rabde. S-a mai uitat o clipă la faţa aceea uscată şi scorojită ca o scoarţă de copac, la trupul acela adus de spate, mîşelit în trudă şi în bătăi şi i s-au părut o glumă de copil cei zece ani de ocnă, pe care-i îndurase, alături de osînda nefericitei din faţa lui.

– Mă arunc în fîntînă... a mai şoptit o dată, iar el i-a întors spatele.

„Mă arunc în fîntînă..." i s-a părut că o aude şi a vrut să-şi vîre degetele în urechi...

„Mă arunc în fîntînă..." i-a huit în creier prelung, ca o zvoană de prăpăd, şi a mărit pasul, de s-a dus în fundul curţii, fără să ştie ce caută. S-a trezit, într-un tîrziu, alergînd ca un om cu răsad de spaimă în el şi n-a ştiut unde aleargă...

„Mă arunc în fîntînă..." a sunat de undeva, din leasa hambarului, iar Manlache s-a oprit pe prispa aceea mîngîiată noapte cu noapte de trupul Rusandei...

Ar fi vrut să poată plînge, dar nu putea. Înecat de un nod sălbatec prins în gît, i s-au aprins ochii în clocot rău, de sînge în fiertură. Apoi a scrîşnit crîncen şi-a luat-o înapoi. Era hotărît să alunge femeia şi să-şi vadă de viaţa lui. Îi mai rămăsese puţină. Nu mai avea de unde risipi.

Dar cînd s-a apropiat de dînsa, i-a văzut ochii iarăşi. Se uitau la el ţintă, mari şi plînşi de moarte :

„Mă arunc în fîntînă..." a auzit-o limpede. Şi atunci toată voinţa din el, toată dîrzenia lui s-au năruit ca dintr-o coardă plesnită. A scăpătat sub milă şi a scăpătat pînă la fund.

Nu mai avea om în el, ori avea fără măsură de mult. Rusanda îi topise în inimă toată piatra lăsată de cruzimea vieţii, cum topeşte apa tare piatra care se aşează în pereţii ţevilor.

N-a mai stat să judece dacă i-a făcut bine, ori rău. Ştia prea bine şi de mult că tot ce i se întîmplă e dreptate. O dreptate pe care n-ai rost s-o judeci, de vreme ce trebuie s-o primeşti.

A urcat scările casei, greu cît toată dărîmătura din el, şi a răspuns buimac întrebării lui conu Leon.

– Păcătoasa de nevastă-mea... Şi dacă nu vă supăraţi, v-aş ruga să-i daţi voie să stea aici... apoi, mai încet : să grijească de mine...

Poate că boierul i-o fi spus ceva. Dar tot aşa de bine se poate să nu-i fi spus. Manlache, însă, n-a auzit nimic. Pe el îl dureau, în clipa aceea, ochii mari şi nedumeriţi ai coanei Tasica. Vedea, pesemne, în ei altceva... şi pe altcineva... A clătinat uşor capul, ca şi cînd ar fi zis : „Astai..." Apoi a cerşit, ca niciodată :

– ...Şi... v-aş ruga... de-o... ţigară... că... nu... pot... să-mi... fac...

Tasica i-a întins-o şi i-a dat să aprindă. Ci uriaşul n-a fost în stare să mai nimerească flăcăruia jucăuşă, aşa de tare-i tremurau mîinile care au ucis un om... Poate, unde simţeau că omoară şi acum, în alt fel, firesc, neosîndit de oameni, dar osîndit în schimb de Dumnezeul care luminase o clipă negurile sufletului său...

Cum a dormit în noaptea aceea Ion, în culcuşul lui de paie, din grajd, nu putea să bănuiască nici cumplita fără-de-nădejde a lui Manlache.

Căci paznicul i-a spus totul Rusandei şi nu s-a ferit s-o sfătuiască, chiar el, să-şi caute de calea zilelor ei, cum o chibzui mai bine şi cum i-o da sfîntul îndrumare. Nu-i mai foloseau, ocnaşului, nici pieptul lui voi-

nic, nici pumnii grei, nici inima aceea care îndrăznise să bată. A înțeles că, peste tot în viață, îi iese în cale o sabie de foc și că nu i-i dat lui să ajungă la nici o zarișt: și la nici un liman. S-a lăsat dus de ape, deodată, ca un om pecetluit.

Rusanda s-a prăbușit. A plîns mult și s-a zbuciumat greu. Ceasurile lor de sporovăială blajină îi înfloriseră sufletul și se deprinsese în asemenea petrecere de timp, ca și cînd n-avea să se mai schimbe nimic din stările ei și niciodată. În inima neîncărcată se nituise pas cu pas, zi cu zi, o vidienie sănătoasă, ca o minune venită din ceruri, care alunga multe din primejdiile de mai înainte. Pe ce drum s-ar fi călăuzit mai departe, nu știa limpede și nici nu cuteza să scotocească. Simțea, numai, că tot trebuie să fie un drum și-l aștepta să se deschidă singur. De aceea, la început, n-a înțeles de fel din care pricină o alunga Manlache de lîngă dînsul și nu-și urmau firul dragostei, așa cum înflorise el. Căci acum, ocnașul o alunga. Cu vorbă bună, cu plînset în glas, cu o sfîșiere fără seamăn, dar o alunga. Și nu pentru o zi, ci pentru toate zilele lui și toate zilele ei.

Atunci, în Rusanda și-a arătat colții o făptură dîrză, care a vrut să trăiască și să-și apere inima. Iar pentru inima asta, a priceput că trebuiesc lupte și danie de jertfeală, măcar o parte din viața pe care voise s-o jertfească întreagă. De-atunci încolo n-a mai fost Rusanda cea bună și blîndă, de mai înainte vreme. S-a trezit în ea și s-a adunat din colțare nebănuite, fir cu fir, o femeie uscată și rece, care-și măsura pașii și vorbele, care întindea fel de fel de lațuri pe fel de fel de poteci, pînă în ziua cînd Ion, ciungul, a venit să-i rîdă în nas:

– Rămăseși fără Manlache, Rusando! Hai?... Acu, spune tu drept, ce ți-o folosit? Nu eram mai bun eu?

Fata a dat din cap, ca și cînd ar fi zis: „Ce să mai vorbim?"

Biruitor și rău, argatul a rînjit:

– Apoi, vezi?... Și eram și eu nebetejit – și tu nevasta mea... Dar așa?... S-o ales puzderia de toți...

Rusanda a oftat :

– Lasă, Ioane, că nu-ți era ție gîndul la însurătoare. Alte cele îți fluturau prin cap. Că dacă ți-ar fi fost să mă iei... m-ai lua și acu !

Dar Ion a clipit din ochii speîbi.

– Ahaha... Apoi așa zi, domnișorică... Te pomenești că amu vrei...

Rusanda a strîns genele și s-a stînjenit. Îi era silă că lațul ei prinde, dar nici nu putea să se lase de prins.

– Păi, de ce să nu vreau ?...

Argatul mai nu-și credea urechilor. L-a însuflețat cu ochii crucea frunții și a șovăit. Bănuind viclenie și batjocură, s-a răzbunat scurt :

– Îi hi vrînd 'mneata, numa că s-o schimbat treaba...

Dar fata lui Țigău a luat îndată vorba de altele. L-a lăsat pe Ion să-și rumege bucuria, nedumerirea și teama. Înțelegea ea prea bine că argatul nu se mai teme acum de Manlache. Era vorba numai să-l mai stîrnească puțintel și Rusanda putea să ajungă unde voia. Dar acum, cînd țițele ei stringeau bine pe ciung, a început să se teamă de furia ocnașului. A mai trecut o dată pe la curte, să-l încerce, și i-a spus de-a dreptul :

– Iar se ține Ion de mine...

Dar Manlache i-a răspuns :

– Ia-l, bre fată, și liniștește-te și tu odată. Nu vezi că nu-i alta de făcut ?

– N-o fi, nea Manlache... Da 'mneata ești în stare să-l stringi de git !

Cuțitul vorbei a intrat pînă în prăsele. Pe de o parte, i s-a părut răzbunare de femeie și a socotit-o îndreptățită. Iar pe de altă parte, a simțit o mare umilință și o mare sfîșiere nemeritată, unde mîna lui grea nu putea să mai îndrepte nimic. Ar fi vrut să mai poată țîșni ca prașția, cum țîșnea nainte vreme, să potolească arsura gîndului ei, dar n-a mai fost în stare. S-a cîrjoiat în toate încheieturile din suflet și din trup.

A sfătuit-o domol :

– N-ai nici o grijă, Rusando... Am îmbătrînit deodată... ca s-o ajung pe nepricopsita ceea de nevastămea... Fă ce vrei...

Cu adevărat, Rusanda a făcut ce-a vrut. Nunta n-a avut întîrziere, iar drept plată, Ion s-a ales cu mai multe fălci de pămînt decît nădăjduise el. Şi-a adus apoi nevasta la curte şi fălos, în ţifnă de om mic, o striga în gura mare, să audă bine Manlache :

– Hei, boala dracului, ia poftim la bărbat-o-ncoa ! Iar seara, cînd paznicul începea să bată potecile ogrăzii nesfîrşite, Ion căsca şi se întindea în mijlocul ocolului :

– Ia hai, fa muiere, să ne-ncălzim sub plapumă, că-i frig afară...

Dar degeaba cerca schilodul să-l aţiţe. Se aţiţa singur, ca un nerod bucuros şi mişel ce era. Ştia el bine că Manlache nu mai răspunde.

Manlache nu mai auzea. Nu mai voia să audă. Timplele i-au căruntit în cîteva săptămîni, ca în cîţiva ani. Dar în inima lui albise cu desăvîrşire. De-ai fi putut să-i vezi sufletul, ai fi zis că în iarna aceea a nins în el, ca într-o casă pustie, fără uşi.

După chinul celei dintîi nopţi lîngă Ion, Rusanda s-a simţit uşurată de-o crîncenă povară. Beteagul legiuise fărădelegea lui. Atunci frigul inimii din femeie s-a topit ca moina şi, chiar a doua zi, a putut să-i spuie lui Manlache, cu o îndrăzneală dreaptă şi pornită :

– Geaba te codeşti, nea Manlache, că tot al meu ai să fii...

Numai că Manlache teşise în el totul, ca un nebun, cu o ghioagă vinjoasă, închis într-o odaie plină de lucruri netrainice. Surcele şi cioburi, atît mai rămăsese. Şi fiindcă Rusanda n-a priceput, i-a răspuns răspicat :

– Vezi-ţi de bărbatu pe care l-ai ales, fato, şi lasă-mi mie truda mea în pace... Că de nu m-ăi lăsa... apăi, eu oi şti sama să fac şi cu mine, ce-am făcut cu alţii...

Femeia, încolţită de spaimă, a început să-i teamă viaţa. Îşi socotise negustoreşte paşii, dar iată că socoteala îi

fusese turbure și prăpăstioasă. Cu o neașteptare, care îl chinuia pe Manlache mai mult decît pe dînsa, Rusanda a început să-l caute, să-l întoarcă înspre ea și să-i lămurească tot jarul de sub cenușă, tot ce ocrotise ea pentru el, într-un înveliș de silă, de durere și de putregai.

Dar Manlache se înfipsese, cu amîndouă picioarele lui grele, în clisa păcătoasă unde-l țintuise soarta și nu mai voia să iasă de-acolo. S-ar fi zis că-i plăcea îngenuncherea asta, ca o odihnă pe care și-o merita.

De aceea, în seara cînd Ion era plecat cu conu Leon după tîrguieli de unelte la Galați, oonașul și-a dat drumul, potolit în toate durerile lui, limpede ca apa curată de șipot :

– Cine-i înfierat într-un fel, Rusando, se cuvine să vadă pecetea lui. Am fost amărît și m-am văitat, am rupt cu dinții scîndura hambarului, da mulțămirea în mine tot nu s-o întors... Eu am înțăles că n-am cătare la o liniște de om și am rămas pustnic, cum mă vezi... Da în casa altuia nu intru, că tocma pentru așa faptă eu am omorît om... Vezi-ți de bărbatu-tău și lasă-mi mie căile mele, așa pustii cum sunt.

Dar de astă dată, Rusanda a plins și s-a zbuciumat. A vrut să se agațe iar de inima lui și n-a mai putut. Manlache se întărise, cum se întărește lăstarul peste iarnă, de se face lemn virtos din carnea molatecă și verde.

Abia atunci a înțeles femeia în ce prăpastie s-a aruncat de bunăvoie. S-a frînt și ea într-o clipă, cum se frînsese vlaga lui Manlache la măritișul ei. De atunci, ochii i s-au răcit ca gheața, buzele i-au rămas încleștate, iar în uscăciunea care a început să-i prindă trupul ca o pecingine si s-o urîțească, dogorea, cu deznădejde neogoită, o patimă din ce în ce mai aprinsă, din ce în ce mai înăsprită. Visuri năplăite îi cutremurau somnul sponcit, zvîcnele de doruri ceșoase, ori de pofte neocolite îi leșiau ochii și trupul. Carnea tare gemea după carne tare.

A început să-și arate ura față de schilodul de lîngă dînsa. Înaltă, ciolănoasă și încălată, cum o dăruise Dum-

nezeu, îmbrîncea cît colo ciungul cînd încerca să-i sumească mijlocul sub el. Îi era scîrbă.

Sfada intrase în casă ca un musafir care nu se mai înveghe să plece. O palmă a plesnit înfundat, apoi a doua zi alta și altele. După cîtva timp se băteau în parte, înrăiți ca doi dușmani de moarte, pînă în ziua cînd Ion a scos cuțitul.

Atunci Rusanda n-a mai avut curaj să-i răspundă la bătăi. S-a gîndit o clipă să pună și ea mîna pe cuțit, dar a tremurat tot gîndul într-însa. Apoi, deodată, s-a lăsat moale între pumnii lui și n-a mai fost decît o biată zdreanță vînătă, nedormită, cu ochii roșii de plîns și de nesomn, care se topea pe fiecare zi, ca un aluat moale pus în bătaie de vînt.

Manlache știa, vedea, auzea. Trecea înainte și se înfunda cu Firicel al lui tocmai pe prichiciul hambarului, să nu mai știe, să nu mai vadă, să nu mai audă...

Dar într-o noapte, Rusanda a năvălit pe ușă, țipînd :

– Nea Manlache, mă omoară !

Atunci pazniciul a venit încet, a ridicat din mîzga neagră biata carne învinețită de bătăi, cutremurată de spaimă și i-a spus blînd :

– Trebuie să ai și tu vina ta, Rusando... Nu ridică nimeni cuțitul de pomană... Du-te în casă și-l împacă... Că dacă greșește și el, de scapă o palmă în tine... doar nu-i străin... ți-i bărbat.

Ochii sticloși ai lui Ion s-au ferit repede din dosul geamului. Femeia a intrat cu frică în casă, pe cînd Manlache a simțit ridicîndu-se în el ca un val nou, care nu-l mai străbătuse de mult.

A doua zi dimineața, cînd l-a întrebat coana Tasica ce țipete s-au auzit peste noapte, i-a răspuns nepăsător :

– Nu știu, coană Tasico. Pesemne în drum...

Dar peste cîteva nopți, Rusanda a venit alergînd ca o nebună, în cămașă, pînă la hambar. Tremura într-un

zgîlțiit care n-o lăsa nici să vorbească și biiguia ceva neînțeles, ca o scoasă din minți.

Afară era ger și burnița cu ace de gheață.

Manlache și-a dezbrăcat îndată mantaua de pe el, a învelit-o ca pe un copil, apoi a încercat s-o liniștească și să-i scoată o vorbă din gură. N-a putut. Nedumerit, a mîngîiat-o o clipă, ca odinioară. Atunci Rusanda i-a prins ca fulgerul amîndouă mîinile, bîlbîind în sughițuri de plîns.

O ușă bufnită departe, cîțiva pași pe-o prispă și tresărirea îngrozită a femeii a dezlegat îndată pricina întîmplării.

Răsuflarea paznicului a început să crească, s-a îndesit în bătaie repezită de inimă și tremurul Rusandei a trecut în el, tot mai tare, tot mai greu, tot mai amețitor.

– Unde-mi ești, cățea? a șuierat glasul lui Ion, undeva, prin ogradă.

Manlache s-a dat deoparte și a așteptat.

Argatul, bizuit pe vorbele lui Manlache din noaptea de mai înainte, căpătase destul curaj să treacă pragul casei și să iasă în curte, după femeie. Tăcerea înfundată a nopții i-a dat însă un fior de grijă. A pornit-o mai departe cu fereală și cu glas mai șerpesc.

– Unde ești? N-auzi?

Înspăimîntată, femeia a dat să se scoale, să fugă, ori să răspundă. Dar, gîtuită de-o teamă năprasnică, a venit mototol la loc, despoindu-se din învelitoarea neagră a mantalei. Acum cămașa ei se vedea licurind bine în noapte și Ion a zărit-o... O mai zărise și altă dată acolo, pe cînd pîndea urmele lui Manlache, iar frigul din lungul spinării i s-a ridicat pînă în creștetul capului. L-a încolțit gîndul că uriașul e lîngă dînsa.

Strecurîndu-se pe lîngă cireș și pe lîngă gard, a ochit însă repede că e singură și s-a repezit cu pumnul în ea – de-au icnit amîndoi în lovitură. Răpăgat [1] pe scîndura șuie, s-a poticnit. Dar cît ai clipi a fost iar în

[1] *A se răpăga* – a se da pe gheață; aici: a luneca.

picioare și cu pumnul sus, să mai dea o dată. N-a mai apucat. Măciuca de mînă a lui Manlache l-a trăsnit drept în țeastă și i-a înfipt fruntea în muchea podinei.

– Mai dă, ciine ! Și, înșfăcîndu-l de ceafă, l-a smincit în sus, ca pe-o ginganie. Acu, ce să fac cu tine, schilodule ? Zi o vorbă, și te-o mîntuit Dumnezeu...

Moartea însăși dacă i-ar fi ieșit în față, cu liota ei de strigoi, încă n-ar fi sfărîmat un om, cum l-a sfărîmat pe Ion, din toate încheieturile trupului și minții lui, ivirea de acum a paznicului, pumnii lui cumpliți și mai cu seamă ochii aceia, care sclipeau în noapte ca ochii roșii de pisică turbată...

Văzîndu-l cum tremură, lui Manlache i-a fost scîrbă. L-a scuipat și l-a zvîrlit cît colo :

– Du-te dracului, păcătosule... Numa, ascultă aici. Acu s-o isprăvit ! Iar dacă te mai înjunghie pofta să ridici o dată palma la ea, apoi să mi te grijești întîi la popă în sat, că altfel mori ca un ciine...

Scăpat din maiurile ocnașului, Ion a luat-o la goană și toată nopticica a dîrdîit în podul grajdului, sub fîn, unde îl mînase cea din urmă licărire nebuimacă din mintea lui.

Dar Rusanda parcă nu văzuse și parcă nu înțelesese nimic. Era rătăcită... Aiura în neștire, scîncind încetișor ca un biet prunc bolnav și își luneca mîna pe spinarea caldă a lui Firicel. Privelîștea asta de nebunie a înghețat și inima, și gura, și mîinile lui Manlache. Dar după cîtva timp, femeia a adormit, moale, suspinînd tresărit, ca în urma plînsului și bîjbîind în gol, cu mîna înfrigurată, după un reazim, după mîna lui Manlache, ori poate după spinarea caldă a lui Firicel...

Paznicul, alături, cu ochii pe dînsa, nu mai simțea nici vîntul, nici burnița înghețată, pe care i-o scuipa noaptea în obraji. Cercase de cîteva ori s-o ia pe Rusanda în brațe, ca s-o ducă în odăița lui și s-o deie în seama nevestei, dar femeia zvîcnea la fiecare atingere și-și întețea plînsul.

Abia spre dimineață s-a liniștit de tot. Apoi a deschis ochii mari, rătăciți, s-a scuturat într-un fior de frig și l-a întrebat sfîșietor de neștiutoare :

– Ce-i ?

Manlache a liniștit-o :

– Nu-i nimic... hodinește-te tu acolo.

Dar femeia s-a sculat în capul oaselor, s-a văzut dezbrăcată, a tresărit și s-a strîns în rușinea goliciunii ei ; a făcut o sforțare de și-a adus aminte, apoi a șoptit, cu gura îndeiată de rămășița spaimei :

– Era să mă omoare... Ca și atunci... dar cu cuțitul...

Manlache nu înțelegea. Rusanda, ca și cînd i-ar mai fi povestit întîmplarea de odinioară, din capul livezii, a spus încă o dată :

– Ca și atunci, pe deal... dar cu cuțitul... M-o și tăiat...

Pe Manlache l-a plesnit bănuiala în mijlocul capului și a tras neîndurător mantaua deoparte. Cămașa era pătată de sînge.

Din cîteva vorbe a înțeles tot. Toată grozăvia de atunci, toată fuga fetei, toată întîmplarea cu mîna lui Ion și, mai ales, toată nefericirea din biata lui viață de veșnic ocnaș pe pămîntul ăsta blestemat, viață osîndită veșnic să ucidă, cînd a dorit ceva, fie un gînd, fie o pornire, fie un suflet omenesc...

Și într-o răzvrătire care n-a mai avut margini decît în plinirea ei, Manlache a ridicat un pumn uriaș și l-a zbătut undeva, spre casa lui Ion, spre casa lui, spre ocnă, spre lumea întreagă... Poate și spre Dumnezeu...

Iar în noaptea înfundată și surdă, sub cerul care împușca cu alice rele de burniță, ținînd strînsă lîngă ei grămăjoara de biată carne dospită în venin, care rămăsese din fata mîndră de altădată, Manlache și cu Rusanda păreau doi izgoniți din lumină, din liniște, din casă, dintre oameni. Poate că și din viață. Păreau ? Nu. Erau.

Ion n-a mai ridicat pumnul la Rusanda. Nici ochii nu mai îndrăznea să-i ridice. Își temea viața, schilodul, cum

nu și-a temut-o nimeni și niciodată. Știa că femeia pleacă să stea de vorbă cu Manlache și n-o oprea. Gemea și închidea ochii. O vedea venind de la Manlache și n-o mai întreba. Scrișnea, dar închidea ochii. În schimb, s-a frămîntat săptămîni întregi cu gîndul să-l ucidă pe paznic și a născocit mii de planuri, fără cutezare să se oprească la unul. Nu-i era groază de ocnă, îi era groază de pumnul lui Manlache, care i se părea că trece și dincolo de cuțit, și dincolo de pușcă, și dincolo de moarte. Trece, ca să ajungă măciucă în capul lui, năucit parcă pentru totdeauna de pumnul care-l plesnise în noaptea aceea de pomină.

Primăvara, care le-a venit, a fost frumoasă și bună ca o binecuvîntare. I-a aflat copți pentru toată înflorirea întîrziată a inimii și a cărnei lor și i-a despriponit în larga încăpere a pămîntului mustind a viață.

A fost o pornire neînfrînată și sălbatecă, asemeni tuturor pornirilor care vin tîrziu. Vor să cîștige, hămesite, toate zilele pierdute, toate bucuriile lăsate în urmă, toată învolburarea care s-a furișat printre degete.

Și oamenii aceștia, simpli și drepți, aproape de țărînă și de folosirea dragostei firești, deci mărginită să ducă doar lumea înainte, pe cărarea ei de totdeauna, s-au topit într-o apropiere de inimă și trup, care trăia pentru ea însăși, ca o floare nouă. Era în minunea reîmpreunării lor o fericire deznădăjduită...

Nu le mai păsa de nimic și de nimeni. Nici de stăpîni, nici de Ion, nici de gura lumii. Se îndeștau în fremătarea turbure și beată a coardelor din ei, unde apucau și cînd apucau, în lungul nopților acestora ispititoare și calde. Iar în zguduirea lor trupească, trăiau, cu rîvnă de animale sănătoase, toată amețirea dulce, atît amar de ani amorțită în ei.

Pînă în miezul verii, Rusanda se învoltase ca o gherghină. O îngrijea Manlache din îmbrăcăminte și o îngrijea Dumnezeu din sănătate. Era din nou veselă, frumoasă, voinică, iar ochii albaștri zvîrleau din ei o

trufie care își bătea joc de toată orinduiala și de toată prefăcătoria lumii.

Atunci, la zăporul verii, i-a tresăltat în pintec o viață nouă. Un piciorus, pornit la drum de dragoste, a bătut supărat în carnea tare, ca într-o ușă pe care o cerea deschisă. Vasile cel nou era grăbit, pesemne, să învețe și el să cinte :

„După dealul cela mare,
Velerim și..."

...Și vremea s-a așternut înainte, senină, limpede și dreaptă, ca o rază de la sfîntul soare, scăpată peste gene vinete de nori.

Așa i-a găsit războiul în pragul toamnei, după seceriș și după treier : în dragoste și bună pace.

Dar cînd a trecut în goană șeful postului și a dat zvon de mobilizare, Ion a rînjit iarăși gura lăbărțată și a binecuvîntat mîna pe care și-o îngropase la timp. El rămînea acasă, la adăpost. Ba rămînea singur cu Rusanda, și stăpîn. Pasămite socotise că Manlache, voinic fără cusur, trebuia să „se îmbrace".

Numai că Manlache n-a plecat și nu pleca. Avea temeiurile lui. Se golise curtea de oameni și de mult hălăduia conu Leon – amărît și înspăimîntat în straiele lui de ofițer rezervist – pe cele coclauri ardelenești, cînd a deschis șeful de post poarta conacului, să ceară îndreptările militărești ale lui Manlache, despre care se pîrîse, prin fel de fel de scrisori, la toate autoritățile militare din județ.

Numai că milităria îi cinste și lumină, iar nu beznă și osîndă.

De aceea, Manlache, ca fost ocnaș, era în bună regulă și a rămas.

A înțeles el bine de unde pornise pîra, dar s-a făcut că nu bagă de seamă. Era prea multă tihnă în inima lui, să mai încapă în ea ghes de răzbunări ori supărare. Iar în ziua cînd Rusanda s-a închircit, înjunghiată de cea dintîi tăietură de durere, Manlache l-ar fi luat în brațe și l-ar fi sărutat chiar pe un păcătos ca Ion.

Veselia însă n-a ținut mult. Copilul întîrzia să vie și femeia urla în scăpărările de junghiuri. După două zile de chin – cînd nu știai al cui chin e mai greu : al femeii, ori al bărbatului – Manlache a pornit-o în goană la Ivești, de-a dreptul peste dealuri, să aducă un doctor. Deșălase căluțul mic și îl făcuse numai spumă, dar întîmplarea de acum îi turbura toate făgașele vieții lui. Nu mai avea timp să aibă îndurare pentru nimeni în lumea asta.

Doctorul Drăghici a venit sub seară și n-a mai avut ce face. A hăcuit copilul în femeie, de l-a scos bucată cu bucată. În sarcina spăimîntător de grea a Rusandei, doctorul era fericit că a fost în stare să scape măcar sufletul lăhuzei.

Dar peste două zile, Rusanda se prăbușea într-o arșiță din care nu avea să scape cu zile. S-a stins repede, de parcă gonea înnebunită după bucățelele de carne pe care le crescuse cu sîngele ei, cu dorul ei ; și l-a lăsat pe Manlache, gol, pustiu și singur, ca în ziua dintîi, cînd a ieșit din bezna salinei de la Tîrgul Ocnei... Deosebirea era doar, că atunci ieșea spre lumină, pe cînd acum se afunda într-o noapte de iad, în care nu mai avea nici un dor și nu-și mai găsea nici un rost.

A făcut, cu mîinile lui, amîndouă sicriile. A împodobit, cu mîinile lui, amîndouă culcușurile de veci. Le-a făcut crucile și a scris pe ele cu mîna lui. A făcut singur gropile în cimitir, iar în lungul dangăt de clopot, care hăuia și hăuia în dunga lui de moarte, Manlache, cu sicriul fărîmelor de carne din carnea lui, își părea că se duce pe el însuși la groapă, și vedea, ca în vis, un copilaș micuț, cu buzele fragede, ca Vasile... și îl auzea cîntînd încetișor, cum cînta toată trista lui copilărie și tot dorul unei alte copilării :

„...Ci era o mînăstire,
Velerim...
...Și cu poarta de tămîie...
Velerim și Veler Doamne..."

Cine știe ce înțeles înfricoșător are măsura umbrei de om pe care o ia zidarul pe furiș, s-o îngroape în temelia unei case noi, va înțelege de ce Manlache și-a așezat stîlpul de stejar la picioare și a făcut semn să se taie, unde i se sfîrșea umbra lui. Pe Tudosă Stolerul l-a furnicat toată spinarea de groază, cînd a pus fierăstrăul pe scrijălătura cuiului. Îi venea să zvîrle unealta din mînă și să plîngă. Dar ochii lui Manlache erau prea hotărîți să mai îndure șovăire.

– Taie, bre Tudosă, că mai bine e așa! M-am chibzuit eu bătrînește cînd m-am gîndit s-o fac...

Iar crucea mare și grea, făurită acolo, cu umbra lui Manlache închisă în ea, a pornit în pas de om încet, spre Călmățui, pusă pe o spinare lată de uriaș, dar gîrbovită în cîteva zile, de parcă tot pămîntul ar fi țeșit-o sub el.

Moș Petrache, din gura cantonului lui, n-a mai zis nimic. Se uita la omul încovoiat sub greutatea crucii grele, iar cum urca la deal, în înserarea aceea putredă și cenușie de toamnă, și-a făcut cruce încet, cu ochii plini de plîns și i s-a părut că vede o icoană pe care o mai zărise undeva, demult, într-o carte, într-un vis, ori pe tencuiala unei biserici...

Abia atunci a înțeles bătrînul că osînda lui Manlache trebuia să ducă la răstignirea lui...

Din clipa aceea, totul i s-a părut limpede și drept, asemeni scrisului sfînt și vorbelor din prooroci. Iar tot ce-a fost să urmeze după asta nu l-a mai durut și nu l-a mai mirat, oricîtă inimă de părinte bun avea pentru Manlache și oricît dor purtase să-l vadă odată liniștit, în turburul vieții lui de hăituială fără capăt.

„AICI HODINEȘTE ROABA TA RUSANDA PRECUM ȘI VASILE PRUNCUL EI IARĂ ȚIE SLAVĂ ÎȚI ADUCE DOAMNE ȘI ACUMA ȘI ÎN VEAC ȘI ÎN VECII VECILOR AMIN."

Cînd a zvîrlit Manlache cuțitul din mînă și a citit, de la capăt pînă la coadă, scrisul de pe cruce, nu mai era de cunoscut.

Cît trecuse de cînd a început lucrul, nu mai știa nici el. Adusese crucea de la Lieşti, unde găsise un stejar destul de gros şi destul de uscat şi o purtase numai în spinare, fiindcă în vremile grele de-atunci nu mai găseai o căruță în tot satul. Dar cum o lăsase pe prispa hambarului din deal, acolo unde poate mai pîlpîia şi azi urma sufletului dus, s-a aşezat la lucru şi nu s-a clintit pînă n-a înflorat şi cel din urmă colțişor al lemnului. Noaptea, aprindea o gazorniță şi migălea înainte, cu vîrful cuțitului, pînă începea albeața norilor de dimineață să biruie luminița galbenă de lîngă el. Uneori nici nu băga de seamă venirea zorilor de zi şi se trezea cu lumina aprinsă în năimiaza plină de soare...

Nu-şi mai simțea nici mîna umflată, nici foamea, nici nesomnul. Palma îi era carne vie, din pricina beşicilor făcute în mînerul cuțitului, dar el cioplea înainte vina tare a stejarului, în care îşi îngropase umbra, ca şi cînd ar fi vrut să-şi mai îngroape, nu numai bietul suflet pustiit, ci şi toată vlaga din carnea aceea, pe care n-o doborîse, pînă acum, nici o greutate şi nici o durere.

Iar cînd a bătut cu lopata cea din urmă mînă de pămînt, împrejurul crucii aşezate la locul ei de cuviință, a mai trecut o dată, pe lîngă ea, ca şi cum ar fi vrut să vadă dacă l-a încăput bine, apoi, ca uşurat pînă şi de sine însuşi, s-a tras îndărăt la piciorul mormîntului, cu țărîna reavănă pe el, şi a mai citit o dată, ca un străin care vede întîia oară vorbele cuvioase înscrise pe lemnul gălbui...

„AICI HODINEŞTE ROABA TA RUSANDA PRECUM ŞI VASILE PRUNCUL EI IARĂ ȚIE SLAVĂ IȚI ADUCE DOAMNE ŞI ACUMA ŞI ÎN VEAC ŞI ÎN VECII VECILOR AMIN."

S-a întors pe urmă liniştit acasă, s-a bărbierit, s-a spălat, a înghițit cîteva bucățele, din ce îi întinsese femeia pe masă, apoi s-a lungit în patul lui rece, ca într-un sicriu, şi a închis ochii, pîndind somnul, cu nemulțumirea cu care îşi pîndea moartea cea din urmă.

Cînd s-a trezit spre seară a auzit sub geam un cîntec încetinel de glas femeiesc. Nevastă-sa îngîna, în legea ei, o biată tăinuire de suflet omenesc.

Dar în inima lui Manlache a săgetat un cuțit cu otravă : „Se bucură..." și a ieșit afară cu pași mai grei ca oricînd.

– Ce te-a apucat ?

Femeia a tresărit îngrijată și s-a sculat în picioare de pe prispă.

– Nu cumva ți-oi fi stricat hodina ?

Manlache a mîrîit :

– Nu... Da nu te-am auzit cîntînd niciodată pînă azi... Și a înfipt ochii sfredelitori pe fața uscată și creață a femeii, gîndind : „Se bucură..."

Anica a simțit vrăjmășia, fără să-i înțeleagă pricina, și a întors capul în altă parte. Uitase de multă vreme ce înseamnă să-i cate Manlache în ochi, iar uitătura lui ciudată de acum îi cădea ca o piatră în sufletul ei oropsit. Nu putea s-o îndure și a ocolit-o...

Pentru ochiul femeii a fost ca o întărire a gîndului.

„Se ferește, să n-o văd că se bucură..." Iar în inima lui a început să zbîrnîie o coardă de vînt încîlnat, care a sunat tare și amar, asemenea vîntului într-o casă părăginită.

A suflat adînc și a pornit-o de-a dreptul la grajd fără să știe nici el lămurit de unde i-a cășunat îndemnul.

Acolo, l-a găsit pe Ion, așezat între două lăzi, una în chip de scăuieș și alta în chip de masă, căznindu-se să scrie cu mîna stîngă.

Ciungul nu l-a simțit. Se ghebușise peste foaia de hîrtie, crunt, ca la o îndeletnicire grozav de grea, apăsa cu toată puterea în căpețelul de creion și scotea limba în colțul gurii, de amarnică încordare.

Cînd a tresărit și a ridicat ochii la uriașul din prag, a rîs prostește :

– M-ai prins... Mă învăț să scriu cu stînga, ca pruncii la școală.

Dar fața înăcrită a lui Manlache i-a șters rîsul de pe gură.

„Se bucură și aista", i-a bănuit paznicul, și vîntul rău din el a purces cotropitor, ca un iureș de vîrtej. Îi pîndea ochii fără gene și nu înțelegea nimic din ce spune, dar tăietura gurii mari, care-și arăta dinții lați la fiece vorbă, îi năzărea înjunghiere de rîs : „Se bucură..." scrîșnea în minte Manlache și nu mai putea să scape de cucuta vorbelor din el. Căci pînă și mintea îi dădea dreptate. Oamenii aceștia, pe drept cuvînt, aveau de ce să se bucure. Îi răzbunaseră întîmplările, mai crîncen decît putuseră ei să nădăjduiască, și nu-i mai primejduia nimic și în nici un fel.

„Se bucură..." huruia mașina turburată din gîndul lui, iar vorbele au crescut, au crescut, au crescut, pînă ce i-au înțălenit creierul întreg, ochii întregi, trupul întreg. În podidirea asta chinuitoare, simțea cum în toate covrurile [1] sufletului și în tot cuprinsul cărnii se petrec numai vîrfuri sîngeroase de cuțite, mustînd tortură năsilnică și fără rost. Căci îl durea și-l umilea bucuria mai presus de măsură, mijită în ochii și în toată făptura lor... Îl punea mai prejos de ei, îi dovedea că Dumnezeu le-a dat dreptate și sfărîma într-însul pînă și cel din urmă lucrușor care mai rămăsese sfințit în inima lui : suferința, durerea, chinul, pustiul... I se părea așa

[1] *Covru* – cotlon, ungher.

de înspăimîntător de trist și de amar, așa de înspăimîntător de crîncen lucru să știe că cineva îi deapănă, ninjind, urgia și prăpădul vieții, încît scrîșnea ca o fiară neputincioasă, cînd a priceput că Dumnezeu și-a închis pentru totdeauna porțile milei lui.

Din ziua aceea, traiul i s-a făcut o tortură mai grea decît toate torturile pe care le suferise în amărnicia osîndelor trecute. Răstălmăcea fiecare vorbă, căuta înțeles în fiecare mișcare, pîndea în fiecare clipă locușor și prilej să vire vorbele de groază, de umilință și de durere : „Se bucură".

Și astfel chinul creștea și ura creștea, ca puhoiul turbat al unui Siret milos, vînăt, în creșterea năboită a ploilor turburi și năprasnice. Zi de zi, ceas de ceas, la durerea de pînă acum, venea să se împreune o clipire ciudată a unuia, o vorbă greșită a altuia, pînă ce a prins să înțeleagă că bucuria a trecut de bulamacii conacului și s-a întins, s-a întins spre răsărit și spre apus, spre miazăzi și miazănoapte, în toate satele care-l știau și în toate locurile unde se aflase ceva din șuvoiul durerilor lui.

De aceea, într-o bună zi, Manlache s-a pomenit urînd de moarte lumea aceasta toată, de la copilul care trecea ferindu-se și ocolindu-l pe drum, pînă la moșneagul care nu se mai mișca din bătătura casei. Și rămas pe lume mai singur ca niciodată, uriașul acesta simțea că dospește în el o răzbunare neagră ca iadul, care nu-l mai încăpea, nu mai putea să rabde coșul pieptului său și duduia înfiorător, ca un cazan de vapor, gata din clipă în clipă să plesnească și să nimicească, în crîncăitul de moarte al țăndărilor de schijă, tot, dar cu desăvîrșire tot ce-i șade în preajmă ori îi vine în cale.

Vorba blajină și înțelegerea coanei Tasica erau alin prea neputincios pentru o însingerare fără de margini. Doar Firicel de mai îmblînzea, în ceasuri de noapte goală, înverșunarea de copcă șuierătoare din inima paznicului înrăit.

De aceea, într-o dimineață, dintr-un nimic, ceasul cel rău s-a apropiat cu pas de fulger. Manlache a zăpsit, din dosul casei, pe Ion pus la sfat cu Anica. Erau veseli, nici vorbă ; se bucurau, negreșit, și tăinuiau ; aruncau priviri pe lături, să nu-i zărească cineva... Dar de cine puteau să se teamă oamenii aceștia decît de el, de Manlache ?...

Și pentru ce s-ar fi temut, dacă nu ar avea o vină anume pe inima lor neagră ?...

Iar cum paznicul nu s-a gîndit o clipă măcar pe alăturea drumului care-l înnebunise de atîtea săptămîni, s-a dus gloanț pe el, pînă a ajuns în răscrucea blestemată unde s-a întîlnit cu două-trei crimpeie de amintiri vechi :

„– Cum se poate să moară ? strigase doctorul Drăghici, cînd a auzit de pierderea Rusandei. Trebuie împușcată moașa aceea, că numai ea a omorît-o... scrîșnise după aceea. Și altă moașă n-ai găsit, decît pe baba asta ? a răcnit înfuriat, cînd Ion i-a adus bătrîna, după cum îi poruncise."

Într-o clipă, Manlache și-a adus aminte că baba Varvara e un fel de cimotie cu Anica. Înnebunit, s-a repezit la grajd.

– Ioane, cine ți-a spus ție să aduci pe baba Varvara la naștere ?

Argatul, luat fără veste, s-a nedumerit :

– Da de ce întrebi ?

Ocolirea asta i-a ridicat lui Manlache părul în vîrful capului. A răcnit :

– Ca să spui : iaca, de asta !

Celălalt a îngăimat cu teamă :

– Lelea Anica !...

Manlache s-a clătinat în lumina neagră care îl năpădise. A șuierat printre dinții strînși, doar atît :

– Bine ați ales-o... Acu înțeleg !

Dar oricît de bine ar fi înțeles adevărul cumplit din trecut, înțelesese mai bine și mai limpede un alt adevăr, cu mult mai cumplit. Înțelesese că nu se mai poate da

îndărăt de la ucidere de om. Rusanda fusese omorîtă și cerea moarte. Anica și Ion trebuiau să-i plătească viața care-o prăpădiseră amîndoi...

Cu inima înghețată – de parcă nu mai șerpuia fir de sînge în căușul ei – cu minte limpede și chibzuită a făcut planul liniștit și crud. Avea să aștepte dimineața, ca să nu turbure noaptea și hodina coanei Tasica. Se ducea întîi la grajd, să facă felul lui Ion, tot cu securea, dar de astă dată cu tăișul, ca să nu mai fie scăpare și nici să trebuiască să deie de două ori. Pe urmă mîntuia și pe Anica, chiar în odaie. Apoi pleca singur, să se deie legat la jandarmi, ca să-l scoată pentru vecii vecilor din viața de om și să-l întoarne între șalgăii salinei, în fund, în fund de tot, în marele mormînt gata pregătit.

O dată hotărît la faptă, inima i s-a înseninat în cruzime, ca într-o zi cu soare rodnic. Se socotea ucigaș de pe-acum și nu-i mai păsa de nimic.

Doar spre dimineață, cînd a dat să se scoale de pe prispa hambarului, iar Fiticel a ridicat dintre labele pintenate botul cald și ochii lui de om care a uitat să vorbească, Manlache l-a mîngîiat trist și fără grabă, șoptindu-i :

– Poate că ți-o da Dumnezeu și un stăpîn bun, măi Fiticel, măi.

Apoi a plecat spre ogradă, să vadă de s-a ridicat jaluzeaua de la geamul coanei Tasica. Era prea grăbit să înceapă osînda de ispașă.

Dar stăpîna dormea. Paznicul a stat o clipă în cumpănă și a trecut încet la poartă, așteptînd scul© coanei. Și ca totdeauna cînd trecea, a trecut și de astă dată în vîrful picioarelor, ca o pisică, nu cumva să-i strice somnul de copilă năzuroasă la hodină.

Toată viața e un șir de potriviri minunate, dar potrivire ca aceea nu avusese Manlache în zilele lui. Abia ajunsese în poartă, de și-a împușcat o dată ochii spre Grivița și o dată la turla bisericii din Călmățui, răsă-

zită din virful sălciilor de la Iaz, și a rămas încremenit, văzînd cum vine spre dînsul, pe pîrtia de lîngă șanț, făptura pușintică a lui moș Petrache Sava, cantonierul din Nisipuri.

– Încotro, moș Petrache ? a întrebat ocnașul.

– Pînă aici, la curte. Am venit cu niște treabă la păcătosul ista de Ion. Are niște pămînt bihlit pe acolo, pe lîngă șfara mea, de la Cudalbi, și-am venit să-l iau, să așczăm odată un hotar, că altminte iar mă jăcuiește hoțomanul cu o brazdă-două la întorsătură...

Ce va fi zărit atunci moșneagul în ochii lui Manlache și ce va fi înțeles el, e greu de spus. S-a oprit din vorbă și i-a căutat în ochi :

– Da tu, flăcăul moșului, ce negureală mai fumuiește în tine ?...

– Nimic, moș Petrache...

Bătrînul a clătinat din cap :

– D-apoi că mie poți să-mi spui oe te macină... că și altă dată, dacă mi-ai spus, rău n-o fost...

A așteptat mult și fiindcă Manlache își încleștase gura, s-a apropiat de el și l-a mîngîiat pe braț :

– Rău de omu bătrîn că i se clatină clopotul în turlă... dar mai rău de cel în putere, ca tine, cînd o bătut clopotul lîngă el...

Era atîta durere și atîta milă nesfîrșită în glasul bun și simplu, încît încrîncenarea lui Manlache a amețit și a scăpătat într-o clipă. S-a răvășit totul în el și s-a făcut puzderie. Toată liniștea dintr-însul s-a umflat ca o fiertură de apă și plînsul i s-a încleștat în gît, de nu mai putea nici să răsufle. Îi tremura buza și ferea ochii din calea bătrînului. Apoi, deodată, n-a mai putut să se stăpînească. I-a dat pe față întregul clocot negru, cu glas răgușit și torturat de durerea din inima lui și de plînsul din ochii lui. Pe urmă, potolit, a încheiat :

– Au avut noroc de 'mneata azi !... Da mîni...

Cantonierul a dat din cap :

– Niște mișălnici, Manlache băiete, urgisiți de Dumnezeu să-i poarte amărnicia pe pămînt, ca să fie o pildă

pentru alții. La aiștia numai viața îi osîndă – moartea îi iertare și îngăduință. Eu chitesc că ei de-aceea asmuță omu, doar-doar s-o afla un cuțit, ori o bardă – să destupe vrana blăstămului din inima lor. S-o destupe și să scape. Adicăte să le ia altu păcatele și să ajungă ei la liniștire...

Acu te întreb în cuget: de ce să-ți iei tu pe suflet păcatele lor? N-ai avut destulă osîndă în zilele tale? Fă-ți cruce, Manlache flăcăule, și lasă-i să trăiască îngheenați, cum i-a afurisit cel-de-sus. Aiasta-i credința mea și sfătuirea mea de om bătrîn și cu tragere de inimă la amarul tău... Lasă-i să muște țărna, că de-aceea mișălesc de-alde ei sub sfîntu soare...

Dar Manlache a răspuns mușcînd din vorbe:

– Nu mai pot să-i văd...

Bătrînul era spăimîntat. Știa bine ce înseamnă încăpățînările ocnașului și înțelegea că niște biete vorbe înimoase nu-s în stare să-l îndepărteze de la ceea ce hotărise. De aceea, s-a gîndit o clipă să-i spuie lui Ion și să-l îndrepte să fugă de la curte. Mai apoi, însă, și-a dat seama că Manlache putea să-l găsească și altfel, dacă era purces la omor și n-a mai bătut calea acestui gînd. Atunci s-a ridicat în inima lui un fel de sîngerare creștinească, în care mihnirea, afurisenia și mîngîierea se împleteau laolaltă, încreținď carnea înfrigurată a ocnașului.

– Și eu, Manlache, am avut odată îndemnare să omor, ca să plătesc o sfișiere năprasnică. Da mi-o venit lumină de la arhanghel la vreme și mi-o arătat smoala iadului, de s-o cutremurat înspăimîntată toată inima din mine... Am înțăles că-s blăstămat de diavol, că m-o încins afurisenie grozavă, care mă juruise la pierzare. Și atunci m-am dus la biserică și m-am spovedit, Manlache, și am plecat, bre.

Și iaca, acu, is om ajuns la păr alb cu cinste, iar pe celălalt l-o doborît tilharii, așa cum i s-o cuvenit unui păcătos ca el...

Du-te și tu, Manlache, la biserică și liniștește-ți crișnirea din tine... și află îndreptări... Că-i păcat, Manlache, mare păcat...

...Ș-apăi, una ți-oi mai spune, da mai grozavă ca toate... Mortului de la inimă, pomană să-i dai, mîncare pentru el să-i dai, apă însetatului să dai, iar nu hoit de om mișăl, nu sînge putregăit de răutate... Că mortu cu aceea se hrănește în ceea lume, bre – cu ce-i dai tu. Pricepi ? Și-acu te-oi întreba în lege : pe Rusanda ta, și pe Vasile al tău, cu aiasta vrei tu să-i hrănești ?...

Eu, bre Manlache, înțăleg să-ți duci osîndirea, cum te-am văzut că le duceai crucea în spinare – s-o duci pînă unde ți-i poruncire s-o duci. Da ca s-o dai la altul – ba s-o dai cui ți-a fost mai drag – iaca, aiasta nu pricep, că aiasta îi blăstăm mai negru ca gura iadului. Pune-ți tu ștreangul de git, dacă vrei, ori du-te la război să te pușie dușmanu... Da hoit de pomană și sînge păcătos să nu dai... Și praznic cu ele să nu faci ! Aiasta-i credința mea...

Cu capul între pumni, uriașul asculta.

Cînd a ridicat ochii turburi și roșii de plîns, moș Petrache a înțeles că biruise. Ca și odinioară, vîrise un cuțit întreg în buba plină de puroi și acum curgea, curgea mereu, rău și bun laolaltă, în crișnet, dar spre bine și spre vindecare.

– La război ?... Și ochii lui Manlache au privit în gol...

– Chiar la război. Că acolo, dacă nu mori, poate că te mai ici și mai uiți... a încheiat moșneagul. Iar în mintea ocnașului s-a deschis o poartă miluită de Dumnezeu...

Cînd a ajuns Manlache cu Firicel la tranșeele din Poiana Încărcătoarea – loc de mari primejdii din pricina apropierii de inamici – voinicul a răsuflat de ușurare. Dusese o luptă așa de aprigă pînă să ajungă aici, încît i se părea că abia acum dă la stropul de liniște și de uitare spre care năzuia.

Mai intîi luptase crîncen cu coana Tasica și mai ales cu lacrimile ei, pînă cînd s-a hotărît să fugă, așa cum a fugit. Luptase, pe urmă, cu toate odăile cazărmii din Tecuci, cu toți ofițerii, care nu pricepeau ce poftește vlăjganul acesta hăbăuc, care nu-i bucuros să stea acasă, cînd nu-l silește nimeni să plece în buza tunurilor. Îl trimiteau dintr-o parte în alta și a fost mare hatîr cînd s-au învegheat să ia o hotărîre. Luptase însă, mai ales, cu blestematul tren regimentar din Pralea, unde îl aruncase, în cele din urmă, îndurarea bine plătită a unui plutonier cu pîntec mare și un petic de mustață tunsă, agățat sub nas.

Dar iată, în sfîrșit, că biruise și împlinea acum în totul porunca lui Moș Petrache, urcînd, cu inimă nepingărită de omor, cărarea lunecoasă care îl îndrepta spre tranșeele căpitanului Cîrlan, unde era împărțit de batalion.

Comandantul de companie, băiat voinic și vesel, cînd l-a văzut, a rîs :

– Păi, tu n-ai nevoie de pușcă, Manlache. Pui un tun la o subțioară, iar în mîna cealaltă iei un copac și cînd îi chiui peste rețele, în cinci minute cureți singur Încărcătoarea de inamici... Pe urmă lași dulăul să le facă urmărirea...

Numai că hotărîrea omului nu-i totdeauna pe placul lui Dumnezeu. Asta a simțit-o bine, și o gîndea Manlache cu mare amărăciune în inimă, cînd a trebuit să ia drum înapoi, pe targă dusă de patru soldați și abia la o săptămînă de la venirea lui pe front.

O incursie vrăjmașă îl ciuruise în schije de granată, iar un glonț intrat pe rădăcina gîtului îi străbătuse tot lungul plămînului, pînă în mărunțaie.

De bună seamă, a fost minune că scăpase numai cu atît. Pornise la luptă ca o arătare și toate pușcile dușmane îl ocheau, pe cînd arma lui se înfundase de la cel dintîi încărcător. Atunci înșfăcase pușca de țeavă, s-o slujească drept ghioagă, și s-a năpustit fără nici un cumpăt, de îl căutau gloanțele ca albinele pe strup...

O detunătură uriașă, o hăuială fără sfîrșit și crîncenă usturime a ochilor, în care n-a mai văzut nimic. Manlache a mai simțit o clipă botul umed și rece al lui Firicel, pe vîrful degetelor. Și atît. Încolo, huiet greu și întunerec.

Rănile nu s-au vindecat ușor. Dar cele două luni de spital au tămăduit mai ales altfel de răni, mai vechi și mai dureroase. Gîndurile pline de cruzime s-au irosit, iar durerea din trecut a rămas surdă în el, ca o prelungită tristețe de îngenunchere. Umilință de om isprăvit.

Astfel, rana din plămîni, care l-a trimis acasă pentru totdeauna, l-a împins din nou, ca o ursită neiertătoare, în ograda conacului călmățuian, între ochii spelbi ai lui Ion și obrazul sfarogit al Anicăi. Dar l-a adus potolit și împăcat, cum nu fusese de multă vreme, în viața lui chinuită, pentru că țesutul sfîrticat al trupului, ca și al sufletului, crescuse zgîrci nesimțitor în locul cărnii vii de-odinioară.

Nu i-a mai păsat de rînjetul lui Ion. Nu i-a mai păsat de sporovăiala ciudată a oamenilor, prin colțuri. Nu i-a păsat nici că Anica trăia cu argatul, chiar în odaia în care trăise el. Și nu i-a păsat că ograda tihnită de odinioară gemea în ticseala de ostași străini gălăgioși, zdrahoni și îndrăzneți. Trecea printre dînșii, uriaș cum era, înspăimîntîndu-i cu spatele lui de munte și pumnii fioroși, cu o nepăsare plină de înțelegere și iertare. De l-ar fi pălmuit unul, n-ar fi mișcat un deget.

Un singur lucru l-a amărît : cînd a văzut ieșind din ușa casei trupul subțirel ca mlaja al unui ofițer frumos și chipeș. L-a fulgerat de la început o bănuială și în cîteva zile nu s-a mai îndoit. A înțeles toată veselia, tot cîntecul din gura coanei Tasica și toată roșeața sănătoasă de suflet fericit. Dar lîngă iarna din inima lui, primăvara asta de inimă femeiască l-a durut cumplit.

Negreșit, Manlache nu-l iubise niciodată pe conu Leon. Totuși, în clipa asta, cînd îl știa rupt, murdar și vlăguit, într-un șanț plin de noroi de pe creasta Mărăștilor, l-a

făcut să îngere crîncen veselia negrijulivă și vinovată care și-a înflorit veninul dulce în casa de la conac.

Pricepea bine pîndarul că, odată și odată, tot trebuia să se ajungă aici; îi dădea chiar dreptate femeiuștii acesteia, care nu aflase încă ce înseamnă un pîrjol de dragoste, ba acum îl ocrotea și el – cît putea sufletul și trupul lui să ocrotească dragostea stăpînii – dar în tainițele inimii lui, avea o groază nesfîrșită... Știuse și el ce înseamnă o dragoste. Iar plata pe care a dat-o pentru dragostea aceea i se părea că trebuie să o dea oricine, cînd cutează să rupă o bucată de soare și s-o vîre în inima lui.

De aceea, nu-i de mirare că în toate zilele, cînd se ducea să mai citească o dată, pe crucea mare din țintirim, cuvintele de evlavie de pe ea, mintea lui pornea să închipuie alături, din senin, alta mai nouă, mai mare poate, dar tot așa de tristă:

„AICI SE HODINEȘTE ROABA TA... PRECUM ȘI PRUNCUL EI... IARĂ ȚIE SLAVĂ ADUCE DOAMNE..."

Și iată că nu-i ursit niciodată să se așeze o liniște în viață. În fiecare colț al lumii pîndește un vînt, o oreangă, o floare ori un chip de om, și-i de ajuns o întîmplare de nimic să facă, din orișice, cuțit tăios de rană nouă, ori unghie rea, care să rupă zganca binefăcătoare a rănii vechi.

De ce oare a fost ursit ca, între atîtea sute de catane împărătești care s-au perindat prin ograda de la Călmățui, să nimerească într-o zi și flăcăul acela înalt, subțirel și plăviu, cu ochii albaștri și buni, cu gura veselă și proaspătă? Și de ce a trebuit să aducă în toate cu Rusanda, așa cum era în vremea ei de frumusețe, de mîndrie și de fericire?

A încremenit inima lui Manlache cînd l-a văzut. A încremenit o clipă, dar pe urmă a luat-o înnebunită la goană înapoi, și a rămas lipită acolo, de amintirea aceea, care nu voia cu nici un chip să moară. O vrere prea dumnezeiască, ori poate prea păgînă ca s-o poată judeca

un om, trimitea amintirea aici, vie, întreagă și turburătoare, să închege lucrurile și întîmplările, așa cum se vede că era ursit să fie închegate, pentru ca, mai apoi, să le ducă pe drumul cel de mai înainte scris, de pe care nimeni și nimic nu poate să se abată.

Căci lui Vasik i-a fost drag dintru început Manlache și tot atît de mult, pe cît de dragă i-a fost și ocnașului icoana răsplăsmuită a fetei lui Țigău.

Dar, în rîndurile ostașilor, prietenia asta ciudată a stîrnit, de la o vreme, vorbe rele. Manlache înțelegea bine lucrurile, din pilda răstimpului celor zece ani de ocnă și de viață numai între bărbați. A sîngerat de scîrbă, sub bănuială și a mocnit durerea în el, ca totdeauna. Numai că, într-o zi, ofițerul cel frumos a chemat pe Vasik și a țipat la el, cu o răutate pe care ocnașul nu mai putea să o îndure de la nimeni și pentru nimeni. S-a apropiat cu ochi crunți și n-a înțeles prea bine de ce ofițerul țipă mai tare și tot mai rău, decît atunci cînd a început să-l arate cu mîna și pe dînsul.

Vasik s-a înroșit. Ochii cei albaștri au prins pojghiță de aburi și buzele îi tremurau.

Privirea lui Manlache a rămas înnebunită pe obrazul soldatului. Niciodată nu semănase așa de desăvîrșit cu Rusanda, ca în clipa aceea.

Cu Rusanda? Da, poate. Dar cu o Rusandă răsplămădită în chip de flăcău înmugurit, așa cum ar fi putut să se pîrguiască și Vasile, cel hăcuit în bucăți, dacă mila cerului l-ar fi îngăduit să crească trup din visul unui ocnaș...

Dar abia apucase căpețelul firului de gînd și pe fața lui Vasik a plesnit o cravașă, ca un cuțit.

Manlache s-a trezit încleștînd pumnii și fără voia lui a început să-i ridice, într-o încordare care ar fi sfărîmat un munte. Vasik a văzut și a întors brusc fața la el. Ochii albaștri și îmbrobonați îl rugau: „Nu!..."

De la coana Tasica a aflat însă îndată cine era de vină. Ordonanța strecurase ofițerului în ureche toate vor-

bele auzite în curte. Şi ca să le întărească, nu s-a dat îndărăt să spuie mai mult decît făurise zvonul vitreg. Ba, uneori, dădea de înţeles că văzuse anume lucruri, chiar cu ochii lui.

Dar prigoana nu s-a oprit aici. Peste cîteva zile Vasik a fost răzmerit în altă parte, undeva, pe front – chip să se puie capăt unui scandal – şi acolo, băietanul a închis ochii cuminte şi fără zgomot, hăcuit în detunătura unui obuz, trăsnit în pîntecul tranşeului. Aproape ca şi Vasile...

În urma lui, Manlache, clocotind de o ură nouă, nu ocoli nici un prilej să arate colţii vlăjganului cu faţa turtită şi nas teşit, care slujea pe ofiţer. De altfel, nesuferirea şi duşmănia se încrucişaseră pe drum, de la întîia lor privire.

În pornirea lui împotriva lui Manlache, ordonanţa nu scăpa nici un prilej să-i rîdă în faţă, ori să bolborosească în limba lui vorbe de ocară. Oonaşul nu le înţelegea, dar le simţea prea bine rostul. Îi închidea gura, întorcîndu-se spre el şi sfredelindu-l ţintă, cu ochi care nu îngăduiau împotrivire. Numai că ostaşul n-avea curaj să ducă vrăjmăşia prea departe. Se mulţumea să dea pe furiş cu piciorul în pîntecul lui Firicel, cînd îl prindea la bucătărie, ori să-i zvîrle tingiri în cap. Cu încetul, cîinele a prins şi el duşmănie de moarte împotriva omului şi de atunci, bătălia a început fără milă şi fără ostoire.

Manlache a înţeles tot. Dar mai ales a priceput că toate lucrurile acestea îl împing la o prăpastie de care se ferea necontenit şi de care tremura toată făptura lui. I s-a jăluit coanei Tasica şi a rugat-o :

– Spune-i ofiţerului, coană Tasico... Şi povăţuieşte-l să cumînţească păcătosul, că eu fac moarte de om...

Înspăimîntată, femeia i-a spus cu mare grabă iubitului ei toată teama pe care i-o iscase în suflet îndîrjirea lui Manlache. Numai că ofiţerul a pufnit de rîs şi de enervare. L-a scos din sărite numai gîndul că un ţăran păcătos ameninţă pe un ostaş al lui şi ţîşnind pe uşă, ca un tăiuş de vînt, s-a repezit de-a dreptul la Manlache.

– Asta... tu... mort aici... Pricepe ? Şi a bătut pe poşca de piele a armei, ca şi cînd ar fi avut în ea un mormînt gol, care-şi aşteaptă omul.

Apoi l-a înjurat crîncen şi l-a lăsat acolo, negru şi imens, în mijlocul curţii, ca un uriaş gînd rău, care s-a înfipt în pămînt, să nu-l mai alunge nimeni.

Încurajat însă că ofiţerul îi ia parte, ordonanţa şi-a dat drumul în voie la toate poznirile lui hainite de sălbăticiune fără cumpăt. Răbdarea lui Manlache pîrîia din toate încheieturile, ca o şandrama zblenduită de furtună.

Într-o zi, n-a mai ţinut. A fost ziua cînd Firicel a venit chelălăind, cu piciorul rupt de o scurtătură de lemn. Cine o aruncase nu mai era de întrebat. Manlache a ameţit în zvîrcolul singelui şi s-a făcut ca un iaz uriaş, care îşi prăbuşeşte iezătura. S-a repezit spre bucătărie.

Ostaşul, care îl pîndea, a ieşit să-l înfrunte, cu revolverul în mînă. I-a ţintit între ochi şi a rînjit cîteva vorbe de batjocură. Manlache s-a încordat să se repeadă. Era înfiorător. Dar în clipa aceea, Firicel a luat-o înaintea stăpînului, de parcă era gîndul lui. S-a năpustit în soldat şi i-a înfipt colţii în carne. Ostaşul a urlat, s-a întors şi a tras în cîine. N-a nimerit însă trăgaciul a doua oară, pentru că pumnul lui Manlache i-a rupt mîna, zvîrlindu-i arma cît colo. Încîrjoiat de durere, ordonanţa a scrîşnit din dinţi şi a sărit într-o parte. Dar Firicel s-a repezit din nou. Atunci ostaşul, cu o mişcare iute ca fulgerul – l-a prins de ceafă şi învîrtindu-l în aer, cum şuieri un îmblăciuc, l-a trăsnit îngrozitor cu spinarea de pămînt. Firicel a zvîcnit o dată... de două ori... apoi mai încet... şi a căscat gura.

Manlache, cu ochii holbaţi, buimăcit, se uitase la Firicel, zvîcnise cu el o dată şi acum îngheţase ca şi el, de parcă fuseseră o singură făptură şi care nu putea să moară în parte.

Apoi, încet, privirile turburi şi răvăşite s-au ridicat, s-au ridicat şi s-au înfipt în obrazul lăţit, galben şi murdar. Rînjetul bestiei a încremenit pe loc. Ochii mici n-au mai putut să clipească. Nici n-au mai avut timp. S-a

prăvălit peste dinșii o fiară spăimîntătoare, năpustită pe neașteptate, ca un glonț, i-a aruncat în sus, i-a făcut praștie pe deasupra și i-a prăbușit în pămînt. Trăsnet de oase sfărîmate, ionet scurt, geamăt de moarte și atît. Ostașul a rămas pe loc, înghețat, lîngă bietul trup al lui Firicel.

Soldații din curtea plină încremeniseră. Nici nu mai suflau. Manlache s-a clătinat, s-a dus la Firicel, l-a ridicat de jos, apoi a pornit încet spre hambar, tîrîndu-l în neștire. Capul cel frumos și catifelat se bălăbănea zdruncinat în grunjii tari, uitîndu-se înapoi și arătîndu-și dinții spre leșul zdrobit în iarbă. Se dușmăneau și după moarte.

Dar în tăcerea groaznică a ogrăzii, s-a spart deodată un răcnet răgușit de bărbat. Ofițerul ieșise afară și văzuse. Acum venea în goană, ca un scos din minți, strigînd spre ucigaș.

Manlache s-a oprit și s-a întors ametit. A dat din umeri, s-a apropiat bîiguind vorbe neînțelese între sughițuri de plîns și arăta cîinele mort. Ofițerul n-a înțeles. Nu mai avea nici vreme, nici minte. Țipa asurzitor și scoase revolverul. Cînd i l-a văzut lucind, Manlache a făcut o mișcare scîrbită cu mîna, a mai strîns o dată din umeri și a dat să plece. Dar în aceeași clipă, o împușcătură i-a crăpat urechea și trupul a zvîcnit în țăncușa de pară a plumbului, tras în plin spate, de la cîțiva pași.

Manlache s-a răsucit ca vîrtejul și-a urlat :

– Nu în spate... Aici !... și a plesnit, cu pumnul imens, pieptul lui uriaș. Ofițerul îl aștepta să cadă. Zadarnic. Nici nu se clintea. A tras încă o dată, ca în lemn.

O perdea fumurie a început să pîlpîie în fața ochilor, văzîndu-l că stă acolo, drept, înțepenit, înspăimîntător de mare și de fioros. Năucit ca de un vis rău, ofițerul a dat să mai țipe și n-a putut... Manlache a încleștat dinții și a scrîșnit cu barba înfiptă în piept :

– Așa ! Aici !... Trage !

Ca o mașină, acela a tras iarăși. Atunci uriașul a pornit spre el, cu pași rari și grei – sub care tremura pămîntul.

– Trage !...

Degetul ofițerului a tresărit pe trăgaci, ca la poruncă. Focul a pornit... Iar Manlache venea, venea, venea, crescînd nesfîrșit, ca o iazmă, în ochii încețoșați de prăpădul groazei.

– Trage !...

Ofițerul s-a dat înapoi pas cu pas în fața acestei arătări de duh al iadului, care nu mai cădea... Mîna se încleștase pe trăgaci și trăgea, trăgea... Și trăgea năprasnic de bine... Cumplite flori mari roșii țîșneau pe cămașa albă. Nămetenia se făcea tot mai mare, tot mai neagră... Apoi brusc, revolverul a plesnit sec, gol... fără gloanțe.

Manlache crîșnea înainte, între dinți :

– Trage... pe cînd o mînă imensă s-a abătut întinsă spre gîtul ofițerului, l-a prins și l-a proptit în zid, apăsîndu-l ca un munte de piatră, prăvălit pe o pojghiță de gînganie. Paralizat, ofițerul a scăpat revolverul, mîinile au bălăbănit de două ori în gol, s-au frînt fulgerate de dambla, genunchii au scăpătat.... Mîna lui Manlache era ca un șireang...

Dar un țipăt înfiorător a spintecat creierul uriașului... A întors capul, a văzut o pilpîire albă... și ochii... numai ochii coanei Tasica....

– Nu-l omorî, Manlache !

Ca tăiată de cuțit, mîna omului a căzut jos. A încercat să zîmbească, apoi a încercat să-l arate pe Firicel, care-i atîrna în mînă... și, deodată, s-a năruit la pămînt, ca un mal.

Un zvîcnet, un sughiț scurt l-a întins pe spate și a rămas așa, acolo, cu ochii deschiși mari spre cer, cu Firicel alături... în zece lacuri de sînge, ca un butoi de spaimă, din care țîșnește viața prin zece vrăni deodată.

Înnebunită de groază, coana Tasica s-a apropiat hohotind, a îngenuncheat lîngă el, i-a luat capul sub braț și

i-a șters riul de sînge care podidea din gură și se revărsa pe obraji.

– De ce ai făcut asta, Manlache?

Dar uriașul nu mai auzea. Aduna din iarbă, ca un orb, trupul cald al lui Firicel, îl mîngîia cu grebla vînătă a degetelor care abia mai mișcau, și urmărea cu ochi impăienjeniți o pilpîire albă de lumină, care-l ridica încet, încet de tot, ca într-un fum ușurel și străveziu...

– Manlache...

O umbră a lunecat ca o negură și l-a oprit... O gură fragedă a tremurat, a plîns...

„Manlache... mă mai cunoști?..."

El a zîmbit, blînd și inseninat...

„Da..."

„Știi cine-s eu?..."

„Da... Va...si...le..."

Și în tăcerea înfiorătoare, întinsă de moarte deasupra ogrăzii încremenite de groază, deasupra meleagului acesta pustiit de iarnă, Manlache se stingea încet și fericit, zîmbind cu ochii turburi și buni, care nu mai deslușeau nimic dincolo de ei, unor vedenii liniștite și blajine, ce-i purtau sufletul undeva, în sus, sprea ceața cerului încruntat.

Pe buzele care-și înghețau zîmbetul încetinel, au rîurit în tremur, ca o suflare de sfîșiere, șoapte fără înțeles.

„Vrei tu să fii al meu, Vasile?"

„Mț !..."

Dar în pîcla domoală din el, acolo unde mai licărea pilpîirea unei flăcări de lumină, un copilaș cu picioruțe subțiri cînta neauzit din buze fragede, cu ochii prinși pe lacrima de argint, rourată în mînuța cît o frunză de griușor.

Iar cîntecul acela, ca și cînd ar fi fost cel din urmă paznic al vieții, ieșea strop cu strop din gura lui, mai rar, tot mai rar, mai încet, tot mai încet, și se ridica plutind ușor, undeva, înspre înaltul cerului, după Vasile, după Rusanda, după Firicel și după toată osînda din viața chinuită a lui Manlache Pleșa.

Şi aşa, şedea acolo, într-o linişte mare, mîngîia spinarea frîntă a lui Firicel – samănă tuturor zilelor lui – şi murea şoptind încet, să n-audă decît lumea mai bună spre care se ducea :

„După dealul...
Velerim şi...
. . . . . .
Şi cu poarta... de... tă-mi-ie...
...Doamne..."

Floare de oţel

Roman de război

...Scuturat din negura cloroformului, a deschis ochii. Sora de caritate îi zîmbea. În mîna ei, și profilată pe lumina șorțului alb, o floare roșie, ca o garoafă închegată în sînge.

– A înflorit în dumneata!

Degetele lui, slăbite și palide, au pipăit, încet și îndelung, asprimea corolei de sînge putred, cu petale reci și zdrențuite.

În miezul lui, adînc, sub bandaj, țesutul viu creștea, plămădind pe ruptura cărnii, o floare de celule noi.

Iscălitura celeilalte.

...Un gînd pitit în gropi de spaimă sortise glonțul să fie cheie pentru poarta altor lumi. În șuierul traiectoriei, în vaierul țipat, în izvorul de sînge, și-a sfărmat menirea de oțel.

Găsise alta.

Și vrăjit de taina caldă a cărnii lui, glonțul s-a oprit deschis, ca o floare pusă pe un prag.

Pentru cineva care pleacă sau pentru cineva care vine.

Poate pentru amîndoi.

. . . . . .

Cu floarea de oțel în mînă, rănitul zîmbi. Zîmbi florii de sînge și dă viață nouă, care creștea în el.

Culesese, cu trupul vechi, o floare fulgerată de văzduh și acum sta așa, de parcă și-o dăruia lui însuși.

Imaginea florii din el?
Urare de bun venit pentru cel nou din el?
...Zimbea...

. . . . . .

O floare de oțel răsărise în carnea lui.
În el – în mii de oameni ca el...
Și poate, în noi toți.

Unde se vede că un început vine totdeauna după un sfîrșit.

Sîntem doi. Eu și fratele meu. Nu ne-am înrolat odată, dar nefericirea unui icter mi-a curmat anul milităriei, și amînarea de un an ne-a dus la Botoșani, pe amîndoi odată.

Șase luni de forfot, de alarmă, de instrucție grea și îndîrjită. Șase luni de război crîncen, cu vrăjmașul cel mai nemilos : mizeria. Culcare cu hainele umede. Somn de piatră, cu dinții strînși, pumnii încleștați la gură și trupul făcut covrig, sub pătura înghețată. Suplimentul foii de cort, al hainelor și al mîntălii însemna supliment de greutate, nu de căldură.

Ne tăiem, singuri, lemne verzi în pădure și supaturile noastre se ifosesc în depozite clandestine, de unde furtul nu mai este penal, întrucît, cu mult mai penală ajunge reclamația lui.

[.....]

În trenul care ne-a dus în trei zile pînă la Iași, mi-am îngăduit să lipesc, ciob de ciob, viața mea de pînă acum. Nu ca s-o mai întrebuințez. Ar fi fost inutil. Voiam s-o privesc. Pe inima mea se lăsase o negură. Sau se ridicase. Oricum, aveam alți ochi. Crescuse în mine, sau se dezvelise, neștiută, o făptură nouă mai colțuroasă și mai directă. Un fel de desen al celei vechi, văzut printr-o prismă dură, care-i elimina rotunzimile.

Libertatea de odinioară mă crescuse docil și molatec. Disciplina aspră, ascultarea oarbă răsădise în mine ceva tainic, dîrz și autoritar.

...Trăisem ani lungi de dulce amăgire ieșeană. Și în negrija tinereței mele, apa asta încropită înspicase un romantism iremediabil.

...Am retrăit zi cu zi viața mea, din odăița curată, de lîngă biserica Banu, unde nopțile se legau între ele, depănate pe același fir. Același chip de femeie, repetat pînă la obsesie.

...Mă vedeam, în zorii zilei, cu două fire de floare în mînă, urcînd pe strada Ganea, ca să i le arunc în ușa chioșcului unde avea să vie, peste o oră ori două, să-și prepare examenele.

Toate icoanele astea, care erau odată mugur de calde emoții, îmi apăreau acum, ascuțite și fără viață, ca în chinoplast. Ceva rece de sticlă și în ele, ca și în mine. Trecutul era o amintire, nu mai era emoție.

Emoția se deplasase. Se concentra toată pentru ziua de mîine.

În dimineața zilei cînd să ajungem la Iași, Nazarie, prieten bun de universitate și ostășie, și-a mutat locul lîngă mine.

Era împrăștiat, absent. Frăminta în gura încordată și posacă o biată țigaretă ieftină de cireș.

– Ce ai tu ? l-am întrebat.

– Presimțiri... Apoi a dat din umeri, mormăind, ca pentru dînsul : Prostii !

Și-a făcut încet o țigaretă, cu ochii duși pe cîmpul negru, care fugea în evantai leneș.

– ...Și totuși ce-ar fi ?... Atîta vreme între noi...

M-am dumirit. Vorbea de Lucia „lui". Zic a lui, fiindcă tot Lucia o chema.

L-am apucat de ceafă și l-am scuturat :

– Ce-ar fi ? Dai din umeri și pleci la tranșee ! Acolo se găsesc de toate. Și leacuri, și sinucidere.

– Și tu... așa ai face ?

– Ce alta ?...

A stat o clipă – s-a uitat lung la mine, m-a mîngîiat pe obraz cu o mînă aspră și bătătorită de patul armei. A deschis gura să spuie ceva, apoi a renunțat.

L-am apucat de mînecă.

– Spune...

Cu ochii în altă parte a șoptit ceva. L-am auzit ? Nu știu. Dar am înțeles. Nu se putea să spuie altceva.

– S-a logodit !

...A fost o prăbușire. N-a clintit un mușchi pe fața mea. N-a fugit o picătură de sînge mai departe. Lumea s-a oprit pe loc.

În gară la Iași, i-am strîns mîna, fără o vorbă. Pe o linie, mai încolo, pleca un tren. Unde ? Nu știu. M-am înghesuit în el, de-a valma cu soldații.

Nazarie a rămas mic, tot mai mic, acolo, lîngă peronul gării, frămîntînd în gură țigareta lui ieftină de cireș. Și poate o întrebare. Una pentru mine și una pentru el. Aceeași.

Căci peste cîteva ore avea să caute și el un tren pe urma mea...

... Și așa, în cea dintîi zi de primăvară și de Paști, am plecat spre tranșee, ca spre o sinucidere.

...Mama mă aștepta acasă...

Aci se va înțelege că Ha'lambe are despre neamul nemțesc o părere foarte ciudată.

Ai băgat de seamă ce voluptate crîncenă te prinde să te lași bătut de ploaie cînd ești trist și gol și nu mai simți nimic în inimă? Ce rotund se înfrățește cenușa ploii cu pustiul din tine? Ce semuitor ție pare peisajul acela, mărginit scurt și înainte și înapoi? Te simți lîncezind într-un fel de apă moartă, ca toată viața din tine, ca toate dorurile și toate visurile tale, și nu mai simți nimic rău și nimic bine. Plictă și cenușă. Ți-i totuna.

...Așa eram și eu în ziua aceea.

Ploua în joacă.

Drumul de la Căiuți pînă la Pralea și de-acolo pînă la regiment, l-am făcut ca ceva ce trebuie făcut. Fără teamă, fără suferință, fără bucurie. Deasupra mea și pînă în mine, adînc, numai pustiu încenușat.

Nori de cîlți albicioși coborau și se cățărau de-a buselea peste păduri. Și lunecau mai departe, supți de gura unei văi nevăzute, ori irosindu-se într-o taină de mai sus.

Cîte un milițian, cu caii, ne dădea curaj, cu îmbierea aceea nelipsită a rominului:

– Mai tăieți clinul și colțul pădurii, și...

...Un deal... o vale... o limbă de pădure...

De la Pralea în sus, pădurea se ținea lanț. Amurgea. Un amurg posomorît de primăvară stearpă. Primăvară fără plug.

Liniște opacă stăruia peste tot. Brațele copacilor se ridicau negre, cerșind zadarnic o bunătate întârziată.

Liniște.

Rar, o pasăre speriată tremura o clipă din aripi, ca să se înghemuiască mai liniștită, mai cuminte, pe vreo crenguță mai prielnică somnului ei. O clipă, două, crenguța se legăna fără zgomot, ca o vietate fără glas.

În creastă, întunecime de noapte. Pădurea, somnoroasă, își trăsese peste cap un nor greoi, de pîslă, ca o plapomă.

Dibuim drumul după făgașe pline de apă și coborîm.

Un deal... o vale... o limbă de pădure...

Front? Tranșee? Război? Tunuri? Unde vor fi pierit toate aceste visuri negre, pentru hrana cărora fusesem pregătiți?

Ca o taină mare și grea, punea gîndul nostru peste toată înserarea și toată înfățișarea pașnică a codrului.

Simțeam războiul ca pe o tămîie dincolo de realitatea din jur. Un dumnezeu teribil și ascuns vederii și auzului.

...Iar în calmul desăvîrșit al serii acesteia, dulcea teroare a misterului, care nu se mai dezvăluia, a început să prindă nesimțit culori și proporții păgîne.

Sub vraja lor, ca într-un vis de spaimă, în care jumătatea trezviei dă viață, iar trupului siguranța neprimejdiei, inima se clătina leneșă și ametită. Creierul, biciuit de un sînge pompat mai viu și mai nervos, planta în tainițele codrului acestuia uriaș și posomorît toate armele de moarte și de apărare, toată violența și cruzimea mărturisită a războiului.

Tot ce învățasem – toate foile și schemele cărților – luau proporții gigantice și se întindeau de la răsărit la apus, din sus în jos, de-a lungul și de-a latul pămîntului ca într-o rețea uriașă.

Și totul era ca pentru mine: moartea mea și apărarea mea. Alții? Ce-mi pasă de alții? De mine!...

Am zîmbit... Îmi pasă de mine? Ce glumă!...

Dar dacă totuși îmi pasă?... Ce rămășiță din trecut mai dăinuia încă pe fundul vasului golit? Poate viața

cărnii ? Tiranica viață care își bate joc de bietele noastre aripi, cînd nu-i prieșc ?... Așa de repede am trecut dincolo de sinucidere ?... Am dat din umeri, săltînd rănița plină de tăietura de curele. Acum începusem să simt.

Un deal... o vale... o limbă de pădure...

Deodată, ca un clopot lung și adînc, a hăulit peste dealuri. Ne-am oprit amîndoi. Inima, strînsă ușor o clipă, a început bătăi întețite. O auzeam.

Un șuier încetinel a dejghiocat pădurea și a pierit. Tîrziu, departe, i-a răspuns ca un icnet scurt al pămîntului.

– Tunuri... mi-a șoptit fratele meu.

Am dat din cap.

– Trebuie să fim aproape...

Larga traiectorie a proiectilului făcuse parcă înadins o boltă, sub care trebuia să trecem. Lăsam în urmă o lume, ca să intrăm în alta.

...Un deal, o vale...

Ba nici o vale.

Doi soldați, apoi încă unul, apoi cîțiva strînși la o colibă... Și iată-ne la postul de comandă al regimentului.

Ne-am prezentat.

Colonelul, un splendid cap de vultur – icoană vie și perfect semuitoare lui Wilhelm al doilea – își supraveghea ultimele lucrări ale rondurilor lui de flori.

Lîngă el, o potcă de aghiotant.

– Bine că ați venit ! Să-i trimeți la deal !

Am salutat scurt și am pornit-o pieptiș, pe cărare, urcînd din greu, după călăuză.

– Departe frontul, camarade ?

– Mț ! Și răspunsul ostașului a fost aproape adevărat.

După un ceas de urcuș, eram la batalion.

Era noapte de-a binelea.

Din pragul bordeiului, vîrît pe jumătate în pămînt, s-a ridicat o namilă de om.

– Bravo, băieți ! Mai veniți și voi să jucați tontoroiul, că nouă ni s-a acrit ! Și o mînă lungă, mare și grea a plesnit, dezechilibrat de amicală, peste umerii noștri, tăiați de curelele raniților.

– Frați ? a întrebat maiorul, după ce-a citit hîrtiile.

– Da !

– Apoi, eu vă desfrățesc. Tu, la compania douăsprezecea !

Frate-meu a plecat cu omul de legătură. În fața maiorului ne-a fost greu chiar să ne dăm mîna. Ne-am luat rămas bun din ochi. După o clipă, între trunchiurile copacilor, silueta lui subțirică s-a topit.

– Tu ai să te duci la a noua. Pe frate-tău l-am trimis la postul de observație – că-i mai mare...

– Păi, eu is mai mare, domnule maior...

M-a fulgerat :

– Apoi, de ce n-ai spus ?

– N-am știut că...

– Ostașul să ghicească !... Ei, și la urma urmei, să-i fie de bine. De ce-a fost obraznic ?

– ... ?

– Sigur !... De ce-a fost obraznic, să crească mai mare ca frate-său cel mare ?

Și a încheiat măreț :

– Toate greșelile se plătesc în lumea asta ! Apoi, a rîs din toată inima, s-a întins de două ori mai lung cît era și a căscat de-a huit pădurea. Acum, lasă-mă-n pace să mă dezbrac, că mi-i somn. Și du-te la datorie !

N-am apucat să pornesc cu omul de legătură și maiorul se dezbrăcase. Iar eu șase luni învățasem că, pe front, toată lumea trebuie să doarmă îmbrăcată și încinsă...

În bezna pădurii, pe cărarea lunecoasă și cotită pe care mă călăuzea omul de legătură, în pustiul acela jilav al pămîntului dispărut și în față, și în spate, și de sub picioare – despărțit de copilul bun și drag cu care trăisem alături, toți anii mei puțini – am simțit destrămarea ajunsă pînă și în bruma de familie ce-mi rămăsese. Pă-

şeam mecanic, fără de gînd, şi parcă orbăcăiam într-o gură imensă de prăpastie a morţii.

– Mai pe dreapta, că la stînga îi ripă...

L-am auzit ca în vis. Ripă? Ei şi? Toată noaptea asta, şi pădurea asta, şi moartea asta care plutea lîngă tranşee...

Deodată baioneta mea sună sec. Coaja albă a unei cruci de mesteacăn. Mai încolo alta, şi alta... Cărarea tăia printre cruci. Firesc, nu? Totul e să treci dincolo de ele. Numai că aici, dincolo de ele, te aşteaptă altele. Întrebarea e cît vei hălădui pînă să ţi-o găseşti pe a ta. Şi creştinească dorinţă e să ai norocul ca măcar să ţi-o găseşti, fiindcă în urma ta rămîn ceilalţi, care ţin să fii al lor şi după aceea.

Pufnesc în rîs. Al lor? Nu.

Cine va mai urca pe meleagurile astea, cu miros de mortăciune, tîrziu, încolo, cînd vor rămîne singure, şi goale ca întru început? Doar copiii satelor de vor zburda în joacă, ducîndu-şi vitele la păscut, în dimineţi proaspete de vară. Dar pentru ei, nu vei fi tu. Vei fi amintirea unei vremi crîncene, ca şi tranşeea de alături.

M-am cuttemurat. Şi liniştea nopţii, şi bezna pădurii, şi toată atmosfera asta jilavă de pămînt reavăn, în care vorbele sînt şoptite şi gesturile sînt pline de fereală, creau, toate, o dureroasă impresie de nevoiaş ţintirim sătesc.

Iar în clipa aceea, linia tranşeelor am văzut-o ca un mormînt multiplicat la nesfîrşit, pe care oamenii şi-l sapă singuri, ca în cele mai sinistre scornini ale bolnavei imaginaţii orientale.

Şi în acest mormînt colectiv, cei vii stau laolaltă, aşteptînd mîna, ori obuzul care să-i îngroape, chiar în clipa cînd i-a ucis.

O bufnitură scurtă şi o înjurătură crîncenă. Tresar.

– Ce-i?

Nici un răspuns. Umbra de dinaintea mea dispăruse.

– Unde ești? întreb. Și mă străduiesc să dezlipesc ceva, din apa neagră în care sînt. Nimic. Doar forme fantastice, care se unduiesc alarmate, după măsura alarmei mele.

– Ia, aici, răspunse un glas, de undeva, dintr-un fund, care părea nesfîrșit. Am lunecat! Na!... Bine face don' lo'tinent cînd rîde de mine. Cică: „Mă Ha'lambe, tu nu ești agent de legătură, mă! Tu ești agent de lunecătură..." Încai de-aș luneca odată devale, pîn'la noi în sat!... Dar, dă!... Rușinea asta nu mi se întîmplă... Asta unde mi-ar prii...

Și mormăind blajin, în buna lui lege de ostaș necăjit, Ha'lambe, agentul de legătură de la compania a noua, a urcat pe căi tăinuite mie, pînă la cărarea unde mă țintuise „rușinea lui".

– Acu, dă mîna încoa, să te duc eu; că aici se afurisește treaba! Dar, invitația lui mi s-a părut riscată, și oricît de frumoasă ar fi solidaritatea ostășească, după cele întîmplate cu doi pași în urmă, am preferat calea răspunderilor personale.

Ha'lambe, oareoum jignit de neîncrederea mea, a făcut cîțiva pași într-o muțenie îmbufnată, apoi, răzbunător, a început o adevărată teroare:

– Mai la dreapta... La stînga... Mai sus... Hop!... mai jos... aici se cască altă rîpă!... Acu, hurducă-te peste copac... Ia, aici, vezi că-i o boambă în pămînt... Nu că ar fi... eh! dar, oricum... Acu-i acu! Aici e-o clisă, ca untura!...

Într-un tîrziu, simțindu-mă sleit, i-a trecut obida.

– Greu... nu?

Nu i-am răspuns. Dădusem din cap pentru mine și mi s-a părut destul. A pus pinten, răspunzînd singur:

– ...Pînă te înveți... Dar noi, care... și acasă la noi... noaptea... ba cu vitele... ba... dă! Altă... vorba ceea... Și dacă dai în labe... nu-i cine știe... Eh!... Se întîmplă... Te scoli și gata...

Mă încăpățînasem să nu răspund. Dar nici nu prea auzeam ce spune. Urechea mea, speriată puțin, în zgo-

motul monologului ținut de Ha'lambe, căuta să-i descoasă efectele. Căci ostașul vorbea acum tare și fără grijă, ca la el în sat. Izbutise să populeze și bezna, și pădurea, dar crease în mine ca o amenințare nouă.

– Nu s-aude, dacă vorbești așa tare ?

– De unde să s-audă ?

– De la nemți.

– Ei și ?... Și aici Ha'lambe a scos, printr-o vibrație scurtă a buzelor lui rudimentare, un sunet foarte jignitor pentru nemți.

Voiam, cu orice preț, ca dușmanii să nu fi auzit expresia necivilizată a camaradului meu. Era și un pic de lașitate în asta – recunosc – căci, evident, disprețul lui Ha'lambe sunase într-un limbaj aproape internațional. Dar mai mult decît lașitate, era cavalerismul impus de școală față de vrăjmaș.

De altfel, chiar fără școală, pe un dușman n-ai chef să-l batjocorești. Îl respecți. Uneori îl respecți curios de mult. Aș putea să spun că îl respecți cu atît mai mult, cu cît e mai primejdios. E și logic. Cu cît te simți mai slab, cu atît adopți mai puternic principiile reciprocității.

Dar se vede că Ha'lambe nu împărtășea punctul nostru de vedere. Și asta, nu fiindcă n-ar fi fost un om temător în fața morții, dar pentru simplul motiv că nu vedea necesitatea să moară tocmai el. La această înălțime am socotit, la început, că l-a ridicat slujba lui de agent de legătură.

Decît Ha'lambe nu era omul să păstreze echivocuri. Vrînd să-i controlez temeinicia curajului – și să fac totodată o constatare ce mă interesa direct – l-am întrebat :

– Transeea e departe ?

– Mîhî... Răspunsul nu mi s-a părut tocmai clar, dar mi l-am închipuit cu un adaos de mișcare.

Însă Ha'lambe a mirosit îndoielile mele. A cîrmit scurt la dreapta, pe o movilită, și s-a oprit.

Cînd am ajuns lîngă dînsul a zis :

– Iote !

Şi în aceeaşi clipă, ca fulgerul mi-a pus mîna în piept, tăindu-mi pasul următor. Avea dreptate. Eram pe o buză de şanţ.

– Ce-i asta ?

– Tranşeea...

Am amuţit. Ştiam că pe fronturile apusene soldaţii condamnaţi la moarte sînt ridicaţi pe taluz. Executarea o făceau gratuit, prompt şi fără formalităţi, cei de peste drum.

– Dar bine... am îngăimat eu... nemţii nu ne văd ? Nu trag ?... Sînt aşa de departe ?

– Nemţii sînt în... Şi aici Ha'lambe mi-a dat, într-o sinteză pitorească şi rurală, o informaţie absolut de necrezut asupra poziţiei ocupate de nemţi.

Dar silueta lui lălîie şi neagră, tăiată sus, pe taluzul şanţului, mi-a părut în clipa aceea de două ori mai mare şi de două ori mai caldă.

Nu mai era un om care vorbea, ci o momîie de lut, crescută din lutul tranşeei ; o momîie vrăjită – de noapte şi ceva neînţeles mic – care silabisea într-un limbaj rudimentar, calm şi sălbatec de adînc, o nepăsare de element primar şi indestructibil.

Ha'lambe crescuse peste dimensiunile patetismului.

Era pămînt.

Unde se vede că vreau și eu să-mi fac datoria, dar nu știu care este.

– Tră... dom' locotn... Dumnealui la a noua... Dom' maior...

Peste masa făcută din trei scînduri rupte și proptită în pari, s-au întins două mîini...

– Locotenent Andreescu.

– Sublocotenent Călugăru.

– Ia stai, domnule... Să mănînci ceva... Ghițăăă !...

– Trațăăă...

– Din ce-i de mîncare... pentru o gură de om flămînd...

Și în cîteva minute, lîngă opaițul acela nevoiaș, care-și pîlpîia luminița lui săracă în bordeiul murdar și plin de fum, lîngă cărțile de ecarte, hălcile de slănină, ouăle coapte, peștele afumat și paharul de vin, aduse din belșugul curții boierești vasluiene a locotenentului rezervist Andreescu, am simțit pentru prima oară, după ani lungi și chinuiți, cum ia trup și adevăr tot ceea ce bănuisem vis, literatură, fantezie.

Oamenii aceia n-aveau haine pe sufletele lor. Li despuiase sălbăticia pădurii și a războiului. Vorba lor bruscă, gluma directă, rîsetul plin și neoprit, toate astea durau ca un început de lume nouă.

Și într-adevăr lume nouă era.

Turburat fără măsură de viața asta proaspătă care mă înconjura, mă asalta, mă domina și se strecura turburătoare în mine, urmăream jocul redeschis al ecarteului lor ca pe-o arătare din altă viață. Război ? Tranșee ?

Uitasem. A trebuit să fac o sforțare să-mi impun capătul unei întrebări :

– Eu ce trebuie să fac ?...

Cum s-a uitat unul la altul ! Cum s-au uitat la mine ! Cum au zîmbit !... Au răspuns ca un singur om, cu o singură idee...

– Să mănînci zdravăn...

– Și să te culci și să dormi și mai zdravăn.

– Și să te plimbi vreo cîteva zile...

– ...Ca să vezi cam ce-i pe-aici.

– ...Și pe urmă om vedea.

– Că muncă este de făcut.

– ...Și nu-i nimeni de prisos.

Am zis că au răspuns ca un singur om, cu o singură idee ?... Trebuie să adaug : dar cu două bunătăți, pornite dintr-o înțelegere, tot atît de mare.

Într-un tîrziu, chinuit de-o întrebare pe care nu mi-o mărturiseam, am șoptit :

– Dar văd că e liniște pe front...

– Ei da – iarnă... Îs amorțiți ca urșii în bîrlog...

– Dar lasă, că au vreme să se dezmorțească...

Vorbeau așa de simplu și de firesc, de parcă pomeneau de-un cîine credincios culcat în prag.

O trăsnitură de armă a chiotit peste văi – îndoindu-se scurt. Alta, mai aproape, i-a răspuns. Apoi două. Apoi cinci... apoi fără număr, crepezi, dușmănoase, înfricate. În cîteva clipe, noaptea se făcuse ferfeniță, în ropotul înnebunit de arme. O mitralieră, mai departe, a început să țăcănească uscat, ca o falcă prinsă de friguri. O gură de tun a zgîlțîit înfundat creasta, și potopul de foc și de trăsnet creștea ca o năvală de apă turbată, cu glas de tunet și dinți de oțel.

– I-am deocheat... Și ce le-a spus locotenentul Andreescu nemților semăna grozav cu părerea lu Ha'lambe... Hai la șanț.

M-am sculat... Ca și cînd nici n-aș fi fost pe lume, nu mă vedeau. Legîndu-și centurile, își împărțeau sec-

toare și treburi grabnice. Auzeam și înțelegeam frînturi de vorbe : „rețele-capra provizorie... șanț de scurgere... post de observație... baterie..."

– Dar eu...

Nimeni nu mă auzea...

– Eu... domnule locotenent... Ce fac eu ? Dați-mi ordin...

– Ordin ? Mînînci bine, să te saturi... și te culci... Să ne ierți că nu-ți putem ține companie, dar trebuie să potolim măgarii...

Și au plecat, mistuindu-se în noapte.

Bordeiul s-a făcut deodată imens, rece și trist. Împușcăturile nu se mai deosebeau. Erau ca un urlet continuu... Amețit, am dat la o parte foaia de cort din ușă și am scos capul afară.

De undeva, din văzduh, tușituri de pară țișneau scurt și rînduit. Una și alta... și altele multe...

Tot într-acolo, alte lumini scăpărau mai tari, mai zgomotoase.

Focul se înteța... Am tras perdeaua la loc.

Ordonanța sublocotenentului Călugăru s-a ivit în prag, cu tot echipamentul pe ea :

– Asta-i semn de ducă, dom' elev !

Și, repezit, a început să strîngă lucrurile din bordei.

– Dar eu ce trebuie să fac ?...

– Dumneavoastră luați-o devale...

O zguduitură crîncenă de afară a făcut ghem perdeaua în ușă și a stins opaițul...

– ...de nemți ! a strigat Trață, care-și însușise și el părerile stăpînilor și ale lui Ha'lambe ! Și a aprins din nou luminița.

Ordonanța locotenentului, venită și ea în grabă, cu ochi cîrpiți de somn – m-a dat scurt din cale și a pornit la strîns bagajele.

Focul nu contenea de fel.

Voiam să fac ceva și nu știam ce pot să fac.

– Dacă m-aș duce în tranșee ?...

Dar Trață mi-a curmat avîntul.

– Vă-mpușcă... nu vă cunoaște soldații !

– Mergeți cu noi, dom' elev, dacă e cazul, zice celălalt. Și fiindcă Trață asculta tot mai alarmat iadul de afară, s-a hotărît : Eu chiar zic să plecăm – că aista e cîntec de mutare ! Și, săltîndu-și în spate lada de campanie, a ieșit.

– Dar eu ?...

Trață nu mi-a răspuns. Și-a răspuns singur, numai, unei întrebări pusă în el, și-a zis scurt :

– Da !...

A înșfăcat opaițul în mînă, l-a stins și, cu lăzile la subțioară, a coborît în vale, cu necîntărită grabă. Nedumerit, încurcat de frigurile zarvei acesteia nebunești, nu apucasem nici măcar să-i cer să-mi lase opaițul.

În mijlocul bordeiului pustiu și întunecat, m-am simțit cel mai nenorocit dintre oșteni, cel mai nedreptățit dintre oameni...

Am venit aici să-mi fac datoria... Dar care-i datoria mea ?

Și zadarnic cercam să filozofez asupra ei... Trebuia întîi s-o găsesc. În iureșul nebun al luptei de afară – cu nenorocita mea de baionetă – fiindcă altă armă nu aveam – ce eram să fac ? Îmi venea să plîng.

Și ticălosul de Trață, care mi-a deschis și ochii asupra primejdiei să mă duc în tranșeu.

Resemnat la orice, m-am așezat pe leasa goală care slujea de pat locotenentului... Era atîta zgomot, că aproape nu-l mai auzeam. Ca o destrămare nervoasă mi-a frînt încordarea.

O lumină de gînd mi-a adus în ochi chipul fratelui meu... Îl vedeam eroic la tranșeu... biruind... lovit... iar... Toate au trecut pe dinaintea, au pîlpîit o clipă... două... și s-au topit.

Am sărit în sus îngrozit. De afară bătea un soare voinic și tînăr, ca într-o zi de sărbătoare. Era zi plină.

În jurul meu, bordeiul, cu toate lucrurile lui la loc, avea o pace curată și cuminte, de gazdă chivernisită.

În prag, pe două capete de butuci, ofițerii mei citeau jurnale proaspete. Lîngă ei, bea o cană de ceai, fratele meu...

Am sărit din pat, rușinat.

Cei de afară au întors capetele zîmbind...

– Tratăăă ! Ceaiul pentru dom' elev ! Apoi spre mine : Ți-a venit fratele să se intereseze de dumneata. A auzit lupta de astă-noapte...

– Nu azi-noapte. Eu, azi-noapte, dormeam – i-a răspuns fratele meu – dar am auzit azi de la comandantul companiei... Apoi, mie – și cum te știam în stare de orice – mi-a fost teamă...

Locotenentul a rîs.

– Și-a făcut datoria perfect. A avut ordin să doarmă, și a dormit așa de bine, că n-a simțit nici cînd ordonanțele l-au mutat din pat.

– Și ce-a fost ?... i-am întrebat.

– Ai dormit înainte, buștean.

Am zîmbit.

– Dar focurile de azi-noapte ?

– O mică reprezentație, care a reușit...

Am făcut ochii mari. Călugăru a pufnit în rîs.

– Trebuia să-ți punem nervii la încercare ! Asta fac eu cu fiecare subaltern... Trimit vorbă unui soldat să tragă cîteva focuri, că pe urmă trag toți ca chiorii. Nemții se sperie și ei... răspund... Și reprezentația urmează după program.

– Și ? am întrebat cu un nod în gît.

– Și – pot să-ți dau certificat de bună ostășie. Ți-am spus să stai aici, ai stat. Bun ! Ai auzit o luptă și n-ai fugit ! Bun ! Ai adormit ! Asta-i mai bun ca toate ! Nervi sănătoși ! Deci...

Sergentul telefonist l-a întrerupt.

– Domnule locotenent, regimentul cere raportul luptei de azi-noapte.

Rîzînd, locotenentul a intrat în adăpostul telefonului. De acolo l-am auzit :

– Astă-noapte, la ora 11,32 minute, o patrulă inamică, de mărimea unui pluton, cu o secție de mitraliere, a atacat frontul companiei a noua, protejată de focul intens al tranșeelor inamice și de bombardamentul de artilerie.

După o luptă care a durat aproape două ore, inamicul a fost respins, și s-a retras în pozițiile lui, ducînd cu sine mai mulți răniți.

...Însă adevărul, eu nu-l știu nici pînă azi.

Glonțul ia de multe ori viața, dar uneori dă alte nouă.

Dezierna mulcomit. Pe front, viață leneșă. Ca un fel de armistițiu tacit, se încheiase între noi și cei din fața noastră. Nici o împușcătură nu spărgea tihna umedă a văii Limpejoara. Rar, hăt-departe, spre Cașin, cîte un zvon posomorît de tunuri trezite pufnea greoi, amintindu-ne îndîrjirea mută a vremurilor. Încolo, bună pace și bună gospodărie prin cotloanele noastre pline de fum.

Cărăruia din spatele frontului mergea mînă în mînă cu tranșeea. Mă duceam la compania a douăsprezecea sub ispita multor lucruri deodată. Pretextul era să-mi văd fratele. Adică să-i întorc vizita. Dar în mine, tremura ușurel dragul unei primejdii închipuite. Voiam să calc în postul înaintat. Colțul acela, înfipt în buza tranșeei nemțești, la treizeci de metri de bîrlogul celorlalți, îmi dădea dinainte fiori de faptă mare. Voiam să mă pot lăuda față de mine însumi că în traiul acesta așa de pașnic, am știut să vîr pintenul unui gest. Și mergînd vesel, ca spre o mare bucurie, ascultam, în tremurarea proaspătă a zilei, un cîntec lin de armonică, adus de vîntul primăvăratec, peste dealuri. Nemții cîntau și ei.

Am trecut pe lîngă batalionul unde ședea compania de rezervă. Cîțiva soldați, chinuiți pe rădăcina unui copac, povesteau înde ei, rupînd, cu mîini grele și posomorîte, orengi fragede de lăstăriș.

Le eram nou. S-au sculat fără pripă și m-au salutat. Le-am răspuns înfricat, cu grabă reglementară. Trecut de ei, le-am simțit în ceafă un zîmbet îngăduitor. M-a bucurat vilceaua care mă cufunda în pămînt, rupîndu-mă din ochii lor.

Mi-am găsit fratele în bordei. Răsfoia, împăcat, o cărțulie soioasă, găsită acolo. Și în clipa aceea, mi-a părut micșorat, ca un om care nu-și dă seama de importanța locului pe care-l ocupă.

Direct, ghicindu-mi insultător curiozitatea, mi-a tăiat vorba :

– Hai să vezi postul înaintat. Dar o să ai o deziluzie. Nu-i ce te aștepți...

Am ocolit un șanț și am intrat sub grinzile postului înaintat. Printre două bîrne, o liniuță de lumină arăta cărăruia spre deal. Cai de sîrmă ghimpată, răsturnați de-a curmezișul și, ceva mai sus de ei, ca o scurmătură de pămînt.

– Acolo-s... mi-a șoptit.

În față, nici o mișcare. Nici măcar o crenguță clătinată. Cu adevărat bine spus : muțenie de mormînt.

O pată cenușie cu ferestruică mărginea în semicerc un creneI. Și pe taluzul lor, abia zbicit, cîteva firișoare de iarbă grăbită, ca și la noi...

Ei și noi.

Treizeci de metri la mijloc și o taină înfiorătoare : prăpastia dintre două vieți. Neastîmpărul îmi dă ghes. Vreau să văd mai mult decît îmi îngăduie ața de lumină întinsă între bîrne.

E atîta liniște, nemișcare și aer de bună pace, că teama de pușca lor se topește în curiozitatea mea. Trec alături de adăpost și mă ridic pe prispa tăiată pentru trăgătorii obișnuiți.

Acum văd bine.

Tranșeea lor lunecă în linie potolită, devale la dreapta, și se pierde între copaci.

Aș vrea să-i văd, să-i aud, vii, materiali. Ascunși acolo, în cămăruța lor nesfîrșită, de lut, îmi par ca

fioroasele animale din preistorie : terifianți și inexistenți. Ieri, erau oameni ca mine și ca tine. Depărtarea de dinșii îi întrupa omenește. Apropierea lor mi-i face ireali, ca duhurile fioroase, care-mi îngrozeau copilăria.

Și totuși e liniște. Armonica lor cîntă înainte, subțirel, departe. E ca un glas de împăcare venit din sufletul pădurii, din sufletul pămîntului.

Peste mîla uriașă care mă tălăzuie blajină și îndurerată, față de toată zădărnicia trudei și a morții, un drag imens de viață îmi fură și ochi, și minte peste colina lor.

Din adîncuri de mult uitate, iese, bulbucînd la suprafață, impresia dulce de glumă și primejdie din jocul de v-ați ascunselea al copilăriei mele.

Simt înainte de orice că „e frumos". Și mă simt zîmbind fără voie. A ! ce copil incorigibil port în mine ! Constat, și mă bucur.

O clipă-două.

. . . . . .

Ce-a fost asta ? Un șuier, o trăsnitură, un fulger.

Au tras în mine.

În mine ?

De ce ?

Și mă simt îndurerat ca de o nedreptate. De ce au tras în mine ? Sufletul meu mîngîia și taluzul tranșeei lor. Cu toate astea au tras.

Da, dar pușca s-a clătinat. Cît a trebuit să tremure mîna care a tras, de n-a izbutit să lovească în plin la treizeci de metri ? Și cine a vîrît în ea tremurul care m-a apărat ?

Brusc, m-am prăbușit. Trecuse o moarte pe lîngă mine. Nu o moarte întîmplătoare, ci a mea, trimisă pentru mine, cu toată setea să mă ajungă.

Iar eu scăpasem. Și eram mîndru.

Se făcuse în mine ca un nod. Nod de aducere-aminte ori de început a ceva nou.

Pușcașul de la cota 711 n-a știut niciodată că dincolo de marele război, focul lui de armă pornise un alt război :

al meu. Căci de-acum încolo nu mai erau vrăjmaşii tuturor, erau vrăjmaşii mei.

Fratele meu era galben. Focul de puşcă, felul cum mă făcusem ghem îi dăduse impresia că-s lovit.

Dar soldatul de pază la post a scuipat ireverenţios peste toată linia nemţilor, blagoslovindu-i cu două vorbe scurte, îndesate şi foarte laice în expresia lor totală, deşi, în parte luate, pline de cuviinţă şi cuviincioase.

De astă dată vorbele nu m-au jignit. Erau o împuşcătură spirituală, trimisă înapoi ca revanşă, şi se adresau unuia singur, ca reprezentant al tuturor.

Şi aşa, fratele meu s-a întors spre bordei întovărăşit de un om nou.

Acela eram eu.

Paștele e sărbătoare, dar nu pentru toți.

Astăzi e zi sărbătorească. Norii s-au destrămat.

Doar spre Momîia de au mai rămas cîteva caiere cenușii, agățate de crengile copacilor.

Stau la postul înaintat. Stau din zorii zilei, fiindcă nemții au prins glas, și am o dorință nebună să deslușesc ceva din mormăiala lor ; măcar ideea de vietate omenească.

Dar în afară de cîteva hohote de rîs, clare, pline și liniștitoare, nu pot prinde nici o vorbă. E și asta destul. Aerul tăcut și fioros al locului se fărîmițează în rîs ca o apă între pietre.

Simți că primăvara a trecut și peste caii de sîrmă ghimpată. Ne îmbăiază deopotrivă pe toți, în același soare și același bine.

Și totuși rîsul acela, venit din fund de pămînt, sună straniu cîteodată. Ca o umbră ciudată se așează pe el, îndepărtîndu-l, înstrăinîndu-l. Să fie de vină buza puștii care pîndește din crenel, ori altceva mai ciudat, care ne-a despărțit mai grav decît sîrma ghimpată ? Nu știu. Stau așa, nemișcat, cu fața în soare, cu ochii închiși, rezemat de peretele tranșeei, și ascult.

Din cînd în cînd, armonica prietenoasă prinde glas. Se tînguie dulce, apoi se topește nesimțit, ca într-o oftare. Azi pare mai aproape — ori vîntul mi-o aduce mai de-a dreptul. Cîntă. E liniștită, cuminte și tristă ca

ziua asta de Paşti, cu soare cald şi cu pămînt umed, zgîriat de oameni dătători de moarte şi temători de ea.

...Mi-l închipui. Un bătrînel potolit, cu mustaţa blondă şi căzută, cu ochi mici albaştri, visînd departe, departe de tot, la sătuleţul Sileziei lui. Ce i-i cîntecul, decît o dulce chinuire, decît o durerooasă aducere-aminte ?

Aducere-aminte ? El mai are ?

. . . . . .

Eu sînt gol. Gol, fără sfîrşit de gol. Ca un vas din care s-a strecurat totul...

Trebuie pus altceva în el... Primeşte orice. A şi primit : glonţul de ieri. Amară şi tare temelie pentru omul cel nou.

. . . . . .

Şi armonica se tînguie înainte în limba ei. A ei, şi a neamţului blajin de acolo. De ce nu şi a mea, a noastră a tuturor acestora din linia noastră ?

Eu, cel puţin, mă prefir în acordurile ei de mică orgă ca într-o primitivă slujbă bisericească. Evadezi din tine şi urci, urci. Unde ? Tot în tine desigur, dar într-un „tine" mai bun, mai nepămîntesc. Deci o iluzie a ta...

E zi de Paşti...

...Şi mă simt împăcat cu toate negurile din trecut şi toate negurile viitoare...

...O bătrînică încovoiată răsare dintr-un ascunziş. Hieroglifele obrazului se rup cu linii tari, în bătaia luminărelii din mîna slabă. Lîngă ea, un copil, doi... Acasă rîde în floare albă masa întinsă... cozonacul... ouă roşii... Şi în dreapta, în stînga, în sus, peste noi, cîntă clopotele, de parcă toată viaţa cîntă, trezită în noapte...

E zi de Paşti...

Un rîs tare şi greu izbucneşte dincolo. Apoi o larmă, un vălmăşag de rînjet, ţipăt şi ceartă. Ascut urechea şi tresar. Glas de femeie :

– Lasaţi-mă...

Urechea mi se încleştează, auzind-o.

– Lăsaţi-mă odată... Nici în ziua de Paşti nu...

...Şi n-am mai auzit.

Cei de dincolo dădeau cu tîrnăcoape grele în temelia bisericii din mine.

Cei de dincolo, sau ceva dincolo de ei ?

Am rămas cu ochii îngroziţi, în ochii fratelui meu. Şi acolo, am citit limpede, marea spaimă :

„Şi biserica trebuie să ne-o reclădim ?"

Cînd dăruim gropi celor morți,
furăm taina celor vii.

Azi e zi de armistițiu pentru îngroparea cîtorva morți dintre linii. Au rămas acolo, nefericiții, din miezul iernii. Și-au dormit somnul pe loc, și iarna a avut grijă să-i ție în zăpadă, ca sub cearșaf.

De cînd a dat însă topirea de primăvară, alături de ghiocei, au început să iasă la iveală mîini înțepenite și negre. Morții cereau cruce, așa explica Ha'lambe.

După multe rapoarte, s-a admis cererea armistițiului.

O cîrpă albă s-a ridicat peste tranșeul nostru. Dincolo s-a făcut vîlvă și iureș de glasuri. Dupăieli grele de pași sunau înfundat. Un glas a întrebat :

– Ce vreți ?

Li s-a răspuns.

După cîteva ore, au revenit spunînd că mai-marii lor admit armistițiul de cîteva ore.

De la noi, a fost delegat sublocotenentul Binder – de la ei, un ofițer tinerel.

S-au ridicat o dată peste taluzuri și s-au apropiat unul de altul.

Izolată între sîrme și între puștile țintite de amîndouă părțile, s-a ridicat Pacea.

Pacea ! O oră ori două numai – dar Pacea. Două ore de altă viață.

S-au înțeles repede, în nemțește. Porunci scurte au scos apoi din tranșee cîte o grupă de soldați cu lopeți. De la noi și de la ei.

Şi în vîlceaua în care mai dăinuiau urme de zăpadă înnegrită, i-am văzut lucrînd de zor, laolaltă. La început crunţi, neîncrezători şi duşmani. Dar repede de tot, i-a cuprins pe toţi ceva nou şi comun. Nici azi nu-mi dau seama ce cîntec le-au cîntat lopeţile din mînă, ori halcele de pămînt, răsturnate.

Curînd, i-am văzut amestecaţi şi uniformi, ca şi morţii de la picioarele lor.

...Ia, acolo, o mînă de oameni harnici, care se zoresc la o treabă veselă, ca să nu-i apuce seara.

Spectacolul era neobişnuit.

Cele două tranşee vrăjmaşe înfloriseră. Toţi soldaţii noştri şi ai lor priveau cu capetele puse pe braţe rezemate de taluzuri. Şi încolo şi încoace, două rînduri de tărtăcuţe înnegrite, scoase din pămînt.

Comentariile şi glumele curgeau ca puhoiul. Şi de la noi, şi de la ei.

Nu pot spune că nu mi s-a strîns inima. Peste moartea răsărită din zăpadă, viaţa se răzbuna. Era o nevoie bolnavă de înveselire. O excitare trecută dincolo de margini.

Observatorii din creneluri ţineau în cătarea puştii ofiţerii de sus şi soldaţii de jos : garanţia păcii. Simbol stupid, dar tragic şi adevărat, poate, nu numai pentru ceasurile de atunci.

Dar dincolo de ei, viaţa se restaurase.

Cel dintîi care a dat drumul primei pietricele vesele a fost un neamţ voinic şi gras, cu o faţă roşie, ca o lună de şes, în răsărit.

A sărit cu trup greoi pe taluz şi s-a aşezat pe el, ca pe un scaun. Ocupase, cu dispreţ suveran şi cu altceva, locul cuvenit puştii.

A rîs şi a dat două vorbe răguşite, pe care nu le-a înţeles nimeni. Dar dospea în ele atîta voie bună, că au fost contagioase.

Morţii ? A ! da, erau acolo, negri şi crispaţi, cu gheare uscate vîrîte în frunzişul mort ca şi ei. Se sărutau.

Au fost vreodată oameni în formele astea? Cine să se mai întrebe?

Erau binecuvîntați că erau un pretext de viață nouă.

Gălan sergentul și-a îndemnat oamenii, șiret:

– Rîdeți, mă fraților, să nu creadă nemții că sîntem mai flămînzi ca ei!

– Și fumați, mă!... a adăugat sergentul Iancu.

Dincolo, un neamț a scos pe buza tranșeei o cutie de conserve, din care îmbuca în plină așezare și în plină pace.

Gălan a simțit ofensa și a replicat scurt:

– Vasile, dă pîinea încoa.

Și, cu briceagul lui de altoit, a rupt o felie cît opt.

– Faceți și voi ca mine, flăcăi.

Cel dintîi „flăcău" care l-a urmat a fost, firește, moș Toader Păscarul din Dorohoi, om cu cinci copii și părul alb.

Nemții au înțeles limbajul tutunului și al pîinii. Au răspuns. Două țări își arătau bogățiile. Război economic: carte de vizită a păcii.

Curînd au început însă trișările.

Iancu, sergentul, fost cîrciumar, și-a dus sticla la gură. El nu umbla cu bidon; rămăsese credincios meseriei. Mi-a șoptit la ureche:

– Să creadă că-i vin! și a contrafăcut pe gură o șuflare de hețiv cînd dă de băutură tare.

După asta, s-au dezgolit toate ranițele și toți sacii. Abia atunci am văzut eu ce le burdușea. Roți de caș-caval, motri întregi de pastramă, saci de ceapă, slănină, șipuri de rachiu colorat, măsline...

Ba Goldenberg Șmil, ca om mai subțire, a scos doi cîrnați întregi de salam de Sibiu și s-a învoit cu Cristea, de lîngă el:

– Te faci și tu că mănînci dintr-unul, dar să nu te-atingi de el, că...

În cîteva minute, cele două taluzuri erau ca două mese lungi de orgie.

...Între ele, morții dormeau cuminți...

Bieții morți... Înțelegeau ei oare, în nemișcarea lor, că erau răzbunați pe războiul care-i nimicise? Vedeau ei că li-s gropile făcute, dar soldații de-acolo le întîrzie înadins, ca să mai prelungească bunăvoia clipei?

Ofițerii de sus nu băgau de seamă. Sau se făceau. Intraseră adînc într-o discuție de prieteni, care-și servesc grațiozități, în numele patriilor. Binder îl informa că America a declarat război Germaniei, iar neamțul, foarte vesel, îi explica plăcerea luptelor cu oceane la mijloc, în loc de sîrmă ghimpată.

Soldații noștri, bizuiți pe neinternaționalitatea limbii românești, făceau reflecții tari, și în ton, și în culoare.

Cît privește pe cei din fundul vîlcelei, erau toți robiți vervei lui Gilcă, cel cu falca sfărîmată de trei gloanțe. La început îi privise chiorîș. Dar ajuns lîngă ei, și văzîndu-i mai mici și mai slabi, s-a adresat odată la toți:

– Și voi mi-ați rupt bunătate de falcă?...

Nu era greu de lămurit ce-a vrut să spuie discreta lui mormăială între dinți, care a urmat, cînd adaosul l-a spus tare:

– ... I... doamne iartă-mă, că nu se cade la o zi mare!...

Și s-a simțit bucuros pe loc. Îi iertase cu mărinimie.

„Dă-i, neamțule, dă-i!"

Îngina în tact, și săpa zdravăn, îndemnîndu-i. Nemții, între ei, au zîmbit, clătinînd din cap. Dar Gilcă a înaintat repede la familiarități neînchipuite. A dat unuia o sfîrlă peste nas, altuia i-a rupt un fir de mustață. Pe altul l-a sfătuit să se lase ras cu lopata, pînă ce-a ajuns de i-a turtit altuia capela peste urechi.

În cele din urmă, și încurajat mai ales de hohotele dublei galerii din tranșeele de sus, Gilcă a trecut între doi nemți, le-a pus mîinile pe după git, și a schițat, între morți și gropi, un briușor barbar, cîntînd în plin:

„Dă-i, neamțule, dă-i!"

Ordinele de sus le-au incremenit o clipă veselia. Şi lor, şi nouă.

Morţii au fost puşi în gropi şi pământul s-a aşezat la locul lui, moale, umed şi afînat. Ca o faţă cuminte care-şi ascunde ceva de preţ, sau ceva care o stinghereşte.

Gilcă, tăcut, a scos un firicel galben de luminare, l-a frînt în două, şi a aprins două flăcărui la capetele mormănaşelor negre.

Pe urmă a ris vesel, ca de-o poznă, şi le-a bătut în pumni nemţilor, care nu se îngrijiseră de candelă pentru mormintele lor.

Dar pe taluzul tranşeelor n-a mai ris nimeni.

Ca un val negru se prăbuşise peste tot. Peste oameni, şi peste locuri.

Să fi fost aerul de cimitir? Nu cred. Îmi închipui că în fiecare s-a îndeştat ceva. Aluneca la fund o făptură bună. Vacanţa se isprăvise. O vacanţă mare şi primitoare a vieţii.

Vorbele au căpătat ceva scrîşnit. Observatorii şedeau cu degetele pe trăgace şi paturile armelor înfipte bine în umere. Pe obrazul lor lipit de lemnul rece şi lucios, zvicnea cîte un muşchi.

Era o reîncordare, mai pietroasă ca cea de dinainte. Şi soldaţii scăpărau vorbe mai necivilizate, la adresa celor de peste drum, cu ofiţerul lor în cap.

Groparii s-au cufundat în tranşee, cu spatele înfiorat. Peste matca păcii trecute, căzuse ca într-un gol, să-l umple, tăcerea înfricoşată. Venea mînă în mînă cu noaptea şi le şedea bine laolaltă.

Ofiţerul neamţ, rămas singurul vizibil, a primit toate rămăşiţele de ură veche şi toţi mugurii de ură nouă. Acum, se părea tuturor obraznic, stupid în rigiditatea lui spilcuită cu cizme de lac şi frizură pomădată. Eram din nou duşmani.

Dacă ar fi înţeles limba românească, ce i-ar fi auzit urechile !...

S-a uitat o clipă spre noi și a zimbit...

Simțea ?

A întins mîna lui Binder, i-a strîns-o și i-a spus :

– Cam gălăgioși soldații dumneavoastră romîni... cînd e armistițiu.

Binder, înțepat, i-a răspuns :

– Scuză-i. Sînt mai tineri decît cei din 204 Landwehr ai dumneavoastră.

Celălalt a dus ca fulgerul mîna la gît și a îngălbenit. Pe gulerul lui, sclipea cifra regimentului. Eleganța, pe care inoportun voise să o arboreze față de noi, îl făcuse trădător. Și nu era Binder omul să nu prindă cifra blestemată, pe care nu o putusem afla, cu toate incursiile și încercările noastre.

Neamțul a strîns ochii. Suferea îngrozitor în biata lui conștiință de ostaș.

Și cum Binder s-a întors zîmbind spre noi și ne-a spus tare :

– I-am făcut-o ! Să vadă cu cine are de-a face !... celălalt i-a întins mîna și i-a răspuns în cea mai perfectă limbă românească :

– Mi-ați făcut-o. E adevărat ! Dar știam mai demult că am de-a face cu regimentul doisprezece din Bîrlad, domnule sublocotenent Binder...

A salutat scurt și a dat țanțoș înapoi. În buza tranșeului s-a oprit, a mai salutat o dată și s-a prăbușit în fund, cu un salt.

Binder înoremenise pe loc.

– Peste un minut, armistițiul încetează ! a tunat un glas de dincolo.

Binder abia a avut vreme să ajungă la post și cel dintîi foc a și pornit. De la ei.

...Apoi liniște și întunerec. Doar în vale, două flăcări mai stăruiau pe morminte. Nemții se distrau trăgînd la țintă în ele. Și poate dincolo de ele. În pietatea păcii, care devenise inutilă.

Peste o oră, Tudose din postul trei – post obligat să steie noaptea pe taluz – se prăbuşea în fundul văii, lovit de un glonte în cap.

Acolo în fundul văii, lîngă mormintele celorlalţi, care cereau şi altele.

...Dar cel puţin Tudose a avut o luminare la cap – o luminare de pace.

O mică întîmplare menită să fac cunoştinţă cu colonelul, cu maiorul şi mai ales cu înţelegerea dintre ei.

M-am statornicit în companie şi mi-am luat plutonul în primire. Am acuma un sector şi-s mîndru de el. E primejdios şi are un post de observaţie al artileriei. Mai exact, e primejdios fiindcă are un post de observaţie al artileriei. Căci nemţii l-au descoperit.

L-au descoperit şi nu-l iartă. Adică nu mă iartă pe mine, fiindcă sublocotenentul Brătăşanu ştie ce înseamnă rezistenţa materialelor şi a durat un adăpost, cu cei mai groşi copaci din pădure. L-a denumit, „*Suprafort*".

De aceea, îşi îngăduie luxuri primejdioase. Repet, primejdioase pentru mine şi pentru bieţii mei ostaşi descoperiţi.

De pildă, nu le dă voie nemţilor să facă zgomot. Nici un zgomot. Imediat ce aude ceva, telefonează din adăpost, bateriei, lucruri alarmante :

– La 636, un pluton face lucrări ! sau : Pe drumul care duce la 670, din colţul pădurii, se transportă muniţii...

Şi bateria ţifnoasă a căpitanului Mardan plesneşte în seria ei de patru, pînă ce clemenţa lui Brătăşanu se îndură de noi.

De noi, nu de nemţi, fiindcă ei ripostează prompt. Şi cum nemţii nu cunosc decît postul de observaţie de la mine, mă copleşesc cu o atenţie oţelită care, curînd,

o să defrişeze toată pădurea de pe tranşeu şi toţi soldaţii din el.

Că mai are acest bosumflat de Brătăşanu o meteahnă infernală : vrea să-şi facă de lucru fanteziei lui. Şi construieşte, construieşte la infinit ! E un romancier, pus în slujba tunurilor.

În felul acesta, nu-i zgomot, cît de neînsemnat, venit de dincolo, să nu aibă o poveste întreagă şi complicată, dedusă din situaţia generală a războiului european.

De exemplu, astă-noapte s-a auzit un scîrţîit de car. Iată cam cum e raţionamentul, în stil :

„A fost auzit un scîrţîit de roată. Prin urmare era un car. Dacă scîrţîia, înseamnă că mergea carul. Bun ! Un punct cîştigat. Carul scîrţîia, deci cel puţin o roată era neunsă. Dacă era neunsă, nu putea să fie militară ; nemţii ştiu că orice zgomot trădător trebuie eliminat. Bun ! Al doilea punct cîştigat. Deci, un car civil. Prin urmare, car românesc, luat dintr-un sat, din spatele frontului. Să fi fost luat în grabă aşa de mare că nu a avut vreme să fie uns ? Sau, a făcut atîtea transporturi grăbite, de n-a mai fost vreme să fie ungs ? Amîndouă ipotezele duc la aceeaşi concluzie : se face ceva în grabă mare. Bun ! Al treilea punct cîştigat. De ce această grabă ? Ori au primit informaţii că vor fi atacaţi, ori au ordin să atace. Bun ! Al patrulea punct cîştigat : e vorba de un atac. Să luăm pe rînd. Atacăm noi ? Nu se poate. Mai întîi, fiindcă ruşii au fost opriţi în Galiţia. Să atacăm, ca să le descongestionăm frontul, acolo ? Nu se poate, fiindcă pe frontul francez, situaţia e liniştită..."

Şi aşa mai departe...

Concluzia era totdeauna aceeaşi :

– Alo, bateria ! Opt lovituri la cota...

Şi Mardan se executa, cu o docilitate şi o repeziciune formidabilă.

Dar opt lovituri de la Mardan însemnau un ricoşet de treizeci şi două de lovituri în plutonul meu.

Lui Brătășanu îi sticleau ochii, din adăpost.

– Nu vă temeți, răgălie ! Au obuze proaste. Se sparg numai în o sută–o sută cincizeci de bucăți, pe cînd ale noastre, franceze, se sparg în două mii... Oțel superior !...

Dar, consolarea vrednicului artilerist nu ridica prea mult moralul soldaților mei.

Începuse să mă frămînte dorul unei ideale organizări de tranșee, cu toate adăposturile și subteranele ei. Brătășanu rîdea.

Dar într-o bună zi, a început să fie agresiv. Nu ne-a mai dat explicații ample, și n-a mai inventat șahuri de strategie universală. S-a supărat pe nemți, pur și simplu. A început să-l sîcîie existența lor.

Pretextînd mai întîi o rectificare a tirului – „un reglaj de vară", cum zicea el – și-a convins căpitanul, apoi a început să „lucreze" toată tranșeea nemțească. O ara cu obuzele, și-o stropea cu șrapnelele.

Era ceva minunat și înfiorător. Tunurile lui Mardan, puse pe Dealul Mare, dominau poziția dușmană. „Trăgeau ca în strachină" – după expresia rurală a lui Ha'lambe. Și ajunseră să tragă așa de precis, încît puneau obuzele în tranșeea nemțească, de parcă le puneau cu mîna. Gîlcă își schimbase cîntecul :

„...Dă-i, Mardane, dă-i !"

...Într-o noapte, eram la cărți. Adică priveam. Și eu, și Brătășanu.

Puțin vorbăreț de felul lui, de astă dată era și mai morocănos. Ba era așa de puțin vesel, încît nu comandase un singur obuz măcar, toată ziua.

Telefonul a țiuit lung. Artileristul din post a raportat că între 670 și 693 se aude zgomot ; bătaie de pari și sunet metalic.

Pari ?... Sunet metalic ?... Concluzie : rețele de sîrmă.

– Niște bestii, domnule ! Nu lasă bieții lor soldați să doarmă în pace ! Ei stai, că le arăt eu ! Hai să vezi !

Şi foarte convins de larga lui umanitate, a comandat cinci salve, la punctul indicat.

Cîteva clipe, obuzele, în iureş nebun, s-au întrecut, şuierînd prin noapte şi s-au prăvălit, ca zvîrlite dintr-un singur pumn, pe un colţişor de loc.

Douăzeci de evantalii de lumină, de moarte, de urlet.

Şi din clocotul lung-lung, al Limpejoarei, a rămas în urmă un vaier sfîşietor de om. A trecut ca un cuţit peste păduri, pînă la mine.

Brătăşanu m-a strîns îngrozitor, de braţ :

– Auzi ?

Şi vaierul s-a reîntărit – o dată... de două ori... Apoi s-a dus departe, mai departe pe calea văii, după clocotul exploziilor.

S-a dus pe calea lor şi s-a stins cu ele.

Dar cu ele s-a stins vaierul numai. Omul se stinsese desigur aici...

Brătăşanu şi-a dat chipiul pe ceafă şi a icnit :

– Am cheltuit o mie de obuze ca să aud muzicuţa asta !

Mi s-a părut un monstru. Unde dormise fiara asta în omul care îmi era aşa de drag ?

Voiam să fug de el – să dau de ceilalţi – de oricine.

L-am refuzat scurt, brutal aproape, cînd mi-a spus să ne întoarcem împreună la bordei. Am rămas singur şi mi-am lipit fruntea de ţărîna rece a taluzului.

Vaierul s-a auzit iar. S-a auzit, ori mi s-a părut ? Nu ştiu. Era în urechea mea.

Lîngă mine s-a ivit umbra cumsecade şi bună a lui Gălan, sergentul de serviciu. „În sfîrşit un om !" mi-am zis. Şi m-am agăţat de cuvîntul „om" ca de o salvare.

– Îl auzi, dom' elev ? Am stat o clipă la îndoială. Glasul îi suna altfel.

– Ce să aud ?

– Guiţatul neamţului...

...Mai incolo, Gîlcă, în post, fredona vesel :

„Dă-i, Mardane, dă-i !"

I-am întors spatele şi am pornit orbecăind în noapte prin gropi, printre copaci, ca un rătăcit... Un ris minunat, sănătos şi vesel, m-a scuturat din amorţeală.

Eram la bordei.

Brătăşanu se înveselise, era cel dinainte : glumeţ, bun şi mulţumit. Pedepsise bestiile !

... A doua zi dimineaţă, binoclurile ne-au adus lîngă ochi lucrări de reţele începute şi lăsate la mijloc, cu pari grămadă şi roţi de sîrmă. Erau în punctul indicat nouă din vreme şi sortit să fie portiţă pentru un atac al nostru : calea cea mai uşoară şi cea mai puţin sîngeroasă de ajuns la tranşeea nemţească.

. . . . . .

După-masă, a pornit vijelia. Toate bateriile şi toate calibrele, cu toate felurile de proiectile.

Se scutura biata noastră pădure bună, de tot ce era mai frumos şi mai proaspăt în ea.

În două ceasuri, sectorul meu era un morman de găteje. Oamenii la fel.

Tot regimentul era la creneluri, şi rezervele apropiate, cu arma în mînă. Totul vestea un atac. Pînă şi Gîlcă era impresionat ; se întorsese la vechea formă :

„Dă-i, neamule, dă-i !"

Brătăşanu nici nu se clintise.

– Răspunde ! Ce aştepţi ? Îmi distruge plutonul !

Calm, m-a bătut pe umeri :

– Lasă-i, domnule, să-şi facă şi ei cheful. Nu-i nici o primejdie. Aştia îs industriali : taie pădurea ! Pe urmă, a adăugat cu dispreţ suveran :

– Asta-i artilerie ? Fabrica Götz et Comp., industrie de lemn !

Şi s-a întins pe pat, cu mîinile făcute puişor.

. . . . . .

A avut dreptate.

Nici un rănit și nici o lovitură în tranșeu. Dar teroarea zgomotului sleise tăria plutonului.

Fără să mai întreb pe nimeni, am scos oamenii la lucru și am început un adăpost, la vreo douăzeci-treizeci de metri în spatele tranșeei.

Voiam să sap o galerie pe la șase-șapte metri sub copaci și s-o întăresc în stîlpi zdraveni, ca stîlpii puși, de artileriști, la post.

Soldații, cu toată oboseala, lucrau de zor. În sfîrșit vedeau ceva pentru ei, oricît de primejdios le părea gîndul să se adune toți laolaltă într-o hrubă care se putea surpa în cutremurul obuzelor.

La mijlocul lucrului, mi s-a vestit trecerea colonelului. Îl vedeam întîia oară pe front.

Cu mica și inofensiva îngîmfare a elevului nou-nouț, l-am așteptat în fața gurii de groapă pe care o inițiam. Căci aici, pe front, pot spune că într-adevăr o inițiam. Ideea unui adăpost solid, înfipt adînc sub pămînt, nu era cunoscută. Erau doar cîteva ridicule adăposturi de tranșee, dar acelea erau pentru ploaie și cel mult pentru gloanțele șrapnelelor. Nici chiar adăpostul făcut de artileriști nu era mult mai avansat, cu toate bîrnele lui groase.

Eram prin urmare mîndru că sînt cel dintîi din regiment care fac asemenea ocrotire pentru trupă, și așteptam, legitim, măcar o strîngere de mînă binemeritată.

Iată în sfîrșit și colonelul. Scurt și îndesat, urcă încet, lîngă vlăjganul blond, cu ochi albaștri și zîmbet deștept pe buze, care era maiorul batalionului meu.

– Ce faci aici?

Explic.

– Ce? Și se strîmbă, ca în fața unei comedii neînchipuite.

Încerc să explic iar.

– Lasă, că am priceput eu invenția dumitale.

– Credeam...

– N-am zis : „Ce !" adică „sînt prost şi n-am învăţat nimic !" Am zis : „Ceee !"... adică „eşti prost şi n-ai învăţat nimic !"

– Păi, tocmai la şcoală...

– Să nu-mi spui mie ce se învaţă la şcoală ! Şcoala nu poate să te înveţe asemenea prostii...

– Adăpost...

– Ce adăpost, domnule ? Asta-i adăpost ? Asta-i zămnic pentru varză şi pentru cartofi...

– Întărit cu bîrne...

– Ahaaa !... Dar de unde ?

– Din pădure.

– Ahaa ! dacă-ţi dau voie eu.

– Credeam...

– ...Daaa ! c-o să te las să tai pădurea, ca să ne vadă nemţii toate tranşeele, nu ?... Dar eu nu dau voie ! Pe urmă s-a enervat : Şi cu ce să tai ?...

– ...

– Şi cu ce să tai bîrnele ?... Hai ?...

– Un joagăr !

– De unde ?

– Dumneavoastră...

– Dar ce, eu îs joagăr ? N-am ! Statul n-are. Cînd ai venit cu invenţia asta, de ce n-ai adus şi un joagăr în raniţă ?...

– Credeam...

– Uite, domnule, că mai discută ! Toţi ăştia, noii, sînt ca dumneata ? E o fericire !... Cu asemenea invenţii cîştigăm războiul, cu siguranţă... Auzi, domnule, ce învaţă 'mnealor pe soldaţi : nu vă mai duceţi fraţilor înainte, intraţi sub pămînt. Buuună şcoală ! Dar, mă rog, alte invenţii n-aveţi ? Aşa, nişte soldaţi care să nu mănînce şi să nu moară ?... Şi socotind că a glumit destul cu mine, a terminat milităreşte : Să-mi laşi soldaţii în pace, săracii. Îs destul de trudiţi ei şi aşa.

Dar simţind că maiorul se uită la el, l-a privit în sus şi a dat din umeri :

– Ba nu zău ! Poftim, viitori ofiţeri !

Decît, maiorul îl privea de mult. Deşirat cum era, i se uita în fundul chipiului, de parcă ar fi fost de sticlă. Ce vedea maiorul prin sticla aceea, nu ştiu. Dar în ochii mici şi albaştri, era o luminiţă care tremura foarte-foarte ciudat. M-a încremenit, însă, cînd l-am văzut dînd din cap colonelului, în chip de aprobare.

... Şi au plecat mai departe. După cîţiva paşi, colonelul s-a oprit :

– Să-i trimiţi pe toţi oamenii liberi la sîrmă – şi să-i pui să lucreze în echipe. Pînă dimineaţa, să fie gata reţelele...

– ?...

– Ce te uiţi aşa la mine ? Reţelele din spate ! Şi să-i pui să facă latrine sistematice... Şi să astupe porcăria asta de aici...

Maiorul pornise înainte, cu mîinile la spate, cu chipiul pe ceafă, ca un om împăcat cu cugetul.

Colonelul, agitat, l-a ajuns, gesticulînd şi bombănind...

Peticiţi de frunze, tot mai peticiţi, au dispărut în sus. În urma lor pădurea s-a închis ca o cetăţuie. I-a închis şi m-a închis.

„Vrăjmaşul de peste tranşee mă omoară – dacă poate. Cel din josul tranşeei mă umileşte. Şi poate !"

Eram aşa de mioşorat în ochii mei, că n-am avut curaj să mă uit la soldaţii care încremeniseră cu mîinile pe lopeţi şi tîrnăcoape.

Aşteptau un ordin. Le-am întors spatele şi m-am dus în tranşeu.

Cum stam acolo, cu capul în palme şi coatele pe taluz, am zărit, dincolo, o sentinelă nemţească, la post.

Am luat prima puşcă şi am tras. Am tras răzbunător, cu sete, cu ură. Neamţul s-a uitat mirat în toate părţile. Cine ce avea cu el ?

Am tras apoi a doua oară, a treia oară. Aş fi fost fericit să-l lovesc.

După nu știu cite focuri, l-am scos din fire. S-a aplecat și el pe pușca lui și a tras. Unde? În altă parte. Pesemne undeva de unde i se păruse că vin gloanțele.

. . . . . .

Seara, regimentul raporta diviziei că o sentinelă germană de la cota 670 ucisese o sentinelă din compania a 4-a și rănise pe soldatul care-i luase locul.

Vinovat era comandantul companiei, care fixase postul într-un loc deschis. I s-a luat comanda.

. . . . . .

A doua zi dimineața. Ha'lambe a venit la mine, în tranșeu.

– Tră' dom' 'lev! Dom' ma'ior m-a minat să vă spun așa:

„Bat-o mama de viață!
Cine știe nu învață,
C-a-nvățat ce nu mai știe...
Și-i o mare porcărie...
Ș-apoi, foi de lobodă,
Gura lumii slobodă:
Baba cu roțiți și cai
Spune lumii că-i tramvai!"

De la crenel... Gilcă trăsese cu urechea și fredona:

„Dă-i, neamțule, dă-i!..."

Aici se va vedea că e bine să ai pietate, dar e mai bine să n-o ai.

După o luptă crîncenă și plină de îndoieli, soarele făcuse abur oțărala babelor întîrziate. Și primăvara, gospodină săritoare cum este, s-a îndemnat la rosturile ei. O apucase vremea și dădea zor.

Din cea dintîi sulițã a soarelui și pînă se dătea gura cerului în apele puhave și leșietice, răsturnate în fund, spre Răchitaș ori Soveja, ca niște cladăre nedărăcite de lînă amestecată, mai că vedeai iarba crescînd.

S-ar zice că ieșea la soare duhul adevărat al pădurii și al meleagurilor astea.

Din mîzga dospită de apă și frunziș mort, chiuia parcă o tărie nouă. Și tăria asta, suptă de milioane de rădăcini, se ridica semeață și se trimitea înapoi cerului, în milioane de frunzulițe și fire de iarbă proaspătă.

Păsările înnebuniseră. Nu mai știau ce să cînte: lumina care cădea de sus, ori viața verde, care se ridica de jos. Săltau în iureș de stoluri, pînă în podada cerului și se prăbușeau pînă în umbra căpriței fragede, ca iar să se urce și iar să coboare, depănînd firul zborului pe o suveică nevăzută. Parcă făceau slujbă de ștafetă între duhul de sus și duhul de jos, îndemnîndu-le spre cununie.

Agenți de legătură. Iluzii.

Numai trunșeea nu înflorea. Se vede că pămîntului nu-i place osteneala zadarnică. Acolo, lutul dejghiocat de reveneală, se răsturna în grunzi și mai mici și mai

mari, fărămițîndu-se și dospind sub frămîntarea bocancilor scălciați.

Adăposturile de iarnă din tranșee miroseau a mucegai.

Unul cîte unul, soldații, acoperiți de frunza pădurii, cutezau să se cațere pe taluzurile de lut galben și să se lase moi, pe pufuletul proaspăt de iarbă, ieșit din pămînt.

Dezmorțire. Îmbiere spre alte locuri, spre alte gînduri. Poate chiar spre viață. De ce nu? Inima e așa de încăpățînată, iar dincolo de ea, taina aceea a bătăii ei, pe care nu a pus mîna nimeni, e așa de surdă la socoteala limpede a morții, că nu-i de mirare puhoiul acesta de dor de soare și odihnă, care i-a înjunghiat pe toți.

Și firește și pe mine.

Am ieșit la iarbă și la soare.

Aici, la cîteva sute de metri de bordeiul meu, e o poieniță de toată frumusețea. De jur împrejur, stufișuri grase și curate o mărginesc așa de gospodărește, că-ți par puse dinadins, de o mînă harnică de grădinar isteț. La mijloc iarba s-a îndesit și-i toată picurată cu flori. Parcă a smălțat-o, cu vrere anume, o stropitoare de aur, de sînge și de cer, cu tot curcubeul lui.

Comandanții noștri i-au schimbat rostul ei de pajiște. Au făcut-o minciună. Minciună pentru avioanele nemților. Căci au brăzdat-o în lung și în lat cu tranșee adînci de-o palmă și cu rețele de-o șchioapă. Pentru desăvîrșirea minciunii, fundul tranșeelor de-o palmă e presărat cu țărînă neagră și capetele paiilor de rețele sînt date cu var. Obiectivele de la trei mii de metri înălțime vor fi rămas îngrozite de o atît de perfectă organizare. Iar în bordeiele de dincolo, bucățica aceea de peliculă trebuie să fi stricat somnul multor oameni și a multor nopți.

Fragmentul văzut era însă tot ce se putea vedea. Pădurea, desigur, nu putea să ascundă decît un rest, mai

primejdios, mai strict organizat şi mai plin de capcane teribile.

Nu şi-au închipuit nemţii niciodată că tranşeea noastră era o vietate şi ea, sensibilă la soare şi plictisită de umezeală. Oricum ar fi fost, însă, poiana mea trebuie să le fi fost nesuferită. E şi uşor de închipuit.

Din tranşeea lor nu se zărea, prin luminişul copacilor, decît un colţişor. Un colţişor mai frumos decît toată poiana. Dar drept acolo, în mijlocul verdeţei, aibeau crucile de mesteacăn ale cîtorva morminte. Şi dacă mormîntul din spatele tău înseamnă o durere care a trecut, cel dinaintea ta nu-i decît o durere permanentă. E durerea care te aşteaptă. E durerea de pînă la final. Spun asta, fiindcă şi la ei se zărea o cruce, spre dreapta, lîngă Încărcătoarea. O cruce mică, umilă, pierdută sub hăţiş. Dar nu mi s-a întîmplat, o dată măcar, să-mi arunc ochii într-acolo şi să n-o văd. Iar neamţul care se oprea lîngă ea, cu ochii la noi, parcă spunea obraznic şi sinistru :

„Vă aşteaptă !..."

Decît astea toate le-am gîndit şi le-am văzut, după aceea.

Căci atunci era o zi aşa de caldă şi florile clipeau aşa de armonioase cu iarba şi cu cerul, încît crucile albe şi grămăjoarele de pămînt negru, de la rădăcina lor, mi-au părut nesfîrşit de triste şi obidite. M-a durut sărăcia şi singurătatea lor. Nici iarbă nu voia să crească pe ele. Nedreptate inutilă a naturii. Am vrut să acopăr, cu cîteva flori de cîmp, goliciunea aceea durerosă.

A ! nu-mi păsa de loc că pe cruci nu era scris nici un nume şi că niciodată n-am ştiut cîţi fuseseră ai noştri şi cîţi ai lor, care erau ai noştri şi care erau ai lor. Mizeria morţii fusese bună prietenă tuturor. Şi eu mizeria asta voiam s-o acopăr.

Am strîns un mănunchi curat şi proaspăt : bănuţei şi albăstrele. M-am plecat uşurel deasupra celui dintîi morman de ţărînă, dospit cu viaţă de om şi mustind în

trup de om... Şi printr-o ricoşare năprasnică de gînduri şi închipuiri, mă vedeam pe mine însumi întins la doi metri dedesubt şi primind cu zîmbet şi dulce strîngere de inimă mîngîierea de floare a ofrandei venite în creştetul mormîntului.

Era o simţire înduioşătoare, tristă şi bună. O fărîmă din resemnarea ce-mi trebuia să nu mai bocesc zadarnic jertfa inutilă a tinereţii mele...

. . . . . .

... O palmă cumplită m-a plesnit peste ochi şi mi-a zvîrlit capul într-o parte. O palmă groaznică, nevăzută, care a şuierat şi a trăsnit în aceeaşi clipă, de m-a lăsat buimac şi cu inima seacă.

Copacul de la cîţiva paşi de mine s-a frînt ca o aşchie, în explozia care-i fulgerase trunchiul, şi s-a prăvălit.

... Trăseseră cu tunul în mine. Micul lor tun de tranşeu, pus înadins să supravegheze şi să cureţe poiana primejdioasă, îşi începea activitatea lui vitejească cu mine.

Cu mine? Nu, desigur. Cu biata mea pietate inutilă.

Iar mai tîrziu, cînd tunuleţul acesta l-am găsit crăpat în bucăţi pe dealul lor şi am privit prin cătarea lui cele trei cruci albe din poienita noastră veselă, am înţeles că şi eu aş fi făcut la fel. Pietatea, acolo, era ca o batjocură adusă crinoeniei în care ne scăldam.

Şi cred că singurul lucru care m-a salvat a fost doar faptul că m-am înclinat cu un lat de palmă mai puţin. Traiectoria de trăsnet era bariera pe care n-o trecusem...

Iar asta mi-a dovedit că mă dezbăram încet şi sigur de rămăşiţele vieţii cu care nu mai trebuia să mă întîlnesc...

Acum, moș Păscaru din Dorobor va dovedi că războiul face pe om să uite și ceea ce nu trebuie.

Făgăduiala regească de împărțire a pămînturilor a ajuns și în cotlonul nostru. Oamenii sînt turburați, ca de toate veștile mari de victorii, de care au auzit. Și fiindcă știu că la urmă n-a fost nici o victorie, nu cred nici vestea nouă. Asta nu-i împiedică, totuși, să fie veseli și să o discute. Li-i drag faptul că mărimile s-au gîndit la ei.

Regimentul ne-a transmis ordinul să întocmim statistici. Iată un bun prilej, pentru fiecare din noi, să intrăm cu mîinile pînă în coate în mizeria ostașilor noștri.

Afli case cu cîte zece copii, o capră și douăzeci de prăjini de pămînt, iar alături, vezi miluiți cu zeci de fălci moldovenești oameni singuri și fără rost.

Cînd e vorba de împărțeala pămîntului, fiecare arată că mai are nevoie și dincolo de ceea ce are. Nici un argument din lume n-ar fi în stare să-i dovedească lui Iancu, circiumarul de oraș, că n-are nici drept, nici nevoie.

– Apoi, de unde să știe statul că eu is circiumar? îmi spunea el. Eu arăt hîrtiile că-s născut la țară. Și-adică, eu de ce fac război? Să nu mă aleg cu nimic?

Cît privește pe Ion Mărgărint, el era categoric:

– Am opt fălci, dar ce? Le-am furat? Trei is zestre de la nevastă, două mi-a făcut taica pe numele meu

şi celelalte două le-am cumpărat eu. Care va să zică îs om vre'nic, nu ?

– ...mda, Mărgărinte !

– Apoi ?... De ce să nu iau şi eu dacă-i pe degeaba. Eu aşa chitesc că trebuie să se fi gîndit statu : „Mă, uite că aista îi muncitor şi iconom. Să-i dăm, săracu, pen'că la el prinde. Da beţi'ului celuilalt de ce să-i mai dăm, că tot îl bea..." Nu ?

– Mda, Mărgărinte !

– Şi-acu, mă întorc şi altfel. Nu ca să ziceţi matale că-mi trag cenuşa pe turtă. Hai la împărţeală. Da să fie dreaptă. Că alminte, ce fel de-mpărţeală mai este ? Nu ?

– Mda, Mărgărinte !

– Uite, mă ! Ţine tu o falce, şi tu o falce, şi tu, vere, ţine o falce... Mă rog, cît cade la-mpărţeală !

– Da, Mărgărinte, tu ai dreptate, dar atunci nu se ajunge, băiatule, şi nu vine omului mai nimic.

– Şi cam cît să vie ?

– De unde vrei să ştiu eu ?

– Dar măcar aşa, pe deasupra... O fi o jumătate de falce ?

– Nu ştiu !

– ...două prăjini, trei ? Hî... Şi Mărgărint se uita cu ochi subţirei la mine, ca şi cînd asta ar fi fost o afacere a mea, personală, din care voiam să-l păgubesc numai pe dînsul. L-am înfruntat :

– Vine puţin, flăcăule, puţin de tot !

– Ei las' să fie acolo, că nu strică !

I-am explicat liniştit şi lung. I-am spus ce vrea statul. I-am vorbit de minimum de existenţă şi i-am făcut toate teoriile de circumstanţă. La urmă a dat din cap, ca şi cînd ar fi zis : „dacă-i aşa, apoi bine !" Dar cînd a deschis gura :

– Eu zic că matale să scrii acolo că am şi eu nevoie de cinci ictare, ca tot omu...

– Nu, asta n-o spun, fiindcă eu n-am nevoie !

A rîs :

– Eh ! Ce ştii matale !

Apoi, pe un ton de dulce complicitate a adăugat încetișor :

– Și-adică matale n-ai să iei ?

– Nu, Mărgărinte, nu iau !

– Apoi dacă îți fi avind...

– N-am nici o palmă de pămînt, mă băiatule !

– Păi, atunci de ce să nu luați ?

– Dar ce să fac eu cu pămîntul ? A clipit din ochi și a ris sub mustață :

– Iacă, să mi-l dați mie !

Nu se mai termina. Sicîit, am dat din umeri. El a continuat :

– ...Apoi eu așa zic, după mintea mea proastă. De pămînt, are tot omul nevoie. Dar la unul nu se dă și la altul se dă ; matale nu vi se dă, că sînteți tîrgoveț, cum s-ar zice, și nu știți daraverile pămîntului. Va să zică nu vă pricepeți. Atunci se dă la țărani, că ei, săracii, se pricep. Da să știi matale că nu se pricep toți. Eu, acu, se vede că mă pricep. Am făcut din cinci opt. Dar iaca Vasile – am un cumnat – a făcut din patru, două... Care vra să zică nu-i știe rostul. Și dacă statul i-o mai da cinci, el le face iar două... Dar eu, din cinci mai fac opt, că așa-i dovada...

Și fiindcă tot n-am vrut să scriu ce crede Ion Mărgărint despre împărțirea pămîntului, ostașul meu s-a depărtat încetinel, dînd din cap, scîrbit de nedreptatea mare ce i-o făceam lui și eu, și statul.

Alții, mai naivi și mai vicleni, minteau. Ba spuneau mai puțin pămînt, ba născoceau greutăți familiare. Unii, luați mai repede, se întorceau, rizînd, la declarații mai exacte :

– Păi, am cam vreooooo... hai să zic așaaa... să tot fie trei fălci.... Cam așa... Dar chiar trei n-or fi, că... mai o brazdă răsturnată... fuge hatul... Să zicem, pe laaa... preț de două fălci și jumate să fie...

De bine de rău, smulgeam bietele date trebuitoare statisticii.

Singur moș Toader Păscaru din Dorohoi s-a dat înapoi. Nu voia în ruptul capului să declare nimic.

Am crezut, la început, că e o șiretenie sau o sfială. Părea așa de nevoiaș, așa de rătăcit pe lume bietul om, încît mi se părea o glumă să-l întreb de averea lui.

– Întrebați-i pe ceilalți mai întîi, dacă așa trebuie...

Și mi-am zis că-l sfiește, ori o sărăcie dusă dincolo de orice margine, ori o bogăție nemărturisită și greu de dat pe față, acum și aici, în mijlocul oamenilor care-l știau sărman.

Îl știau și îl vedeau.

Căci moș Păscaru n-a știut niciodată ce înseamnă o rezervă de hrană, ținută în raniță. Lui nu-i trimitea nimeni. Nici nu știa să ceară. Oamenii, îmbunați de atita lipsă, îl îmbiau totdeauna. Făcea o favoare :

– Să iau, ca să nu-ți fie cu supărare, dar eu... sau : Lasă acolo, să mai ai, că ești tînăr. Eu am trecut peste nevoile aistea... Ce să mai stric, de pomană, un lucru bun ?...

De fumat, fuma doar cît i se dădea de la companie. Cît privește solda, soarta i-o știau toți. O împrumuta și făcea uitate datoriile. Era înduioșător cînd venea un om să-i plătească împrumutul. Începea să rîdă ușurel, lua banii, îi învîrtea pe toate părțile, cu un zîmbet de nedescris și întreba, de pildă :

– Oare nu se supără statu, dacă le-aș prinde pe bordei, ca niște poze ?... sau, filozofa : Acu viața-i ieftină, mă țicușor, nu face atîtea parale... sau : Pe arginți numai Iuda a vîndut...

Și totuși, oricine știa că moș Păscaru are cinci copii, în bîrlogul lui din Dorohoi. Nu-i scriau, nu le scria ; dădea din umeri :

– ...De le-oi scri, or să se sature ?

Tristețea lui dulce, de om necăjit, dar împăcat cu necazul, mi-l făcea tot atît de drag, pe cît de drag mi-l făcea hărnicia lui domoală și tăcută. Nu l-am auzit niciodată văitîndu-se. În schimb, într-o înserare blajină, cînd era în post, l-am auzit cîntînd. Nu mă simțise. Era atita

senină durere în cîntecelul acela, cîntat încetişor, numai pentru sufletul lui, că m-am dat îndărăt furiş, să nu mă simtă.

Din ziua aceea mi-a fost drag de-a binelea.

Iată de ce, în faţa ferelii lui să-mi dea lămuriri pentru statistică, n-am vrut să-l silesc. L-am lăsat la urmă.

– Acum, dumneata moş Toader.

A stat o clipă şi a lunecat, spre dreapta şi stînga, ochi mici şi cenuşii :

– Las' că-ţi spui eu matale...

Îl stinghereau cîţiva soldaţi din preajmă.

Taina începuse să mă supere. Am trimis soldaţii la bordeie şi am rămas singuri.

– Acum, spune !

A ocolit iar :

– ...Să zicem că unul nu spune nimic...

– ...Da... Şi ?

– Oare se supără statu ?

– Nu, dar nu-i dă pămînt.

Moş Toader a înjunghiat a rîs, sub mustaţa lui bălaie şi dată pe oală.

A făcut un gest domol, de nepăsare :

– Parcă altfel... Ba nu, zău, dom' elev, nu-i şagă... Crezi matale în povestea asta ? Iaca, eu nu cred. Să mă tai şi nu cred ! Că regele o fi zis... se poate... Dar ce te faci cu sfinţii ? Că eu mi-s pătit cu daraveri de aistea – uită-te la părul meu alb. Eu alta cred că a zis statu – şi ce să zic, a chitit bine el, în socoteala lui : „Mă, aiştea îs oameni amăriţi şi-şi lasă osul pe cele coclauri. Ia să le făgăduiesc eu ceva, să aibă inimă să ducă la ham. Că o minciună frumoasă face cît o mie de bogăţii, dacă-i la rostul ei."

Şi i-am ascultat povestea sărmană, multe ceasuri în şir. Că o mare obidă neagră cursese peste toate zilele lui amărîte, de cămăcaş împovărat. N-avea nici o palmă de pămînt. Muncea de-a valma, cu nevasta şi copiii, pe unde apuca : la un chiabur din sat ori la un arendaş.

Pentru el, iarna și vara erau același lucru : trudă. Și pentru el războiul fusese ruptură crîncenă în viață. Patru ani bătuse toate dealurile și toți munții, săpînd tranșee și desfundînd drumuri. Concentrat la graniță, cu cea dintîi serie de oameni, în vremea neutralității, rămăsese pînă azi să împlinească vorba tristă a cîntecului, pe care îl murmura cîteodată :

„Frunză verde iasomie,
Din partea mea de moșie
Să-mi faci, maică, liturghie,
Că ne-a dus din sat în sat,
Ca banul de căpătat,
Și ne-a dus din țară-n țară,
Ca banul de cheltuială..."

Povestirea lui măcina toată asprimea din mine. M-am pomenit punîndu-i mîna pe umăr și îmboldit să-i sărut obrajii uscați și tăbăciți de toate vînturile, toate ploile, ninsorile și amărîturile tuturor meleagurilor bulgărești, ardelenești și românești.

Dar în mîna mea a foșnit scurt și rău statistica regimentului. A fost ca o chemare la datorie.

Golit o clipă de durerile lui, n-a mai stat împotrivă. A dat din cap, ca un om bătrîn ce era și care nu voiește să strice cheful copiilor.

Mi-a răspuns la tot ce i-am întrebat : o sărăcie înspăimîntătoare și o siguranță crîncenă că nimic nu se mai poate schimba.

– ...cinci copii mi se pare. Nu ?

– ...vreo cinci... Și a zîmbit singur și amar în aproximația lui. ...Cel mai mare de... acum trebuie să aibă cam șaisprezece ani – Neculai îi botezat el, da noi îi zicem Culai. Pe urmă-i Gheorghe. Gheorghe îi zice și mă-sa. Să fie de paisprezece și vreo trei luni. După el am făcut-o pe Vasîlica – asta-i mititică – adică tot are cam la unsprezece ani... Pe urmă... pe urmă e... Un băiat... făcut pe iarnă... ea îi zicea...

A urmat o pauză groaznică. Ochii lui moș Toader s-au făcut întîi fierbinți, apoi reci ca de mort... Abia a șoptit, în spaimă :

– ...Am uitat cum îl cheamă...

Cu mînă grea de plumb, a șters încet, mecanic, cîteva broboane de sudoare rece, țîșnite pe fruntea lui uscată. Și înfigînd ochi răi în ochii mei umeziți, mi-a rînjit :

– ...Apoi dacă i-am uitat și eu... cum are să-i mai ție minte statu ?

Unde se vede că sergentul Gălan vrea să scape viața unei vrăbii, dar nu-și poate scăpa nici viața lui.

Treisprezece mai.

Eu, din parte-mi, nu pot suferi superstițiile. Mai ales una așa de banală ca asta. Mă revoltă și protestez automat. Toți sînt ca mine, dar, ca și mine, păstrează, în fund tăinuit de inimă, o mică febră care ne indispune.

Nu-i vorbă, ziua a început prost. Ne-am deșteptat în vuietul infernal al tunurilor rusești. Bat în creasta dealului Momîia, de parcă vor să-l niveleze. Fumul curge pe văi, în lostopane albe, o dată cu trunchiurile așchiate de copaci și cu pămîntul arat. [...]

Pe Momîia aveau post înaintat, la treizeci de metri de nemți.

Trăiau în bună pace, pînă ieri. Dar pe seară, un neamț mai dîrz la datoria lui a zvîrlit o granată în ruși. A sfîrticat vreo trei, a rănit vreo opt, și a rîs vesel peste gemetele lor. Era dreptul lui.

Rușii au pus iute mîna pe granate, să răspundă. Ar fi fost un răspuns prompt și eficace. Dar rîsul neamțului i-a oprit. Batjocora merita alt răspuns.

Peste noapte, trupele rusești s-au retras și artileria a intrat în funcție. Pe creasta unde nu cuteza nici un tun să tragă, de teamă să nu-și ucidă propriii ostași, obuzele rusești au măcinat, șase ore în șir, nemți, copaci și pămînt laolaltă.

Din fumul care a coborît spre poale, creasta pădurită a Momîiei a ieșit la ora zece, ca de la un bărbier ne-

milos : o imensă chelie pudrată cu praf de lemn, de frunze și de moarte.

Comandanții nemți au înțeles că se pregătește o diversiune.

Au dat drumul din lanț tunarilor lor, să ne hămăiască în bună voie.

Întii s-au năpustit pe artilerie. Defrișase Mardan o parte din pădure, ca să vadă pînă în creastă. Cu asta, bateria lui era la cheremul nemților. Numai că el își avea o teorie aparte :

– Nemții sînt deștepți și nu pot să mă creadă așa de prost, ca să pun bateria unde am pus-o. Ei or să creadă că am pus-o în creastă, dar am tăiat pădurea în urmă, să-i înșel !

Teoria lui riscată ne cam dădea fiori.

Dar treisprezece mai a fost, ca să zic așa, treisprezece pentru alții. Pentru Mardan a fost o zi de mare biruință. Căci nemții au zvîrlit în el peste o sută cincizeci de proiectile mari și au fost deștepți, întocmai cum prevestise căpitanul : le-au dat în creastă.

Ba încă le-au dat cu atita precizie, că n-a căzut nici unul dincolo, spre baterie.

Cel puțin așa socoteam noi.

Mardan a avut însă grijă destulă să ne dea emoții și nouă. La începutul bombardamentului, ne-a telefonat prin Brătășanu :

– Să nu se bucure măgarii, că am să fac teatru !

Măgarii – adică noi – am luat însă teatrul în serios.

Bateria căpitanului a început să răspundă în salve întregi. Fiecare tun bătea în altă parte. Nemții întăresc.

După o serie de salve – băgăm de seamă că unul din tunurile lui Mardan închide gura. Urmează în serie de trei, pe cînd nemții dau drumul vijeliei întregi.

După cîteva zeci de minute, seria de trei a lui Mardan se reduce numai la două tunuri, apoi, la unul singur.

Obuzele nemțești înnebuniseră. Dar înnebunisem și noi. Eram siguri că i-au scos trei tunuri din luptă.

În uraganul de moarte care sfărma creasta Dealului Mare, a înghețat și glasul ultimului tun românesc. Nemții au mai tras un sfert de oră, de-au măturat gătejele rămase, apoi au tăcut.

Brătășanu, livid, își mușca mustața, zbîrnîind telefonul :

– Și totuși telefonul funcționează... De ce nu răspunde ?... Eu trimit soldatul la baterie... Sau... mai bine mă duc eu, că tot degeaba stau aici, de vreme ce bateria îi scoasă din luptă...

Dar telefonul a sunat, ca un bondar nervos.

– Aici Mardan, măgarilor ! Am murit voluntar în rate și acum înviez în bloc !

Și în aceeași clipă patru tunuri au plesnit, patru obuze au șuierat, patru trăsnete au căzut și au ieșit din tranșeele nemților.

Și tranșeele lor erau pline de soldați. Toți ieșiseră la creneluri să vază isprava artileriei lor.

Urlete nesfîrșite, vaiere, țipete de ordine. Altă salvă, și alta, și alta.

La telefon, căpitanul, după vechiul obicei, imitînd bufnetul tunului, fișîitul obuzului și explozia, striga :

– Buunnn ssssii... apro-bbbattt !

Nemaiînțelegînd nimic, nemții au schimbat ținta. Și iată-mă vîrît în buza tunarilor. O jumătate de ceas m-au înnebunit în vreme ce Mardan își plătea polița, bătînd infanteria lor.

La un moment dat s-a plictisit.

– Mă Brătășene, spune-le să înceteze ei întîi, că eu is politicos. Sînt în țara noastră, așa că aștept să facă ei gestul... altfel nu tac două luni.

Toate rugămințile noastre erau zadarnice. Politețea lui desăvîrșită nu-i îngăduia să se scoale „de la masă", cum zicea, înaintea „musafirilor".

Brătășanu era în al noulea cer :

– Dom'le căpitan, eu sînt cam răgușit, și regimentul ăsta de nemți e Landwehr – de ăia bătrînii – cam surzi... Eu zic să le scrii dumneata asta, cu obuze pe tranșee – ca să fie clar...

Nu știu ce minune s-a întîmplat, dar după o vreme nemții au tăcut. Mardan a vestit și el :

– Acu să le zic și eu la revedere... și a tras o salvă.

...și mersi ! ...și iar a mai tras o salvă.

Apoi a terminat și el.

O liniște mare s-a întins peste pădure. Ca dislocați din toate încheieturile ființei noastre, ședeam noi, fără vlagă, rezemați de taluzurile tranșeelor. Ici-colo, cîte o crenguță ruptă scăpăta jos, ca un rest din durerea trecută. Mi-am inspectat leneș sectorul și m-am oprit în partea mai ferită de pădure. Un grup de oameni ședea la cișlă.

Gălan era mai trist ca toți. Se urcase pe taluz și-și proptise umărul într-un copac.

– Ce-i, Gălane ?

Mi-a întins o schijă caldă de obuz : .

– Am prins-o adineauri. Îi făceam semn să vie la mine, și n-a vrut. M-am supărat și am apucat-o de coadă !

Oamenii au rîs încetinel. Gîlcă a îndrăznit :

– Mare ispravă ! Cu mîna, e ușoară treabă ! S-o prinzi cu falca, așa cum am prins-o eu ! Dar deh ! 'mnealui e don' sergent ! Tot cu palma... I-a fost rușine să întindă gura după ea !...

Oamenii au rîs și n-au prea rîs. Gălan s-a uitat blînd.

– De, mă frate Gîlcă. De patru ani de cînd bat pustiile, n-am avut noroc să prind nimic... Și, zău, că mi s-a acrit. Nu vezi tu mamă, nu vezi tată... nu vezi frate... Uneori mai că aș fi bucuros... Ce să mai vorbim ? Și-a rămas cu ochii în gol.

– O să vie și asta, Gălane...

– M-a prins urîtu, don' olev. Stăăăm pe loc, de ne macină cuscrii creierii din cap.

– Deh ! mă Gălane, ce vrei să facem ?

– S-o pornim... încolo, ori încolo – și a arătat spre nemți și înapoi – dar s-o pornim odată... Șanțul aista a început să duhnească a țintirim...

Nu-l auzisem niciodată vorbind așa. Era ostaș bun și curajos. Depresiunea din el nu era numai în el. Curgea ca un firișor de apă prin toate tranșeele. Ce să-i răspund? Vorbe? Patriotism dezumflat? Am rămas cu obrajii în palmă, cu gîndurile și ochii duși, întocmai ca dînsul.

Pe o crenguță de lăstăriș, o vrabie s-a așezat cu zgomot. Toți ochii s-au întors spre ea. Fugise cît a fost urgie, și s-a întors o dată cu liniștea — cu pacea.

În clipa aceea un singur fir de aur s-a depănat în toate mințile. Toți ochii au zîmbit: o viață micuță și liberă se clătina în frunze verzi.

Ce gînd drăcesc mi-a pus pușca în mînă, nu știu. De unde în mine dorința asta stupidă să împușc o vrabie, cu armă de război? Gălan a făcut ochii mari. Ocheam încet.

— Nu trage, dom' elev! Ce ne-a făcut ea, săraca?

O clipă, mi-a tremurat mîna, în apa caldă a glasului care mă ruga. Nu înțelegeam însă ce spune. M-am îndîrjit.

— Huș! ... Vrabia a zburat, speriată de Gălan. Și sergentul s-a uitat la mine cu ochi care mi-au tăiat supărarea. Îmi imputa și mă ruga să-l iert: „Am scăpat un suflet, săracul!"

M-a învins. Am lăsat pușca pe crenel. Dar după cîteva minute, vrăbiuța s-a întors pe crenguța ei. Fără să vadă Gălan, am ochit și am tras. A căzut, ruptă în două.

Gălan s-a dus, a luat-o în mînă și a dat din cap, oftînd:

— Oof, doamne! Unde e să crape pămîntul, apoi se crapă... Degeaba vrei să fugi, degeaba te alungă altul...

După înnoptat, sergentul Iancu trebuia să treacă prin rețele, să așeze ascultătorii. Un telefon, de la batalion, mi-l cerea însă, pe un ceas, la distribuția de alimente.

— Atunci, pui posturile cînd te-ntorci!

Gălan, de lîngă mine, zise:

— Mă duc eu, dom' elev. Tot n-am ce face!

— Unde să te duci?

– Dincolo de rețele !

– E rîndul lui Iancu, lasă-l să se ducă el.

– Se întîrzie și nu-i bine ! Ce mare lucru ?

Și s-a dus.

Peste o oră, mi l-au întors împușcat în piept. Un glonț intrat prin spate și ieșit pe sub sînul sting. Doi centimetri mai sus, ar fi atins inima. Și, era glonț de la noi.

Plîngea de durere și spaimă. Clăbucii de sînge se amestecau cu lacrimi.

Îmi venea să urlu de amărăciune. Îl țineam pe brațe, în vreme ce îl bandaja brancardierul. Hemoragia era teribilă. Zadarnic îl rugam să tacă, zadarnic îi spuneam că-și face mai rău zbuciumîndu-se.

Cînd i-a înfipt tifoanele muiate în iod, a început să geamă cu tot glasul :

– Mamă... mamă... Și n-am să te mai văd...

Sîngele a izbucnit furios. Îl vedeam murind din vina lui. Mila s-a schimbat într-o furie de nebun.

I-am strigat :

– Dacă mai spui o vorbă, îți cîrpesc cîteva palme de te năucesc !

Urlasem de-a buit pădurea.

L-am văzut căscînd ochii mari. Ochi mari de vită bătută. S-a uitat lung la fața mea de ceară și n-a mai zis nimic...

Numai pleoapele clipeau, gonind, spre capul ochilor, lacrămi mari și neînțelegătoare.

Hemoragia s-a potolit.

Cînd l-au suit pe brancardă, mi-a făcut semn. M-am apropiat. Abia suflînd, mi-a șoptit :

– Nu s-a auzit de la nemți... E departe...

Și-a rămas cu ochii la mine, pînă ce-a cotit brancarda după tranșeu...

. . . . . .

Mă, Gălane, mă, flăcăul meu voinic și bun, azi ești om cu stare și cu rost în satul tău, nu-i așa ? Înțelegi tu și astăzi țipătul meu, tot așa cum l-ai înțeles atunci ?

Acum dau pe față conspirația făcută de ofițeri, să apere pe colonel de moarte și pe noi de colonel.

Colonelul era om gospodar. Postul lui de comandă, pitit tocmai în fundul văii, s-a înconjurat cu o grădinuță curată, împărțită de brazde verzi, în straturi înflorate. La mijloc, un chioșculeț de lemn de mesteacăn desăvîrșea patriarhalitatea unei așezări înstrăinate cu totul de asprimea militariei noastre.

Dar, într-o zi, un obiectiv fotografic, cocoțat într-un avion nemțesc a avut indiscreția penibilă să înregistreze această întocmire lumească și să n-o socoată o urmă din trecut. Dovadă că, nu mult după asta, o sumă de proiectile au pornit din fundurile văilor stăpînite de nemți și nu s-au oprit nici la noi, nici n-au urcat pînă în Dealul Mare, ci s-au mulțumit cu o jumătate de drum. Adică au avut necuviința să necinstească, cu fum și schije, frumusețea durată cu osîrdia batalionului de rezervă.

Va fi fost panică ori nu, n-am de unde ști. Dar maiorul meu a primit un telefon grabnic, pe care tot grabnic mi l-a retransmis. Mă privea personal :

– Ascultă, țușcă. Mi-a telefonat Wilhelm al doilea numărul doi, așa : „Ăla care făcea groapa aia, cînd noi amîndoi... ți-aduci aminte. Așa ! Să-i dai ordin să poftească aici să facă un adăpost de artilerie – dacă se pricepe. Să-l văd și eu ce se pricepe..." Așa că, du-te la Berlinul din fundul văii și fă-i groapă, săracul ! Și ascultă, tu ai memorie bună ?

– Am !

– Bun. Atunci să-i faci un frontispiciu și să-i sapi acolo versurile astea... Stai să le fabric, că eu le ou îndată :

„Fie groapa cît de rea,
Tot mai bine-n groapa mea !"

Peste două zile adăpostul era gata. Colonelul venea, se uita, strîmba din nas :

– Să vedem...

Cînd l-am anunțat că e gata, nu i-a plăcut nimic. Bîrnele erau prea subțiri, locul prea mic, scările proaste și insuficient de adînc.

Peste alte două zile, o ploaie torențială a adus în el un șuvoi de apă și l-a făcut putină. Cînd a încetat ploaia de sus, au început nemții alta. Ceva mai dură și localizată precis, la postul de comandă.

Atunci însă defectele adăpostului au fost uitate. S-a trecut cu vederea chiar și apa din el. Vorba maiorului – care schimbase versurile de circumstanță :

„Vie apă cît o vrea,
Tot mai bine-n groapa mea !"

Dar întîmplările astea au avut un efect ciudat. Colonelul a început să viziteze frontul tot mai des. Aspru cum era de felul lui, nu găsea nimic bun și nimic organizat. Mica lui teroare zdruncina și picătura de tihnă ce ne-o mai dăruia frontul, din cînd în cînd.

Căci – lucru lesne de înțeles – nu venea pe front decît atunci cînd era liniște și bună pace.

După cîteva săptămîni de vizite, ofițerii erau înnegriți. Singurul care jubila era Dobias. În sectorul lui, colonelul nu călcase niciodată...

– Ai noroc ! a oftat Mina Filip...

– Norocul și-l face omul cu mîna, a replicat scurt Dobias și a rîs. Proștilor, eu am găsit soluția : dau reprezentație !

Invenția lui Dobias putea să fie salvatoare. Rareori un om a fost ascultat cu o mai adîncă dorință de învățătură.

– E simplu ca oul ăluia cu America. Doi poli sergentului telefonist de la regiment. El telefonează : „Don' colonel o pornit pe front". Bun. Expediez un soldat să-şi facă de lucru unde se despart cărările la batalioane. Vede că a apucat la alte batalioane ? Nu mă interesează. A apucat spre noi ? Telefon : „Vine la batalionul nostru". Bun. Scot zece oameni la creneie, cu granate, şi aştept. Colonelul trece pe la batalion şi apucă unde vrea. Se duce la alte companii ? Nu mă interesează. Vine la mine ? Doi poli sergentului telefonist de la batalion, şi i-am deschis gura. Telefon : „Vine la dumneavoastră". Eu gata sint. Dau ordin : „Zece granate zvîrlite pe rînd şi zece puşti. Foc repede." Nemţii, proşti, se sperie, habar n-au ce-i, dar încep să tragă şi ei. Ba, citeodată, pun şi o mitralieră. Şi cum poziţia lor e mai sus ca noi, gloanţele de la dînşii vin exact pe versantul văii pe unde vine colonelul... Şi colonelul o ia frumuşel înapoi... Asta-i !

Eu nu cred că Edison, cînd a inventat lampa cu cărbune, a primit felicitări aşa de călduroase ca Dobias în ziua aceea.

Dar de a doua zi colonelul n-a mai putut să urce pe front.

Cîtăva vreme, nici nu s-a mirat, nici nu şi-a pus vreo întrebare. Ba începuse să fie mîndru că şi pe frontul nostru e o activitate mai intensă.

Numai maiorul, vulpoi blond, a mirosit ceva. Imediat a trimis la toate companiile un avertisment, scris de mîna lui :

„Cucule cu pană sură,
Fii măgar, dar cu măsură..."

Şi cum frontul întreg începuse să fie mai neliniştit şi mai iritat de fel de fel de veşti şi hărţuieli, care trădau un intens spionaj nemţesc, toate lucrurile au căpătat explicaţie logică :

– Trebuie că este spioni, dom'le ! Prea se ştie precis fitece mişcare !...

Unde se vede că sînt gata să prind un spion, dar n-o nimeresc.

Îmi place să-mi petrec veacul în tranşeu. E răcoare şi pămîntul miroase plăcut în umbra asta dulce de primăvară proaspătă. Soldaţii, luminaţi şi ei de binele vremii, au prins grai şi doruri. Povestesc fel de fel de întîmplări şi scorniri. Mi-i drag să-i ascult. E fraged ceea ce spun şi e simplu. E odihnitor şi tonul, şi cuvîntul. Mă îmbăiez, cu voluptate nespusă, în apa asta rustică, de care mă rupseseră anii mei de şcoală şi de viaţă orăşenească. Aş zice că mă reclădesc pe vechile mele temelii şi string mîna, peste o generaţie, înţeleptului moş Gheorghe din Dodeşti, bunicul cu barba albă, cu căciulă mitoasă, cu cizme largi şi grele şi cu privire de oţel în singurul lui ochi, pitit sub sprînceană aspră şi stufoasă.

Mi-i bine. Asta-i tot – şi e nesfîrşit de mult.

Mă simt ca o plantă proaspătă, care se hrăneşte lacomă şi creşte cu rîvnă, din belşugul cald al pămîntului.

În urma mea, amintirile aproape că s-au prăfuit. Nici nu-mi mai par ale mele. Sînt lucruri din viaţa altcuiva. Da, e drept, mi le-a spus şi am suferit de drama lor, dar nicăieri nu-i o zgîncă, să mi le ţie treze.

Mă ridic înalt şi drept, într-o curăţie şi o simplitate primară, pentru ceva mai sus decît a fost calea dinapoi. Moarte să fie ? Sînt resemnat. Viaţă să fie ? Sînt gata.

Ochiul e limpede. Vede în afară clar, pînă hăt, pe vîrful Răchitaşului, unde şi-au ridicat nemţii observator de artilerie. Dar înlăuntru vede şi mai limpede, şi mai

21. Velerim şi Veler doamne.

departe. La dreapta drumul curat pînă la cruce. La stînga : luptă, senin, și o voință neînfrîntă de izbîndă, dar nu înnebunită de visuri bolnave, ci în chibzuința unei drepte umilinți creștinești, unde se cere, înainte de orice, să-ți măsori și să-ți știi fără amăgire locul pe care îl ocupi în spațiu.

Mă gîndesc – și rid cînd mă gîndesc – la micul și ridiculul donchișotism, cu care afirmam tatei că din război ori nu mă mai întorc, ori mă întorc maior.

Avea dreptate bătrînul : am să mă întorc locotenent – dacă mă întorc.

S-au dus veleitățile, ca fumul. Acelea nasc și înnebunesc oamenii, în hărțuiala stupidă dintre ziduri dușmănoase, unde fiecăruia i se pare că doi oameni nu pot trăi unul lîngă altul pentru că nu încap sub soare laolaltă.

Dar aici e atîta spațiu... Nimeni nu strică viața celuilalt. Ba dimpotrivă. Ce caldă înțelegere a adus între noi, strînși așa, cum sîntem, din toate meleagurile și din toate lumile, traiul acesta, sub cer deschis și sub primejdia deschisă și uniformă.

Bizuindu-ne unul pe altul – căci trebuie să ne bizuim – n-avem vreme să ne mai vedem cusururile. Iată izbînda unui nou creștinism. În el nu mai are nimeni sensul îngust al meseriei lui – ce meserie ar mai fi de căutat acum ? – ci sensul lui larg de om ridicat „deasupra burții pline", cum spune Satin, din *Azilul de noapte*. Căci tăria și înălțimea omului de aici încep.

Și peste ani mulți, încolo, prietenia asta va răscoli temeliile noastre, mai adînc decît orice altă răsturnare. Ne vom realiza atunci în devălmășie, cum ne-am pregătit acum să ne realizăm în parte. Marea faptă a războiului asta va fi. Și înseamnă mai mult decît locurile cucerite și decît vrăjmășiile satisfăcute...

. . . . . .

Am ajuns să-i spun toate gîndurile astea, de parcă l-aș fi cunoscut de un veac. Era un bătrînel alb și blajin. Răsărise în tranșeu, drept la punctul de legătură cu regi-

mentul din dreapta. Nici nu m-am prezentat măcar. M-a bătut pe obraz :

– Cum te cheamă, băiatul moşului ?

I-am spus. Dar nu ştiu ce blestemată sfială m-a oprit să-l întreb şi eu. Căci n-avea nici un grad – şi hainele ponosite de pe dînsul nu-mi dădeau voie să-i acord mai mult ca o căpitănie, ori o maiorie în rezervă.

La urma urmei, ce-mi păsa ? Era un om bun, mai bătrîn ca mine cu o viaţă întreagă, şi care totuşi simţea şi înţelegea la fel ca mine. Nici nu m-am întrebat a cui biruinţă e mai mare : a tinereţii mele, ori a bătrîneţii lui ?

M-a iscodit de oameni, de ofiţeri, de colonel. I-am răspuns fără înconjur.

Apoi, mi-a cerut informaţii despre tranşeu, despre postul înaintat, despre mortiere...

Am stat o clipă la îndoială.

– Dumneavoastră sînteţi din regimentul unsprezece ?

A dat din cap zîmbind, ca o aprobare firească, şi ca o mică mustrare faţă de neştiinţa mea.

Puţin umilit i-am spus după aceea tot ce voia să ştie. Mi-a mulţumit şi mi-a dat mîna :

– Apoi, la revedere, băiatul moşului !

– Vă întovărăşesc şi eu ! i-am spus grăbit.

– Nu, puiule, mă duc singur. Nu vreau nici să te deranjez, nici să mă deranjezi... Glasul îi era dulce, dar suna ca o poruncă.

Am rămas pe loc, pînă nu s-a mai văzut.

Nu aveam astîmpăr. Îmi dădusem drumul gurii prea uşor. Ca să-mi despovărez sufletul, am dat goana pînă la cel dintîi ofiţer din regimentul unsprezece. Nu ştia nimic, nu văzuse pe nimeni, iar în regimentul lor nu era nici un ofiţer cu semnalmentele bătrînului.

– Ia vezi să nu fie un spion. Mişună, ca furnicile, pe front. Goana după el.

Goana am dat, dar după dînsul am trimis un soldat să i se ţină de pulpană. Eu am dat un telefon alarmat maiorului.

Cu paşi dezbirnaţi, într-un minut, maiorul m-a ajuns. Am luat-o prin tranşeu pe urma bătrînului. La postul înaintat l-am găsit cerînd informaţii sentinelei.

Maiorul l-a bătut amical pe spate :

– Ce pofteşti matale, camarade ?...

Bătrînul s-a întors. Maiorul a înlemnit :

– Trăiţi, dom'le general ! Apoi s-a uitat la mine, cu o mutră... Doamne ! Şi repede mi-a şoptit la ureche :

„Of ! Săraca Romînie,
De ţi-ar sta-n putere ţie
Ai viri-o-n puşcărie,
Şi-ai ucide-o din prigoană,
Socotind-o că-i spioană..."

...Era generalul nostru de brigadă !...

Cînd bubaiul muge,
Dorobanțul fuge,
Numai Spaimă-rece
Calculă și trece...

La punctul de legătură dintre sectorul meu cel nou și regimentul din dreapta, fac cunoștința cu locotenentul Florea Dimitriu. Un bărbat tînăr, plin de vlagă, de cumințenie și de acel fluid misterios care îți mărturisește un suflet cald și frățesc.

Nu glumește nici cu viața, nici cu războiul. E dîrz în amîndouă. Și nu din datoria silnică. Dintr-o conștiință fermă și clară, bărbătoasă și aspră, ca vremurile noastre.

E un dușman al „eroismului".

– Eroismul contrazice instinctul de conservare. E o alienare. Și eroismul e primejdios ca orice scăpătare de sub control. Se deservește și deservește: distruge oameni inutil și face surprize în operații. Războiul e o vînătoare. Cine pune nervi sperie „vînatul" și se primejduiește. Numai o socoteală rece și o frică bine dozată poate să dea roade bune. Sudoare multă – sînge puțin; sudoare puțină – sînge mult. Adevărata victorie nu constă în distrugerea inamicului, ci în conservarea ta perfectă... Cele cinci minute de rezistență în plus de care vorbea Togo al japonezilor.

Cu o companie dresată, doi ani de zile, în principiile lui, vecinul meu de sector izbutise să aibă cel mai mic număr de pierderi din toată divizia. Și cu toate astea, nimeni nu făcea recunoașteri și incursiuni mai primejdioase ca dînsul.

Avea nervi de fier. Aşteptase un atac nemţesc, pînă la cincizeci de metri. Atunci abia au ţîşnit, în arc, cele trei sute de granate şi e greu de spus, dacă din două valuri de nemţi s-au putut întoarce înapoi, teferi, douăzeci de oameni.

Trecut cu sectorul la Încărcătoarea, a început să sape un tunel spre nemţi, ca să-i zvîrle în aer. Nu l-au înţeles mărimile, şi neînţelegerea asta a costat mai tîrziu cîteva sute de vieţi.

Distanţa de nemţi îl supăra. Prin bolţi subţiri, lucrate în linişte, la un metru sub pămînt, îşi împingea frontul pînă în sîrma nemţească. Acolo, găurile de cîrtiţă se legau, tăinuit, între ele. După asta, într-o singură noapte, se dărîma pojghiţa de deasupra.

Dimineaţa, nemţii vedeau, cu groază, un tranşeu întreg, la o palmă de dînşii. Bineînţeles, dacă mai apucau să-l vadă. Căci Dimitriu avea şi obiceiul să strîngă în companie pe cei mai straşnici aruncători de granate.

Pentru isprăvile acestea, făcute cu calcul şi hotărîre, i se zicea „Spaimă-rece".

Căci era spaimă nu numai pentru nemţi. Vecinii lui de sector tremurau cît şi nemţii, la năzdrăvăniile astea, încheiate totdeauna cu trăsnete de mortiere, cu zile întregi de luptă încruntată şi cu o nouă serie de cruci albe, lîngă cele vechi.

Firește, Spaimă-rece avea grijă de ostaşii lui. Acolo mortierele băteau zadarnic, iar granatele lunecau, stupide, peste adăposturi. Dar în dreapta şi stînga sectorului său, era seceriş în toi.

Odată, la un pahar de vin, i-am întors teoria eroismului.

– Tu, cu toată compania la un loc, eşti o singură fiinţă. Şi dacă vezi lucrul mai de aproape, faceţi laolaltă unul din eroii aceia pe care îi deteşti şi care deservesc. Ca o dovadă, sînt cei morţi pe lîngă sectorul tău. A stat o clipă la îndoială.

– Se poate. Mă gîndeam şi eu uneori. Dar asta e iluzia pe care o dă raportul dintre mine şi ceilalţi. Între

demența eroului și cuminție e același raport ca între calculul rece, amănunțit, precis și lasă-mă-să-te-las-ul celorlalți.

– Admit. Dar cînd vezi cît deservești, de ce nu pui frîu ?

A strîns ochii și umerii, ca într-o crispare deznădăjduită.

– Nu pooot ! Eu sînt de meserie inginer mecanic. De mic copil am fost atras de fascinația rotițelor cu zimți, care se învîrtesc uluitor de repede, fără să scape una din alta și fără să se vateme. Nu te gîndi la rotițele ceasornicului. Acolo, e un ticăit lent. Totul se face mai ușor de controlat, mai ușor de înțeles. Gîndește-te la viteza unei locomotive care trece urlînd de clatină pămîntul, ori la motorul sinistru al unui automobil de curse ori de avion.

Calculul cel mai perfect cere punerea în practică, să-l confirme. Și frumusețea – poezia dacă vrei – nu e în plan, ci în realizarea, în funcționarea desăvîrșită a planului realizat.

Eu, în război, sînt un ofițer-inginer mecanic. De aceea, cred că mi s-a zis bine Spaimă-rece.

Desfășurarea unei incursiuni sau săparea unei tranșei, o calculez ca pe o mașină perfectă. Uite planurile toate, schițate metru cu metru.

Soldatul meu știe dinainte copacul unde se oprește, locul precis unde își face masca și timpul exact cît stă acolo.

Vezi aici fiecare traseu de drum, cu numele fiecărui soldat. Dincoace, e planul galeriilor. Uite cum am ajuns, uite cum i-am legat.

De n-ar fi ai noștri fără curaj, știi ce-aș face ? Aș săpa tranșeu dincolo de tranșeul nemților, ca să-i atac prin spate.

Și, cred că am s-o fac, pe propriе răspundere. Mi se pare stupid de ușor și nu pricep să nu-mi pun în aplicare un plan cu o reușită tot așa de sigură, ca și cele

de pînă acum. Ar fi, de altfel, o inovație în războiul ăsta !

Dar dincolo de aceste planuri, care însemnau tot atîtea supărări pentru superiorii lui, Florea, cînd nu făcea invenții, aplica sisteme vechi la războiul nou.

Fabricase, cu soldații, vreo cinci-șase catapulte mici, cu care zvîrlea granate pînă la două sute de metri. Fabrica un fel de arcuri pentru zvîrlit rachete. Iar la un moment dat, necăjit pe rețeaua ghimpată a nemților, a fabricat, cu prăjini lungi, niște foarfeci, cu care tăia sîrmele, ziua-n amiaza mare. Era acolo un sistem ingenios de pîrghii și sfori, care-i îngăduiau să opereze din fundul tranșeului.

•

Nemții, furioși că focul puștii ajunsese ridicul de neputincios, au fabricat alte prăjini să i le rupă. Și în războiul artileriei grele, al tancurilor, al avioanelor și al gazelor, cota 711 a văzut bătaie crîncenă cu prăjinile, peste firele de sîrmă ghimpată.

Efectul foarfecii-prăjină era însă mic. Îl micșorau și prăjinile înnebunite ale nemților. Atunci Florea a găsit altceva mai bun : cabluri lungi și multe, cu greutăți la cap, zvîrlite peste sîrmele nemților, încolăcite în ele, și trase cu macaraua.

Nemții n-au înțeles adevăratul scop decît în clipa cînd au văzut cablurile întinzîndu-se, o dată pe tot sectorul, iar parii lor cu rețele cu tot, ieșind din pămînt, culcîndu-se jos și pornind-o spre tranșeea românească.

Ceasul acela cred și eu că a fost la ei un ceas de spaimă rece.

Soldații îl divinizau. Pe front, unde era o imposibilitate de garantat ceasul de odihnă, Spaimă-rece izbutise să reglementeze și viața lui, și a celorlalți : zece ore de lucru și paisprezece de odihnă. Dar lucrul era lucru și odihna-odihnă. Mergea așa de departe cu respectul acesta încît, la un atac al nemților, n-a admis la creneluri ostașii care erau în oră de odihnă.

Cît privește hrana lor, era singurul din divizie care izbutea să dea două feluri de mîncare și la prînz, și seara. Avea, cum zicea el, parafrazînd „curățitorii de tranșee" din armata franțuzească, „curățitori de ogrăzi", care-i procurau porci, oi și miei, după timp și împrejurări. De la el am învățat – și mi-a prins bine mai tîrziu – că un porc mistreț e „o chestie de apreciere"...

În asemenea împrejurări, autoritatea se clădea de la sine. Nu dădea o palmă unui om, nu striga la nimeni, nu se supăra pe nimeni. Soldații erau : frate Vasile, frate Gheorghe, frate Neculai. Numai ordonanța era : frate Vax, telefonistul : frate P.T.T. și furierul : frate S.S.R. [1].

Nemții în schimb erau : domnii.

– Ce fac domnii ? Ce părere au domnii ? S-au supărat domnii !

Cînd îl lăsau în pace să lucreze la vreunul din planurile lui infernale, spunea cu toată inima și toată seriozitatea :

– Păcat că *domnii* se încăpățînează să stea *vis-à-vis*. De-ar veni aici, ar fi niște rumîni foarte cumsecade.

Din două în două zile, dădea cîte un ceai la „tinichele". Tinichelele eram noi : ofițerii și elevii. Aluzie la bucățelele de tablă, scoase din cutii de conserve, ori din încărcătoarele „Steyer" și care ne serveau de grade.

Atunci era o gazdă afabilă și atentă, ca o femeie burgheză. Bordeiul lui era podoabă de curățenie și gospodărie. Făcea singur ceaiul ori cafeaua și gonea, cît colo, pe fratele Vax.

– Asta-i treabă subțire, frate Vax. Ca să te primesc la ea, ar trebui să te avansez la gradul de frate Cremă... Dar asta-i greu pentru stimata scăfîrlie a domniei-tale !...

Nu juca cărți și nu fuma. După ce ne dădea ceaiuri, se așeza în fundul pătucului curat și desena în legea lui, ferit de ochii noștri. A trebuit să ne împrietenim

[1] Societatea scriitorilor romîni

mult ca să-mi arate o dată, în mare taină, „hîrtia stricată" de el. Case, peisagii, capete de femeie...

– Amintiri... Vezi tu, ţîncule, Ewers spunea într-o nuvelă că într-o insulă din Pacific a aflat oameni cu o memorie fantastică. În mijlocul lor şi memoria lui a început să se lumineze. A descoperit că ascuţimea asta, a amintirii, era datorită alimentaţiei : un anume soi de peşte, bogat în fosfor şi uşor de prins. Pentru mine, frontul, pădurea, moartea – ştie dracu ce ? – sînt ca peştele cu fosfor al lui Ewers. S-au luminat în mine atîtea mii de lucruri care se prăfuiseră, că vreau să profit şi să le însemn. Dacă aş desena ca tine, aş fi fericit. Dar, prost, aşa cum le fac, sînt totuşi ca un fel de fişe ale vieţii mele... Cine ştie de nu mi-or trebui vreodată – la bătrineţe... Stai cu nevasta la sobă, să-ţi încălzeşti reumatismele şi să-ţi aduci aminte...

N-a răspuns. Şi-a aruncat ochii pe pereţi şi a zîmbit. Erau acolo, prinse în cuişoare, peste douăzeci de fotografii : nevasta lui. Un căpşor blond, cu ochii mari, veseli şi nas de copil cîrn. În mutrica aceea nevinovată, doar gura însemna o dîră de femeie.

O adora. Niciodată nu vorbea de dînsa direct. Dar din toate pildele lui, din felul în care nu suferea să se glumească asupra căsniciei şi a femeilor, înţelegeai uşor ce gravă, adîncă şi fundamentală dragoste dospea în inima acestui calculat Spaimă-rece. Era ca o uriaşă răzbufnire de viaţă, de sub pojghiţa de oţel a socotelilor lui contimetrate...

Înţelegeam toţi acelaşi lucru şi îl simţeam crescut în ochii noştri.

De altfel, avea tot dreptul s-o iubească aşa cum o iubea. De acolo, din orăşelul ei de pe malul Bistriţei, îi trimitea regulat scrisori imense, scrise mărunţel, şi pachete doldora de bunătăţi.

– Două minute, te rog, să citesc scrisoarea asta şi...

Şi cele două minute se făceau o jumătate de ceas, în cel mai nefericit caz. Nefericit pentru dînsul, bineînţeles.

Asta era jurnalul lui, jurnalul vieții lui. „Viața mea de sub gît", spunea în glumă. Dar ochii lui nu glumeau. Tot adîncul îi era prins în dragostea asta, exasperată de o prelungită despărțire.

Se bătea uneori, brutal peste piept :

– Blestemata asta de fleică nu vrea să știe nimic de calculele mele. Cînd fac un calcul nu pot suferi tic-tac de ceas – mi-aduce aminte că trece vremea... Iar „dumneaei" mi-aduce mereu aminte că trece viața...

Însă destăinuirile lui se opreau aici. Trebuia să lipești mii de bucățele ca să poți întregi o clipă. Dar și atît de puțin, încă era de ajuns ca să te amețească frumusețea unei căsnicii așa de depline : trup și suflet, trecute peste timpi și peste întîmplări.

Cum era să nu primim cu entuziasm vestea că, în sfîrșit, a căpătat un concediu de două săptămîni ? Era ca un copil. Și-a sărutat toți soldații, el, inginerul rece și calculat – și a plecat devale, sărind așa de ușor, de-ți era o surpriză neplăcută că nu-i vezi aripi.

Care din noi, în lipsa lui, n-a privit îndelung, în voie, și în tristețe ușor colorată de invidie, fotografiile care-i zîmbeau în urmă ? Și care din noi nu s-a înfiorat construind ceasurile de revedere, după dragostea și dorul lor, încordat în cei doi ani ai despărțirii ?...

. . . . . .

Cînd s-a ivit Florea în pragul bordeiului, ni s-a oprit inima pe loc. Lipsise numai trei zile : timpul să ajungă și să se întoarcă imediat. Cărțile ne-au căzut din mîini moarte. Ochii ne-au înghețat pe fața lui. Ne-a dat mîna la toți, și-a lăsat mantaua, a clipit din ochi, să se desprindă cu umbra, apoi, încet, fioros și liniștit a strîns toate fotografiile de pe pereți.

Ce putere nebunească a fost în degetele lui de-a sfîșiat, ca pe o singură foiță, maldărul acela de cartoane ?

Bucăți, le-a scăpat din mînă. S-a așezat pe pat, la locul lui, și a murmurat :

– Care-mi dă o țigară ?...

A luat, la întîmplare, una din cele șapte care i s-au întins.

– Și un foc...

Dar în para chibritului i-am văzut ochii străini. Mîna îi tremura. Și în clipa aceea a tremurat și mai tare mîna în care ținea chibritul.

. . . . . .

De atunci, Spaimă-rece a fost un ofițer ca oricare altul. Stăpîn pe știința tuturor rotițelor, din mașinăriile complicate – el n-a mai putut să îndrepte, niciodată, rotița vinovată a vieții lui...

Între crucile albe ale cimitirului improvizat de pe coasta bordeiului, s-ar mai fi cuvenit una. Dar pe aceea n-a avut nimeni curaj s-o pună. Îngropa mai mult decît un om : îngropa pe Dumnezeu din om...

Capitol fără titlu, căci cimitirul n-are cruci.

Într-un locușor clădit sub umbrare falnice de ulm, preotul regimentului a slujit batalionului nostru. Mă răcorește, ca o mireasmă nouă, poezia aceasta, aproape uitată, din versetele Scripturii. Simt azi că aveam nevoie de ea. De ce, nu știu să-mi lămuresc. Dar parcă niciodată înflorarea bătrînă a vorbelor și doinirea tărăgănată a melodiilor noastre ortodoxe n-a sunat în mine mai adînc și mai adevărat. Da, acesta e cuvîntul : adevărat. Am simțit slujba, ca o pregătire pentru fiecare clipă. Și în pregătirea asta – de care viața dîrză a zilelor obișnuite nu vrea să ție seamă, fiindcă se bizuie pe tăria lor – am găsit reînviorată credința celor dintîi creștini. Mi-am lămurit atunci și pietatea bătrînilor, mi-am lămurit și pietatea înspăimîntată a copiilor, mi-am lămurit și pietatea prudentă a femeilor. Și m-a uimit gîndul că în acest amestec de copil, bătrîn și femeiesc, un străniu alchimist atotputernic a știut să îmbăieze și să dospească inima luptătorului cu moartea.

Iată că reduc la această formulă simplistă pe fiecare tovarăș și fiecare ostaș din jurul meu. Îi reduc la fel și îi recunosc pe toți. Căci din fiecare, viața de aici, ca o sită rară, a strecurat tocmai miezul acela care construiește și prelungește viața : tinerețea și dragostea. Mila și cruzimea sînt deopotrivă de exagerate : ca la copii, femei ori bătrîni.

Poftele sînt violente, opririle sînt încăpățînate, prieteniile au ceva bolnăvicios și instinctul de conservare e ciuntit, pesemne unde lipsește astăzi tocmai resortul tainic al bucuriei și al nevoilor trupești din echilibrul firesc al cîntarului uman.

Încerc să explic pe alții și, de fapt, mă explic pe mine. Uneori, rar, mi se pare, nu că mă reconstruiesc, ci că am pierdut legătura cu mine însumi.

Căci e în mine o carne tînără și zvăpăiată. Au fost în ea clocote lungi și grele de porniri. Unde mi s-au topit? Ce zeu misterios a secat izvorul firesc? Și cu ce scop? Iată, mă judec, dezbrăcat de mine însumi și nu mai pot afla, nicăieri, învăpăierile de altădată.

S-a lăsat un stăvilar, numai? S-a căldat o iezătură trecătoare? Ori e o răsturnare întreagă în rosturile vieții, pentru ca însăși carnea să sufere mai puțin?

Și iată-mă ajuns la singurul gînd care mă împacă.

Ascult slujba, cum se înșiruie domoală și tristă, iar gîndul meu nu mă mai rușinează. E poate întîia oară în viața mea cînd pot privi cu limpezime, în fum de tămîie și în verset de Biblie, rosturile adînci ale sîngelui omenesc.

De mult, din clipa cînd viața mi-a deschis ochii asupra lor, m-a copleșit o mare și turburată nedumerire: de ce tocmai creștinismul, astă credință a dragostei de oameni și a iubirii, credința care „a iertat mult celei care a iubit mult" păstrează încă, într-un colț, vrăjmășia păcatului originar? Și de ce numește „păcat" cea mai firească și mai neînfrîntă pornire și nevoie a vieții omenești?

Întrebarea asta s-a răsucit în mine, amară și grea, ani de-a rîndul, și se întorcea cu dușmănie, în toate ceasurile mele de reculegere. Mă urmărea din cuibul de taină a visului meu, pînă în colțul străinei, unde mă împingea și inima mea, și moștenirea din inima mea. Dar acolo, sîngeram într-o luptă crîncenă cu nedumerirea. Și însăși ispita întrebării îmbrăca haină de păcat.

Azi mă văd senin și îndoiala s-a dus. În meleagul zilelor mele, bucurat de o lumină nouă, pot plivi și răsădi în bunăvoia mea. Sînt împăcat cu mine, căci nu mă mai pot turbura. Amintirea zilei de ieri nu-mi dă teamă pentru ziua de mîini ; și icoana ei nu mai poate fi răsfrîngerea de oglindă a întîmplărilor din trecut. Cel mult, prevestirea lor. Dar o prevestire vagă și umbroasă, ca un vis fără contur.

O simt și o vreau. E ca o siguranță viitoare.

Iar siguranța asta îmi îngăduie astăzi să gîndesc orice, fiindcă prezentul, cu jertfa lui din mine, a dezbrăcat de păcat nu numai viața mea de azi, dar însuși păcatul zilelor viitoare.

În rîndul meu, la fel cu mine, îi judec pe toți.

Iată-i aici, roată, uniformi în fața lui Dumnezeu și a oamenilor. Răvășiți trupește de frig și foame, de boleșniți grele și de neodihnă, învestmîntați în petice aspre de haine murdare, nerași, încercănați și supți, ce le-a mai rămas să îndure, ca să-i pun alături mucenicilor ? ! Și care păcat va mai fi pentru ei păcat, cînd viața le-o îngădui să-și reintoarcă un drept pierdut — dacă vor mai avea această viață și dacă le-o mai îngădui ?

În șapte ani de zile toate celulele trupului omenesc mor și sînt înlocuite cu altele noi. În șapte ani de zile ne vom ști „alții — cu desăvîrșire alții". Întorși la casele noastre vom găsi streini din care nu cunoaștem decît numele. Ce ne va mai lega de fâpturile acestea noi, cînd nici o celulă dinlăuntrul nostru nu cunoaște, nu simte și nu înțelege nici măcar o celulă din trupul lor. Rămîne sufletul ? Care suflet ? Eu văd că în mine au fost de ajuns două luni numai, să mi se altoiască un altul. Ce prăpăd va fi atunci în șapte ani ?

...Și mă uit cu milă fără de margini la un ofițeraș tînăr, așezat, cuminte ca o fetiță, în mijlocul ofițerilor de la mitralieră.

Nu-l cunosc. A venit proaspăt între noi, chiar azi de dimineață. E tînăr, frumușel și curat, ca o fată de pension ieșită întîia oară în lume. Are în ochi, în port și în gest ceva sfios și plin de cuviința pe care o dă sentimentul că în cea mai mică greșeală e simbure de catastrofă.

Hăinuțele lui sînt scoase din cutie, manșetele sînt albe și noi, cizmele sclipesc necuviincios de tare, iar la încheietura mîinii, ca o desăvîrșire fizică și morală, sclipește lănțugul de argint al unei brățări.

Ce se va alege din obrazul acesta roz-alb, peste cîteva luni? Cum or să lucească ochii lui de copil, cînd i-o secătui spaima?

Îl simți sărutat proaspăt de lacomă gură femeiască și te întrebi cum va fi în ziua cînd altă gură, mai lacomă încă, s-ar potrivi să-l aleagă.

Și mă cutremur în sulița de foc a unei imagini.

Din ziua cînd neamțul de la postul înaintat a tras nefericitul glonț, mă chinuie pînă la boală obsesia înfățișărilor postume. Îmi dau seama că e ridicol și totuși n-o pot împiedica. Mă uit la fiecare om și mi-l închipui mort. De fapt, e o revenire a unei obsesii vechi. De cînd eram copil, îmi plăcea, seara în pat, să-mi pun mîinile pe piept, să închid ochii, și *„să mă văd"* mort. Era o voluptate bolnăvicioasă, pe care trebuia să mi-o satisfac și cu mine, și cu alții. De cîte ori nu s-a trezit bunica cu mîinile puse pe piept, încetișor, de mine? Și de cîte ori n-am pîndit somnul mamei și al tatei, ca să-i surprind, o clipă măcar, în poziția „de mort"?

Numai că, atunci, era o gimnastică ușoară și uniformă. Acolo era poziția simplă a sicriului.

Aici însă, fantezia are tărîm larg, și ochiul meu deprins cu desenul se vrea divers și colorat la nesfîrșit.

. . . . . .

De ce oare mintea mea a fabricat acum imaginea asta groaznică? Ce are-a face bietul copil din fața mea, ce-și ascultă așa de cucernic liturghia, cu oroarea crispată

în praf și sfișiere de cărnuri pe care „o văd" ? Și ochii aceștia blînzi și buni, cum de-i pot socoti în stare să ajungă siniștrii globi sticloși, înghețați de moarte și de iadul spaimei, din tabloul de vis rău, pensulat în mine, ca de un gînd barbar ?

Și strîngerea mea de inimă se întreiește deodată.

Poți tu scăpa cu viață, frumosule ofițer, poate să fie mîncinoasă, cît o vrea, imaginea groaznică din mine, în ce privește trupul tău. Ea n-o să fie însă niciodată mîncinoasă dincolo de el.

Căci într-o zi, știu bine, sufletul tău de azi va fi, în inima ta, asemeni întocmai cu înspăimîntătoarea icoană în care te-am zugrăvit.

Unde-s doi puterea creşte...

Se vede că pregătim ofensiva. Asemeni ordinelor venite de la regiment, a intrat în noi ceva înfrigurat şi rău. Nu cruţăm nici o durere şi nici o istoveală. Pindim, cu o nelămurită înfiorare, agentul de legătură, cînd se furişează grăbit printre copaci, de poartă în săculeţ ordinele batalionului, şi-i ca o uşurare întîrzierea zilelor crunte. Căci, în adevăr, crunte se arată să fie, în străşnicia poruncilor de sus.

Croim mereu adăposturi zdravene, am primit căşti şi măşti de gaze, hărţi noi rectificate, iar avioanele urlă cînd mai sus, cînd mai jos, după curajul şi treburile lor tăinuite.

Zilele trecute, un ofiţer francez – aviator – şi-a plimbat silueta subţirică şi neagră pe tot lungul frontului, ca să controleze de jos aceea ce văzuse de sus. Sălta uşurel, ca o pisică, peste şanţuri şi arăta dinţi albi sub mustăcioara neagră, cînd îi fluiera amical la ureche un glonţ trimis de dincolo să-i salute venirea.

Sub seară, a plecat, făgăduindu-ne pe a doua zi o reprezentaţie excepţională. Dar nu s-a ţinut de cuvînt. În schimb nemţii au binevoit să greşească un vagon de bombe aeriene în nefericitul nostru spital de la Căiuţi. Ce va fi fost acolo, nu ştiu. Ştiu însă bine ce-a fost la noi după o săptămînă, cînd huiau văile toate de ropotul nebun al unui bombardament, întîmplat, Dumnezeu ştie unde, departe, spre munţi. Avioanele noastre întorceau

postului de comandă nemțesc, din Soveja, vizita cu praf de pușcă de la Căiuți. Jalea pe care au stîrnit-o, am aflat-o mai tîrziu. Atunci ne-am bucurat doar de falnica întoarcere a mașinilor ușurate, de linia lor perfectă și de tăcerea desăvîrșită a tunurilor antiaeriene.

Decît, mica biruință de la Soveja nu se repeta în fiecare zi. Fusese într-o simbătă și ne încheiase frumos săptămîna. Cea următoare avea să fie mai puțin veselă, fiindcă nemții, speriați, se vede, de numărul avioanelor, au adus cîteva escadrile proaspete și pornite pe harță...

De luni de dimineață, un avion, mai îndrăzneț ca toate, s-a plimbat peste toți copacii noștri, de parcă își făcuse drum din frunzele lor. Zadarnic țăcăneau mitralierele, zadarnic detunau puștile. Se plimba avionul, ca la el acasă. Ba, la un moment dat, băgînd de seamă o secție de mitraliere ieșită la lumină, s-a repezit în ea cu o bandă întreagă de cartușe luminoase și explozive.

Curînd, alte două avioane s-au furișat, jos de tot, peste tranșeele nemțești și au năvălit în noi.

Ce-or fi vrut e greu de știut. Ceea ce simțea însă oricare din noi era ca o mare batjocură. Cu atît mai mare, cu cît n-aveam nici o putință să ne răzbunăm. Pădurea, buna prietenă care ne ascundea de alte primejdii, apăra acum tot așa de prietenește mașinăriile uruitoare și jucăușe cu cruce neagră pe ele.

Deodată, de undeva, din văzduh, un punctișor negru s-a prăvălit țăcănind.

Ca fulgerul, avioanele nemțești au luat înălțime și, vreme de un ceas, am asistat la cel mai minunat și emoționant joc de moarte pe care l-am putut vedea în viață. Luptă inegală și sălbatecă între trei nemți și o sfîrlează românească.

Greu aș descrie ce învolburare aprigă era în ele toate. Mitralierele nu mai conteneau și goana cu răsturnări, cu înălțări, cu lunecări și căderi, era ca un joc de vrăbii neastîmpărate, cu pene de argint și suflet de oțel.

Lupta venea uneori jos de tot, peste copaci, iar alteori pierea, pilpiind, în slava cerului, fără altă biruință și altă înfringere, decît se alege dintr-o joacă de copii gălăgioși și zburdalnici.

Rominul dansa încolțit de cei trei dușmani, și lăsîndu-se în jos, ca o frunză bătută de vînt, își proptea mitraliera în coada unui neamț pînă îl izgonea. Urca apoi drept ca o săgeată și se răsturna pe altul.

Dar joaca asta n-a ținut mult. Cele trei avioane nemțești s-au strîns pumn, și au pornit spre romîn ca trei drumuri care se adună la o răscruce. Sub vijelia mitralierelor, romînul s-a clătinat și s-a prăvălit...

Abia atunci ne-am dat seama că se jucau acolo zaruri de vieți omenești. Inimile ni s-au strîns.

Cei trei nemți își purtau, în cerouri largi și elegante, fala izbînzii lor. Pe pămînt, scrîșneau dinți încleștați și poate, mai încolo, întins pe iarbă, sub fierăria ruptă, un suflet de-al nostru se stingea în prăbușirea cea de pe urmă.

Ca o materializare a amarului nostru, primul tun și-a trimis primul proiectil. Între cele trei avioane, un fumuleț rotund și alb s-a învoltat ca o floare. Apoi altul, și altele multe, repezi, grăbite, enervate.

În cîteva minute cerul era smălțat.

Dar lupta s-a apropiat de noi, peste noi. Priveliștea răcoritoare de sus a venit cu primejdia ei: paharele șrapnelelor au început să stropească pădurea.

Ne-am tras în gura bordeiului, mai la fereală. Pe ce. avioanele, nestingherite, se învîrteau pe loc. Deodată un proiectil explodează sub aripa unuia, și-l răstoarnă...

Am chiuit de mulțumire.

Și a chiuit mai tare ca mine Grigorcea, agentul de legătură, care avea un frate la bateria antiaeriană.

– Așa, Costache, stuche-l sub coadă!

Un hohot de rîs a plesnit sănătos de lîngă noi:

– Mai pune-i una și sub aripa cealaltă, să-l îndrepți!

Dar în aceeași clipă, un urlet de pahar a crescut de sus, a trăsnit în crengi. Grigorcea s-a făcut ghem la

rădăcina copacului, a zvîcnit o dată, de două ori, apoi s-a întins moale.

De sub casca sfărîmată şi vîrită în ţeastă, un fir de sînge s-a prelins încetişor.

Spre amiază batalionul ne-a trimis poşta. Între cele cinci scrisori, una era pentru Grigorcea.

Am învîrtit-o între degete... Îmi tremura mîna. Am întors-o :

„Află despre mine dragă toadere că mii dorinţa să te văd pînă noi închide ochii că am ajuns la mare slăbiciune şi ma păcătoşit boala şi bătrineţea şi aşa mii dorinţa să te mai văd că eu numai pe voi vă am şi toate le degeaba dacă nu vă văd şi iam scris şi lui costache şi să te rogi şi tu de domnu căpitan al tău săţi dea drumul să te abaţi o zi acasă şi lăi mulţumi şi tu cu ceva că aici am de toate şi degeaba am de toate dacă bucurie nam că nu-i vreme de bucurie dacă nu vă văd pe voi că acu numai năcaz pe lume şi la sufletul meu că aşai vremea.."

„*En France, chez nous...*"

Îl chema Chamard şi era locotenent proaspăt.

Bălan, cu o mustăcioară gălbuie, cu ochi mici, ca doi bolzi albaştri între gene albe şi cu figura oarecare, instructorul francez detaşat regimentului nostru a venit să modeleze, în civilizaţie străveche, barbaria organizaţiei noastre de bătălie.

Nu avea nici timp, nici drag de altă argumentare, pentru tot ce voia şi pretindea, decît : „*En France, chez nous...*"

În bună parte, avea dreptate. Era trimis să aplice la noi ceva ce învăţase, dădea roade bune şi era admis, în meleagurile lui. Ba, în scurtă vreme, ca să elimine, de la început, orice discuţie, pornea toată propunerea cu :

– *En France, chez nous, pour améliorer ça, on...* [1]

De fapt : „*En France, chez nous*" era pentru el ceea ce era pentru mine : „Noi, la şcoala militară..." Inutilitatea argumentărilor, faţă de neînţelegerea altora, ne dăduse laitmotive care ne înfrăţeau. Şi ne înfrăţeau, negreşit, înseşi principiile noilor metode de război. Eu le ştiam teoretic, iar el – pesemne – le învăţase din practică. Era logic să ne simpatizăm şi să ne căutăm. Dar cum eu nu puteam să las plutonul, cutreiera el sectoarele, pînă mă găsea într-un colţ de tranşeu. Şi lîngă mormănaşe de mucuri stinse, se încheia totdeauna cisla noastră prietenească, de ore lungi şi tihnite.

[1] – La noi, în Franţa, ca să îmbunătăţim asta, se... (fr.).

În ceasurile astea, am învățat să-l cunosc, începînd cu mutra lui anonimă și sfîrșind cu marele anonimat al sufletului.

Ați băgat de seamă că oamenii au, îndeobște, mutra specifică a preocupărilor sau meseriei lor. Uneori, însă, își adoptează o mutră *passe-partout*. Ți-i imposibil să-i descifrezi și le șade tot așa de bine, sau tot așa de rău, în orice haină s-ar îmbrăca. Sinteza lor s-ar găsi în acele imbecile acte civile, unde oficialitatea e convinsă că a rezolvat formula individului, constatînd că are: gura potrivită, nasul potrivit, fruntea potrivită, bărbia potrivită...

Acest „potrivit" pus în vîrful acoladei semnalmentelor era formula lui Chamard. Mai mult chiar.

Știindu-l franțuz, erai înclinat să-i găsești mutra galică. Dar bălana lui față putea să fie, tot așa de bine, mutră de neamț, de rus ori de bulgar. Chiar român putea să fie, judecînd după strașnica lui semănare cu Vasilache-Bouroș, caporalul din a patra de mitraliere.

Era rezervist. Trebuie să fi fost un biet om tare necăjit de viață, în zilele lui de pace. Vorba maiorului, limba românească i-a dezvăluit expresia lui adevărată:

„Frunză verde de mărar,
Am ajuns la vai și-amar!" (Chamard)

O lună de zile, poreclа îi rămăsese, și el însuși rîdea spunîndu-și: *lieutenant Vaille Chamard*, ceea ce îi dădea prilejul să glumească: *Qui Vaille Chamard?* Cred însă că nimeni nu i-a lămurit prea bine ce-i cu acel „vai" pe care și-l scria după ortografia – din toate punctele de vedere, convenabilă – a limbii lui. Eu unul nu l-am lămurit. Fericita confuzie i-a dat o mîndrie pe care o purta ca pe o decorație, alături de glorioasele palme ale medaliei lui militare.

În fond era un copil.

Neam de negustori, dintr-un sătuleț agățat pe-o rîpă a Vosgilor, el însuși negustoraș, fără prea multă carte,

nu cunoştea din gloria Franciei lui decît două-trei crimpeie de istorie banală, şi două-trei oraşele mai răsărite, prin care îl purtase războiul. Bacăul i se păruse, de aceea, un oraş mare şi frumos. Cît priveşte Iaşul, îl robise cu desăvîrşire, prin localurile „somptuoase" şi acele extraordinare *„les bodegas"*, care nu aveau seamăn decît cu cele din *„En France, chez nous, et surtout de Paris..."* [1]

– *C'est toujours l'esprit latin, mon vieux... La grande race...* [2]

Trăind pe două-trei idei simple, Chamard construia înlăuntrul lui o viaţă superioară nouă, printr-o Franţă fantastică, ciugulită din atlase, reparată cu pensulă de poveşti şi pusă în lumina caldă şi duioasă a unui patriotism singular, exasperat de nevoia înălţării personale.

Căci Franţa n-avea importanţă ca ţară aparte, ci ca loc de naştere a lui Chamard : certificat. De aceea nimic nu era imposibil acolo, nimic mai mare ca acolo, nimic mai perfect ca acolo. Mai exact, Dumnezeu vorbea franţuzeşte.

Aşa, am aflat că acel *„En France, chez nous"* nu era numai o logică nevoie profesională. Era reazimul întreg al vieţii lui.

Şi atunci, e uşor să mi-l închipui, astăzi, în prăvălioara lui din Vosgi, spunînd fiecărui client o poveste uimitoare, care începe neapărat cu : *„En Roumanie, près de la Mer Noire..."* [3]

Se înţelegea admirabil cu colonelul, fiindcă nici el nu pricepea româneşte, nici celălalt nu-i putea spune pe limba lui. Iar aghiotantul, om abil, traducea cum voia, şi ce voia. Îi împăca pe amîndoi. Căci – lucru sigur – metodele noi de luptă îl scoteau din fire pe colonel, iar Chamard – din principiu – detesta *„ces méthodes boches*

[1] „La noi, în Franţa, şi mai ales la Paris..." (fr.)
[2] – Tot spiritul latin, bătrîne... Marea gintă... (fr.)
[3] „În Romînia, aproape de Marea Neagră..." (fr.)

d'avant guerre, apportées ici par le vieux Charles premier" [1].

Pentru colonel, Chamard era : „Păpădie franțușcă", iar pentru Chamard, colonelul era : *„Le Kaiser-cadet"* [2], sau *„La deuxième édition"* [3], sau mai simplu : *„Le grand chameau"* [4].

Încolo, Chamard se împăca cu toată lumea. Împărțea țigări la toți soldații și-i bătea amical pe obraji.

– *Y a-t-il de nouveau* [5], Ghiță ? Căci auzise și el că un „Ghiță" e în orice ostaș romîn.

Numai cu Florea Dimitriu nu s-a împăcat de la început.

Inginerul mecanic, de cum a făcut cunoștința, i-a ținut acest mic *speech* în cea mai perfectă limbă franțuzească.

– Domnul meu, îmi pare rău că facem cunoștință. Iubesc adevărul și drumurile netede. Sînt silit, de aceea, să-ți spun lucruri neplăcute. În primul rînd nu am nevoie de instructor. În al doilea rînd, chiar de-aș avea, ar trebui să fie un geniu ; și dumneata ai să recunoști că n-ai nimic genial în dumneata, afară de mutra asta ștearsă, pe care geniile au cochetăria să o arboreze, ca să-și bată joc de lume.

Acest *speech*, spus fulgerător și tăios, l-a amuțit pe Chamard. Clipea din ochișorii lui albaștri și mici, sufiind nervos pe nări, ca un biet copil bătut degeaba. Îți făcea milă, și totuși era comic.

Noi, privitorii acestui box fără partener, și deci inutil, eram nefericiți de tot. Ne era silă și să cricnim. Florea era scos din fire și ochii lui, injectați deodată, arătau colți de ciine, care nu sufere nici băț, nici mîngîiere... De altfel, începuse să ne fie teamă de dînsul. De la

---

[1] „Metodele astea nemțești dinainte de război, aduse aici de bătrînul Carol I" (fr.).
[2] „Împăratul mai tînăr" (fr.).
[3] „Ediția a doua" (fr.).
[4] „Cămila cea mare" (fr.).
[5] – Este ceva nou (fr.).

nefericita întîmplare a concediului, avea suișuri și coborîșuri care nu prevesteau nimic bun. Zile întregi, cădea într-o nemișcare soră cu piatra. Alteori, ca acum, năvălea în oameni, fără pricină, și nu cruța nimic din deșteptăciunea lui, ca să lovească și să stîrnească umilinți. Ceea ce era mai dureros era că nu-și mai recunoștea nici o greșeală. Crescuse în el, ca făptură vie, tot cinismul inteligenții lui reci și distrugătoare. Crea distrugerea, iată. Și nu știu dacă se simțea bine, ori se simțea rău în calea chinuită a vieții lui de azi, dar îl mulțumea, ca o patimă nefericită.

În tăcerea care se lăsase grea, peste noi, și-a aprins o țigară, a mozolit-o în gură și ne-a privit pe rînd. Apoi a pufnit scurt, în rîs rău. A scuipat țigara întreagă din gură, ca și cînd ne-ar fi scuipat pe toți, de-a valma și a rînjit :

– Ce vă uitați așa la el ? Vi-i milă, nu ?

Vasiliu a îndrăznit :

– ...în orice caz...

– În orice caz, ce ? Nu trebuia să-i spun, nu ? Să gîndesc ceva, tot așa de precis și de drept ca o linie între două puncte, și să ocolesc ! Ei bine, eu nu pot. Am nenorocul că am învățat să trag linia dreaptă și am mîna precisă... Nu-i vina mea, dacă voi sînteți niște neputincioși și vă tremură mîinile, ca la babe. De altfel, discutăm degeaba. Sînteți niște lași, fiindcă, de fapt, toți gîndiți ca mine.

Am intervenit, cu toată teama că-i rup orice zăgaz :

– Dar nu ne strînge nimeni de gît să gîndim ca tine, Floreo...

A făcut un gest disprețuitor :

– Aaa... dacă nu vă strînge nimeni de gît... Din nenorocire, pe mine mă strînge. Și mă strînge teribil. Mă strînge, fiindcă are cine să mă strîngă. Am aici – și s-a plesnit cu palma peste frunte – am aici un domn care pune oamenii în cifre și-i calculează, ca într-un bilanț de bancă. În chestia asta, cine nu gîndește ca mine nu

gîndește de loc. Voi sînteți fericiți, fiindcă, pesemne, puteți să nu gîndiți. Eu nu pot și sînt silit să trag concluzii. Asta-i!

A ieșit apoi în gura bordeiului, s-a răzămat cu umărul de ușă și a rămas cu ochii, pe jumătate închiși, în golul pădurii.

Mai departe, încolo, ordonanța lui, făcută ghem la pămînt, în patru labe, sufla într-o fărîmă de foc, sub gamela agățată de crăcană. Îi erau ochii roșii de fum și obrajii aprinși de sforțare.

L-a strigat:

– Frate Vax, fă-te încoa.

Ordonanța a venit în goană. Gifiia.

– Ia o țigară. Și să-mi spui tu – dar drept – pentru ce ne chinuim noi aici?

Soldatul a dat din umeri:

– Păi, dacă nu se poate altfel...

– Așa, frate Vax, asta-i! Și s-a întors spre noi: Auziți, domnilor? Știi... ascultă, Vax! Pentru cine lupți tu?

Aici ostașul a stat în cumpănă:

– Păi, pentru... patrie!

– Ești un dobitoc! Du-te dracului! Dar mîncarea tot pentru patrie o faci?

Era furios.

– Nu, pentru dumneavoastră..

– Apoi atunci?... Hai, marș de-aici, că ești prost!

Soldatul nu s-a mișcat. A spus mai încet:

– Adică dumneavoastră vreți ca să spun tot... drept... Eu credeam că întrebați așa – unde-s aici domnii ofițeri și franțuzul... da, tot pentru dumneavoastră luptăm... Cum s-ar zice, vorba cu patria e așa... că așa ne învață de răcut...

A mai dat o dată din cap, ca și cînd ar fi zis: „Asta-i!", și s-a dat înapoi spre focul lui neaprins, și spre gamela cu pește uscat.

Florea s-a întors cu capul spre noi, și peste umăr ne-a spus :

– Nu se poate altfel... și patria e așa... Că așa ne învață ca răcut... *Voilà !*[1]

Ne-am uitat unii la alții și am dat din umeri. Ca și cînd ar fi avut ochi în ceafă, să ne vadă, a continuat :

– Nu vedeți legătura, nu-i așa ? Cel puțin vi se pare că n-o vedeți. Dar în voi nu-i jignit sentimentul ospitalității – asta ar fi onorabil, deși e stupid. E zgîriată lașitatea. Duce-ți-vă dracului, cu ea cu tot. Eu nu pot să fiu laș. Vă invidiez și vă urăsc. La urma urmei... a adăugat mai încet, e și asta o lașitate. Cine zice : „nu pot" e laș. În dicționar trebuie tradus „nu pot" cu „lașitate"...

Apoi, deodată s-a întors spre mine. Avea ochii injectați și aprinși :

– Mă, băiatule, mă. Vorbesc cu tine. Tu ești un coheror perfect. Nu știu cine dracu a avut fantezia să te facă fără zgură – pesemne tată-tău era beat cînd te-a zămislit – altfel nu-mi explic cum ai ieșit așa din neamul tău de țărani – dar numai tu ai să pricepi.

Eu fac războiul fiindcă am găsit cîmp de activitate pentru mine, pentru judecățile și pentru calculele mele. Puțin îmi pasă mie de socotelile complicate ale celor mari. Acoea e o algebră pe care n-o pricep și nu mă interesează. Pentru mine ecuația e simplă : am o singură necunoscută, deci ecuație de gradul întîi : să-i fac pe măgarii de vizavi să se teamă de mine. Dar aici nu mai încape nici Romînia, nici Franța, nici Chamard al vostru : sînt eu și o dihanie cu capete multe, într-un bîrlog de peste drum.

Zic : „eu", pentru că soldații mei sînt tot eu. Sînt gîndurile mele materializate. În compania mea, inițiativa nu există. Am pus pe ea tăbliță, ca pe stîlpii de rețea electrică : „pericol de moarte". Soldații mei n-au voie să vrea și n-au voie să gîndească : „primejdie de

[1] Asta-i ! (fr.).

moarte". Sînt conducte goale. Am, aici, rezervor mare, ca să le dau la toți. Și rezultatele le vezi. Mai ales ai să le vezi de-acum încolo, fiindcă marea bătălie n-am dat-o. O pregătesc.

Am murmurat :

– Bine... oricum... asta-i altceva...

A pufnit de rîs și m-a mîngîiat :

– Și pulberea de fier din coheror... s-a transformat în praf de cărbune prost...

Apoi și-a întins hainele pe el, a luat chipiul, ne-a salutat :

– *Guten Tag, meine Herrn... Ich habe die Ehre...* [1]

Și a plecat pe tranșeu, fredonînd fals în muzica unei șansonete franțuzești, greu de recunoscut anume, versuri improvizate :

„Și pulberea a fost...
Praf de cărbune prost !..."

Am rămas copleșit. Concediul nefericit ridicase în mintea lui zăgaz teribil. În creierul acela luminos și ascuțit ca o lamă de brici clocotea o tragedie. Viața lui fusese fără nici o supapă de siguranță și vedeam venind explozia, fără putință de oprire.

M-am sculat și am pornit spre sectorul meu. Îmi uitasem și de tovarăși, și de Chamard.

Într-un tîrziu, locotenentul francez m-a ajuns pe cărare. Nu scosese o vorbă de la atacul nebunesc al lui Florea. Îl simțeam că vrea să spună ceva, în limpezire. Am dat din umeri și am zis :

– Asta-i !

El a răspuns :

– Da, da... asta-i !

Apoi, după cîțiva pași, a intrat în miezul lucrului :

– Ei bine, ce-a spus în fond ? Vorbea așa de iute... și pronunță așa de greșit franțuzește, că n-am înțeles mare lucru. A spus ceva care să mă jignească ?

---

[1] – Bună ziua, domnii mei... Am onoarea... (germ.).

Am zîmbit. Își găsise cea mai naivă portiță de scăpare. L-am încurajat :

– O !

– ...și la urma urmei nimeni nu-i vinovat că Napoleon a fost corsican. Ferdinand al vostru e neamț... Asta nu vă împiedică să vă lăudați cu dînsul. Nu-i așa ?

– Evident...

– În orice caz, acest biet locotenent ar avea neplăceri grave, dacă m-aș apuca să raportez ceva... nu ?

– Evident...

– Are însă noroc că ți-i prieten...

N-am mai răspuns.

Norocul ăsta nu mi se părea așa de evident.

Și am avut dreptate. Peste o săptămînă, Florea era chemat urgent la divizie.

Generalul, crincen, l-a primit fluturîndu-i un raport de patru coale.

– După ce-mi faci toate bucluciile din lume, mi-l mai faci și pe ăsta ? Știi dumneata ce o să se întîmple dacă las lucrurile să meargă mai departe ?

Cu călciiele lipite oficial, Florea a răspuns scurt și calm :

– Da. Guvernul francez o să-mi declare război...

Generalului i-a căzut raportul din mînă și și-a ascuns fața în palme. Umerii i s-au zguduit o dată, de două ori. S-a întins pe fotoliu într-o crispare.

Florea urmărea scena, serios, cu un ochi lucid și interesat, de doctor.

Era-ntr-adevăr o minune : generalul acesta singeros și hain, pentru întîia oară în viața lui, rîdea. Rîdea cu hohot. Rîdea cu lacrimi.

Și în mijlocul acestui rîs nervos, care nu-l mai părăsea, a luat condeiul și a scris pe referatul lui Chamard :

„Ofițerul va fi trimis la curtea marțială..."

În procesul care a urmat, Chamard a făcut gestul nobil : s-a înscris ca apărător și a vorbit cuminte, cald și speriat de efectul neașteptat al referatului său.

La ieșirea din proces, Florea, achitat în unanimitate, i-a întins mîna. Sperînd într-o mulțumire logică, Chamard a zîmbit și se pregătea să fie modest și elegant. Celălalt a scrîșnit :

– *Guten Tag, mein Herr...* [1]

Apoi, după cîțiva pași s-a întors :

– Ai fost și de astă dată franțuz. Adică, mai pe românește : cabotin.

Și a plecat spre sectorul lui, fredonînd pe aceeași muzică, de nerecunoscut, versurile lui, întoarse pe dos :

„Și praful de cărbune prost
Tot pulbere de fier a fost..."

. . . . . .

În aceeași zi, pe seară, m-am pomenit cu Florea în tranșeu la mine. M-a întrebat de-a dreptul :

– Tu ești un copil și Chamard tot un copil. Dacă aduni un copil cu un alt copil, știi ce dă ?

– Doi copii.

– Nu, o copilărie...

Și a plecat fără să-mi întindă mîna.

A mirosit, pesemne, că eu l-am îndemnat pe Chamard să facă gestul de la curtea marțială. În urma lui m-am gîndit cu amărăciune că întîmplarea asta mulțumise toată divizia, afară de trei oameni : Florea, Chamard și eu.

Asta ca să se adeverească versurile lui Dimitriu :

„Și pulberea a fost
Praf de cărbune prost !"

---

[1] – Bună ziua, domnul meu... (germ.).

Unde moș Toader Păscaru înțelege suferințele omenești.

Singurul om practic pe front s-a dovedit Chamard. El rezolvase chestia alimentației, bizuit pe obiceiuri care n-au putut, nicicînd, să ne intre nouă în viață. Mai simplu spus : mînca broaște.

Și slavă domnului, de toate era lipsă pe meleagurile noastre, numai de broaște nu. Urla valea de orăcăitul lor impetuos. Era, după vorba maiorului, ca o cîntare :

„În băltoacă
La răstoacă,
Bate-o toacă
Năpîrstoacă..."

Chamard le gătea cu o știință de invidiat și o pasiune agravată încă de mărimea lor impresionantă. Erau, într-adevăr, niște broscoi imenși, cît puii de găină, iar în farfuria întinsă a franțuzului, care nu-și găsea tovarăș – ceea ce nu-l stingherea de loc – păreau cu adevărat ispititori.

Soldații, cînd au aflat de obiceiul păgîn al lui Chamard, s-au îngrozit. Nu-i mai primeau nici țigări din mînă. Numai moș Toader Păscaru a fost îngăduitor :

– E... e sărăcie mare pe lume, dom'le... Ce ? Ca la noi, unde sînt vite pe toate drumurile ?...

Isac Goldenberg.

Cum se pripăşise Isac Goldenberg din Hîrlău, tocmai în plutonul meu, nu-mi aduc aminte. M-am pomenit cu el, într-o zi ploioasă şi grea, ca de fier. Nemţii trăgeau de zor – cu toată artileria şi cu toate mitralierele – siciiţi de cîteva patrule cercetaşe, care le păruseră, se vede, avangarda unui atac.

Goldenberg a venit, s-a prezentat şi a stat un ceas lîngă mine, fără să-i clintească un muşchi pe obraz, cu tot potopul obuzelor, cu toată urgia de zgomot şi de moarte care urla peste noi.

Vorbea domol, aproape în şoaptă, articula greu în jargonul lui de evreu al Moldovei de sus. Liniştea îi era tot pe-atît de sîcîitoare, în larma şi nervii bombardamentului, pe cît îi era de odihnit calmul şi stăpînirea.

Scos din fire l-am întrebat :

– Dar acum nu ţi-a fost frică ?

– Frică ?... Şi a rămas cu ochii goi la mine, de parcă vorba a huit într-un pustiu.

Cîteva clipe mai apoi, un obuz a izbit în plin tranşeul şi a rupt în bucăţi pîntecul unui soldat. Goldenberg a rămas neclintit, cu ochii la biata zdreanţă de carne amestecată cu pămînt şi sînge şi m-a întrebat liniştit :

– Avea copii ?...

Acest „avea copii ?" mi-a sunat multă vreme în ureche, ca o obsesie.

Pe Goldenberg îl vedeam rar. Săptămîni întregi nu-mi ieşea în cale. Ceea ce mă mira e că nu-l întîlneam niciodată la crenel. Întreb pe sergentul Iancu.

– Nu-l pot pune la crenel. I se face rău. Am încercat în fiecare zi ; nu poate. Moare de frică.

– Frică ?... Şi tonul meu a sunat întocmai ca al lui Goldenberg, în ziua cînd venise pe front.

– Acum unde e ?

– La postul de ascultare.

Postul de ascultare era în buza nemţilor. Veşnic îmi dădea răniţi şi morţi.

– Acolo nu i-i frică ?...

– Se cere singur. Acolo nu i se face rău...

Nu mai înţelegeam nimic. Voiam să stau de vorbă mai mult cu el şi i-am trimis răspuns să vie la mine cînd o ieşi din post.

Mi-a venit, rănit grav în ceafă.

Şi rîdea.

– Uite, cum mi-a trecut glonţul... Cît pe ce să mă impuşte...

– Dar acum nu ţi-a fost frică ?

– Mie mi se face rău. Nu ştiu cum e cînd ţi-i frică.

– Şi la postul de ascultare nu ţi se făcea rău ?

– Ba da, dar acolo mă vedeau numai trei soldaţi. La tranşeu rîdeau toţi de mine...

Aici, Gilcă e foarte turburat şi chinuit de-o întrebare grozavă.

Făceam inspecţia sentinelelor de la creneluri, cînd, din valea Limpejoarei văd ivindu-se, prin frunzişul des, două făpturi omeneşti. Mecanic, îmi întinz mîna, apuc braţul ostaşului de lîngă mine şi-i arăt. Veneau direct pe cărarea unde aveam trecerea prin caii de sîrmă ghimpată.

Dar ostaşul m-a liniştit.

– Dom' ofiţer franţuz, cu Gilcă...

Chamard şi Gilcă? Era de mirare. Niciodată Gilcă al meu nu-l iubise pe francez. În altă cale decît a lui Florea Dimitriu, şi ostaşul meu socotea prezenţa lui Chamard de prisos şi jignitoare:

– Adicăte să vă înveţe el pe 'mneavoastră?... Mare minune şi asta...

Argumentările mele erau de prisos. Gilcă avea argumentul hotărîtor:

– Păi, dacă-i aşa de învăţat, de ce 'mneavoastră ştiţi limba lui şi el n-o ştie pe-a noastră?

În împrejurarea de faţă, credeam însă că s-a făcut minunea împăcării. Lucrul mi l-a întărit spusa lui Chamard:

– Îmi ştii obiceiul. Vreau să identific locurile şi trec dincolo de sîrme. Ei bine, Gilcă ăsta a fost uimitor. De două ori uimitor. În primul rînd a avut o delicateţe care m-a mişcat pînă la lacrimi. A venit singur după mine, să mă păzească, fiindcă a văzut că sînt fără armă. Şi

pe urmă, cînd am vrut să-i dau cîțiva lei, n-a vrut să primească. N-am crezut niciodată că un ostaș așa de simplu poate să aibă în el atîta delicatețe...

Înainte de plecare, i-a întins o țigară :

– Un țigar bun, Ghiță... Dar Gîlcă a ridicat scurt din sprîncene, cu un „nu" neîndurat.

Rămași numai noi doi, și nedumerit de ochii crunți cu care se uita după Chamard, întreb :

– Ce-i, Gîlcă ?

– Păi, dom' elev, aici treabă curată nu-i.

– Cum adică ?

– Păi, ce tot meremetisește franțuzul ista, dincolo de rețele ?

– Vede locurile, ce vrei să cate ?

– Și matale crezi povestea asta ?

– Dar ce să cred ?

– Dom' elev, să mă tai dacă aici îi treabă curată. Aista-i om cu bucluc. Una din două : ori îi spion, ori vrea să treacă la nemți.

Am înlemnit. Ca să mă uluiască de tot, Gîlcă a întărit :

– La urma urmii, poate că-i și una, și alta. Păi, știi matale că umblă cu harta la el și înseamnă tot ? Ba s-a făcut că scapă harta din mînă, să-i rămîie acolo. Pricepi matale ? Plan, să rămîie, s-o ia nemții. Dar ce, crezi că m-am lăsat ? Am luat-o de jos și i-am dat-o : „Uite, musiu franțuz, că pe urmă o iau nemții matale..." Am spus tare să audă și nemții de pe deal. Și acu vine greul. Știi matale ce-a făcut ? A făcut așa : „Ssst !" Adică să tac din gură, și mi-a dat bani. Păi, dacă-i era lui inima curată, de ce-a făcut : „Ssst !" și de ce mi-a dat bani ? Uite acu să-ți spui : m-am dus după dînsul să-l păzesc ce face...

Și a încheiat, categoric ca totdeauna :

– Moartea istuia, de la mine se trage...

Acum moș Toader Păscaru îmi cere iertare că m-a supărat.

Ziua aceea amurgea potolită și caldă, ca o zi bună ce fusese de la începutul ei. N-o turburaseră nici nemții, n-o turburaseră nici mai-marii noștri. Ca o zi blajină de vacanță la țară, ori în pădure prietenoasă.

Din pricina asta, e lesne de înțeles ce dușmănos mi s-a părut focul de pușcă tras de la nemți, și e lesne de înțeles de ce, fără să vreau, am simțit în el ca o nenorocire.

Așa a și fost.

Sus pe dimbul tranșeelor, moș Toader Păscaru căzuse frînt în fulgerătura glonțului. Ședea galben și liniștit la pămînt, în desișul unde îl tîriseră soldații, și se uita la cer. Se simțea bine, ușurat ca de o povară, senin și împăcat.

Mi-a lămurit întîmplarea. Tranșeul făcea un cot mare. Ca să scurteze drumul, a luat-o de-a dreptul pe cărăruie, măcar că se vedea de la nemți și măcar că era oprită trecerea pe acolo.

– De unde să-mi închipui eu atita hainie, după o zi așa de liniștită...

Părea să fie o rană ușoară de tot. Pe dinafară doar cîteva picături de sînge, la încheietura de sus a piciorului sting. O săptămînă de ambulanță.

Ca o apă neagră și rea mi s-a revărsat în inimă și în cap. Îmi era așa de scump bătrînul acesta, întins galben la picioarele mele și mi se părea așa de dure-

roasă despărțirea de dînsul, pînă la vindecarea rănii, că simțeam o pornire sălbatecă să-l calc în picioare, ca să-mi răzbun ura pe nechibzuința lui, care mă nedreptățea întîi și întîi pe mine.

Căci pentru el, nu putea să însemne mare lucru. Nici măcar durere. Doar cîteva zile de odihnă...

Judecata asta mi-a descleștat pornirea. Fără să-mi mai stăpînesc vorbele, l-am ocărît ca pe cel mai rău și mai din urmă copil.

M-a ascultat, ca totdeauna, fără să spuie o vorbă și fără să clipească. Cînd m-am oprit, a murmurat, blînd :

– De ce mi-a fost teamă tot n-am scăpat... Mă gîndeam eu că am să te supăr... dar chiar așa de tare...

Apoi mai încet :

– Iartă-mă și matale. Zău așa, iartă-mă...

Ce dracu, mi s-a năzărit mie că zîmbea ? Nu știu. Asta m-a înnebunit. Nu mai vedeam în fața ochilor și nu mai știam ce vorbe grele îmi ies din suflet.

Deodată, Iancu mă strînge de braț. Tresar și mă opresc. Balta de sînge de sub bătrîn își făcuse pîrău devale și curgea, curgea, o dată cu biata viață dintr-însul.

Tăcere înspăimîntată s-a întins între noi. Hemoragia internă își făcuse locul ei și își împlinea rostul ei năprasnic.

Ci numai moș Toader Păscaru nu știa nimic. În vărsarea neoprită de sînge, se simțea ușor ca un fulg, fără durere și fără teamă, ca în tresăltarea bună a unei amețeli dulci.

Se uita neschimbat și adînc sus, sus de tot, undeva în fundul acestui cer fumuriu de înserare, și se urca încet spre el, ca o pasăre nevăzută, ca un gînd...

Negură ușoară se lăsa pe ochii mari și umezi. Încet, tot mai încet, murmura din cînd în cînd :

– Iartă-mă...

Și ușor, bucuros de taina nepămîntească pe care o simțea strecurîndu-se în el, se stingea liniștit ca ziua

asta cuminte și bună, care a vrut să-i fie tovarășă credincioasă pînă la scăpătatul ei de totdeauna.

De la înmormîntarea lui moș Toader Păsearu, s-a petrecut în mine ceva neobișnuit. Din adînci cotloane tăinuite, a ieșit la iveală o mocirlă grea și nesănătoasă, pe care nimic n-a mai putut s-o stăvilească. Ani au trebuit să treacă după aceea, ani mulți, grei și dureroși, ca să stimpere puținel din arșița de ură și de nemilă pe care o încrustase în zilele mele, în mintea mea, în trupul meu, nedreapta pierdere a moldoveanului aceluia bătrîn, trist și bun, pe care cinoșenia unei bestii, într-o seară senină de vară, l-a furat rosturilor mele și l-a dăruit unui țintirim cu trei cruci, pierdut într-o poieniță culcată pe un sîn de vale.

De-acolo, din neștiutul unde plutești, vei fi zîmbit poate văzîndu-mă cu cea mai bună pușcă din regiment, cutreierînd toate colțurile, pîndind ore întregi cu obrazul culcat pe patul armei, ca să văd unul de-al lor cum vine gemînd la pămînt, prins ca un fluture în acul glonțului meu. Vei fi zîmbit, și vei fi dat din umeri.

Și eu, în biata mea pornire tinerească de om al pămîntului meu, am vrut să te răzbun și să mă răzbun.

Și te-am răzbunat cu prisosință, bătrîne moș Toader, crede-mă...

Obișnuiesc, în viața mea, să nu mă culc, pînă nu-mi pot spune, ca bunicul meu :

– Îmi merit hodina, doamne !

Din seara morții lui Toader Păscaru, am putut cu adevărat s-o spun, în fiecare seară, oricît de crîncen va fi sunat în urechea celui-de-sus.

Descoperisem toate locurile bune de pîndă de pe tranșeu. Știam trecerile celor de dincolo și locurile de sentinele. Iar dacă îmi mușcam mîinile, că n-am o pușcă cu lunetă, și cu țeavă lungă, specială pentru observatori, cum aveau nemții în crenelurile lor betonate, aveam în schimb un ochi precis și clar, în care gămălia de ac a chiverei nemțești se contura limpede și fără tremur.

exact în unghiul crestăturii din înălțător și în virful de cuțit al cătării.

O vinătoare sinistră și rodnică, care înălța în fiecare zi cîte o cruce pe versantul de dincolo de creastă.

Eram primejduit și eu? Ei și? Dar mult mai puțin decît ei, cei de dincolo. Lupta mea cu ei, războiul meu cu ei n-avea nevoie de fariseismul obișnuit al războiului, unde afișăm cavalerism și facem abilități, ca să-l ocolim. Mă ascundeam bine și atacam pieziș, ca în principiile de vinătoare ale lui Florea Dimitriu.

Ba într-o zi, cînd nemții de la postul înaintat aveau chef de vorbă și se cățărau peste transeu, am tras, de la treizeci de metri, în plin, în fața roșie și rotundă, ca o lună, care-și arăta dinții albi și dornici de ris. Și chiuiam și eu acum, alături de Brătășanu, cînd îi auzeam urlînd peste dealuri, în durerea cărnii și în spaima morții. Ispitiți de pilda mea, soldații au început și ei o activitate vînătorească întinsă. Sectorul meu, liniștit de obicei, era ca o febră continuă a întregului front și nu le era greu nemților, după poziția ocupată de mine, să lămurească schimbul trupelor pe poziția noastră.

Mă urmăreau și mă distingeau cu o atenție plină de mitraliere și de obuze. Observațiile regimentului în privința consumării de muniție și a pierderii de oameni nu-mi făceau nici cald, nici rece. Războiul meu, ca și al lui Florea Dimitriu, însemna mai mult decît războiul lor.

Peste răzvrătirea asta, s-au prăvălit două pietre grele și au potolit-o sau, mai exact, i-au schimbat calea.

Într-o zi, o sentinelă, așezată într-un loc descoperit, părăsește postul și vine să mi se plîngă că nu mai poate sta, din pricina unui observator neamț, de la 670, care trage necurmat în el.

Îmi iau pușca și alerg.

Neamțul mă primește cu un glonț, destul de bine tras. Pun pușca pe crenel, îl caut, îi văd capul negru, ca un punctișor înălțat pe creasta lui de deal, și trag.

Dispare citeva clipe, îmi răspunde tot așa de aproape ca și intîia oară.

Schimbăm, ca într-un duel organizat, cîte cinci focuri. După al șaselea, îmi înfige un glonț, la dreapta puștii mele, în taluz ; al șaptelea mi-l pune la stînga.

„Mă caută bine, și se apropie", îmi zic, și răspund. Țîșnitură de foc, nisip și praf mă orbește. Duc mîna la ochi, ca fulgerul : „M-a lovit !..." Mă pipăi... Deschid ochii și aproape nu-mi vine să cred : „Am scăpat ?..."

Da, glonțul exploziv intrase la un deget sub arma mea, și scăpasem.

Plecat sub buza tranșeului, ascult cum trimite glonț după glonț, în același loc, sau poate, de astă dată, mai sus cu degetul acela care putea să însemne nivelul de plutire al vieții mele...

În mine s-a răsucit ceva greu și dureros. Siguranța morții m-a făcut să lunec, umilit, într-o mare scîrbă de mine, într-o ură și mai mare pentru ceilalți...

Scrîșnind din dinți, am schimbat locul sentinelei și m-am așezat la pîndă, lîngă ea.

Eram ferit de astă dată și vedeam în liniște. Sentinela de la 670 zadarnic a pipăit cu gloanțe tot lungul tranșeei. Peste o oră avea să tacă pentru totdeauna.

Da, primejdia lui trecuse. Dar umilirea din mine n-a mai fost să treacă niciodată...

Seara, cîntecul acela de armonică, în care ne deprinsesem să încheiem, ca-ntr-un fel de pace zilnică, războiul nostru fără capăt, nu s-a mai auzit.

Și nu s-a mai auzit niciodată...

Peste cîteva săptămîni, după ofensivă, cînd am trecut de lucrarea în S a nemților, Dumitru Vasile, caporalul, mi-a adus o armonică veche, găsită într-un adăpost. Praf gros și urmă de paianjen pe toate colțurile ei. Iar pe burduf, două pete mari de sînge.

Unde aflăm că Bocănet vine și pleacă după voia lui și a lui Dumnezeu din cer.

Un ostaș venit de la centrul de instrucție a adus, într-o bună zi, vestea că Bocănet s-a cerut pe front. Cît ai clipi, ca o zarvă mare s-a întins peste toată rezerva regimentului. Telefoanele zbîrnîiau la batalioane și la companii, agenții de legătură colindau șanțurile și adăposturile, iar ofițerii își vesteau unul altuia o bucurie de neînțeles.

În toată lumea asta, veselă și gălăgioasă, care flutura numele lui Bocănet ca pe un stindard de mare eveniment, doi oameni se simțeau nelalocul lor: eu și cu sergentul Iancu. Eu, pentru simplul motiv că habar n-aveam cine e Bocănet, iar sergentul Iancu, fiindcă îl cunoștea prea bine. De aceea, se vede, a fost așa de supărat de vestea venirii lui Bocănet, încît, fără să mai ia seama cine-i pe lîngă el, a aghesmuit ireverențios soarta care nu-l lasă în pace nici pe coclaurile astea.

Decît, dacă durerile personale ale lui Iancu mă interesau mai puțin. Bocănet mă interesa foarte mult. În primul rînd, se dovedise un personaj senzațional, și, în al doilea rînd, neștiind nimic de dînsul, aș fi fost osîndit, vreme de două săptămîni, să nu pot lua parte la veselia regimentului întreg, nici să înțeleg toate hazurile care-i cutremurau de ris pe ofițeri, pe gradați, pe soldați și pe ordonanțe.

În citeva zile, închinate investigațiilor mele asupra lui Bocăneț, am aflat destul despre dînsul, ca să-l pot descrie și eu la rîndul meu.

Bocăneț era ostaș de pace. Arătos, nu era el de felul lui ; ba dimpotrivă. Un flăcăiandru potrivit de stat, cu fața spinatecă și arsă de soare, cu ochii nepăsători și blajini – la drept vorbind, cam prea nepăsători și prea blajini – dar în totul, un băiat de treabă și liniștit, pe care nimic și nimeni nu putea să-l scoată din vorba lui domoală și mersul lui încet.

Căci, așa tîrîie-briu cum era el, nu-i păsa de nimeni în regiment. De nimeni, afară de colonel și de don' sergent Iancu. Aceste două grade îi impuneau și le respecta. Respecta, adică, oamenii de sub ele. Căci în mintea lui, gradul în sine nu însemna nimic. Pesemne că, ori disprețuia abstracțiile, ori nu ajunsese încă la ele. Decît, aceasta e o chestiune care îl privește, și n-o să căutăm noi explicații acolo unde nici Bocăneț nu poate să le dea.

Se pare însă că alte grade nici nu știa. La urma urmei de ce să le știe ? Spuneau unii că n-ar fi putut să le învețe, dar asta nu se poate discuta, atîta vreme cît Bocăneț n-a vrut să le învețe. Și n-a vrut, fiindcă nu avea nevoie de știința altor grade, în mijlocul trebilor lui militărești.

Căci, iată-ne ajunși la cheia tuturor lămuririlor. Bocăneț avea în regiment o slujbă specială : era îngrijitorul cîinilor de la mitraliere.

În calitatea asta, era singur stăpîn pe capul lui și pe capul cîinilor lui. Cine ce avea cu slujba lui și cu slujba cîinilor lui ? Doar colonelul, care îl vizita, și sergentul Iancu, care-i dădea demîncare.

Ca semn distinctiv al acestei îndeletniciri singulare, Bocăneț purta, cu o mîndrie foarte puțin ascunsă, un lanț de cîini, trecut ca o leduncă de paradă și își îngăduia să nu salute pe nimeni, să nu asculte pe nimeni și să nu se ducă decît acolo unde socotea el că e mai prielnic lui, slujbei lui și cîinilor lui.

Auzind aceste toate, s-ar părea că Bocăneț era un om mîndru. E exagerat.

Mîndria lui Bocăneț nu era, ca să zicem așa, o mîndrie înnăscută, ci făcută. El venise de acasă modest și supus. Mîndria lui era mîndria meseriei lui ; o lunecare firească în jocul atribuțiilor și al răspunderilor. Deci, ca să precizăm, nu era un om mîndru, ci un om mîndru de treburile lui.

Și aici avea dreptate din toate punctele de vedere.

Ideea să se înhame ciini la mitraliere era importată din țări străine : o primă superioritate, ca un galon de aur. Iar îngrijirea unei haite întregi, unde chelălăiala, bătaia, nașterea și moartea au alte norme decît cele ursite muritorilor de rînd, însemna nevoia unui talent special și a unei price peri speciale : al doilea galon...

Dar vine acum galonul al treilea, și cel mai însemnat. Viața ostășească e viață de război, numai din cînd în cînd. Regula sălășluiește în pacea bună a cazărmii, cu cazanul ei cu tot, și în sclipirea rară și senzațională a parăzilor, bătute în cadență, în nasturi lucitori și în muzică de alamă.

Despre asta, Bocăneț știa lucruri însemnate și avea o vedere specială, întărită încă de constatările lui ulterioare.

Parada e, fără îndoială, lucrul cel mai frumos din lume. Dar soldați, cai, drapele și fanfară vede omul oricînd. Ciini înhămați la mitralieră nu se văd pe toate drumurile. Prin urmare, o singură secție virită într-o brigadă atrage strălucirea parăzii întregi. Că Bocăneț avea dreptate în judecata lui, a dovedit-o și colonelul, cînd l-a bătut pe umăr, la 9 mai, și i-a spus :

– Mîine, soarta mea e în lanțul tău, Bocăneț... Să arăți lumii ce poți...

Și Bocăneț a arătat.

Mai întîi, de cum au prins să cînte cele două fanfare, puse de-a dreapta și de-a stînga tribunei, ciinii

lui Bocăneț au început să chelălăiască și să se zbuciume, de-au adunat lîngă ei tot norodul tîrgului înghesuit, ca la o zi mare ce era.

Virîți unii într-alții, ori risipiți cît îi țineau hamurile, ciinii mitralierelor se arătau hotărîți să strice, cu totul, orarul oficial al defilării. Ca prin farmec, însă, zbuciumul s-a oprit. În mijlocul celor cîteva zeci de limbi roșii, a apărut un omuleț domol, cu ocări cuviincioase la adresa unor dobitoace așa de neînțelegătoare. Ciinii, năpustiți în două labe pe dînsul, și-au trasformat larma într-o mișcare înzecită de cozi, vînturate viu, ca evantaliile cucoanelor nădușite de pe trotuar.

– Bine, mă Grivei... apoi tocmai tu, care ești mai bătrîn... Și tu, Roșcato ?... Hai... Păi, te mai las eu la paie ?... Și tu ?... Să nu mă faci, că-ți zic una de rîde toată paradia de tine... Și tu, urîtule, te dau pe mîna ghineralului, de-ți plîng. de milă...

Și vorbind cu ei, ca la niște tovarăși înțelegători, le-a descurcat hamurile, i-a pus la rînd cu el și a trecut marțial prin fața tribunei, în aplauzele înfocate ale boierimei și în chiuiturile copiilor, cocoțați pe case și pe copaci.

Se zice că generalul a făcut haz mare de ciinii lui Bocăneț. Decît, pe oșteanul nostru nici capul nu l-a durut. Mai întîi și întîi, fiindcă nu l-a văzut pe general, și al doilea, chiar dacă l-ar fi văzut, tot nu avea de ce să-i pese, fiindcă nu știa ce-i aceea un general.

Și pe urmă, Bocăneț nu s-a ocupat în viața lui de oamenii pe care nu-i cunoștea personal.

Așadar Bocăneț venea pe front. Acest lucru îl ceruse cu strășnicie, ca pe un drept al lui, după cum, odinioară, ceruse, țipînd, comisiei de recrutare, să-l dea la armată.

Și izbîndise și acum, cum izbîndise și atunci.

Peste cîteva zile telefoanele au zbîrniit din nou, gureșe :

– Fraților, Bocăneț a sosit !

– La ce companie să te dau, Bocăneț ? l-a întrebat colonelul.

Răspunsul a fost limpede și scurt :

– La don' sergent Iancu...

Și ca totdeauna, s-a făcut pe voia neînfrîntă a lui Bocăneț.

Iată-l, dar, în plutonul meu.

Vestit din vreme de fericirea care mă așteaptă, stau în buza șanțului de comunicație cu toți gradații mei și pîndim sosirea omului zilei.

Urcă încet pe cărare, cu Ha'lambe, agentul de legătură, și se duce pușcă la Iancu, pe care-l salută militărește, corect, trintind călciiele :

– Trăiți, don' sergent ! M-am dat la 'mneavoastră !...

Oarecum stingherit, Iancu mă arată :

– Uite, Bocăneț, dumnealui e dom' elev al nostru...

Bocăneț se întoarce la mine, o clipă, apoi dă din cap, ca și cînd ar zice : „N-are decît să fie..."

Iancu stăruiește :

– Mă Bocăneț, dumnealui e mai mare peste noi...

Bocăneț a făcut scurt, un rîs de două silabe :

– Hă ! hă !... apoi a smîrcîit din nas, l-a șters pe mîneca mîntălii și a pornit sus pe deal, deasupra tranșeei...

– Nu pe-acolo, mă, că te văd nemții și te împușcă !... i-a strigat Gîlcă.

Bocăneț a răspuns iar cu „Hă, hă", și a strîns din umeri...

Cu mare greu l-am convins să intre pe șanț. A trebuit tonul ridicat al lui Iancu, și o anume făgăduială, în ochii lui, pe care Bocăneț a înțeles-o surprinzător de repede...

Am adormit, în seara aceea, tîrziu, și l-am visat pe Bocăneț, mare cît un uriaș, cu lanțul de git, cu droaia de cîini după el, umblînd teleleu pe parapetul tranșeei.

Şi în vreme ce eu făceam zadarnice sforţări să-l strig şi nu-mi ieşea nici un sunet din gură, se făcea că Bocăneţ, zîmbitor şi ironic, îşi scotea liniştit, din piele, gloanţe mari, nemţeşti.

Firește că mă vedeam veşnic cu Bocăneţ, de-a lungul tranşeelor. Dar hotărît lucru, prietenia lui nu puteam s-o cîştig uşor. Mă privea, mă asculta, răspundea monosilabic şi îmi întorcea spatele neturburat, ca să se ducă la trebile lui.

Soldaţii făceau haz. Decît, pe mine, de ce n-aş mărturisi-o acum, îndărătnicia asta mă necăjea. Oricît de opac era el, mi-era ciudă că nu găsesc o mică portiţă, să pătrund în inima aceea simplă, faţă de viaţa căreia aveam – oricum – destulă răspundere şi eu.

Dar cînd disperasem să-l mai cuceresc vreodată, prilejul s-a ivit fără voia mea, într-o întîmplare de toată ziua.

Se împărţiseră ţigări şi Iancu – obicei vechi – vîrîse mîna în poţia lui Bocăneţ.

Fără să ştiu nimic, doar ca să-mi fac de vorbă cu dînsul, l-am întrebat într-o doară :

– Ţie ţi-a dat ţigări ?

– Mţ !

– Şi de ce ?

– Aşa !

Pentru el, o fi fost un motiv, dar nu era şi pentru mine. Eram supărat.

– Ascultă, Bocăneţ, ia du-te şi spune sergentului să vie încoace.

Dacă i-aş fi cerut să-mi aducă luna pe pămînt, încă n-ar fi făcut ochii pe care i-a făcut.

– Auzi ce spun eu ?

– Îhî !

– Hai, du-te !

– Mţ !

– Ţi-i frică să nu te bată ?

A ridicat din umăr.

– Spune-i că îl chem eu... Auzi ? Spune-i că îl cheamă domnul elev...

– Mț !

Mi-am ieșit din fire :

– Ești un prost !... L-am jignit, că mi-a dat din cap !

– Apoi, dacă vorbești așaaa ! Și a dat să plece.

Am țipat :

– Să stai aici !

Porunca îl impresionase. A clipit de cîteva ori și n-a mai priceput nimic. S-a lăsat jos pe prispa crenelului, cu ochii la mine.

Cînd s-a întors soldatul pe care îl trimisesem, după aceea, la sergent și mi-a spus că Iancu vine numaidecît, Bocăneț s-a uitat lung la mine, m-a măsurat de sus pînă jos, și abia, într-un tîrziu, a îndrăznit :

– De ce l-ai chemat ?

– Să-ți dea țigările !

Bocăneț a sărit în sus, de parcă l-ar fi mușcat un șarpe :

– Să nu-i spui de țigări, că te bate...

– Cece ? Supărarea mea l-a încremenit. A șoptit :

– Să nu-i spui de țigări...

Dar sergentul a venit în goană, și l-a întrerupt. S-a oprit scurt, țăcănindu-și călcîiele și salutînd, mai reglementar ca de obicei, fiindcă mă simțise supărat. Și prilejuri, știa el bine că îmi dă destule :

– Trăiți, dom' elev !

M-am răstit la el :

– Ce-i cu țigările lui Bocăneț ?

Iancu a îngăimat niște vidlenii neghioabe, ca să se explice. Eu pufneam.

Cît îl privește pe bietul Bocăneț, nici nu mai sufla. O fi priceput ceva din vorbele pe care le-am spus ? Nu cred. Se uita cînd la mine, care eram palid de mînie, cînd la Iancu, care se făcuse ca sfecla de încurcătura în care-l vîrîse mica lui potlogărie, pentru cîteva țigări.

Ca pedeapsă, i-am luat lui Iancu toate țigările bune pe care le avea și am umplut cu ele buzunarele lui Bocăneț.

Ce-a fost în creierul lui, nu știu. Dar știu că, în clipa aceea, mai ostășește ca oricînd, a lipit călcîiele de-a sunat pădurea, și a spus tare, să se audă pînă peste deal :

– Trăiți, don'...

Căci mai departe n-a știut niciodată.

A făcut apoi stînga împrejur, ca la cazarmă, a plecat doi pași și s-a oprit, privind lung în urma mea, pînă ce nu m-am mai văzut prin coturile tranșeei.

Era ca și cînd Bocăneț și-a descoperit pe Dumnezeu. Numai că, în ziua aceea, eu, care dorisem așa de mult clipa de-atunci, nu mi-am dat seama că biruința mea însemna uciderea lui Bocăneț, așa cum înseamnă, mai totdeauna, descoperirea lui Dumnezeu.

„Domnul Gheorghe Filfăloaia, Gheneralul din Gheboaia..."

Așa îi zicea Gilcă. Și avea dreptate. Soldatul Filfăloaia Gheorghe a trecut toată viața drept un nerod și jumătate, mai întîi fiindcă îl chema Filfăloaia, și al doilea fiindcă era așa cum era : mic, slab, negru și cu „idei".

De pildă, dacă îl întrebai de ce e așa de jigărit, îți răspundea numaidecît :

– M-a făcut mama pe vreme de secetă !

Iar dacă îi dădeai vreun șfichi, cu privire la obrazul lui tuciuriu, te înfunda cu un răspuns ca ăsta :

– Păi, mama era femeie cuminte și rușinoasă... m-a făcut noaptea !...

Apoi n-avea dreptate Gilcă să-i zică așa cum îi zicea ?

M-a pus o dată naiba să-l întreb de ce-l cheamă Filfăloaia. Știți ce mi-a răspuns ? Iată :

– Lumea rea, dom' elev. M-a văzut brunet, și a început : fil-fil... mi-a rămas poreda Filfăloaia...

– Și-ți pare rău ?

– Ba, drept să-ți spun eu matale, tot mai frumos e Filfăloaia decît cioară, curat. Și-apoi cînd vorbește omul de Filfăloaia, pricepe numaidecît că-i vorba de mine. Dar de-o spune de cioară, cine mai știe de care țigan e vorba ?

Dar astea sînt fleacuri pe lîngă multe altele, petrecute între mine și el, în zilele noastre de front și de pădure.

Așa, de pildă, eram o dată în bordei și aud un șuier de obuz. Îl întreb :

– Al cui e obuzul ăsta, Filfăloaia ?

– Al nemților ! zice el.

Și eu ascut urechea să-l aud apropiindu-se... și degeaba. Obuzul, pace să mai vie. Tîrziu, aud o bufnitură slabă și îndepărtată.

„Au tras la artilerie, se vede", gîndesc. Dar iată, alt fluierat, și iar întreb :

– Dar ăsta al cui e ?

– Apoi, ăsta-i al nostru, dom' elev...

Și eu, bineînțeles, îmi iau grija.

Dar nu trece nici cît ai număra trei și o trosnitură groaznică îmi cutremură tot coperișul bordeiului pe cap.

– Bine, mă nerodule ! sar eu la Filfăloaia, ăsta a fost al nostru ?...

– Apoi, don' elev... nu ni l-au dat nemții nouă ?...

Am stat și m-am uitat la el... Ce era să-i fac ? Nerod și pace !

Nerod era Filfăloaia, așa cum spun, ba încă un nerod și jumătate. Dar în toată compania nu găseai o sentinelă mai bună ca el. Mai cu seamă în posturi înaintate era neprețuit. Ochi buni, ureche bună și frică de loc : tocmai ce trebuie.

Dar într-o zi, s-a întors din post foarte cătrănit. Să fi fost de vină cele cîteva obuze sparte lîngă nasul lui ? Nu cred. Trecusem cu inspecția pe acolo și îmi spusese foarte liniștit :

– Aici s-a spart o purcică, dincolo alta... mi se pare că nemții vor să mă facă porcar...

– Și tu ce-ai făcut cînd au explodat ?...

– Păi, ce să fac ? M-am uitat la ele...

Va să zică, supărarea lui Filfăloaia venea din altă parte. Am încercat s-o aflu, dar multă vreme n-a vrut să-și descleștеze gura. Părea cu adevărat ceva serios.

Și poftim ce mi-a spus nerodul :

– Acu, dom' elev, ședeam la post, cum ați văzut. Deodată, aud, departe, un glas care zice : „Bum-buum !..."

Pe urmă, numai ce aud, pe sus, că vine un glas și întreabă de mine : „Unde-i Filfăloaia ? Unde-i Filfăloaia ? Unde-i Filfăloaia ?..."

La început întreba mai încet, dar mai pe urmă s-a întărit, s-a întărit... și-i da mereu cu : „Unde-i Filfăloaia ? Unde-i Filfăloaia... Unde-i..." Dar eu, de colo, mi-am dat cu capul că nu-i lucru curat glasul ista care vine pe sus, de la nemți, și întreabă de mine tocmai cînd sînt eu în post...

Și cum zic, venea-venea, venea-venea... și tot mai tare — și tot mai tare... „Unde-i Filfăloaia ? Unde-i Filfăloaia..."

Mai să-mi spargă urechile...

Mă uit eu în dreapta, în stînga... nimic... Venea pe sus, dom' elev, mai să juri că-i obuz... Și numai ce-aud odată cum strigă tare și înfundat, de mi-a spart urechile : „Uite-l !"

Ghiulea era, don' elev... și mă căuta... De nimerit, — ce să zic ? — nu m-a nimerit. Dar se vede că tare i-a părut rău de trebușoara asta, că numaidecît am auzit un glas subțirel văitîndu-se : „Vai, vai, vai, vai..." pînă ce s-a stins...

Acu, care-i buclucul ? Să-ți spun. Eu n-am nici un neam de partea muntenească, să zici că i-i dor și întreabă... Să știi că moartea umblă după mine, dom' elev...

Și ascultîndu-l, mai că-ți venea să-l crezi, așa de serios își spunea necroziile și năzărelile lui.

Nu, hotărît lucru, mare nerod e Filfăloaia, mare nerod.

. . . . . .

Dar într-o noapte, mi-a făcut o năzbîtie care le-a pus vîrf la toate.

Era o noapte ca păcura. Îți vîrai degetele în ochi și umblai prin tranșee ca orbii, pipăind pereții umezi. Nici lună, nici stele, nici măcar rachete. Și veniseră prin telefon niște ordine așa de severe, că eram în tot dreptul să bănuim vreun atac din partea nemților. Nu mai dormea nimeni pe tot frontul. Eu, mai ales, care eram în partea

cea mai primejdiuită din tot sectorul, aveam numai furnici în mine.

Cine altul să fie sentinelă, la post înaintat, dacă nu Filfăloaia? Nerod-nerod, dar alt ochi mai ager, altă ureche mai bună și altă mînă mai fără tremur nu era în toată compania.

În felul ăsta, cel puțin despre partea postului, eram liniștit. Firește, atît de liniștit cît era îngăduit de o noapte ca aceea și de ordine ca cele primite atunci.

Ce-o fi gîndit Filfăloaia de toată alarma îndesată a nopții aceleia, n-aș putea să știu prea bine. Dar ce nerozie a ieșit din capul lui, veți vedea singuri, mai departe.

Căci după un ceas de oarecare liniște, focurile de pușcă s-au întețit îngrijorător. Oricît de bine aș fi știut eu că așa se întîmplă cam în toate nopțile întunecoase, cînd năzărelile sînt mai ușor de înțeles, totuși răpăiala sectorului meu avea de ce să mă îngrijească. De la o vreme, spre postul înaintat, nu mai deosebeam foc de foc, așa era de întinsă răpăiala care clocotea în pădure.

Am alergat să văd ce s-a întîmplat.

Știți ce-am găsit?

Nerodul de Filfăloaia sta pe pîntece, lîngă o rădăcină de fag, și trăgea cîte două focuri, unul după altul, din două arme: așezată una la umărul drept, alta la umărul sting.

Alături, tovarășul lui de sentinelă dublă încărca alte două arme, ca să le schimbe pe cele trase, și poc-poc, poc-poc, poc-poc...

M-am crucit.

– Bată-te Dumnezeu, nerodule! Dar ce ți-a mai trăsnit prin cap?...

Atunci Filfăloaia a întins gît lung spre mine și mi-a descoperit cea mai uluitoare invenție făcută pe pămîntul țării noastre:

– Trag cu două puști, ca să creadă nemții că avem și noi mitralieră la post...

Înțelegeți dumneavoastră?... Filfăloaia rezolvase chestia mitralierelor...

Unde trecem prin ploaia cea mare.

În sfîrșit iată și ofensiva. Am simțit-o, căci o pregăteam. Și e o satisfacție, fiindcă, oricum ar fi, e un capăt. Capăt ?... Nu știm pentru ce, pentru cîți și pentru care din noi, dar nimeni nu se îndoiește, că poimîine, dincolo de creasta care ne stă în față, începem ceva nou : fie chiar o altă luptă. Tunuri mici s-au îngropat adînc în tranșee și au deschis guri, acoperite dibaci cu frunziș. Artileria și-a controlat tirul peste artileria nemților, rezervele s-au întărit, muniția doarme în maldăre mari, scufundată în paza gropilor adînci, iar rețelele s-au desfăcut, la punțile înadins clădite, peste tranșee.

Două zile de bombardament năucitor. Iată un lucru impresionant. Și, în mai puțin de o zi, aproape toate tunurile nemțești amuțesc sfîrtecate de schijele lui Mardan, ale lui Covrig și ale rușilor, care bat ca într-o leasă de fasole vie...

Se ară bine pe dealul Mărăștilor... Și e o arătură bine stropită.

În miezul nopții, ordin de pornire. Atacul începe la patru jumătate — în crăpatul zilei.

Coborîm valea Limpejoarei cu pași de lup. E o noapte așa de frumoasă, așa de senină, că nici urletul tunurilor nu-i poate ciunti măreția.

N-avem voie să fumăm, e drept. Dar sub mantalele noastre, cine n-a aprins o țigară, sorbind-o cu gîndul că poate e cea din urmă ?

Opriți pe coastă, în așteptarea clipei de pronunțare a atacului, ne facem procese în tainiți de inimă și ne mărturisim unul altuia vagi testamente de circumstanță. Cîntărim greutățile fiecăruia, copii, neveste și părinți, ca să ne găsim cîte un biet reazim sufletesc, în fața glonțului sau schijei, care poate să dea trupului cep, ca unui butoi, și să-i șiruie viața din el.

Eu, Ioan și Constantin sîntem cîte doi frați. Am lăsat și acasă. cite o soră ori un frate mai mic. Greu de crezut să murim perechi întregi. Și de-ar fi așa, încă mai este cineva să slujească de reazim părinților sărmani.

Soarta unuia singur ne îngrozește : Țenescu, ofițerul tinerel pe care l-am văzut întiia oară la slujba bisericească dintre copaci. E singurul copil la mamă singură. E toată viața ei...

Îl sfătuim să rămîie în vale. Nu vrea. Ofițerul activ din el se scutură de gîndul nostru, ca de-o mare crimă. Și totuși n-are nici un rost să vie cu noi. E comandantul mitralierelor și sîntem batalionul de rezervă. Avem de fiecare companie o secție și n-avem nevoie de comandantul tuturor. Firesc e să stea lîngă materialul și rezerva lui.

Cu ordinul maiorului, îl convingem în sfîrșit să rămîie.

. . . . . .

O nedibăcie a batalionului din față descoperă, nemților, atacul. Tranșeele lor se burdușesc de soldați și infernul începe. Căci nimic nu ne mai poate întoarce înapoi.

Într-o jumătate de ceas două batalioane sînt făcute puzderie, cu ofițeri, cu comandant cu tot. Trece livid, pe targa lui, pe lîngă noi și plînge.

Adunăm din pădure cincizeci de oameni : e tot ce-a mai rămas valid din șase companii.

Intrăm pe prima linie, într-un spațiu unde fiecare centimetru e o moarte sigură.

Întins la pămînt, cu linia întreagă a trăgătorilor, urmăresc granatele lenticulare ale nemților, urcînd din tranșeea lor, drept în sus, oprindu-se o clipă acolo și căzînd apoi, în curbă elegantă, lîngă noi și între noi.

Pămîntul se macină dedesubt, în crănțănituri groaznice de proiectile și de granate mari. Deasupra noastră, la o palmă, țesătura traiectoriilor de gloanțe din zeci de guri de mitraliere fluieră cu mii de vîrfuri otelite. Se sfîșie parcă și se rupe în bubuituri toată schela vieții și a lumii. Iar în urmă valea Limpejoarei urlă lung, ca un imens ciine rămas în casă pustie...

Mi-a murit Vizitiu, cu țeasta sfărîmată de o granată care l-a lovit drept în cap. I-am urmărit toată traiectoria, cu un ochi foarte clar și curios. Am văzut-o căzînd, venind spre el, în el. I-am văzut explozia, iar din para și fumul de trăsnet, am văzut lăsîndu-se jos o rămășiță de cap.

Nimic n-a tresărit în mine : nici frică, nici groază, nici milă măcar. Era un spectacol, atita tot.

Un pluton trece dincolo de ruptura sîrmelor ghimpate. Fac salt și intru la rîndul meu în breșă. Am găsit un loc bun : o mică mîncătură de obuz.

Trebuie să aștept. Urechea s-a deprins cu zgomotul și în mine tresare un copil amuzat de toată înfățișarea asta a luptei adevărate. Pentru cîteva clipe au dispărut și gîndul morții, și răspunderea, și răsuflata poveste a eroismului... E frumos ! E numai frumos.

Iată la dreapta, în para dimineții abia începute, ce roze sînt fumurile exploziilor la 67o. În dreapta, stînga, înainte și înapoi, coloane uriașe ca de artificii, cînd albastre, cînd roșietice, cresc din pămînt și dispar în el, ca și cînd ar fi undeva dedesubt o mînă uriașă care bate scoarța pămîntului în adînc.

Clocotește pămîntul, ca o apă bulbonată în fiertură... Asta e.

În asemenea frumusețe, moartea și-a pierdut sensul. E un accident, tot așa de neinsemnat, ca ruptura din genunchi a pantalonilor mei, agățați în sîrma ghimpată.

Plutonul dinainte a intrat în tranșeul nemțesc. E rîndul meu. Expediez grupă de grupă. În salturi mici, ostașii trec în goană și se prăvălesc la pămînt. Numai Bocănet a trecut în picioare și fără grabă, cu ochii luminați de

un zimbet așa de batjocoritor și așa de stăpîn pe sine, de părea că-i menit să copleșească întreaga oștire nemțească.

Și a trecut neatins.

Ajunși în tranșeea nemțească, ne zvîrlim ca fulgerul în ea.

În picioare, drept, pe parapetul ei, în porțiunea aceea de aer găurită de mii de șuierături ucigătoare, Bocăneț a început să rîdă. I-am părut caraghioși, noi, oamenii în toată firea, care săream, ca niște copii, într-o groapă ruinată. Am strigat la el.

Încet, să nu se murdărească, s-a lăsat jos rezemat într-o mînă. În aceeași clipă un glonț i-a frînt osul și l-a rostogolit în fund : imagine de-o clipă a unui braț cu două coate.

Ordin scurt să ne întoarcem înapoi din pricina situației generale : sîntem cei dintîi care am intrat și singurii. Descoperirea atacului i-a oprit pe cei din dreapta și stînga să atace la timp. Reîncepe bombardamentul nostru pe tot frontul.

Nu apuc să ies din tranșeu și o furtună înnebunită de obuze se abate peste noi...

De astă dată sînt tunurile noastre și am prilej să verific laudele lui Brătășanu în privința oțelului francuzesc.

Într-adevăr, bun oțel. Nu scapă de sărutul lui nici a zecea parte din oameni. Îmi răsare în cap, ca fulgerul, vorba lui Filcrea : „Asasini !..." Și de astă dată e cu adevărat o asasinare... Ajuns la o sută de metri de tranșeu, privesc brusc înapoi. Mă ard în ceafă ochii lui Bocăneț, pe care l-am uitat acolo. Strig la Iancu și îi spun, dar cînd să pornesc înapoi, iată în fund pe Bocăneț cățărîndu-se cu mîna bună de marginea tranșeului : Se urcă. E sus în genunchi...

O pară de foc... drept în el și fărîme de om amestecate cu fărîme de pămînt țîșnesc negre și roșii, în fumul trandafiriu de soare proaspăt... Mă sprijinesc de Iancu să nu cad. Mă uit în ochii lui înnebuniți, și mă văd mai înnebunit și mai galben ca el...

Clipa aceea a schimbat fața pământului întreg. O spaimă fără de margini a paralizat în mine totul... Gura încleștată refuza să articuleze. Ochii împăienjeniți ca de beție aproape nu mai vedeau, picioarele s-au clătinat. M-am lăsat moale jos, ca într-un leșin...

Ați stat vreodată să vă închipuiți că v-ar trece pe deasupra locomotiva uriașă, în viteză maximă, a unui tren fulger? Iată, asta trecea acum peste mine.

M-am dezmeticit într-o răpăială de grindină, care bătea stupid în căștile noastre. Parcă se jucau mii de copii cu pietricele de alee.... Erau șrapnele...

Caut să aflu ceva de fratele meu. Nimic limpede. În cinci minute l-am aflat sănătos, lovit ușor, ucis, înviat și iar lovit... Singura nădejde mi-i în locotenentul Călugăru, care-l ține pe lîngă el. Și Călugăru are școală bună și experiență bogată.

Ca un pustiu imens se lasă peste toți. Încep să aud gemetele celor rămași, să văd zvîrcolirile celor care încearcă să mai vie și a celor care știu că nu pot să mai vie. Și mai ales văd mîna dreaptă a lui Vizitiu, crispată ca o gheară vînătă, pe patul armei.

Iancu îmi flutură mantaua și fluieră. Mă uit și-mi vine să rîd. Biata mea manta curată e ferfeniță... Pe unde oare au putut să treacă atîtea gloanțe de nu m-au atins?

În dreapta, Florea Dimitriu dă asalt unei lucrări făcute în vîrf de deal, cu poiană limpede în față. E înnebunit. De acolo de sus, fulgeră și seceră un cuib de mitralieră. Orice pas înainte e moartea și Florea vrea să fie și el asasin.

Lasă comanda, trimite raport că peste o oră ia poziția și pleacă înapoi spre tranșeele noastre vechi.

În drum îl întîlnește Chamard:

– Ce faci, domnule?

– Nu vezi? Fug de pe front! Apoi, din goană, îi strigă: Nu știi că pămîntul e rotund? Nu-i pot ataca prin față; mă duc pe partea cealaltă să-i atac prin spate.

– E nebun, e complet nebun, murmură Chamard privind în urma lui Florea, pînă dispare în frunziș.

Dar Florea era numai pe jumătate nebun. A urcat fără suflet dealul și a intrat în cel dintîi adăpost de tun de tranșeu. A azvîrlit servanții la o parte, a încărcat singur și a tras. O dată, de două ori, de trei ori. Cuibul de mitraliere a sărit în cer.

Apoi, a poruncit servanților să desfacă tunul și a pornit cu tun cu tot să ocupe în pas normal poziția unde nu mai era decît un morman de bîrne, pămînt, capete strivite și benzi de mitraliere îmbăiate în sînge proaspăt.

A instalat tunul sus, punînd revolverul în tîmpla artileriștilor, pentru care nebunia asta putea să aibă urmări groaznice.

A desfăcut cele cinci mitraliere din cuib și le-a pus în funcție.

La ora șapte, atacul general l-a găsit întărit ca în cel mai vechi fort al poziției, cu toți soldații sănătoși, cinci mitraliere grele și un tun de tranșee.

Și de acolo trăgea, singur, focuri piezișe, înspăimîntînd poziția nemțească de la Încărcătoarea, unde nu se găsea altă explicație decît că sînt învăluiți.

Dar focurile de tun, de pe poziția lui Florea, au fost alarmante și altfel înțelese de la noi. Artileria noastră a început să tragă acolo cu rafale de toate calibrele.

Mai bine informați, nemții au început să tragă și ei.

Și în mijlocul uraganului dezlănțuit peste dînsul, Florea a sărit pe creastă, urlînd :

– Eu sînt aici, Florea Dimitriu...

Cine să-l mai audă ?

Se dezbirna poziția din încheieturi și fierbea uscat în țîșniturile năprasnice ale malurilor de pămînt detunate de trăsnetul înmiit al exploziilor. Peste o grupă de oameni aciuată în fărîma unui căpețel de tranșeu, s-a răsturnat urlînd, ca un munte prăbușit din văzduh, toată rădăcina scoasă din adînc a unui fag uriaș, făcut bucăți de un 210. Sub mitraliera din dreapta s-a înfipt și a scuipat-o pînă în rîpă, cu servanți cu tot, un proiectil venit dinspre bateria de 150 a lui Covrig.

În zece minute aşchiile de copaci, dostopanele de lut şi hălcile de carne omenească se amestecau în zburătura lor de iad... Ai fi zis că pămîntul şi-a deschis o gură nevăzută, care clefăie înfiorător şi stropeşte, urlînd spre cer, dumicatul lui cumplit. Cîteva clipe Florea n-a înţeles ce se petrece... A văzut grupa ucisă de maiul imens al rădăcinii căzute, ca opt gize... neînsemnate făcute praf sub un pietroi, a înţeles că-i îngropată pentru totdeauna şi a scrîşnit. Apoi n-a mai avut timp să gîndească. A urlat :

– Coboriţi devale ! Dar nimeni nu putea să-l mai audă ori să-l vadă. Obuzele tocau tranşeea ca o sapă înnebunită pusă peste o rimă... Bulboanele de pămînt clocoteau, răsturnînd gîngăniile însîngerate de pe faţa lor, acoperindu-le şi descoperindu-le pînă le nimerea în plin, de ţîşneau asemeni unor butoiaşe cu sînge şi carne explozivă... Într-adevăr, aveai părerea halucinantă că nu obuzele, ci oamenii făceau explozie.

– Coboriţi devale ! Coboriţi devale... răcnea deznădejdea lui Dimitriu...

Dar deodată, n-a mai văzut nimic. O umbră neagră i-a fulgerat în ochi şi l-a acoperit. Buimac, instinctiv, a ridicat cotul să se apere. Mîna i-a intrat în ceva vîscos, cald şi umed... Explozia îi ţintuise în cap un pîntece căscat, cu toate mărunţaiele aburind...

S-a ridicat în picioare, ţipînd înainte, în neştire :

– Devale !

Dar un cutremur i-a tăiat picioarele şi l-a înşurubat cu ţeasta în jos, peste băltoacele hide de sînge înţărcat.

A sărit din nou. Şi iarăşi iureşul trăsnitor l-a făcut boţ peste hăcuiala de noroi şi carne care se întinsese ca o mîzgă înspăimîntătoare, sub picioarele lui... A stat o clipă nemişcat, mort. A deschis apoi ochii şi a ridicat fruntea... Voia să-şi vadă soldaţii... O palmă jilavă şi rece i-a orbit vederea. A pus mîna pe obraz şi a tras îngrozit de pe el bucata băloasă de piele şi păr cu care îl ţintuise explozia...

Cutremurat pînă în măruntaie, s-a încordat nebunește și a dat să sară în sus, urlînd înainte... Dar în gura căscată de zbierăt a stropșit, ca o mînă care voia să-i năbușe glasul, terciul unui creier proaspăt... Și în aceeași clipă, la doi pași a văzut pe fratele Vax, care se sculase și voia să-i sară în ajutor, făcînd doi pași înainte fără cap — un obuz venit în plin i-l retezase din git, ca un satir...

Florea a scuipat și a rămas pe loc... În creierul cel ascuțit s-a făcut deodată lumină rea și a hîrșit un gînd bolnav și jucăuș : putredă veselie a nebuniei.

„Scîrbos creier ai, frate Vax... Creier prost... Al meu trebuie să aibă gust mai bun..."

Apoi fața i s-a destins, s-a luminat și a început să rîdă.

– Ich habe die Ehre, meine Herrn... Guten Tag...

Și așa, cu fața spre soarele care se ridicase sus, a rămas între țișnituri de obuze, salutînd și rizînd departe, spre Dealul Mare, de unde băteau pe el, neîndurate, cele douăzeci și patru de tunuri cu obuze franțuzești. La ora șapte, patru soldați de-ai lui, plîngînd, abia îl duceau — atîta putere îi dăduse nebunia.

Și Spaimă-rece, izbindu-se în ei fioros, și scrîșnind, cînta de urla valea Limpejoarei, pe melodia lui neștiută :

„Și pulberea a fost,
Praf de cărbune prost."

. . . . . .

La șapte și jumătate, am ocupat poziția întreagă, goală de nemți. În schimb, plină de ostașii noștri.

Iar la o sută de metri în spate, pe o margine de cărare, jefuit pînă și de lănțugul de argint de la mînă, cu pintecele rupt în bucăți, ședea crispat, cu ochii lui de copil scoși din orbite de groaza morții, Țenescu.

Cînd a trecut dincolo de noi, ce l-a îndemnat să urce coasta pe care i-o interzisesem, n-a știut nimeni să spuie.

Biata rămășiță fioroasă, zvîrlită pe-o margine de cărare, a dus cu ea, pentru totdeauna, taina unui destin neîndeplecat.

Unde se vede că dincolo de moarte, este altă moarte.

Am trecut. Nemții nu se retrag, ci fug de-a binelea. Numai spre dreapta, ne-au mai făcut necaz vreo cîteva ceasuri, cu încăpățînarea lor să ție frontul în loc. O mică învăluire le-a virit mințile în cap.

Pentru mine cuminția asta a venit la timp. Eram cu desăvîrșire sleit în nervii mei și bombardamentul nebunesc mă ducea cu iuțeală vertiginoasă pe urmele lui Florea.

Dar bietul meu pluton e rămas cît o căprărie. Mi-a dispărut pînă și Filfăloaia. În schimb Gilcă și sergentul Iancu au trecut neatinși.

Colonelul a făcut raport de decorare pentru toți ofițerii morți și răniți. Pentru noi, vorba lui :

– Gloria și mulțumirea că ați scăpat.

Pe dealul Babei, un avion greoi trece la cîțiva metri deasupra noastră și observatorul lui, încetinind o clipă motorul, ne urlă să înaintăm. Îndemnul e foarte frumos, dar ordinul nostru e să facem legătura cu vecinii. [...]

Înaintăm pînă pe creasta care dă deasupra satului Gura Văii. Înserează. În satul mort, nici o lumină, nici un glas. Trimit o patrulă, și peste cinci minute, țipete fioroase de femeie înjunghie tihna abia răsărită.

Mă pregătesc de primit un atac, în măști adînci, săpate cu înfrigurare.

Patrula urcă în goană panta și raportează.

Alarmă degeaba. Satul e gol. Adică gol de nemți. Țipetele erau de bucurie și dovada o aduce în brațe Vasile Dumitru : cîteva bidoane mari de marmeladă nemțească, dăruite de-o babă patriotă, care l-a mozolit pe ostașul meu, sărutîndu-l pe toată suprafața pielii lui neacoperite...

În Cîmpurile, mă așteaptă evenimente : avansarea la gradul de sublocotenent și doi ochi sfredelitori de țărăncuță. În odaia unde am poposit un ceas, maică-sa mi-o căinează, bocindu-i suferințele și rușinea pătită cu nemții...

– Păgîni, măiculiță ! Ciini, măiculiță, trăsni-i-ar cel-de-sus ! De față cu mine, draga mamei, care cum apuca... Și să nu crezi matale, uite asta mi-e crucea, nici măcar ca oamenii... Crede la gura asta bătrînă – ca ciinii !

Dar dacă, la început, cei doi ochi mititei, ageri și vicleni, au lăsat o clipă genele în jos, mai tîrziu, cînd am zis și eu, de circumstanță : „Biata fată !" a ridicat spre mine două luminițe mai mult decît recunoscătoare și mai mult decît dulci. Pentru că a și zîmbit. Și atunci a chiuit, printre buzele subțirele, un pui de strungăreață care n-a putut să impuie respect nimănui. Nici chiar mie. Ca o dovadă – iată ! În clipa aceea, în loc să blestem pe nemți, i-am invidiat.

De altfel „biata fată" a ținut să pună la punct starea civilă :

– Mi-s măritată, domnișorule !

Ceea ce suna aproape ca o scuză pentru nemți.

. . . . . .

Înainte de plecare din Cîmpuri, a fost scuză și pentru mine.

...Și așa, am pornit-o spre Soveja, lăsînd în urmă o mîndrie înflorită :

– Al meu, fa, era și tînăr, și ofițer...

Și luînd cu mine o șoaptă spusă în prag și cu obrazul lipit de ușă :

– Cînd te întorci, întrebi de Anica...

În capul satului, pe marginea de șanț, o biată femeie plînge lîngă biserică. Plînge și se roagă formei de biserică,

ideii de biserică. Fiindcă biserica e acum grajd. Artileriștii nemți aveau nevoie de adăpost bun pentru caii lor.

O întreb de ce plînge și de sub broboada peticită scoate un pruncușor cu ochii albaștri și o mînă sfărîmată. S-a îndurat un brancardier să-l bandajeze și abia de mai scîncește, palid și supt cum a rămas, după atîta vărsare de sînge.

— Dar cine a putut să aibă atîta inimă de cîine ? întreb.

— Ne-au luat nemții să facem adăpost, pentru tunuri... și-a venit o ghiulea de la 'mneavoastră. Da un neamț, de colo, zice : „Romîn al tău ucis copil... Cîine romîn al tău..." Da eu i-am închis gura : „Lasă, că cine o tras și-a făcut el cruce întîi și l-a iertat cel-de-sus. Că nu-i cîine cine se bate cum vrea Dumnezeu — da-i cîine cine ne pune la treabă de bărbat..."

Urcăm pieziș în fața Dragoslavelor, pe un cîmp de lut, galben ca lămîia și lunecos nevoie mare. De sus, din vîrful Răchitașului, valea Șușitei, cu Soveja ei cu tot, se deschide largă și primitoare.

O explozie groaznică ne cutremură creierul din cap. Nemții au zvîrlit în aer depozitul de muniții, pe care îl aveau în fabrică. Îi vedem cum fug, în cete mici, spre deal și începem o vînătoare fără greș.

Osîndiți să țină șoseaua, un atelaj de tun gonește în galop mare spre stînga. Cîteva sute de gloanțe îi urmăresc caii și călăreții. Un singur cal a rămas în picioare și trei soldați.

Sar de pe chesoane, taie șleahurile și se bat pe cal, nebuniți de spaimă, în roiul de gloanțe care-i caută. Unul din tunari, ca să aducă o împăcare neîntîrziată, scoate revolverul și ne ajută : își întinde la pămînt tovarășii prea doritori de viață. Apoi încalecă și fuge. A rămas țintă singur. Două regimente trag în el. La cotul șoselei, cal și călăreț se dau de două ori peste cap.

O zvîrcolire, două și apoi odihna și liniștea cea fără război și fără frică.

Dormim noaptea pe Răchitaș. Dar dormim cu adevărat. E liniște, e bine și războiul sare în aer, bucățică cu bucățică, o dată cu obuzele din depozitul nemțesc de la fabrică.

În zori, primesc ordin să fac legătura cu regimentul din dreapta.

Iau o secție, cu plutonierul Banciu și cobor. E soare, cald și frumusețe proaspătă de cîmp și pădure. Cui naiba să-i mai ardă de război?

Banciu materializează gîndul meu: se suie pe un vagonet, cu toată secția, mă poftește și pe mine și desface frîna.

Se simte la el acasă: e frînar de meserie.

Vagonetul o ia la vale încetișor, apoi se iuțește: Banciu fixează viteza, după calcule ce mi-au rămas necunoscute:

– Tren de marfă!... Tren mixt!... Tren personal!... Accelerat!...

Valea Șușiței urlă îngrozitor în durerea fierăriei, iar ostașii mei – cu Banciu în cap – chiuiesc ca la nuntă. Gilcă bate în călcîi un pas de briușor și pe vorbe aplicate:

„Dă-i viteză, dă-i!"

Cine-a spus că e război?

Peste o jumătate de ceas, vîrfuri de puști și chivere se ițesc din iarbă, barînd calea ferată.

Trîntiți fulgerător în fundul vagonului, nu mai avem nici vreme să frînăm. Cel puțin Banciu are altă ocupație: face cu iuțeală de admirat cruci salvatoare...

Vagonul trece fulgerător prin barajul de soldați, se izbește ca un bolid de ceva mai tare ca el, deraiază și ca o labă uriașă și grea ne răstoarnă în iarbă și se așează peste noi în chipul unui capac de cutie... Sau poate de sicriu?...

Răspunsul, șovăielnic în amețeala clipei, e îmbucurător după o prealabilă examinare a trupului: am scăpat toți teferi.

În aceeași clipă, Gilcă chiuie:

– ...De-ai noştri, bre don' sublocotenent !

Uf ! !

Căpitanul detaşamentului postat pe linie vine la noi, îşi face cruce şi scuipă :

– Sînteţi nebuni ! Toată marginea pădurii e plină de nemţi !

Mi s-au tăiat picioarele ! Voiajasem la două sute de metri de ei, paralel cu linia lor. Cum de n-au tras ? Ar fi fost cu adevărat de neînţeles, dacă mintea lui Gilcă n-ar fi găsit explicaţia logică :

– Au crezut că-i trin blendat !...

Cît mă priveşte pe mine, prefer să mi-i închipui uluiţi, paralizaţi, de apariţia absolut demenţă a unei cete de descreieraţi, care le trece prin faţa puştilor şi mitralierelor, chiuind şi dansînd în picioare, pe platforma unui vagon deschis, ca o şleahtă de beţivi ieşiţi de la un chef în lege.

– Înainte !

E mare nevoie să se strige, fiindcă faţa lucrurilor s-a schimbat. Undeva, în miez de munţi, s-au oprit şi s-au organizat. O dovedesc tunurile, care trag cu o nemaipomenită precizie, şi o dovedesc patrulele cazacilor, care nu mai pot înainta, cu tot sprijinul automobilelor blindate.

Împuşcăm, la botul calului, un ungurean găsit cu un mic telefon în pod şi tunurile îşi alterează precizia.

Ordin de suit pe Ţuia Neagră, în plin bombardament, şi ordin de întărit poziţia.

Ne oprim ! Deci, zvonurile rele de la frontul armatei I sînt adevărate ; ofensiva a căzut în baltă.

„Bieţi ostaşi morţi, ai mei, iertaţi-mă !..."

Primesc sarcina să plec, imediat, pe vechea poziţie nemţească de la Mărăşti, unde ofiţerii care au luptat – cîte unul de batalion – vor studia organizarea tranşeelor.

Mi se dă o gloabă de mitralieră, care mă confundă cu samarul ei. După o oră de călărit, încep să binecuvîntez foloasele infanteriei de rînd.

În a doua oră, incident neplăcut. Urcă şoseaua, în goană, o maşină regală : prinţul Carol la volan.

Mîrțoaga mea sforăie pe nări, se dă înapoi, intră în șanț și mă dă peste cap. Apoi, mîndră de puterea ei și disprețuitoare față de un samar așa de prost legat, îmi întoarce coada, fluturîndu-și-o spre mine. Semn că nu-mi dădea mai multă considerație decît uneia din muștele indiscrete cu care avea de-a face.

Sar de jos, iau dinlogii și vreau să salut. Dar Rosinanta mă răsucește brusc și mă întoarce cu spatele la mașină, tocmai cînd era în dreptul meu.

Am doar timpul să văd departe, la cotitură, capul prințului Carol, întors spre mine și rizînd în hohote...

Jignirea mi-am răzbunat-o printr-o întoarcere cruntă de jignire : am refuzat serviciile iepei. Cît va fi suferit ea din pricina asta, nu știu – și nu-mi pasă. Dar cel puțin știu că eu n-am mai suferit.

Credincios trecutului, în Cîmpurile, am întrebat de Anica. Aș zice că am întrebat degeaba, dacă de fapt nu mi-ar fi folosit. Căci Anica, din ordinul unui medic militar, fusese expediată la un spital civil, în secția aceea pe care muritorii de rînd o socotesc neonorabilă.

Puteam deci să verific cu însumi cît de păgîni au fost păgînii de nemți și cît de nepăgîni creștinii noștri...

Concluzia mi-a fost, ca a lui Florea :

– Nemții ar fi niște rumîni foarte cumsecade, dacă n-ar sta vizavi.

Dar m-a apucat noaptea în Cîmpurile. Caut gazdă și găsesc una bună de tot, cu casă gospodărească, mamă harnică și două fete, ca toate fetele din sat.

Locotenentul Chirilă, care m-a ajuns din urmă – și pe drum, și în gazdă – se grăbește și sperie codanele, cu o totală lipsă de formă, ceea ce îi aduce riposta :

– Păi, nemții nu erau așa !...

Iar la nu știu ce obiecție patriotică a lui :

– ...Și dacă-i vorba pe aceea, nu vreau cu 'mneata !...

Linia de puntare îmi era deci limpezită. Am refuzat să dorm în casă și am cerut cele de cuviință patului, într-un

adăpost blindat și căptușit cu scînduri, lăsat acolo amintire de nemți.

Tactica urmată mi-a reușit. Ba încă mi-a reușit așa de bine, încît nu puteam să rămîn două clipe singur cu una din ele, că venea cealaltă. Toate abilitățile mele s-au oprit aici.

Și pentru că o osteneală zadarnică e mai istovitoare ca orice osteneală, am adormit, cînd se crăpa de ziuă, mai ostenit ca oricînd.

La plecare, cele două fete, cu ochii roșii de nesomn, îi imputau lui Chirilă :

– ...și ne pare rău, să știi, că n-ai fost și 'mneata ca 'mnealui...

Pe dealul bătăliei soarele fusese și era mai grăbit decît milițienii sortiți să îngroape morții. În arșița uscată a zilei aceleia de iulie, din valea de la Gogoi, pînă în dealul Drăgotești, stăruia duhoarea grea a miilor de trupuri în putrezire. Dacă ai fi închis ochii, ai fi avut groaznica impresie că ești cu obrazul lipit de carnea unui mort.

Am colindat toată creasta, din Mărăștii unde atacase generalul Mărgineanu, pînă la poiana Încărcătoarea și ne-am mulțumit fiecare să ne stîrnim amintirile, durerile și lacrimile pentru cei scumpi, care s-au dus.

Iată, aici a murit și e îngropat Vizitiu. Iată, aici a murit Bocănet, cel ce trebuie să fie înmormîntat pe un hectar întreg de pămînt, ca să contrazică, și în moarte, regulile pe care a fost menit să le contrazică în viață...

Și iată fortificația lui Florea și sîngele ostașilor săi, rupți de toate obuzele celor două artilerii înfrățite, în dragul lui... Sîngele ostașilor lui ? Mai degrabă, și mai exact : sîngele lui...

Am văzut totul și n-am învățat nimic... Doar un lucru : ofensiva toată a fost degeaba... Toți morții ăștia au pierit degeaba... cum degeaba a fost și toată strădania regimentului 204 Landwehr să încropească bătrînește, cu te miri

ce, un simulacru de front, cu tranşee fioroase pe dinafară şi patriarhale pe dinăuntru.

Pe creasta morţii, de la Mărăşti la Încărcătoarea, aş scri cu litere de cruci albe : „Degeaba !"

Cînd s-a terminat conferinţa şi vizitarea, primesc ordin personal să plec urgent la Caşin. Regimentul meu e pornit acolo, în pas de atac, să acopere frontul părăsit de ruşi.

Iar nemţii, mulţi odihniţi şi admirabil utilaţi, au pornit un contraatac general, de la Galaţi pînă la Oituz. Aşadar, înainte, spre moarte !

Un călăreț pe șleah, ca în vremile de altădată.

M-am deprins cu biata mea mîrțoagă. Merge liniștită în drumul ei și puțin îi pasă de pustiul nopții. Căci merg în noaptea asta, de parcă plutesc într-o mare apă neagră și pustie. Nicăieri nu întîlnesc un om. Intru și ies din păduri, bat poteci pieptișe, calc în piraie sărace și nu văd nimic înainte. Nici afară, nici în mine. Căci în hăul acesta de beznă nu duc în mine nimic... Nici un gînd, nici un dor. Merg înainte, atîta tot, ca și cînd aș sta pe loc. Nici o deosebire.

Un acoperiș de casă părăsită se taie negru și zdrențuit în fărîma de cer culcată pe streșini de șindrilă ; cîteva pete albe îmi dau a înțelege că am întîlnit un sat... Dar trec de el ca și cînd nu l-aș fi întîlnit și intru iar în gol și în beznă, fără să-mi ație calea nici măcar prietenia din lătratul unui cîine...

...Iar în jurul meu, în hainele mele murdare, în pielea roasă a șelei, în părul noroiat al calului stă agățată și vine cu fără-de-gîndul meu toată duhoarea lîncedă, pe care am strîns-o de pe creasta Mărăștilor.

Duc numai răsad de cimitir, ori duc cu mine cimitirul tot ? Iată că n-aș ști să-mi răspund.

Și-mi vine să rîd. Căci mă întreb de ce mi-aș răspunde azi, cînd peste o zi, ori două, o să-mi răspund limpede și crunt, așa cum se cuvine unor vremuri aspre, dacă voi mai putea să răspund.

Dar la urma urmei, ce rost își mai au atîtea întrebări? De la vestea lui Nazarie și pînă azi, toate cîte au trecut pe lîngă mine și în mine – oameni și întîmplări – n-au făcut decît să sfărîme fir de fir din copilul care mă știam. Dor de viață? Gînduri pentru mai tîrziu? Glume. A stat viața în loc, iată adevărul. A stat înfricată să-și oroiască măcar o singură iluzie, ca să nu aibă măcar un singur regret.

Și minunat rod e pustiul ăsta, unde nu mai poate răsări nimic. Parcă ar fi în mine toată creasta Mărăștilor, răscolită de foc, uscată de arșiță și duhnind a mort putrezit...

Prin hăul acesta negru, în care calul resemnat își tăcăne pas regulat și moale, de parcă ar trage un dric, nu pe mine mă duc să mă așez, pe altă creastă și pe alt meleag, ci creasta aceea de moarte pe care am strîns-o în coșul pieptului, în răsuflare și în ochi.

O duc dincolo, ca s-o dau altora după mine, s-o ducă și ei la rîndul lor. O făclie sinistră, asemenea vremilor acestea.

Fiindcă asta ne va fi viața toată și la toți, noi cei care trebuie să înțelegem acest adevăr groaznic, de te cutremuri numai gîndindu-l: *N-am avut tinerețe!* Și această tinerețe pe care am îngropat-o incomplet în noi, ca morții de pe creasta Mărăști, va duhni greu și lînced a cadavru neîngropat, tot lungul amărît al zilelor noastre...

Apă din pămîntul de pînă acum și binecuvîntarea din sufletul care va să vie

După hălăduiala de peste noapte, somnul mă nimicise în gura lui neagră.

M-am deșteptat greu, în șoapta înfrigurată a lui Țară-Lungă : alarmă.

Rușii părăsiseră frontul de pe Leșunț, după o lună de dulce tovărășie cu nemții. Ofițerii din amîndouă părțile se adunau prietenește la joc de cărți și ocheală de poziție. Dar cum rușii erau mai boieroși, numai nemții se îndurau să calce drumul dincoace de creastă. În felul ăsta, cu vrerea ori fără vrerea lor, știau bine ce faimoase întăriturî aveau în față și pricepeau îndeajuns ce le trebuie, la o supărare, să rupă o portiță plină în Grozești. Greul era pînă acolo. Mai departe îi duceau singure văile și dealurile rotunde ale Moldovei mele.

În ziua aceea însă, vrednica oștire a țarului s-a lehămetit și de cărți, și de prietenie. A strîns catrafuse bogate și-a pornit-o înapoi, singurică și senină, cîntînd, de huiau văile pădurоase, coruri de pustiu și tristețe.

În luminița albastră a zilei, care se ițea de pe zarea răsăritului, glasurile lor bărbătești și pline sunau împăcate și adînci. Conștiințî curate plecau spre treburile lor. Urgia nouă, din cotloanele ei îndepărtate, avea glas mai tare decît vaietul unui biet ogor străin. Era firesc.

Dimineața rece și clară, ca de sticlă, ne dădea fiori. Ordinul sunase crincen : pas de asalt pînă la poziție.

Acolo, desrămate de lungimea nemăsurată a frontului golit, şedeau în gură de moarte sigură două batalioane din al şaptelea de vînători. Veniseră şi ele în grabă, aduse de la mari depărtări, ca să ţie frontul părăsit de o divizie întreagă. Iar informaţiile dovedeau că nemţii au îngrămădit în faţa lor cinci regimente noi-nouţe, cu cadre complete.

Batalionul nostru trebuia să întărească şi să fie trupă de contraatac.

Compania pusă în front se desise în ascunzişul rourat al unei livezi de gospodărie săracă. Eram gata. Suliţi de soare fulgerau piezişe şi însîngerate printre spărturi de frunză : pete de sînge anticipate pe iarbă, pe haine şi pe feţe. Prevestiri triste ? Nu. Conştiinţa le primea ca pe certitudini firești.

Ca să înlocuiesc opririle zadarnice din drum, dau ordin să se umple bidoanele de apă. Sergentul Iancu îmi pune în vedere că fîntîna e departe şi se pierde vreme. Stau în cumpănă.

Din grupul de copii slabi, cu ochii mari de spaimă, de uimire şi de foame, o fetiţă subţirică sare împăciuitoare :

– Vă aduc eu cofa noastră.

În cîteva clipe bidoanele sînt pline şi gurile răcorite. Micuţă, cu picioruşe subţiri de trestie şi cu repeziciune speriată de marea taină spre care ne ajuta să plecăm zoriţi, fata din Fîntînele purtase cofa grea cu rîvnă de om mare, în tot lungul frontului. O biată albină mică, slabă şi trudită.

Scot să-i dau un ban. Răsuceşte brusc mîna la spate, de parcă era s-o frigă hîrtiuţa celor cîţiva lei. Stăruiesc. Ea dă din cap, scurt şi hotărîtă :

– Las'că şi 'mneavoastră munciţi acolo la deal, pentru noi...

Unde Dumnezeu binecuvintează moartea ; și moartea cere iertarea lui Dumnezeu.

Un vălătuc imens de nori singerați creștea ca un pumn amenințător din zarea vinătă de munți.

În drumul pe care rușii îl făceau dimpotrivă, cintîndu-și veselia, noi alergam bătuți de ploaie și de grindină cît oul de porumbel.

Noaptea, ne-am dormit-o în valea Leșunțului, pe cîte o mînă de frunze umede, întinse pe mocirla de jos și n-a fost unul din noi să nu adoarmă cu buna-știință că nu se mai trezește. Dar dimineața ne-a zîmbit veselă și bună, că ne găsise sănătoși, proaspeți și plini de voie, ca niște copii odihniți.

Un ceas ori două de liniște.

Apoi, deodată, pădurea a luat foc și a crănțănit pămîntul din măruntaie. Nemții dădeau o replică strălucită bombardamentului de la Mărăști.

Atacul a început fără întîrziere. Bietele batalioane de vînători, rare și vlăguite, au fost jucărie, de carne și sînge, zdravenelor regimente nemțești, tinere și virite proaspăt în foc.

Trebuiau ținute în loc cu orice preț. Compania noastră avea drumul la cota 704, pe care nemții se organizau temeinic.

Plecăm. La cîțiva pași ne îngheață pe loc barajul formidabil al tunurilor grele.

Locotenentul, plecat în recunoaștere, îmi lasă compania în mînă. Și eu trebuie să trec această companie, sănătoasă, prin infernul care a schimbat valea într-un cazan înfiorător.

Grupă cu grupă, le strecur pe toate și-mi păstrez fratele, fără rușine de slăbiciunea mea. Îl păstrez la urmă, nădăjduind, copilărește, într-o potolire de-o clipă.

Dar focul crește pe măsură ce crește în mine groaza că am greșit, păstrînd la urmă și la primejdie mai mare, tocmai ce vroiam să ocrotesc.

Timpul mă strînge de git. Mă uit la copilul palid de lîngă mine și amețesc de îndoială. E înspăimîntător să mai ai ceva scump, în prăpădul acesta de iad.

De-aș fi singur, aș boci.

Un sergent mi se uită în ochi. Mă înțelege. Plec fruntea. Apoi deodată, mă crispez, prindesc prima explozie de obuz și fac semn :

– Acolo !

Grupa țîșnește în groapă. Nor de pietre și pămînt i se abate în cap. Sînt numai ochi înnebuniți de groază. Nu mai am nici inimă, nici sînge. Strig :

– Înainte !

Și grupa se ridică. Dar în aceeași clipă se prăbușește la pămînt, ca tăiată de-o secure nevăzută.

Am închis ochii ca fulgerul, de m-a ars durerea pleoapelor. Îi deschid. Grupa e acolo, făcută morman negru sub valul de pămînt. Urlu :

– Înainte !

Și grupa sare, cade, iar sare, și cade... și...

A scăpat ! !

Brațele mi se frîng, moi, ca de cîrpă, și mă prăbușesc, fără suflare, cu fața în pămîntul măcinat și ud.

Cît am rămas, nu știu... O clipă-două... o oră... un veac... Apoi alt om... – ce vorbă ? ! om ? – mașină, fără gînd, fără articulație... plec încet, în picioare, ferindu-mă de explozii, stupid, cu cotul, ca de niște gingănii...

. . . . . .

Iată-ne sus, în buza crestei 704. Tirnăcoapele nemților sună lămurit și trebuie să le oprim să nu mai sune. Așadar contraatac.

Cărăruia umbroasă din dîmb ni-i axă. La dreapta, eu cu un pluton, la stînga, fratele meu.

Un iureș nebun și iată-mă la treizeci de metri de nemți. Le văd fața, le văd gurile căscate și ochii holbați de spaima acestei iviri sălbatece și neașteptate. Îi simt — nu, nu zic bine — îi văd ridicați în patru labe, gata să fugă, în paralizarea groazei.

Degeaba! Soldații mei s-au clătinat. Firul de oțel din ei s-a frînt și glasul meu urlă zadarnic: „Înainte!..."

Aud, în secunda aceea, glasul de gheață care sună sec, acolo sus:

— *Granaten!*

Și grindină neagră se prăvale în aceeași clipă peste noi. Atît.

O sută de explozii, o sută de bufnituri grele și aproape o sută de oameni îmi îngheață acolo, pentru totdeauna, cu capul spre creasta blestemată, ca o sută de raze negre ale unui soare funerar.

Cei treizeci de oameni scăpați din hăuiala granatelor se lasă rostogol devale, ca niște pietre scăpate de sus.

Am rămas singur. Vreau să strig și nu mai pot. Gură, gît, mi-s complet paralizate. Doar brațele flutură moi, ca niște zdrențe inutile, bătute de vînt. În fum de leșin, văd tăindu-se pe cer umbre negre și agitate... Trag în neștire, cu revolverul, iar de acolo pornesc spre mine în arc puncte negre, care vin încet ca niște balonașe...

Pămîntul se tălăzuie o clipă-două, ca un leagăn uriaș, creasta se dăinăie[1], desfăcută de copacii rămași în aer — și într-un urlet prelung muntele lunecă peste mine, zvîrlindu-mă în gol...

Mă trezesc, mîngîiat de palma udă și aspră a lui Gîlcă. Prin potop de gloanțe și de granate m-a tras înapoi,

[1] *A se dăinăi* — a se legăna, a se clătina.

între ei, după perdeaua de tufișuri care ne desparte de creastă.

Amețit, ca din somnul leșinului, las moale fruntea pe mineca mântălii. Cînd o ridic, mineca mi-i neagră. Sudoare rece a țîșnit din toți porii mei și mi-i frig.

Gilcă îmi pipăie brațele, picioarele, pieptul... Mă doare tot... și nu mă doare nimic... Rană ?... Nu știu... Mestec în gură gust de sînge și pe podul palmei, cu care-mi șterg gura, se lasă o urmă de roș – proaspăt...

Atunci, da. A zvîcnit în mine ceva încordat și rău. Gustul de sînge și vederea lui a ridicat în picioare viața din mine. M-am dezmeticit într-o fulgerătură de clipă, ca sub o lovitură binefăcătoare. Mă simt mai dîrz și mai sănătos ca oricînd și văd limpede situația.

Treizeci de oameni rămași. Nemții, la treizeci de metri. În stînga liniște. Prin frunzișul des, abia zăresc cărarea. Dincolo de ea perdeaua verde astupă vederea.

În stînga ?...

Fratele meu ?...

Întreb grăbit :

– Ce-i acolo ?

– Nu se aude nimic...

Trimit un ostaș să facă legătura. Îl urmăresc pînă în cărare. Trei granate și un lătrat scurt de mitralieră îl dărîmă ca pe un colț de zid. Trimit alt om. Îngheață acolo. Trimit altul, și altul... morman negru de carne vie, care mai zvîcnește încă în durere și în moarte...

Am rămas cu douăzeci și cinci de oameni, singur, izolat.

Omul din dreapta îmi spune că prin rariște a văzut trecînd departe, în spate, lanț întreg de nemți. Toți soldații mă roagă să ne retragem. Mă uit la ei și parcă nu-i aud. Apoi deodată îmi zbîrnîie ura în ochi, în glas, în inimă :

– Vi-i frică. O să crăpați aici, de vreme ce n-ați fost vrednici să mai faceți zece pași, acolo sus, adineauri... Aici o să crăpați...

Douăzeci şi cinci de guri au scrîşnit surd şi lung ca într-o durere mare, o neînţelegere şi o ură dincolo de prieeperea minţii omeneşti, în vreme ce eu, liniştit, îmi încărcam revolverul, cu ochii la ei.

– Şi dacă ne ia prizonieri ? îmi şuieră Gîlcă.

„Prizonier ?" Violent, ca o mare lumină s-a făcut în mine. Şi o salvare. „Ece ! Iată pentru cine îmi încărcam revolverul. Nu pentru ei, ci pentru mine..."

Căci eram hotărît să stau aici pînă la urmă.

Atunci Gîlcă, ca şi cînd ar fi simţit tot lanţul întunecos al judecăţilor mele, şi-a ridicat faţa neagră de pe patul armei şi mi-a spus :

– Bre, dom' su'lo'tinent... mă duc eu...

– Unde ?

– În dreapta, la fratele matale...

. . . . . .

– ...şi om vide ce-i de făcut...

Am vrut să spun o vorbă şi n-am putut. Simţeam că de-o spun, mă podidesc lacrimile în hohot. L-am tras doar lîngă mine şi l-am apucat de ceafă. Gîlcă a închis ochii, ca într-un sărutat.

A pornit. Iată-l în marginea cărării, dosit în lăstăriş. O clipă-două. Se-ncordează, aşteaptă... O clipă-două... Ţîşneşte în cărare şi automat, ca şi cînd ar fi fost trăgaciul unei mitraliere, cheamă scurt cîţeaua morţii de pe deal... Tăiat în două, Gîlcă se năruie... O clipă-două... Cîteva bufnituri scurte de granate căzute... cîteva explozii... o clipă-două... Gîlcă se răsuceşte ca un vaier lung dincolo de cărare şi piere rostogolit în valea pe care n-o mai vedeam... o clipă... două... o veşnicie...

Apoi liniştea mare s-a întins peste tot...

Nici măcar nu mă mai doare inima...

Mă uit la ostaşii palizi de lîngă mine şi nu-i cunosc... În afară de ţigănuşul subţirel care-mi stă în spate, agentul meu de legătură, din vechiul pluton n-a mai rămas nimeni. I-am presărat ca pe o sămînţă rară, cu gest larg

de semănător generos, peste toate dealurile și văile Moldovei mele, de la Mărăști pînă la Țuia Neagră și de la Soveja pînă la Leșunț.

Și, fără voie, îmi vin în minte vorbele bunicului, seara, în fața patului întins :

„Îmi merit hodina, doamne !...

Peste două ceasuri, ostașul de lîngă mine mă strînge groaznic de braț :

– Ne-au înconjurat... Vin prin spate !...

În fund, departe, ferite, printre trunchiuri negre de copaci, văd furnici cu armele întinse. Rîd senin și mă uit la revolverul meu... Mi-i drag, în clipa asta, acest dătător de odihnă... pat al meu desfăcut...

– Îmi merit hodina, doamne !

Soldații își pun armele jos și își vîră fețele în unghiul cotului. Plîng...

. . . . . .

Erau de-ai noștri. Am ordin să mă retrag.

La un kilometru în spate găsesc pe comandantul detașamentului, un maior oarecare. Mă primește aproape supărat :

– Nici nu mă mai gîndeam c-o să te întorci !

Mă socoteau de mult ridicat de nemți.

– Nici n-aș fi trimis după dumneata dacă nu mă înnebunea rănitul ăsta...

– Care ?

Un brancardier dă la o parte basmaua murdară de pe fața unui soldat întins pe targă : Gîlcă...

– Șase răni de glonț și nouă de granată...

– Scapă ?

Brancardierul se uită la mine, ca la un nebun, și rîde :

– A și scăpat...

Și sanitarul alungă cu mîna roiul de muște care se plimbau pe gura înghețată, pe ochii înghețați, pe toată vrednicia și bărbăția aceea veselă, mare și inimoasă, care

s-a stins în ziua asta cu soare, ca să aline o clipă amarul și deznădejdea mea...

S-a dus să afle unde mi-i fratele...

Și mă cutremur.

Poate că acum a și aflat... că nu-i mai știe nimeni de urmă copilului aceluia bun și drag. Zece mii de întrebări au zece mii de răspunsuri, dar nimeni nu mai știe de mai este ori nu mai este...

Te-am semănat și pe tine, copilule, pe-aici, pe undeva?... Ce-mi mai lipsește atunci să împlinesc vorba bătrînului: „Îmi merit hodina, doamne..."

Și de pe targa lui, Matei, cu mîna frîntă din umăr și viața frîntă din rădăcini, mă întărește:

– Nu mă plîng pe mine, vă plîng pe voi care ați rămas!

. . . . . .

Lipiți, cîrpiți, adunați din toate armele și toate regimentele, ne facem într-un biet lanț comic de trăgători.

Un sfert de oră liniște.

Lîngă capul meu, o rădăcină putredă de copac. Lipesc fruntea de ea și lunec... lunec departe... într-o bunătate, o tihnă și o împăciuire pe care n-am mai fost găsit-o niciodată. Îmi pare ca o încheiere de totdeauna, odihna și mîngîierea blajină a clipei acesteia. Și, zîmbind, ca într-o înseninare fără de margini, lunec mereu, mai adînc, mai departe, într-un somn pe care mi l-aș vrea fără de capăt...

Pădurea e verde și îngăduitoare... Bate soare cald și binefăcător, inima se unduiește înmuiată ca o ceară simțitoare, la mîna vîntului ușurel.

. . . . . .

Iat-o colo... Răsare dintre copaci, în rochița ei albă, cu zîmbetul ei de atunci – îți minte? – din seara aceea petrecută în lumea noastră studențească, pe dealul pădurit al Bîrnovei... Și pe fruntea deschisă, stăruie și acum, ca și odinioară, o iradiere de lumină ciudată...

„Tu...

Te apropii ușurel să nu te simt ? Bine... Am să închid ochii, să nu vezi că te privesc... Îți place gluma ? Dar știi bine că boabele de rouă dintre pleoapele mele mi te arată mai frumoasă, mai albă, mai în lumină...

Tu...

Acum ești așa de aproape că nu te mai văd... Văd numai lumina ta... Dar simt, înțelegi tu ? Simt mîna ta, că plutește peste mine nehotărîtă... Haide, las-o ușurel pe fruntea mea... N-am să mă trezesc, n-ai grijă !... Înțelege acest adevăr mare și de totdeauna : n-am să mă trezesc, fiindcă sînt destul de treaz ca să-mi impun să nu mă trezesc... E taina dragostei...

Tu...

Ai auzit gîndul meu ; nu-i așa ? Trebuie să-l fi auzit, fiindcă trebuie să fi zîmbit, cu ochii în cîrlionții umezi ai părului meu... Nu te văd, dar simt zîmbetul tău în inima mea, ca o pată de lumină care scapă printr-o crestătură de frunziș... A pătruns, drept, ca săgeata și încălzește petecul pe care l-a sărutat...

Tu..."

. . . . . .

O trosnitură, de obuz, mă trezește din somn.

Gheorghe a Floarei, sergentul, cu mîna ruptă de o schijă, scapă arma jos și în liniștea care s-a întins, ținîndu-și cu dreapta încheietura fărmată, urlă spre deal, ca spre o țară întreagă :

– Îi stînga ! Tot n-ați nimerit-o bine. Paștele și dumnezeii mamei voastre !...

Apoi ne retragem, urmăriți pas cu pas de valurile lor.

În vale, între pietre, primim și noi cu granate, la cincizeci de metri, un front încheiat de soldați tineri și frumoși. Îi facem praf în cîteva secunde, răsturnăm pe cei scăpați, împușcîndu-i, ca pe iepuri, din goană, apoi urcăm ripa Leșunțului Mare, mulțumiți și împăcați, ca niște oameni de ispravă, care se întorc de la coasă de fîneață bună și bogată.

Nemții ne lasă un ceas de odihnă, apoi, ne string în cleşte.

Prind cinci patrule de ostaşi bosnieci, vlăjgani înalți ca bradul, care-mi spun, neîntrebați, tot ce vreau şi ce nu vreau.

În zorii zilei sînt înconjurat. Toată marginea poienii, de jur împrejur, e înțesată de ai lor.

Dau ordin să se tragă în neştire. Trag şi eu, cu toți laolaltă, iar ţigănuşul de lîngă mine, agentul de legătură, îmi dă încărcătoare de schimb. Nici nu mă uit la el. Întind mîna înapoi şi-mi pune încărcătorul în ea.

O dată, de două ori, de o sută de ori...

Ştiu că totul e fără de folos, ştiu că e o joacă neroadă, de copil fără minte. Dar trag, şi tragem toți, în pămînt, în copaci, în văzduh, poate tot vom nimeri ceva. Măcar pe Dumnezeu...

Mai cer un încărcător şi mîna rămîne goală. Flutur braţul nervos, fără de rod. Mă întorc, gata să ţip.

Ţigănuşul meu îşi culcase cuminte faţa lui subţirică şi palidă în iarba proaspătă, plină de rouă. Iar din fundul căştei vinete, prin găurica de opt milimetri a glonţului, un firişor de sînge înghețase, ca o lacrimă neagră.

– Drum bun, cel din urmă, frate al meu ! Vin după tine neîntîrziat ! Aşteaptă-mă ! Şi spune-le tuturor din pluton că sînt pe drum...

„Acum îmi merit hodina, doamne..."

Cartuşele sînt pe isprăvite şi îmi vine să rîd... De ce or fi nemții aşa de dobitoci că nu vin să ne ia ?

O vijelie de obuze se prăvale peste noi. Schijele lor sînt mai puţin primejdioase ca pietrele ridicate în văzduh şi ca aşchiile de copaci, care zboară peste poiană. Nu mai este de îndurat. Trebuie să pornim. Punem baionetele la armă şi năvălim într-o doară, spre Grozeşti, urlînd un „ura" răguşit, nedormit şi nemîncat de trei zile...

Minune !

Lanțul de nemți lasă mitralierele și puștile, și o ia la goană. Surpriză ori faima anacronică a baionetei.

În dreapta mea, baioneta unui soldat, pe care nu l-am văzut pînă azi, scrîșnește răsucită într-un coș de piept... La doi pași, mai încolo, zidic un ofițer rănit la genunchi. E italian din Triest, funcționar de bancă... și grozav de vesel că l-am luat prizonier... mergea săltînd într-un picior și din necesități fizice, și din satisfacții morale... Evident că tot așa ar merge și de-ar avea amîndouă picioarele tefere.

Dar în starea mea, italianul mă scîrbește. Trăgaciul revolverului mă mănîncă la deget, ca niciodată. De nu m-ar îngrozi iuțeala cu care fug devale soldații mei, lăsîndu-mă în urma lor, fără să le mai pese de nimic, l-aș întinde la pămînt, fără remușcare. Cu conștiința clară că acum nemții i-s mai dușmani lui decît mie, mă duc după soldați și nici nu mă mai ocup de dînsul... Dar italianul e mai iute de un picior decît eu de amîndouă și mi se ține în flanc, cu o stăruință și o hărnicie de admirat.

În poala pădurii ne-am oprit.

Valuri noi de soldați ne vin în ajutor... În sfîrșit, dau iarăși de regimentul meu, cu colonelul lui cu tot. E acolo, trîntit pe o margine de groapă, și răcnește, vînăt :

– Sînteți niște lași ! Am să vă 'mpușc ca pe cîini !... Înapoi la deal !... Dacă nu-mi luați Leșuntul într-o jumătate de oră, vă execut cu mîna mea, de la soldat pînă la maior !...

Maiorul cel înalt și blond stă în picioare lîngă el și, privindu-l cu ochi mici, scoate brusc revolverul din toc, îl apucă de țeavă și i-l întinde :

– Poftim ! Trage în mine întîi, că nu mă mișc de-aici, pînă nu bate artileria !

Colonelul își pierde mintea și se face galben :

– Ordon să se atace imediat.

– O să ne bată artileria noastră !

– N-aveți decît să goniți pe nemți și să treceți dincolo de ea !...

Maiorul își zvîrle revolverul de pămînt și dă ordin de pornire...

După o sută de pași, artileria noastră își sfîrîie primele vijelii de obuze, drept în noi. Fugim înnebuniți în sus, pe coastă. Artileria lungește tirul și-l păstrează peste noi, mereu peste noi... Ne găsește în loc precis cu fiecare obuz... Și între soldații care sar în bucăți, printre lostopenele de piatră și lemne rupte, îmi vîjîie la ureche, ca un cîntec, glasul lui Brătășanu :

„Obuze franțuzești... oțel superior !..."

Un salt mare înainte, pînă la sleire.

În sfîrșit, parcă am scăpat. Obuzele se sparg înapoia noastră, într-o furie de clocot, pe care nu l-am auzit niciodată. Se face acolo un balisaj și o tăiere mecanică de pădure, cum n-au izbutit niciodată să facă nemții, cu sistemul lor „Goetz & Comp." de care vorbea Brătășanu.

O pauză. Maiorul întinde frontul și îl fixează. Istoviți, soldații adună pietre și scurmă penibil, cu ghearele, măști individuale, care n-ar ocroti nici trupul unui copil...

Pe o lespede cu vîrful scos din mal, mă las o clipă jos. Neodihna, nemîncarea și luptele de trei zile mi-au lăsat în creier o hăuială de mașină imensă, care-mi trece peste cap.

Mi-i sete. Mestec în gură o frunză și o scuip, cu petice negre de sînge închegat, venit de undeva din git ori din piept. Și mă apucă o scîrbă imensă de bucățelele astea din mine... care și-au îngăduit să moară înaintea mea... Sînt laș în rate...

Aș fuma o țigară. Nu mai am tutun. Nu mai are nimeni tutun. Un soldat se îndură, fărîmă între palme cîteva frunze uscate de fag și pe hîrtia unui ordin de atac, face o țigară diformă.

O aprind și o fumez grăbit... Mă simt grozav de grăbit... E dezgustătoare țigara, dar o fumez cu o sete și o grabă care mă bucură, ca un semn de viață... Și vreau s-o fumez toată. Vreau, cu orice preț!

Artileria și-a lungit tirul drept în noi... În țipete de spaimă, ostașii se risipesc. Maiorul poruncește o retragere de o sută de metri. Îi văd dîndu-se, ca fulgerul, la vale și-mi par comici... Eu rămîn pe loc. Vreau să-mi fumez țigara... Sînt grăbit și nu pot să mă mișc de aici. Nu pot, fiindcă nu vreau. Vreau să-mi fumez țigara. Unde proiectilele lîngă mine? Ei și?... Eu vreau să-mi fumez țigara... Trag din ea cu dinții încleștați și nici nu clipesc măcar, în roiul de schije ucigătoare. Sensul primejdiei e ca un vas gol... Azi e o vorbă numai... Nu simt în mine nimic a teamă... Mă încăpățînez să-mi fumez țigara asta dezgustătoare, care-mi place, tocmai pentru dezgustul pe care mi-l provoacă. Și nu mă mișc de loc... Vreau să-mi fumez țigara...

Pare o nebunie, firește... Poate chiar că este o nebunie... O formă de nebunie adevărată ca și la Florea... Dar nu-mi pasă... vreau să-mi fumez țigara...

Ha!... Ce comic lucru... Ca și Florea... E dimineață... Sînt cu fața la răsărit... bate artileria noastră... Bravo! *Ca și el...* Ce-ar fi să mă sui și eu pe piatra asta și să strig: „Sînt eu... Florea Dimitriu..."

Și împins de o putere mai mare ca mine mă urc și strig: „Sînt eu... Florea Dimitriu!..."

Iar ai noștri trag înainte... Nu pentru că nu mă aud... Ci tocmai fiindcă mă aud...

Aaa! Admirabil! Acum iată că trag și nemții în mine... De-să-vir-șit! „Stau la marginea a două lumi și

le unesc prin iubire." Cine a spus nerozia asta, care-mi chicotește în cap ?

Și trag mai aproape de mine... tot mai aproape...

Minunat ! Obuze franțuzești !... Răcnesc în glas cu ele ·

– Ai dreptate, Brătășene !... Te văd rizind de-acolo, de la bateria ta ! Trage, să mă convingi !.... Și iată că m-ai convins... *Ich habe die Ehre, meine Herrn !... Guten Tag...* Ca el... Ca Florea... *Guten Tag !...*

. . . . . .

Țișnit de foc, trăsnet și mă simt împușcat, în sus, de piatra de sub mine. Obrazul îmi plesnește în frunze... în crengi... în crenguțe... Mă desfac într-o lumină mare, ca o pasăre cu aripi... mai sus, mai sus... ușor ca un fulg... E bine, e soare... Și urc... urc... urc mereu, subțiindu-mă mai ușor, mai palid, mai străveziu... ca o aripă, ca un fum, ca un norișor.

Apoi mă clatin, o dată la dreapta, o dată la stînga... și mă topesc, într-o lunecare ușoară de tot, spre un gol mare și luminos, ca o apă... ca un văzduh...

Apoi lumina se potolește, se închide ca un ochi... și încet, domolit... fără zgomot, pilpiie o dată... de două ori... și se stinge...

. . . . . .

Cu trupul vînăt de lovituri și zgînci, îndopat cu morfină, de nu se mai înfiora nici între pungile de gheață cu care era îmbrăcat, un ofițer tînăr, fără identitate, deschidea ochii peste patru zile, într-o cămăruță de scinduri a spitalului militar din Sascut.

În lumina de var și soare a zilei și a locului, a clipit de cîteva ori moale, a deschis gura, încercînd să spuie o vorbă care n-a vrut să se lase spusă, și lacrimi grele, șiroi, au început să lunece în pernă, pe obrajii slabi și galbeni...

...Lăsați-l să plîngă în voia lui, biet copil, fără vlagă... Nu-l mai întrebați zadarnic ce izvor au lacrimile lui. N-ar

putea nicicînd să spună dacă plînge durerea de-acuma, a ceea ce a sfîrşit, ori plînge durerea a ceea ce se pregăteşte să înceapă...

Căci şi aici, în ultima filă a povestirilor acestea, se cuvine şi e nimerit să mai spunem o dată ceea ce am spus în cap celălalt al lor : se va vedea că după un sfîrşit vine totdeauna un alt început... Şi de cînd e lumea se ştie că ceea ce s-a isprăvit n-a putut să întreacă niciodată în durere suferinţa zilelor ce va să vie.

CUPRINS

Pag.

Velerim și Veler Doamne 1

Floare de oțel 25

Pentru lectura dumneavoastră
vă recomandăm:

ROMANE

Mihail Sadoveanu

MITREA COCOR, ed. a IX-a
200 pag. — 2.10 lei

Zaharia Stancu

DESCULȚ (vol. I *Clopote și struguri*, vol. II *Printre stele*, vol. III *Carul de foc*)
1376 pag. — 27,80 lei

Kovács György

CU GHEARELE ȘI CU DINȚII (col. Biblioteca pentru toți, nr. 33)
346 pag. — 5 lei

Marin Preda

MOROMEȚII (col. Biblioteca pentru toți, nr. 45)
490 pag. — 5 lei

A. G. Vaida

CLOCOTE, ed. a III-a
700 pag. — 11,80 lei

Șerban Nedelcu

DRUM DESCHIS
432 pag. — 11,10 lei

Alecu Ivan Ghilia

CUSCRII, ed. a III-a
480 pag. — 7,85 lei

NUVELE. SCHIȚE. POVESTIRI. REPORTAJE

• • •

TE SLĂVIM, TARĂ NOUĂ! culegere de reportaje
408 pag. — 10,40 lei

Asztalos István

OMENIE, nuvele
236 pag. — 5,05 lei

Eusebiu Camilar

NOPȚI UDEȘTENE, povestiri
168 pag. — 2,70 lei

Lucia Demetrius

NUNTA ILONEI, nuvele
180 pag. — 3,45 lei

Theodor Constantin

SE DESTRAMĂ NOAPTEA, nuvele
376 pag. — 8,35 lei

Pop Simion

AFIȘE DE BAL, nuvele
208 pag. — 3,85 lei

Maria Arsene

VREMURI ȘI SEMNE, povestiri
320 pag. — 7,70 lei

Alexandru Lungu

HOTAR, nuvele
264 pag. — 5,05 lei

POEZII

* * *

CÎNTARE PARTIDULUI, culegere de versuri,
412 pag. — 16 lei

* * *

MEȘTERUL MANOLE, balade populare,
336 pag. — 12,30 lei

Dumitru Corbea

NU SÎNT CÎNTĂREȚ DE STELE
232 pag. — 8,70 lei

Ion Bănuță

LA HOTARUL DINTRE LUMI
168 pag. — 6,85 lei

Gheorghe Tomozei

STEAUA POLARĂ
156 pag. — 6,25 lei

Responsabil de carte : C. Simionescu
Tehnoredactor : S. Malcaș

Dat la cules 05.01.61. Bun de tipar 24.03.61. Tiraj 30.145 ex. Hîrtie semivelină mată de 65 gr. m², Ft. 540×840/16. Coli ed. 20,70. Coli de tipar 27,50. Ediția 1. Comanda 5385. Planșe tipo 1. A. nr. 01262. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8 R—31.

Tiparul executat sub com. nr. 253 la Intreprinderea Poligrafică M. F. A., str. Izvor 137, București — R.P.R.